EUROPEAN CONFERENCE

Conference Proceedings

VI International Science Conference «Scientific discussions and solution development»

Desember 05 – 07, 2022

Graz, Austria

SCIENTIFIC DISCUSSIONS AND SOLUTION DEVELOPMENT

Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference

Graz, Austria

(December 05 – 07, 2022)

UDC 01.1

ISBN – 978-9-40365-670-0

The VI International Scientific and Practical Conference «Scientific discussions and solution development», December 05 – 07, Graz, Austria. 353 p.

Text Copyright © 2022 by the European Conference (https://eu-conf.com/).
Illustrations © 2022 by the European Conference.
Cover design: European Conference (https://eu-conf.com/).
© Cover art: European Conference (https://eu-conf.com/).
© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Khmelyuk A. Financial analysis: step-by-step algorithm // Scientific discussions and solution development. Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference. Graz, Austria 2022. Pp. 27.

URL: https://eu-conf.com/ua/events/scientific-discussions-and-solution-development/

TABLE OF CONTENTS

ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
1.	Мукосєєв В.М., Яловець В.В., Мишкун М.В. ОЦІНКИ МІЦЬНОСТІ ЦЕГЛЯНОЇ КЛАДКИ НА ЗМЯТТЯ ПІД ОПОРАМИ ПЕРЕМИЧОК	13
ART HISTORY		
2.	Диковська Д.С., Стонога Д.В. ЦИФРОВИЙ ЖИВОПИС У СУЧАСНИХ НАПРЯМКАХ ДИЗАЙНУ	16
3.	Смірнова С.Д., Смірнова О.Л. "ПУАНТИЛІЗМ. ХУДОЖНІЙ І НАУКОВИЙ МЕТОД ЖОРЖА СЕРА"	19
BIOLOGY		
4.	Лукаш О.О., Новик В.О., Кушнір А.І. ЕКОЛОГІЧНІ ФУНКЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВЛАШТУВАННЯ ЖИВОПЛОТІВ НА САДОВО-ПАРКОВИХ ОБ’ЄКТАХ МІСТА КИЄВА	24
ECONOMY		
5.	Khmelyuk A. FINANCIAL ANALYSIS: STEP-BY-STEP ALGORITHM	27
6.	Pashchuk L., Tavoletti E. RELOCATION AS AN EFFECTIVE STRATEGIC TOOL FOR THE ENTERPRISE DEVELOPMENT	28
7.	Єрмоленко О.А., Загородний Д.В. ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	30
8.	Єрмоленко О.А., Шандер Ю.В. ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	33
9.	Єрмоленко О.А., Прядко Б.А. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВА	36

10.	Бормотова М.В., Халафова Н.І., Ханіна М.О. ЩОДО СУТНОСТІ ПОНЯТЬ ВИТРАТИ ТА УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ	39
11.	Галуцьких Н.А., Щетинін О.А. ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	42
12.	Коковихіна О.О., Яловенко А.А. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНІСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ НА ДЕПОЗИТНОМУ РИНКУ В УМОВАХ ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИН	47
13.	Коковіхіна О.О., Рузметова І.Г. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКІВ УКРАЇНИ	50
14.	Коковіхіна О.О., Малервейн А.А. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКУ	54
15.	Лисьонкова Н.М., Фрідман Д.А. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ	56
16.	Лисьонкова Н.М., Конорєв Д.Ю. СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ФУНКЦІЙ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ	58
17.	Лисьонкова Н.М., Спринчак Т.В. МЕТОДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ГРОШОВИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА	60
18.	Мацола М.М., Шеленко Д.І. РОЛЬ ТА ЗАВДАННЯ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	62
19.	Машошина Т.В., Литвинець О.А., Яковенко С.Л. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ	65

20.	Михалевич В.Е., Кравченко Є.В., Ярмольчик М.О. АЛГОРИТМ РОЗПОДІЛУ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ НА ЗАХОДИ БОЙОВОЇ ПІДГОТОВКИ З УРАХУВАННЯМ ДИНАМІКИ РІВНЯ СПРОМОЖНОСТЕЙ (НАВЧЕНОСТІ) ОСОБОВОГО СКЛАДУ	67
21.	Могилевська О.Ю., Філіповський А.О., Депутат Н.О. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ В УМОВАХ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА	70
22.	Морозова Н.Л., Пархоменко Т.Л. HR-БРЕНДИНГ СУЧАСНОГО БАНКУ	76
23.	Рєзніков В.В., Булгакова О.О. ВІДНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ДВОСТОРОННІХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ЗІ ШВЕЙЦАРСЬКОЮ КОНФЕДЕРАЦІЄЮ	80
24.	Стешенко О.Д., Шалімова О.Ю. УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКУ	83
25.	Тройнікова О.М., Коритнік Ю.М. ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА	86
26.	Хайло Я.М., Хайло В.О. ПРОЦЕСНА ІНЖЕНЕРІЯ В СИСТЕМАХ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ВОДОПОСТАЧАННЯ МІСТ	89
27.	Шевченко І.О. РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНА – ЄС: ОЦІНКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ	95
GEOGRAPHY		
28.	Шапшанова Г.Б., Ешпанова Р.А., Ауезова Н.С. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭНДЕМИЯЛЫҚ ӨСІМДІКТЕРДІҢ ЭКОЛОГИЯСЫ	98

	GEOLOGY	
29.	Ішков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І. ЗВ'ЯЗОК МІЖ ВМІСТОМ ГЕРМАНІЮ І ГЛИБИНОЮ ЗАЛЯГАННЯ ВУГІЛЬНОГО ПЛАСТІ С1 ПОЛЯ ШАХТИ "САМАРСЬКА", УКРАЇНА	103
30.	Сурова В.М., Сергієнко І.А. ГЕМОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ШТУЧНО ЗАБАРВЛЕНОГО КВАРЦИТУ З АВАНТЮРИНОВИМ ЕФЕКТОМ, ЩО ЗУСТРІЧАЄТЬСЯ НА РИНКУ УКРАЇНИ	110
	HISTORY	
31.	Гавриляк В.Я. ПРО ДЕЯКІ СТОРОНИ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ВПРОДОВЖ 1941-1944 РР.	114
32.	Крупенко О.В., Кириленко С.О. ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ПОРЕФОРМЕНОЇ ДОБИ. ОКРЕМІ АСПЕКТИ	119
33.	Сайко М.М. СТРУКТУРА МИТНОЇ СЛУЖБИ В РИМІ В І – ІІ СТ.	123
	JOURNALISM	
34.	Зелінська Н.В. ВИДАВНИЧИЙ АСПЕКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ: З УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ	127
	JURISPRUDENCE	
35.	Kidalov S., Goryslavtseva Y. LEGAL STATUS OF CERTAIN CATEGORIES OF PERSONS IN INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW	132
36.	Бабик М.К. ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	136

37.	Вереша Р.В. МЕТАКАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ОСОБИСТОСТІ В МЕЖАХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	141
38.	Володіна О.О., Гальцова В.В. ЩОДО ПИТАННЯ ПРО КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ (СТ. 146 КК УКРАЇНИ)	145
39.	Камінська О., Федорченко О. СВОБОДА ЛЮДИНИ ЯК ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ	148
40.	Карпук А.І., Самороков В.О. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ	150
41.	Сидоренко А.С. РЕБІЛІТАЦІЯ ПІСЛЯ COVID-19 ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕПІДПЕЗПЕКИ (КОРОТКИЙ АНАЛІЗ РЕКОМЕНДАЦІЙ ВООЗ)	154
42.	Якимчук М.Ю., Сорокіна В.С. НЕДОТРИМАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	158
MANAGEMENT, MARKETING		
43.	Omelchuk D. ORGANIZATIONAL MODELS FOR ENCOURAGING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES	161
44.	Абрамова О.С. ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА КРАЇН СВІТУ ЯК ФАКТОР ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	163
45.	Боденчук Л.Б., Приходько О.Ю., Баева Т.Д. УПРАВЛІНСЬКІ РІШЕННЯ ТА ЇХ ОПТИМІЗАЦІЯ	166
46.	Мацур Я.В. УДОСКОНАЛЕННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ БІЗНЕС-ОРГАНІЗАЦІЇ	170
47.	Орлов О.Г., Новак Ю.В. МОТИВАЦІЯ У МЕНЕДЖМЕНТІ	172

48.	Шапа Н.М., Гапоненко В.С. УПРАВЛІННЯ ВАРТІСТЮ ПРОЕКТУ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	175
49.	Шевчик Б.В., Шевчик Л.О., Кравець Н.Я. РОЛЬ СУЧАСНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІЧНИХ МЕНЕДЖЕРІВ	180
MEDICINE		
50.	Reshetnyk L. DETERMINATION OF DENTAL STATUS IN PATIENTS WITH EATING DISORDERS	183
51.	Shevtsov O., Lytenko M., Diakov M. SPASTICITY OF THE UPPER LIMB	186
52.	Бобро Л.М., Тоткалова В.С., Лозінська О.М. ГАСТРОЕЗОФАГЕАЛЬНА РЕФЛЮКСНА ХВОРОБА ТА РЕСПІРАТОРНА ПАТОЛОГІЯ В ПРАКТИЦІ СІМЕЙНОГО ЛІКАРЯ	189
53.	Драмарецька С.І., Удод О.А., Черепанов Б.Б. ОРТОДОНТИЧНЕ ЛІКУВАННЯ І ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ГІГІЄНИ ПОРОЖНИНИ РОТА	194
54.	Огороднійчук І.В., Патик В.В., Мамонтова Ю.В. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БАКТЕРІОЛОГІЧНОЇ ЛАБОРАТОРІЇ РЕГІОНУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 740 РСЕУ У 2019 – 2021 Р.Р.	196
55.	Рева Т.В., Гальченко Л.В. ВПЛИВ ПСИХОГЕННИХ СТРЕСІВ НА РОЗВИТОК ТА ПРОГРЕСУВАННЯ АРТЕРІАЛЬНОЇ ГІПЕРТЕНЗІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	200
56.	Рева Т.В., Омельчук О.О. ТЕРАПЕВТИЧНА ДІЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВІТАМІНУ D У ЛІКУВАННІ ТА ПРОФІЛАКТИЦІ ІНФЕКЦІЇ SARS-COV-2	204
57.	Рева Т.В., Ковтунік О.І. ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ЗАЛІЗОДЕФІЦИТНОЇ АНЕМІЇ У ХВОРИХ НА ОЖИРІННЯ	208

58.	Сідорук П.Д. ЗАСТОСУВАННЯ ДІУРЕТИКІВ ПРИ ХРОНІЧНІЙ СЕРЦЕВІЙ НЕДОСТАТНОСТІ	212
	PEDAGOGY	
59.	Nurzhanova Z.D., Sarayeva F.K.K. TANDEM AS AN ALTERNATIVE METHOD OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING	215
60.	Ільчук Л.П. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ХОРЕОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	223
61.	Асенова Н.С., Абиддинова Н.С. БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ МОДЕЛЬДЕУ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ	228
62.	Волосова Н.М. ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ ГРАФІВ ПРИ МАТЕМАТИЧНОМУ МОДЕЛЮВАННІ СКЛАДНИХ СИСТЕМ	233
63.	Дойков Д.М., Войтік Т.Г., Копєйкіна Т.Г. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ НА ЛАБОРАТОРНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИКИ ТА МАТЕМАТИКИ	235
64.	Зеленьска О.М., Єрастова-Михалусь І.Б. ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ ІДІОМ Й ФРАЗОВИХ ДІЄСЛІВ У АВІАЦІЙНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	240
65.	Марчук Ю. КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАВИКІВ ІНОЗЕМНОГО ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ	243
66.	Процишина О.Ю. ПРОБЛЕМА ОХОРОНИ СПІВАЦЬКОГО ГОЛОСУ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ СОЛЬНОГО СПІВУ	245

67.	Семененко Л.М., Коверга В.Л., Тарасов Р.В. ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ВЕДЕННЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В ДЕРЖАВІ	248
68.	Середа І., Нікора А. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНТОНАЦІЙНОЇ ВИРАЗНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ДИЗАРТРІЄЮ	251
69.	Терещенко Д., Білюк О.Г. КУЛЬТУРНА ОБІЗНАНІСТЬ, ЯК ВАЖЛИВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА (ЗА ПОГЛЯДАМИ Г. С. СКОВОРОДИ)	257
70.	Ярова В.М. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ВЗАЄМИН У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ	261
PHILOLOGY		
71.	Alexandrova O., Bigunova N. LEXICAL MEANS OF EXPRESSING POSITIVE EVALUATION IN FICTION	264
72.	Главацька Ю.Л. ТАКСОНОМІЯ БІОГРАФІЧНИХ ТЕКСТІВ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА	269
73.	Педченко С.О., Рябокобилко К.С. ЛІНГВАЛЬНІ МАРКЕРИ КОНЦЕПТУ «СВОБОДА» В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ СЕРГІЯ ЖАДАНА	275
PHILOSOPHY		
74.	Буць Д.Є., Тіхонова Л.А. РОЛЬ ПРОГНОЗНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СУЧАСНІЙ НАУЦІ	277
POLITICS		
75.	Птахіна О.М. СУЧАСНА ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ	280

76.	Сич Т.В. ООБЛИВОСТІ ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	283
PSYCHOLOGY		
77.	Максимець С.М. ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ	285
78.	Мірошниченко О.М., Главацький С.Ю. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНИХ РИЗИК-ФАКТОРІВ З МЕТОЮ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ З ЗАКОНОМ	288
79.	Терещук О.В. ЗМІСТ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРЕСОВИХ ПЕРЕЖИВАНЬ У БЕЗРОБІТНИХ	291
TECHNICAL SCIENCES		
80.	Kis O., Smetana A., Antoshchenkov R. OVERVIEW OF MEASURING SYSTEMS OF TRACTORS	295
81.	Svirgun O., Savchenko V., Svirgun V. SOLUTION OF CLASSIC PROBLEMS OF THE "STRENGTH OF MATERIALS" DISCIPLINE USING FINITE ELEMENT ANALYSIS SYSTEMS	301
82.	Vatuliak Y., Kolomiiets A. IMPROVEMENT OF CUTTING METHODS OF BOOKBLOCKS IN PAPERCOVER WITH VALVES	304
83.	Анацький О.О., Лейман О.І., Лавренко В.А. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ТА РЕМОНТУ ЕЛЕКТРИЧНИХ АПАРАТІВ ЛОКОМОТИВІВ	307
84.	Воденнікова О., Харченко А., Воденнікова Л. ОГЛЯД СУЧАСНИХ ВИДІВ ТА ПРИЧИН УТВОРЕННЯ ДЕФЕКТІВ БЕЗПЕРЕРВНОЛИТОЇ ЗАГОТОВКИ	310

85.	Воденнікова О., Бабак А., Воденнікова Л. ЗАСТОСУВАННЯ АНТРАЦИТУ ЯК ЗАМІННИКА КОКСУ ПРИ ДОМЕННІЙ ПЛАВЦІ	316
86.	Воропай Е.С., Юрченко А.О. ПРО ЕЛЕМЕНТИ РОЗРОБКИ ЕЛЕКТРОННИХ ПОСІБНИКІВ	325
87.	Леонтьєв П.О., Яцина І.В. WASTE-TO-ENERGY – ПЕРЕТВОРЕННЯ ВІДХОДІВ В ЕНЕРГІЮ	328
88.	Рубель А.О., Кураєва А.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РОЗРОБКА КОНСТРУКЦІЙ НАПРЯМНИХ ПРИСТРОЇВ ПОСУДИН У ЛОБОВОМУ НАПРЯМКУ ДЛЯ КАНАТНО-ПРОФІЛЬНИХ ПРОВІДНИКІВ	331
TOURISM		
89.	Баяндинова С.М., Амангелды Д.С. ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚТАРДЫҢ РЕКРЕАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН КЕШЕНДІ БАҒАЛАУ (БАЯНАУЫЛ ҰЛТТЫҚ ТАБИҒИ ПАРКІ МЫСАЛЫНДА)	336
90.	Замзаева Д.Т., Абдреева Ш.Т. ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ФРАНЧАЙЗИНГТІ ДАМЫТУ	341
91.	Көшкімбаева Ү.Т., Жәнібекова А.Е. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИЗМІН ДАМЫТУДАҒЫ ОҢАЛТУДЫҢ ЖАҒДАЙЫ	345
92.	Көшкімбаева Ү.Т., Жумабекова І.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ ТУРИЗМНІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ МЕН ДАМУ ЖОЛДАРЫ	349

ОЦІНКИ МІЦЬНОСТІ ЦЕГЛЯНОЇ КЛАДКИ НА ЗМЯТТЯ ПІД ОПОРАМИ ПЕРЕМИЧОК

Мукосєєв Володимир Миколайович
к.т.н. доцент
Сумський національний аграрний університет

Яловець Віталій Вікторович
студент 2 м курсу
Сумський національний аграрний університет

Мишкун Марія Валентинівна
студентка 2 м курсу
Сумський національний аграрний університет

Аналіз вимог з розрахунку цегляної кладки на місцевий стиск (зминання) кладки під опорами балок за нормами [1-3] на підставі досліджень [4] наведені в роботі [5]. Обмеження визначення фактичного місцевого тиску прямокутної і трикутної формою [5] вказують на в залежності тільки від глибини обпирання балок, що не має експериментального підтвердження. Результати експериментальних досліджень місцевого тиску [6] відповідають умовам центрального стиску площі завантаження.

Вимоги п. 8.4 ДСТУ [7, с. 34-49] ґрунтуються на теоретичних дослідженнях, тому що експериментальне моделювання дуже складне і потребує значних матеріальних витрат. В даної роботі наведені результати попереднього розрахунку місцевого стиснення цегляної кладки під опорою перемички за схемою рис. 8.1, б [7, с. 35].Вимоги з розрахунку цегляної кладки на місцевий стиск під опорами перемичок передбачають визначення епюри тиску під кінцями перемичок.

При рівномірному розподілі тиску коефіцієнт повноти епюри $\psi = 1$, при трикутній епюрі тиску $\psi = 0,5$ [7, с. 34] з урахуванням корисної глибини обпирання a_0.

Актуальність роботи полягає в тому, що в навчальної, довідкової літературі відсутні приклади реалізації алгоритмів розрахунку за п. 8.4.6 [7, с. 39] для типових перемичок.

Об'єктом дослідження є вузли обпирання на цегляний простінок стандартних перемичок за ДСТУ [8] з навантаженням від реакції обпирання плит перекриття прольотом 6 м.

Предметом дослідження є напружений стан вузла обпирання перемички в умовах плоского напруженого стану.

Метою роботи є отримання результатів розрахунку контактного тиску перемички на кладку і оцінка міцності кладки під опорами перемичок з

визначенням максимальних навантажень на перекриття при забезпеченні стандартної несучої здатності перемички.

Завдання досліджень:

1. Розробка програми в EXCTL для оцінки несучої здатності кладки під опорами перемичок.
2. Аналіз результатів визначення міцності кладки на зминання під опорою перемички за вимогами ДСТУ [7, с. 34-49].
3. Визначення максимального корисного навантаження на перекриття з забезпеченням несучої здатності перемички і міцності кладки від опорного тиску перемички.

Зміст роботи.

Для виконання дослідження була створена база даних типових перемичок за ДСТУ [8] з можливістю коригування глибини опори при обраних прольотах плит перекриття з призначеними значеннями корисних навантажень.

На рис. 1 наведено розрахункова схема вузла обпирання перемички 3ПП27-71АтV з візуалізацією результатів розрахунку.

Епюра тиску під опорою перемички 3ПП27-71АтV

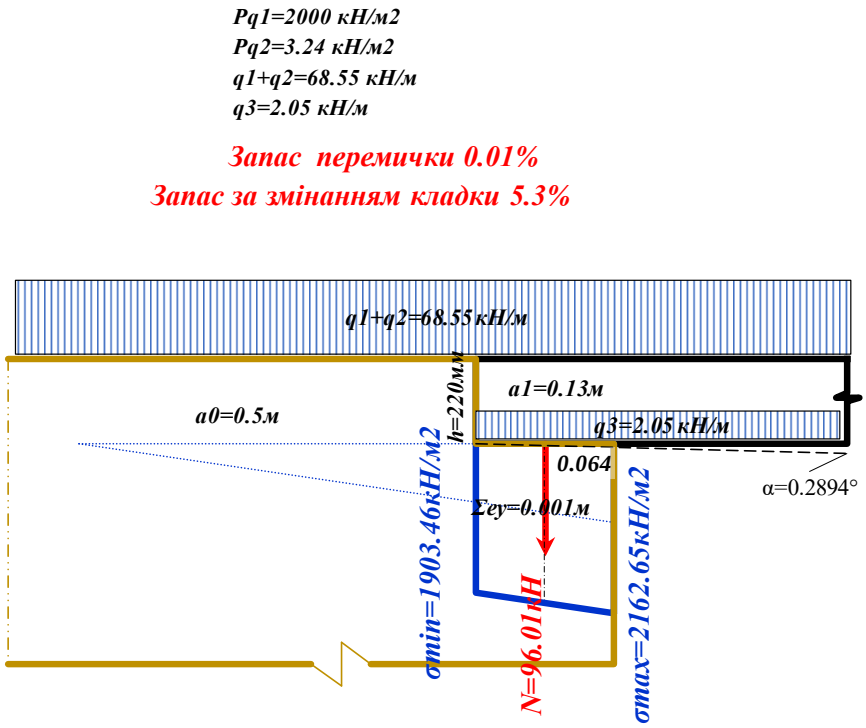

Рис. 1. Протокол розрахунку вузла обпирання перемички.

За даними ДСТУ перемичка довжиною 2720мм шириною 380мм висотою 220мм вагою 2.05кН/м, має несучу здатність 70.61 кН/м, обпирається на простінок товщиною 510 мм з цеглі міцністю f_b=10Мпа на розчині f_m=5Мпа.

Несуча здатність перемички забезпечує максимальне корисне навантаження на перекриття P_{q1}=2000кН/м^2, а несуча здатність кладки від місцевого тиску забезпечується при довжині обпирання a_1=0.13м з запасом 5.3%.

Висновки

1. Результати дослідження вказують на значні резерви несучої здатності перемички 3ПП27-71АтV, може сприймати корисне навантаження на перекриття до 2000кН/м^2.
2. Міцність кладки на зминання забезпечується довжиною обпирання перемички 130мм і дозволяє перекривати проріз завширшки 2460мм.
3. Програма розрахунку дозволяє швидко визначити несучу здатність цегляної кладки під опорами перемичок.
4. В наступних дослідженнях необхідно підтвердити дані результати чисельним моделюванням роботи вузла з використанням ПК «LIRA-SAPR

Література

1. EN 1996-1-1 (2005) (English): Eurocode 6: Design of masonry structures - Part 1-1: General rules for reinforced and unreinforced masonry structures [Authority: The European Union Per Regulation 305/2011, Directive 98/34/EC, Directive 2004/18/EC]. URL: https://www.phd.eng.br/wp-content/uploads/2015/02/en.1996.1.1.2005.pdf

2. BRITISH STANDARD BS 5628-1:1992 Code of practice for use of masonry. Part 1: Structural use of unreinforced masonry BSI 1992 CANADIAN STANDARDS ASSOCIATION draft S304.1-04 Design of Masonry Structures.

3. CANADIAN STANDARDS ASSOCIATION draft S304.1-04 Design of Masonry Structures

4. Page, A. W. and Hendry, A. W. Design Rules for concentrated loads on masonry, The Structural Engineer, Vol 66 No17, pp 272-281, London, September 1988

5. Norman Bright and John Roberts. THE TREATMENT OF CONCENTRATED LOADS IN MASONRY DESIGN CODES.10th Canadian Masonry Symposium, Banff, Alberta, June 8 – 12, 2005 URL: http://canadamasonrydesigncentre.com/download/10th_symposium/2c-4.pdf

6. N.G. Shrive and E.Y. Sayed-Ahmed.1Department of CivilEngineering, The University of Calgary, Calgary, AB T2N1N4, Canada. Can. J. Civ. Eng. 24: 380–391 (1997). URL: https://www.researchgate.net/publication/237191111_Design_recommendations_for_hollow_concrete_masonry_walls_subject_to_concentrated_loads_based_on_a_test_program#read

7. ДСТУ Б В.2.6-207:2015. Розрахунок і конструювання кам’яних та армокам'яних конструкцій будівель та споруд. / К.: Мінрегіонбуд України. – 2016. – 264 с. URL: https://drive.google.com/open?id=1azYWcL5MqMu0L1dfFoZ0nLTPlyA4AIYB

8. ДСТУ Б В.2.6-55:2008. Перемички залізобетонні для будинків із цегляними стінами. Технічні умови / К.: Мінрегіонбуд України. – 2009. – 37с. URL: http://ksv.do.am/GOST/DSTY_ALL/DSTY4/dstu_b_v.2.6-55-2008.PDF

ЦИФРОВИЙ ЖИВОПИС У СУЧАСНИХ НАПРЯМКАХ ДИЗАЙНУ

Диковська Д. С.
студентка 3 курсу навчально-наукового інституту архітектури, дизайну та образотворчого мистецтва, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

Стонога Д. В.
ассистент кафедри дизайну та 3D-моделювання
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова.

Сучасні технології диктують розвиток усіх галузей знань людини. Така сфера, як дизайн та образотворче мистецтво, не залишаються осторонь. Деякі дослідники відзначають, що у вік інформаційних технологій, новим орієнтиром використання комп'ютера є комп'ютерна графіка. Вона займає одну з перших позицій у діяльності сучасних митців та дизайнерів різних напрямків.

Напрямок цифрового живопису впевнено займає позиції в багатьох індустріях, в тому числі у дизайні. З появою сучасних комп’ютерних технологій з’являються можливості відкривати нові способи створення художнього продукту, що дає поштовх для виникнення нових напрямків у творчих сферах. З кожним роком попит на створення продукту з використанням комп’ютерного живопису тільки збільшується та має великі перспективи розвитку в майбутньому, адже всі ці сфер потребують ілюстративної бази.

Ілюстрації не просто привертають увагу, прикрашаючи наприклад сторінки журналів, книг, веб-сайтів чи рекламну продукцію, вони є певним інструментом комунікації між автором та споживачем або клієнтом. Осмислення дизайнером цінностей живопису збагачує проєктний задум, його ідею та цілі. У митців з’являється велика креативна свобода: кожен може сформувати власний унікальний стиль, техніку, розвинути нові навички у різноманітних сферах дизайну. Так як індустрія невпинно розвивається та набуває популярності, у дизайні можна виділити як початкові галузі, які застосовують цифровий живопис, так і нові галузі, що прокладають свій шлях в творчій діяльності.

Цифровий живопис – вид сучасного образотворчого мистецтва, пов'язаний з передачею зорових образів за допомогою відтворення на екрані точок (пікселів), що світяться; нанесення принтером фарб на тверду чи гнучку поверхню [1]. Створення електронних зображень, яке здійснюється не шляхом рендерингу комп'ютерних моделей, а за рахунок використання людиною комп'ютерних імітацій традиційних інструментів художника та технік з традиційного живопису.

Одним з прикладів використання живопису в сучасності є віртуальне мистецтво – термін, що описує феномен віртуалізації мистецтва у сфері технічних засобів, які застосовують такі види людино-машинного інтерфейсу, як стереоскопічні окуляри і екрани, цифровий живопис та скульптура, об'ємний звук, рукавички і костюми віртуальної реальності, датчики положення в просторі, системи зворотного зв'язку і тому подібне [2].

2D-анімація – наступний напрямок у цифровому живописі, особливостями якого є вплив на аудиторію за допомогою відразу трьох каналів сприйняття: візуального, аудіального та кінестетичного. Цей напрям цифрового живопису широко використовується у дизайні реклами, графічному дизайні, дизайні візуальних-комунікацій та мультимедійному дизайні, як один із видів проєктоної роботи, як на етапах навчального процесу так і у вигляді дизайн продукту для замовників та кінцевих споживачів.

Ще однин порівняно новий напрямок у цій сфері – це 3D Живопис – максимально наближені до реальності зображення, що створюють ілюзію тривимірної сцени. В ньому застосовується багата палітра кольорів, робота зі світлом, текстурами та ефектами. Елементи 3D живопису можна доцільно та ефектно використовувати у величезній кількості різноманітних дизайнерських рішень, а особливо це стосується рекламно-графічних проєктів, та наприклад візуалізації концепції інтер'єрних та екстер'єрних рішень.

Окремо можна виділити ігровий дизайн або мультимедійному дизайні – частина роботи над розробкою відеогри, яка полягає в її проєктуванні та створенні елементів ігрового процесу, персонажів, сюжету та завдань. Неймовірні пейзажі, образи та герої комп'ютерних ігор, найскладніші, пророблені до дрібниць сюжетні елементи – це результат творчості дизайнерів за допомогою програмного забезпечення для цифрового живопису.

Також важливо зазначити, що цифровий живопис є одним із професійних засобів в проєктно-графічному моделюванні як в промислового дизайну, так і дизайну інтер’єру, середовища або ж візуальних комунікацій. Він допомагає формувати, розвивати та виражати проєктний задум, моделювати компонування, форму та характеристики виробу та його концептуального рішення.

Декілька десятиліть тому цифровий живопис отримав потужний поштовх в дизайні й міцно зайняв позиції в оформленні друкованої продукції – від книг та журналів до будь-якої рекламної продукції, не обмежуючи себе існуванням виключно в цифровому форматі. Звичайно, скоріш за все, цифровий живопис переважає в індустрії комп'ютерних ігор та сучасному кінематографі, але і web-дизайні та сфері графічного дизайну він займає міцну позицію як одним із основних видів художньої передачі задуму дизайнера [3].

Сьогоднішній етап розвитку комп'ютерного мистецтва розпочався ще у минулому столітті, що до комп'ютерного живопису, то він сьогодні розширює наші уявлення про форму та простір як такі: форма творів у цій галузі визначається технічними можливостями комп'ютерного середовища, та творчою

складовою дизайнера. Сучасний митець, дизайнер може думати разом із машиною, знаходити адекватне застосування тим неосяжним можливостям, які закладені у сучасній техніці. У цьому найближчим часом полягає трансформація комп'ютерної творчості, моделювання та втілення образу художника нового часу.

Для роботи з цифровим живописом підходять растрові та векторні графічні редактори, їх існує безліч різного рівня складності, тому з початку роботи дизайнеру потрібно ознайомитися з декількома ПЗ та їхнім інструментарієм аби зрозуміти, яке задовольнить всі потреби та буде зручним в роботі, саме для цього чи іншого задуму дизайнера. На сьогоднішній день найбільшою популярністю серед митців цього напрямку користуються такі програми як Adobe Photoshop, Corel Painter, SAI, Krita та Procreate, Clip Studio Paint, які розвиваються свої характеристики та можливості у сфері цифрового живопису. Але існують і створюється велика кількість нового програмного забезпечення що дозволяє розвивати можливості використовування цифрового живопису у дизайні на нових рівнях.

Цифровий живопис має великі перспективи розвитку у майбутньому, це можна простежити вже сьогодні. Адже багато вітчизняних та зарубіжних дизайнерів вже працюють у напрямку цифрового живопису, пропонують свої авторські техніки зі створення зображень, створюють відео вправи для тих, хто тільки починає знайомитись із цифровим комп'ютерним світом. Створюються та вдосконалюються графічні планшети та редактори для роботи з цифровою графікою, вони стають зручнішими, приймаючи від традиційного мистецтва краще. І бурхливе розвиток напрямку цифрового живопису в дизайні як у вітчизняній практики так і в зарубіжній на усіх рівнях лише починається.

Список літератури

1. Зуєва М. «Магістерські читання. Цифровий живопис. Особливості композиційного рішення кадру» / И. Н. Цой. — Луганськ: ЛАКІ, 2014. — С. 23. — 50 с

2. Єрохін С.В. «Естетика цифрового образотворчого мистецтва» СПб. Алетейя, 2010. - 432 с.

3. Die illustratoren, Alex Broeckel: веб сайт. URL: https://www.illustratoren.de/illustrator/alex-broeckel (дата звернення 05.10.2022)

«ПУАНТИЛІЗМ. ХУДОЖНІЙ І НАУКОВИЙ МЕТОД ЖОРЖА СЕРА»

Смірнова Селіна Дмитрівна,
викладач
Харківської дитячої художньої школи № 1, ім. І.Ю. Рєпіна

Смірнова Ольга Леонідівна,
доцент, кандидат наук,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Пуантилізм (у перекладі з французької мови point – крапка) – це специфічна техніка написання картин, коли сукупність крапок складало цілісне зображення. Пуантилізм розглядався мистецтвознавцями як частина руху постімпресіонізму. Пуантилісти застосовували для створення зображень лише точки чистого кольору, використовуючи відомий метод написання картин імпресіоністів [4, с. 146].

Напрямок з’явився у Франції в 1885 році, де вчилися і розвивалися його засновники – видатні художники Жорж Сера і Поль Сіньяк [1, с. 212]. На полотнах Жорж Сера крапки розташовані на одній відстані, а у його учня Поля Сіньяка – вони наближаються і віддаляються один від одного. Результатом експериментів П. Синьяка стало створення динамічних, об'ємних зображень шляхом малювання крапок на різній відстані. Роботи в стилі пуантилізм складаються з коротких мазків круглої або прямокутної форми, які неможливо переплутати ні з чим іншим. Пуантилізм був заснований на знаннях в області оптики і фізики, завдяки чому картини стали ефектними зоровими ілюзіями [2, с. 88]. Таким чином, пуантилізм можна називати як наукою так і мистецтвом.

Жорж Сера вперше починає використовувати пуантилізм як основний метод написання картин. Він багато аналізував дослідження провідних вчених, які вивчали особливості теорії кольору (рис.1). Він акцентує увагу на тому, що пуантилізм – це не тільки художня техніка створення зображень з точок, а справжній науковий метод, яким художник користувався на практиці.

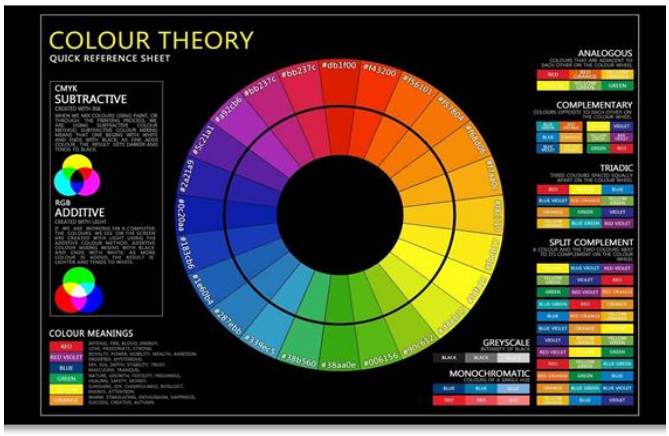

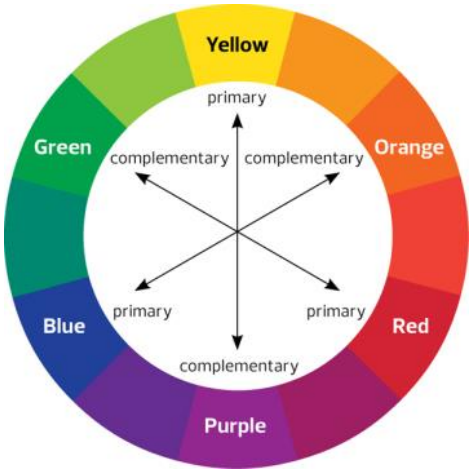

Рисунок 1. Розподілення кольорів. Теорія кольору

У своїх дослідженнях автори Сюзі Ходж [1,2], Миронова Н.Л. [3], Кортунова Н.Д. [4], зазначають, що художник Жорж Сера спирався на положеннями наукових теорій Ш. Анрі «Введення в наукову естетику», французького хіміка М.Е. Шеврейля «О закономірностях одночасного контрасту кольорів», Д. Саттера «Феномени бачення». Також, Сера вивчав наукові дослідження фізиків Г. Гельмгольца, Дж. Максвелла і наукову теорію кольору вченого О. Руда.

У книзі Миронової Н.Л. відмічається, що художній метод Ж. Сера був заснований на розподіленні кольорів. Два суміжних кольори впливають один на одного, створюючи свій додатковий колір. Він використовував загальне положення теорії кольору: людське око змішує кольори крапок, розташованих поруч. Кожний колір знаходиться у контрастному зв’язку з своїм додатковим відтінком [3, с. 25].

У зображенні предметів на полотні використовують точки контрастних відтінків – синій і помаранчевий, червоний і зелений, жовтий і синій. Завдяки цьому прийому, об'єкти на картині є виразними. Сусідні кольори не змішуються один з одним [2, с. 89]. Оптичний ефект крапок розрахований на те, що колірні з'єднання і перетворення виконає наше око.

Картина «Недільний день на острові Гранд-Жатт» Сера була представлена на відкритті виставки імпресіоністів в 1886 році і дуже вразила критиків і глядачів незвичайною технікою. Як зазначав сам художник, що на створення цієї роботи його надихнула картина Е. Мане «Сніданок на траві» [1, с. 47]. Сера писав роботу, сидячи у майстерні по зробленим раніше фотографіям. Такий прийом дозволив йому більше працювати детальніше з кожним фрагментом картини.

«Недільний день на острові Гранд-Жатт» вважають одним з найбільших полотен митця, воно має розмір 2 метри в висоту і 3 метри в ширину (рис. 2).

Сера працював над ним близько двох років – це була кропітка робота, яка вимагала точного написання маленьких точок різного кольору, які складали пейзаж [2, с. 90].

Рисунок 2. Картина Ж. Сера «Недільний день на острові Гранд-Жатт»

Художник часто любив проводити вільний час в цьому місті і споглядав за відпочинком людей в неділю. На картині зображений спекотній літній день, перед глядачем постає багато різних фігур із парасольками, що знаходяться у парку [4, с. 147]. Зображення повністю підчинено прямим лініям і кутам, а також закону рівноваги вертикалі и горизонталі. Персонажі зображені в просторі, де представлено взаємодію між природою і людиною. Художник зобразив полудень, коли тінь від сонця створює прямий кут. Сила сонця управляє геометрією всесвіту і впливає на енергію природи та навколишнього середовища людини. Ж. Сера використовує насичені чисті кольори, які передають атмосферу острову та настрій відвідувачів [1, с. 212]. Яскраві контрасти кольорів вдало підібрані художником і акцентують увагу на дії різних героїв картини .

Мета художника досягнута – він передав вагання повітряного середовища і красу природи. Завдяки ефекту теорії кольору, зображення вийшло живим і багатовимірним з відстані. Побачити полотно сьогодні можна в Художньому інституті в Чикаго.

У виданнях Сюзі Ходж [1] і [2], авторкою представлений мистецтвознавчий аналіз використання теорії кольору в творчості Ж. Сера на прикладі його відомих картин. Пуантилізм використовував оптичні ілюзії для створення зображень з багатьох маленьких крапок, розташованих близько один до одного.

Особливість техніки була в тому, що при близькому розгляді картина виглядає розмитою. Глядач не бачить предметів і об’єктів на картині, а тільки лише обриси фігур і силуети людей. Коли глядач, дивиться на картину здалека – він бачить точно видимим об'єкт, змальований художником (рис. 3).

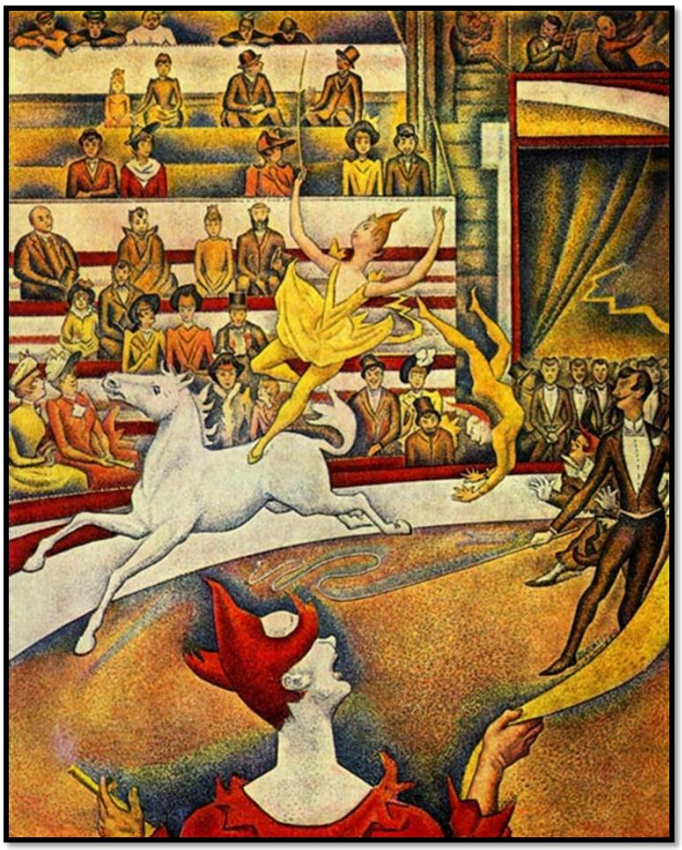

Рисунок 3. Картина Ж. Сера «Цирк»

На картині «Цирк Ж. Сера» зобразив цирковий виступ акробатів і клоуна. Художник акцентує увагу на спритності і майстерності виконання номеру артистами цирку. Головним персонажем є клоун, який одразу привертає увагу і глядач асоціює себе з ним. Він одягає на себе маску і відчуває себе активним учасником процесу. Жорж Сера використовує яскраві і насичені кольори, щоб передати емоційну піднесеність та відчуття радості. Сера використовує принцип контрасту жовтого і синього, помаранчевого і фіолетового кольорів [1, с. 29]. Художник хотів показати скороминущість життя, а також представляє світ, де важливо утримувати баланс, щоб не втратити рівновагу.

Ідея пуантилістів була передати енергію навколишнього світу за допомогою нової техніки написання полотен. Вони вважали, що світ художнього твору складається з великої кількості маленьких частин – атомів [3, с. 24]. Художники намагалися відтворити у своїх роботах загадкову красу і дивовижність природи.

Техніка пуантилізм стала популярною саме завдяки Ж. Сера. Незвичайна техніка виконання картин Сєра зацікавила як критиків, так і глядачів. Творчість художника значно вплинула на таких митців як Поль Сіньяк, Вінсент ван Гог, Анрі Матісс та інших [1, с. 91]. Отже, Жорж Сера увійшов в історію світового мистецтва, як засновник техніки живопису під назвою пуантилізм, яка стала справжнім сенсом всього життя і творчості художника.

Список літератури

1. Ходж Сьюзи. Главное в истории искусств. Москва : «Манн, Иванов и Фербер». 2018. 224 с., ил.
2. Ходж Сюзи. Искусство. 50 идей, которые нужно знать. Москва : Фантом Пресс, 2014. 208 с., ил.
3. Миронова Л.Н. Цвет в изобразительном искусстве. Пособие для учителей. Минск : Беларусь, 2005. 151 с., ил.
4. Кортунова Н.Д. Как читать и понимать живопись. Москва : Издательство АСТ, 2017. 192 с., ил.
5. Гевин Эванс. История цвета. Москва : Эксмо, 2019. 224 с., ил.
6. Янсон Х.В., Янсон Э.Ф. Основы истории искусств. СПб. : АОЗТ «Икар», 1996. 514 с., ил.
7. LELAND NITA. EXPLORING COLOR. WORKSHOP. OHIO : North Light Books, Fourth Edition, 30 th Anniversary. 2016. 173 p.

ЕКОЛОГІЧНІ ФУНКЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВЛАШТУВАННЯ ЖИВОПЛОТІВ НА САДОВО-ПАРКОВИХ ОБ'ЄКТАХ МІСТА КИЄВА

Лукаш Олексій Олегович,
Аспірант
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Новик Віталіна Олексіївна,
Магістр 1-го року навчання
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Кушнір Анатолій Іванович,
Кандидат біологічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Актуальність теми дослідження обумовлена погіршенням екологічної ситуації у столиці України в процесі постійної урбанізації території Києва, збільшенням площі забудови, розвитком промисловості, збільшенням кількості мешканців та кліматичними змінами, що спостерігаються в останні десятиліття. Метою наших досліджень є вивчення живоплотів як елементу зелених насаджень міста на об'єктах садово-паркового господарства, основних методів їх створення та ролі, що відіграють живі огорожі на конкретно взятих об'єктах.

По суті питання, місто Київ – столиця України, найбільше місто держави, адміністративний, політичний та історико-культурний центр, датою заснування офіційно вважається 482 рік. Місто постійно розвивається, з чим пов'язано як збільшення населення, так і зростання промисловості, що закономірно призводить до погіршення екологічної ситуації, збільшення шкідливих викидів в атмосферне повітря стаціонарними та пересувними джерелами забруднення, підвищення рівня шуму, збільшення концентрації пилу у повітрі тощо. Так, за даними міжнародної моніторингової онлайн-платформи IQAir, Київ входить до першої десятки міст за забрудненням повітря, поряд із Делі та Пекіном, не зважаючи на значно меншу кількість населення [1]. Основною причиною вказаних змін є збільшення приватного автотранспорту в місті, що постійно розвивається. З відкритих джерел відомо, що 85% шкідливих викидів в місті Києві спровоковано саме пересувними джерелами – транспортом, з яких близько 70% це приватний автотранспорт [2]. Згідно рейтингу індексу трафіку на міських автошляхах, що охоплює 404 міста в 58 державах світу на 6 континентах, Київ у 2021 році посідає третє місце із значним зростанням показника завантаженості доріг в порівнянні з попередніми періодами [3]. Відомі основні функції зелених насаджень у міському середовищі, серед яких в своїй роботі ми виділяємо саме екологічну: очищення повітря від забруднення, пилу, шуму, поглинання вуглекислого газу, збагачення повітря киснем, фітонцидні властивості,

зменшення зливових стоків, регуляція мікроклімату, збагачення біорізноманіття, створення умов для існування фауни тощо [4]. Одним з елементів ландшафтного дизайну в системі зеленого господарства міст, що стрімко набирає популярності та широко використовується на садово-паркових об'єктах є живі огорожі, які створюють з вільно ростучих або формованих чагарників, рідше дерев, які висаджують в один чи більше рядів. Вони класифікуються за висотою, схемою посадки і системою догляду [5].

В ході дослідження живоплотів міста Києва нами було проведено обстеження на 217 об'єктах садово-паркового господарства в місцях загального користування. Нами зафіксовано наявність живих огорож різного типу загальною протяжністю 65689 метрів погонних, а кількість рослин становить 306257 одиниць. Досліджені живоплоти складаються з 31 виду чагарників та дерев, а найбільш розповсюдженим таксоном є бирючина звичайна (*Ligustrum vulgare* L.) – 54% (164680 одиниць), що є значною мірою обґрунтованим рішенням виходячи з біологічних властивостей даного виду [6]. Менш застосованими видами рослин, проте які мають значну частку при влаштуванні живоплотів є: граб звичайний (*Carpinus betulus* L.) 8%, таволга Вангутта (*Spiraea x vanhouttei* L.) 7%, кизильник блискучий (*Cotoneaster lucidus* Schlecht.) 6%, пухироплідник калинолистий (*Physocarpus opulifolius* L.) 5%, самшит вічнозелений (*Buxus sempervirens* L.) 5%, дерен білий (*Cornus alba* L.) 3%. Інші 24 види складають 12% від загальної кількості рослин, а відсоткова участь кожного виду менша за 2%.

Досліджені нами живоплоти створені посадкою в один чи два ряди вищезазначених видів рослин з кроком 3 та 5 штук на метр погонний, а відсоткове співвідношення виглядає наступним чином: однорядні 43,7% та дворядні 56,3%. Незначна кількість живоплотів створено за трьохрядною схемою посадки та не бралась до уваги в загальному аналізі за цим показником. За висотою 53,9% живоплотів віднесено до групи низьких (від 0,5 до 1 м.), 33% – середні (від 1 до 2 м.), бордюри – 8,4% (до 0,5 м.), та високі живі огорожі (стінки), що мають більше двох метрів заввишки складають 4,7%.

Згідно нормативних рекомендацій інструкції з інвентаризації зелених насаджень у містах та селищах міського типу України [7] при дослідженні живоплотів нами проводилась оцінка їх якісного стану. Результатами дослідження встановлено, що 48% живоплотів мають добрий стан, 43% – задовільний і лише 9% – незадовільний стан, які потребують реконструкції чи повної заміни.

Отже, про широке використання живих огорож як елементу садово-паркового господарства в місті Києві свідчить їх значна загальна протяжність, а якісний стан відображає систематичний належний догляд з боку обслуговуючих комунальних підприємств по утриманню зелених насаджень. Поряд з тим спостерігаються проблемні питання в утриманні окремих живоплотів, які створених з видів, що мало придатні для використання в міських умовах, наприклад *Buxus sempervirens* L. та *Thuja occidentalis* L. Вказані рослини дійсно формують якісні живі огорожі, але потребують постійного догляду з

використанням засобів хімічного захисту, страждають від механічних пошкоджень і використання їх в місцях загального користування нами вважається недоцільним. Загалом практика влаштування живих огорож в Києві, у тому числі на новостворених та територіях зелених зон, на яких проведено капітальний ремонт, значно підвищує естетичне сприйняття садово-паркових об'єктів. Для посилення екологічної функції живих огорож нами пропонується проведення наступних заходів:

1. Збільшення живих огорож з використанням грабу звичайного, який є досить газостійким та пилостійким, особливо по периметру парків та скверів з метою створення особливого мікроклімату, затримання пилу і поглинання шуму.
2. Визначити перспективні види для використання в міських умовах, створивши уніфікований перелік рекомендованих рослин як наприклад: свидина біла, пухироплідник калинолистий, клен татарський, в'яз шорсткий, кизильник блискучий.
3. Рекомендуємо використання живоплотів для відокремлення тротуарів від проїжджої частини вулиць.
4. Уникати використання видів, що повільно відновлюються після механічних пошкоджень та потребують постійного догляду особливо з використанням ядохімікатів.
5. Для підвищення екологічної функції живоплотів необхідно проводити своєчасні агротехнічні заходи з метою досягнення максимальної щільності на всій висоті живої огорожі.

Список літератури:

1. У Києві фіксують небезпечне забруднення повітря: як перевірити. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/u-kijevi-fiksujut-nebezpechne-zabrudnennja-povitrja-jak-pereviriti.html (дата звернення 29.11.2022).
2. Обережно: повітря! 12 фактів про те, чим дихають мешканці Києва, К. Яловий. URL: https://interfax.com.ua/news/blog/760604.html (дата звернення 16.11.2022).
3. Tomtom traffic index. Ranking 2021. URL: https://www.tomtom.com/traffic-index/ranking (дата звернення 29.11.2022).
4. Кучерявий В.П., Кучерявий В.С. Озеленення населених місць: підручник. Львів: «Новий світ-2000», 2022. 666 с.
5. Крижанівська Н.Я. Основи ландшафтного дизайну: підручник. Київ: «Ліра-К», 2017. 218 с.
6. Кузнецов С.І., Кушнір А.І., Левон, Ф.М., Пушкар В.В., Суханова О.А., Кузнецова М.С., Гончаренко Б.В. Асортимент дерев, кущів та ліан для ландшафтного будівництва України. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2020. 321 с.
7. Про затвердження змін до Інструкції з інвентаризації зелених насаджень у містах та селищах міського типу України: Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 16.01.2007 № 8. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0082-07#Text (дата звернення 09.11.2022).

FINANCIAL ANALYSIS: STEP-BY-STEP ALGORITHM

Khmelyuk Alona,
PhD in Economist, Associate Professor,
Department of Finance and Accounting
Dnepro State Technical University

Comprehensive financial analysis of a large industrial enterprise is based on the application of a three-level system of indicators: absolute, relative and average or integral [1]. The information base of such an analysis is the financial reporting of enterprises, which, in accordance with current legislation, is made public and provided to both internal and external users.

In our opinion, the first stage of a comprehensive financial analysis is the analysis of the company's assets. It is the evaluation of dynamic changes of the asset based on absolute indicators that is the a priori stage of the research [2]. At this stage of the research, an assessment of the assets of the company's balance sheet is carried out according to the model of horizontal and vertical analysis. As a rule, the assessment of assets is carried out dynamically, subject to the calculation of indicators of dynamics, structure and structural shifts.

The next stage of the analysis involves an assessment of the liquidity and solvency of the enterprise under study. The calculation of the relative indicators of the assessment of the financial condition requires comparison with certain normative values. The relation to the normative levels of the indicators is debatable and needs certain clarifications from the experts-practitioners.

At the third stage of the analysis, it is advisable to assess the state of liabilities (sources of the formation of assets). Such an analysis is carried out using indicators of financial stability, which should primarily characterize the level of dependence of the enterprise on external sources of capital.

The final stage of the complex financial analysis is the economic diagnosis of the bankruptcy of the enterprise. The analysis is carried out using Altman, Lees, Tuffler, and Tishaw models [3]. In our opinion, the Altman and Taffler indices [4] are the most appropriate for domestic enterprises.

The stages of a complex financial analysis are an analytical conclusion regarding the activities of a separate enterprise.

References

1. Yerina A.M.(2010) Statistics: textbook. Kyiv: KNEU.
2. Khmeliuk A.V., Huk O.K.(2021) Analysis of property and sources of its formation of the chemical enterprise PJSC "DNIPROAZOT". Ternopil.
3. Savytskaia H.V. (2000) Analysis of the economic activity of the enterprise. Mynsk: LLC New Knowledge.
4. Khmelyuk Alona., Masyuk A.A.(2022) DIAGNOSTIC MODELS OF BANKRUPTCY OF LARGE ENTERPRISES. Kamianske.

RELOCATION AS AN EFFECTIVE STRATEGIC TOOL FOR THE ENTERPRISE DEVELOPMENT

Pashchuk Lidiia,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Tavoletti Ernesto
Ph.D. in Economics and Management of Enterprises and Local Systems, Associate Professor
University of Macerata, Italy

The Government of Ukraine has recognized from the beginning of the full-scale Russian invasion that relocation is a necessity because it provides the basis for "restoration of the state's economy due to the relocation of enterprises from territories close to or located in the war zone to safe regions of Western Ukraine"[1]. Therefore, the government program "Business Relocation" was launched. Enterprises and businesses can join this program regardless of industry and size.

As of September 2022, more than 1,800 applications have been registered on the portal, 745 enterprises have already moved to safer regions, and 558 have resumed work in new locations. There are still 286 enterprises in the program. That is, relocation opportunities are being sought for them. According to government data, relocation is not irreversible. Six hundred nine enterprises refused their previously submitted applications for relocation, and 37 enterprises returned to their previous place of business [2].

It is worth defining the meaning of the term “relocation”. Relocation is the transfer of the physical location of the enterprise from the place of permanent dislocation in whole or in part to preserve the possibility of the enterprise's work and its full functioning.

In addition to the state program, a significant number of enterprises have relocated independently or are in the process of doing so. The experience of working with enterprises that are in the process of relocation or have already relocated made it possible to summarize the main recommendations for relocation and to present this process in the form of a list of certain sequential and logical actions.

Depending on the field of activity, production features, sales markets, and other issues related to the relocation of enterprises, several types of relocation may be distinguished:

- Full relocation – moving all production facilities and company resources to a new, safe place. It is most suitable for small manufacturing enterprises, when the equipment can be transported relatively easily, as well as enterprises in the service sector, since it creates conditions for preserving sales markets, jobs in a safe region.

- Partial relocation – transfer of a part of production facilities or certain departments to a new place. At the same time, part of the production facilities and divisions remain working at the permanent location of the enterprise. It is appropriate when the

enterprise has a unique product that cannot be relocated completely. At the same time, the enterprise must have the opportunity and resources to open a part or another production. In this way, the company can reduce risks and provide opportunities for business development.

- Mixed relocation involves opening a new division of the enterprise and transferring part of the staff to work in the place of relocation. At the same time, the production facilities continue to function at the previous location. It is appropriate in conditions when the enterprise desires to expand its activities by opening new representative offices, and production in a new region, including to ensure logistical access to existing consumers. At the same time, the existing production continues its work.

Relocation is an important strategic decision for every company owner and enterprise as a whole, as it involves physical relocation and a change in strategy and business model. Therefore, the relocation process should be approached as a logical process of sequential actions as Figure 1 demonstrates.

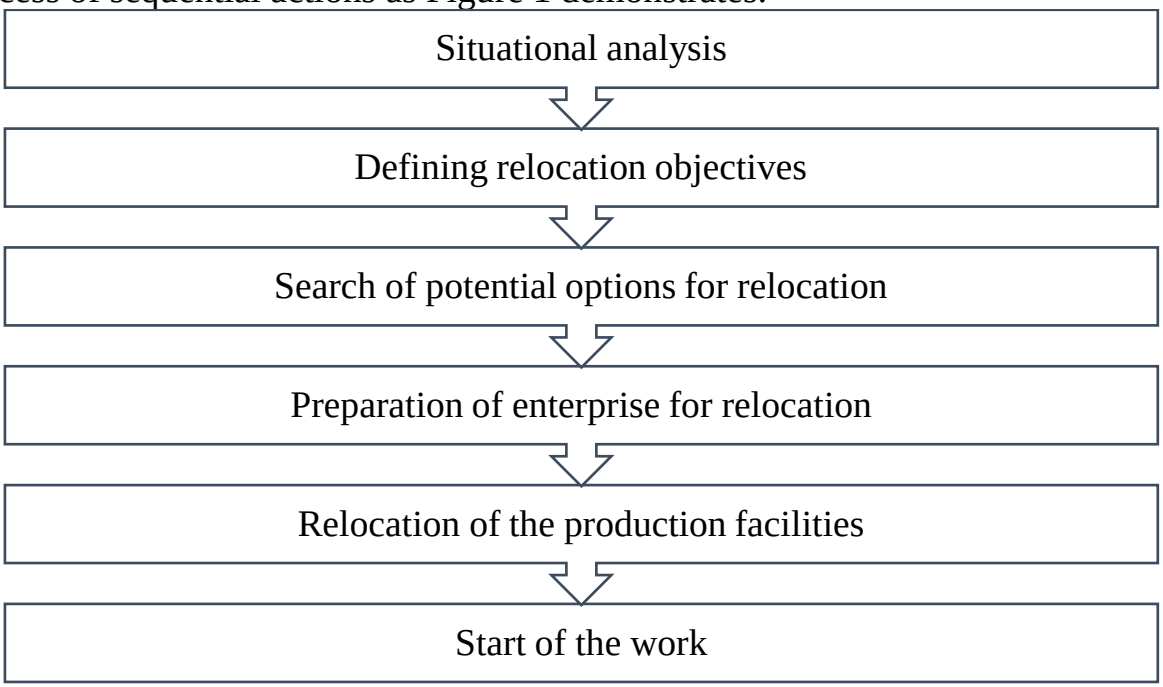

Fig. 1. Relocation process stages. List of actions

The recommended list of actions can be presented as follows: situational analysis, determination of relocation goals, search for potential options for relocation; preparation of the enterprise for relocation; actual relocation; start of the company's work (Fig. 1). The recommended list of actions requires the involvement of all participants in the process, company management, personnel, as well as professional export assistance if necessary.

References:

1. https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv

2. https://business.diia.gov.ua/cases/novini/558-relokovanih-pidpriemstv-vze-vidnovili-robotu-u-bezpecnih-regionah-kraini

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Єрмоленко О.А.,
канд. економ. наук, доцент
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

Загородний Д.В.,
магістр
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

В умовах зростання ринкової економіки та наявності високої конкуренції зростає роль та актуальність процесу планування на підприємстві. Мета планування полягає у можливості заздалегідь передбачати ситуації, які можуть несприятливо позначитися на діяльності підприємства, передбачити можливі ризики та провести заходи щодо зниження цих ризиків. Процес планування сприяє можливості узгодити поточну діяльність компанії, утворивши систему підтримки ефективного функціонування підприємства. Основним елементом системи планування виступає саме фінансове планування, яке є складовою всього процесу планування і управління.

В. П. Савчук, наголошує, що фінансове планування – «це управління процесом утворення, розподілу, перерозподілу і використання фінансових ресурсів на підприємстві, яке реалізується в деталізованих фінансових планах» [1].

По суті процес фінансового планування можна поділити на кілька етапів. Першим етапом виступає аналіз фінансових показників за попередні періоди. Джерелами для даного аналізу виступають основні фінансові звіти підприємства, а саме про фінансовий стан, про фінансові результати, про рух грошових коштів тощо. Вищезазначені звіти відіграють велику роль в фінансовому плануванні, оскільки містять дані для аналізу та розрахунку фінансових показників підприємства і є основою для прогнозування.

Наступнім етапом є складання основних прогнозних документів, які входять до структури бізнес-плану підприємства, а саме прогнозних звітів про фінансовий стан, про фінансові результати, про рух грошових коштів, тощо.

І наступнім етапом є уточнення і конкретизації показників прогнозних документів за допомогою яких складаються поточні фінансові плани.

Завершальним етапом фінансового планування є практичне впровадження фінансових планів та контроль за процесом їх виконання.

Головним завданням фінансового планування є забезпечення стабільності в отриманні оптимальних прибутків та самофінансування виробничо-технологічної діяльності, контроль кредитних, бюджетно-кошторисних, інвестиційних показників і витрат, стандартизації обліку в системі виробничого (операційного) та фінансового управління для досягнення внутрішньої

збалансованості та динамічної рівноваги, спрямованої на забезпечення рентабельності виробничої діяльності [2].

Основним інструментом фінансового планування є фінансовий план компанії, який може мати різні форми подання та різне значення в залежно від характеру, об'єкта та періоду планування. Метою фінансового плану є забезпечення взаємодії доходів та витрат відповідно до взаємозв'язку показників розвитку та фінансових ресурсів.

Фінансове планування складається із трьох підсистем, а саме стратегічної, поточної та оперативної.

Кожній підсистемі відповідають певні форми фінансових планів та проміжки часу, на які поділяються ці плани. Усі рівні фінансового планування тісно взаємопов'язані та здійснюються у певній послідовності.

В більшості випадків збалансована система показників розглядається майже як єдиний інструмент, який здатний переорієнтувати підприємство на шляхи випереджаючого розвитку.

Важливу роль у фінансовому плануванні грає проміжок в часі, у якому відбувається оцінка фінансових показників підприємства. Відповідно до цього критерію класифікації, планування може бути: довгостроковим, середньостроковим або короткостроковим (річні плани, квартали, місяці та декади).

Довгострокове планування є плануванням у тривалому проміжку часу у термін від трьох до десяти і більше років. На такі терміни розробляються стратегічні плани розвитку підприємства. А довгострокове планування відповідає за залучення довгострокових джерел фінансування та відображається у вигляді інвестиційного проекту. Але при цьому довгострокове та стратегічне планування не ідентичні поняття. І в умовах ринкової економіки стратегічне планування може бути довгостроковим, середньостроковим або короткостроковим.

Стратегічне планування забезпечує підприємству стан платоспроможності та економічної стійкості. На етапі стратегічного планування виділяються головні показники розвитку компанії, основні цілі та способи, а також шляхи їх досягнення. Такі плани розробляються з перспективою на майбутнє, на кілька років і можуть конкретизуватися у процесі реалізації основних завдань.

В наших умовах стратегічне планування є проблемною областю, і це зумовлено економічною ситуацією в країні. Слід зазначити, що перспективне планування не розглядають через велику кількість невідкладних поточних завдань, які потрібно вирішити. Однак, акцентуючись на вирішенні поточних проблем, потрібно визначати шляхи розвитку компанії, головні цілі та пріоритети.

Після розробки напрямів розвитку компанії слід здійснити поточне фінансове планування, яке може проводитися на короткострокові та середньострокові періоди часу.

У процесі планування відбувається конкретизація та узагальнення кожного напряму розподілу коштів із джерелами їх залучення та ефективністю їх

використання. Цей етап особливо важливий для компанії, тому що проводиться аналіз та коригування окремих моментів фінансової діяльності.

Завершальна частина системи фінансового планування це оперативне планування. Основним його завданням є розробка тактичних планів на короткостроковий період часу, спрямований на досягнення поставленої мети компанії. Розробка оперативних фінансових планів допомагає ефективно використовувати всі ресурси компанії, як власні, так і позикові, за умови здійснення виробництва у передбачені терміни. Оперативне планування розкриває оперативний грошовий обіг підприємства, надходження та витрачання коштів за чіткими календарними датами, що сприяє управлінню грошовими потоками з урахуванням сформованої кон'єктури ринку та обставин, що з'являються.

Зазвичай формується кілька варіантів фінансового плану, який залежить від змін тих чи інших параметрів. Крім цього, у процесі формування плану необхідно враховувати існування обмежень, що стають на шляху у підприємства, а саме: критерії ринку за обсягом, структурою та якістю продукції, екологічні вимоги, тощо.

Система фінансового планування використовується у всіх сферах діяльності компанії і є складним процесом, який вимагає серйозної та якісної підготовки.

Нині керівники більшості українських підприємств, особливо у малому бізнесі, не акцентують свою увагу на необхідності фінансового планування. Але, якщо компанія буде планомірно рухатися і виконувати поставлені завдання фінансового планування на кожному етапі та рівні (стратегічному, поточному та оперативному), то це виступає фундаментом для її процвітання. На даний момент фінансове планування є не просто можливим, а є обов'язковим елементом управління сучасного підприємства.

Список літератури

1 Савчук В. П. Финансовое планирование и разработка бюджета предприятия. 96 с. URL: http://www.management.com.ua/finance/fin018.pdf

2 Гузенко О.П. Фінансове планування на промислових підприємствах *Фінанси України.* 2003. № 11. С. 73-76.

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Єрмоленко О.А.,
канд. економ. наук, доцент
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

Шандер Ю.В.,
магістр
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

В даний час фінансова безпека є одним із ключових видів внутрішньої економічної безпеки суб'єкта господарювання. На сьогоднішній день роль фінансів у кожній організації обумовлюється тим, що гроші стають сполучною ланкою між інтересом і діяльністю, без якої будь-який господарський суб'єкт не зможе почати своє функціонування. Цим і зумовлюється актуальність вивчення фінансової безпеки підприємства.

Сам термін «фінансова безпека підприємства» сприймається як захищеність життєво важливих інтересів підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз у фінансовій сфері.

Фінансова безпека – це певний механізм за допомогою якого досягають стабільний розвиток суб'єкта господарювання та забезпечують ефективність його діяльності шляхом використання різних фінансових важелів [1]

На даний момент існують різні підходи, критерії та способи оцінки фінансової безпеки підприємства. Найбільш популярні ресурсно-функціональний та індикаторний підходи.

Ресурсно-функціональний підхід передбачає проведення оцінки з урахуванням оцінки стану використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями.

Індикаторний підхід визначає рівень фінансової безпеки за допомогою певних індикаторів-показників та їх порогових значень, що характеризують діяльність підприємства в різних функціональних галузях. Ця оцінка проводиться шляхом порівняння фактичних показників із значеннями індикаторів.

Дані підходи спрямовані на проведення оцінки рівня фінансової безпеки підприємства, в яких можна виявити загрози та, після чого, розробити стратегію чи комплекс заходів, спрямований на запобігання виявленим прогалинам на підприємстві.

Крім перерахованих вище підходів існують й інші підходи до оцінки забезпечення фінансової безпеки, які були досліджені різними вченими.

Наприклад, Єрмошенко М. М. розглядає фінансову безпеку підприємства, як фінансовий стан, який характеризується збалансованістю та якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, котрі використовуються підприємством, та стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз[2].

Проте ці підходи важко застосовні практично. Внаслідок чого були створені і вже використовуються показники або системи показників, які допомагають виявляти та попереджати загрози як у сфері фінансової безпеки, так і у сфері економічної безпеки в цілому. Тому варто звернути увагу на те, що забезпечення максимального рівня безпеки досягається за рахунок визначення порогових значень, які мають досягатися не на шкоду іншим. Так, чим вище або нижче допустимої норми значення показників, тим нижча здатність до динамічного розвитку та конкурентоспроможності на зовнішніх та внутрішніх ринках.

На сьогоднішній день існує велика кількість систем показників, що дозволяють класифікувати індикатори різних галузей підприємства.

На думку Дюбо О.М., однією з цілей моніторингу фінансової безпеки підприємства є аналіз його стану за наступною системою показників:

1) соціальні індикатори: структура кадрового потенціалу; рівень заборгованості із зарплати; рівень оплати праці по відношенню до середнього показника промисловості або економіки в цілому; втрати робочого часу;

2) індикатори виробництва: структура та технічний ресурс парку машин та обладнання; оцінка конкурентоспроможності продукції; питома вага виробництва у ВВП; темп оновлення основних виробничих фондів; реальний рівень завантаження виробничих потужностей; динаміка виробництва; стабільність виробничого процесу;

3) фінансові індикатори: прострочена заборгованість; рівень інноваційної активності; фактичний та необхідний обсяг інвестицій; обсяг «портфеля» замовлень; частка забезпеченості власними джерелами фінансування оборотних коштів, матеріалів, енергоносіїв для виробництва; фондовіддача виробництва; рівень рентабельності виробництва [3].

Оцінка стану фінансової безпеки підприємства має визначатися за допомогою наступної системи показників:

1) фінансові коефіцієнти;

2) стан дебіторської та кредиторської заборгованості;

3) темпи зростання прибутку, реалізації продукції, активів;

4) система показників вартості підприємства.

У зв'язку з вищезгаданими системами показників оцінки фінансової безпеки підприємства варто відзначити, що вони здатні відображати критичні точки розвитку економіки та підприємства. Це дозволяє провести докладніший аналіз позитивних і негативних тенденцій у забезпеченні фінансової безпеки.

У зв'язку з вищесказаним, можна дійти висновку, що необхідно приділяти велику увагу до проблеми забезпечення фінансової безпеки підприємства. Це пояснюється тим, що велика кількість вчених створює все нові та нові показники-індикатори та їх порогові значення або ж формують цілі системи показників, які допоможуть проаналізувати поточне становище організації у сфері її фінансової безпеки. Дані критерії також здатні виявити сильні та слабкі сторони підприємства, які визначають його основні загрози у фінансовій сфері. Так, для більш ефективного забезпечення фінансової безпеки підприємства

необхідно створити комплекс заходів для покращення чи розвитку підприємства у цій галузі.

Список літератури

1 Пластун О. Л. Фінансова безпека господарських суб'єктів як ефективний засіб попередження банкрутства. *Вісник Української академії банківської справи.* 2006. № 2 (21). С. 57–60

2 Єрмошенко М. М. Шляхи взаємного впливу фінансової безпеки держави і підприємства. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України* : *зб. тез доповідей VII Всеукр. наук.- практ. конф*. Суми. 2004. С. 23-29.

3 Дюбо О. М. Моделювання системи інформаційного забезпечення управління економічною безпекою підприємств. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 2. С. 31–34.

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Єрмоленко О.А.,
канд. економ. наук, доцент
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

Прядко Б.А.
магістр
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

У сучасних умовах ринкової економіки досить високий рівень конкуренції. Кожне підприємство прагне закріпитися на ринку, стабільно та ефективно функціонувати. Результати його діяльності значною мірою визначаються тим, які фінансові ресурси має цей суб'єкт господарювання, наскільки оптимальна їх структура, наскільки вони доцільно трансформуються в основні та оборотні фонди. У зв'язку з цим ефективне управління фінансовими ресурсами є одним із найважливіших функцій фінансового менеджменту, який спрямован на забезпечення досягнень високих кінцевих результатів господарської діяльність підприємства.

Питаннями формування та використання фінансових ресурсів займалися такі вітчизняні вчені, як А. М. Поддєрьогін, Н. Д. Бабяк, М. Д. Білик, Л. В. Буряк, О. М. Грицино та ін. [1].

Слід зазначити, що останніми роками і досі не сформовано єдиного підходу до визначення сутності фінансових ресурсів. Це пояснюється розбіжностями у поглядах різних науковців щодо цієї проблеми, а також складністю економічної категорії «фінансові ресурси»

Фінансові ресурси підприємства можна охарактеризувати з різних точок зору, наприклад як кількісну характеристику фінансового результату його діяльності [2], сукупність коштів для здійснення фінансової діяльності та проведення фінансових операцій, частина грошових ресурсів, що є у власності або розпорядженні підприємства та використовуються ними на цілі розширеного відтворення, стимулювання працівників та інші завдання.

Фінансові ресурси являють собою кошти, що включають накопичені власниками підприємства доходи, а також кошти, отримані у формі кредитів. Таким чином, фінансові ресурси підприємства складаються з власних та залучених (кредитних) коштів.

Головне призначення фінансових ресурсів – забезпечення платоспроможності підприємства та його фінансової стійкості. При цьому поточна платоспроможність є зовнішнім проявом фінансового стану. Внутрішнім проявом виступає фінансова стійкість, здатна забезпечити стабільність підприємства на тривалий термін та перспективу збалансованості різноманітних грошових потоків. Для того, щоб забезпечити стійкість фінансового стану суб'єкта господарювання необхідна грамотна злагоджена

робота всіх підрозділів і раціональна система управління фінансовими ресурсами.

Управління фінансовими ресурсами підприємства є системою принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних із забезпеченням ефективності процесів формування, розподілу та використання фінансових ресурсів [3].

Метою управління фінансовими ресурсами підприємства є забезпечення ефективного фінансування його розвитку як у поточному періоді, так і на перспективу за всіма напрямками діяльності, включаючи дотримання фінансового законодавства, максимізацію прибутку власників підприємства, своєчасність та повноту розрахунків з усіма ланками фінансової системи. Відповідно до цієї мети можна виділити такі основні завдання управління фінансовими ресурсами підприємства:

– забезпечення безперебійного процесу формування фінансових ресурсів для вирішення поставлених завдань розвитку підприємства тактичного та стратегічного характеру;

– оптимізація структури джерел формування фінансових ресурсів підприємства для мінімізації вартості позикового капіталу;

– оптимальний розподіл фінансових ресурсів за основними напрямками діяльності підприємства;

– мінімізація рівня ризику у процесі управління фінансовими ресурсами підприємства;

– розробка механізму швидкої зміни структури фінансових ресурсів підприємства та напрямів їх використання відповідно до змінних умов;

– створення ефективної системи контролю за формуванням та використанням фінансових ресурсів підприємства;

– вивчення зарубіжного досвіду управління фінансовими ресурсами підприємства;

– впровадження нових методів управління фінансовими ресурсами;

– формування оптимальних умов залучення іноземного капіталу;

– підвищення рівня підготовки управлінських кадрів;

– аналіз фінансових та економічних показників підприємства та оцінка за підсумками ефективності діяльності його управлінського персоналу.

Таким чином, поняття фінансові ресурси є дуже важливою категорією у діяльності будь-якого підприємства. Фінансові ресурси постійно перебувають у русі, їх відмінними рисами від інших ресурсів є: грошова форма існування, приналежність до конкретного суб'єкту, ефективне використання отримання прибутків і економічного зростання організації. Ефективне управління фінансами дозволяє підприємству залишатися стійким, платоспроможним, а отже, стабільно функціонуючим і конкурентоспроможним на ринку. А все це, у свою чергу, дає можливість суб'єкту господарювання намітити свій економічний розвиток на довгострокову перспективу.

Список літератури

1 Поддєрьогін А. М. Фінансовий менеджмент. Київ : КНЕУ, 2017. 534 с.

2 Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посібник. К.: КНЕУ, 2007. 240 с.

3 Бланк И. А. Управление денежными потоками. К. : Ника-Центр, Эльга, 2002. 736 с.

ЩОДО СУТНОСТІ ПОНЯТЬ ВИТРАТИ ТА УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ

Бормотова М.В.,
канд. економ. наук, доцент

Халафова Н.І.,
студентка магістратури

Ханіна М.О.
студентка магістратури
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

В умовах нестабільності економіки особливе значення має управління витратами, оскільки воно дає змогу виявити можливості підвищення ефективності використання матеріальних, трудових і грошових ресурсів в процесі виробництва, постачання і збуту продукції. Також, слід зазначити, що найбільшою проблемою українських підприємств є необґрунтоване та неконтрольоване зростання витрат.

Дослідженню питання управління витратами підприємств присвячено ряд робіт вітчизняних і закордонних вчених − економістів, таких як:

Бланк І.А. , Голов С.Ф. , Грещак М.Гю , Давидович , І.Є., Іванюта П.В. , Лень В.С. , Манн Р. , Нападовська Л.В. , Панасюк В.М. , Партин Г.О., Свиноус І.В., Фандель Г. , Череп А.В., Чумаченко М.М., Ясінська А. І. та інші. Незважаючи на широкий спектр питань, охоплених дослідженням, недостатньо опрацьованими як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі залишаються деякі питання.

У положенні (стандартах) бухгалтерського обліку України поняття «витрати» означає зменшення економічних вигід у вигляді вибуття активів або збільшення зобов’язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення власного капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені [1]. В економічному тлумачному словнику зазначено, що витрати – витрати виробництва - сукупні затрати живої та уречевленої праці на виробництво продукту. В західних країнах витрати виробництва розглядають як витрати суспільної праці й капіталу, постійного та змінного, витраченого на виробництво товару. Витрати виробництва показують вартість виробництва товару для підприємця [2]. Західний фахівець Гельмут Шмален [3] із властивою йому німецькою акуратністю пропонує визначати витрати як сукупність виражених у грошовій формі витрат підприємства протягом одного року, що ведуть до зменшення частки чистого майна, вільного від заборгованості, а Скрипник М.І. (його погляд відрізняється від погляду Г. Шмалена) пропонує своє визначення

витрат, згідно з яким витрати – це грошові та матеріальні ресурси, які використані протягом певного періоду в господарському процесі підприємства, а також показник ефективності діяльності господарюючого суб'єкта [4]. Таким чином, аналіз літературних джерел показує, що кожний автор має власну думку і дотримується її, але більшість з них згодна з тим, що витрати – це грошові втрати підприємства, завдяки яким здійснюється процес виробництва і реалізації продукції. На наш погляд, найбільш вдалим і сутнісним є визначення Череп А.В., що витрати – це вартісна оцінка використовуваних у процесі виробництва продукції природних ресурсів, сировини, матеріалів, палива, енергії, основних фондів, трудових ресурсів, а також інших витрат на виробництво й реалізацію продукції [5].

У системі управління промисловим підприємством важливе місце приділяється питанням управління витратами на виробництво. Різні економісти–науковці розглядають поняття «управління витратами» відмінно одне від одного. Зроблено висновок, що всі основні визначення поняття «управління витратами» можна сгрупувати в наступні групи: управління витратами - це процес; управління витратами – це система ; інші визначення управління витратами. На наш погляд і та і інша думка має право на їснування. Тобто управління витратами можна розглядати і як процес, а значить як послідовність яких то дій та етапів, і як систему, а тобто сукупність складових (елементів). Але ж все ж таки, більшість вчених розглядає управління витратами як процес.

Перевагами ефективного управління витратами є: виробництво конкурентоспроможної продукції за рахунок нижчих витрат та, як наслідок, нижчих цін; наявність якісної та реальної інформації про собівартість окремих видів продукції та їх позицій на ринку порівнянно з продукцією інших виробників; можливість використання гнучкого ціноутворення; надання об'єктивних даних для складання бюджету підприємства; можливість оцінювання діяльності кожного підрозділу підприємства; прийняття обґрунтованих та ефективних управлінських рішень.

Таким чином, обґрунтоване управління витратами на підприємстві – це засіб досягнення позитивного економічного результату. Слід зауважити, що управління витратами – це не тільки розробка заходів щодо їх зниження. Воно спрямоване на регулювання процесу формування витрат виробництва і реалізації продукції з метою максимізації прибутку і підвищення рентабельності виробництва підприємства промисловості.

Список літератури

1. Витрати: Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 , затверджено наказом МФУ Від 19.01.2000 №27/4248, із змінами і доповненнями. Нова бухгалтерія. 2016. № 4. С. 136–140.

2. Завадський Й.С. , Осовська Т. В., Юшкевич Економічний словник. Київ: Кондор, 2016 рік. 356 с.

3. Шмален, Г. Основы и проблемы экономики предприятия Москва: Финансы и статистика, 1996. 512 с.

4. Скрипник М.І. Сутність витрат як економічної категорії URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/3084/1/33.pdf (дата звернення: 23.11.22).

5. Череп А.В. Управління витратами суб'єктів господарювання: Монографія . Ч.І. Харків: ВД «ИНЖЕК», 2006. 368 с.

ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Галуцьких Наталія Андріївна
к.е.н, доцент кафедри міжнародної економіки та світового господарства
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

Щетинін Олександр Аюбович
студент 2 курсу магістратури
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

Розробка нових цифрових технологій та їх впровадження стали стійкою тенденцією, а пандемія COVID-19 значно вплинула на темпи цифрової трансформації. Найважливішими суб'єктами цифрової трансформації (крім IT-сектору) є банки та фінансові організації, ЖКГ, транспорт, телеком, страхування, нафтогазова галузь тощо.

Цифровізація охопила усі галузі світового господарства. Трансформуючи світові господарські процеси, міжнародні торговельні взаємодії та систему комунікації. Все це створює нові проблеми на ринках інтелектуальної власності (ІВ).

Міжнародне право визначає ІВ як об'єкт правового захисту нематеріальних прав, які розглядаються як права на творіння людського інтелекту. Нормативні документи визначають авторські та суміжні права як права на створені авторами твори. [1]

Специфічною рисою сучасного світового ринку є переміщення акцентів міжнародної торгівлі з матеріальної на нематеріальну складову: сьогодні продаж матеріального об'єкта відіграє другорядну роль порівняно з продажем ідеї чи технології, втіленої у такий об'єкт.

Технологічний розрив між країнами, що знаходяться на різних щаблях економічного розвитку, визначає щонайменше дворівневу структуру ринку технологій: високі технології, що звертаються переважно між промислово розвиненими країнами; середні та низькі технології можуть бути новими для ринку, що розвиваються і трансформуються і предметом технологічного обміну між ними. [2]

Світовою проблемою залишається контрафакт результатів інтелектуальної діяльності. В умовах розвитку світових ринків важливе значення для правовласників має доступ до ефективних засобів правового захисту у своїй країні, а і у іноземних державах.

Світовий ринок інтелектуальної власності розвивається високими темпами та є надзвичайно монополізований. Високотехнологічний експорт у світі збільшився дворазово (до 2,34 трлн. дол.), частка у світі країн з високими доходами, навпаки, знизилася (з 84 до 65%), тоді як частка країн із середніми доходами зросла (з 16 до 30%). Центр світової винахідницької та ділової активності зміщується на Схід, насамперед у Китай.

При цьому країни з високими доходами надають 99% платежів з використанням інтелектуальної власності (США – 40%), що свідчить про те, що норми, що регулюють світовий ринок ІВ та підтримуються Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (ВОІВ) та Світова організація торгівлі (СОТ), сформовані на користь країн «золотого мільярда» та ТНК.

Ринок інтелектуальної власності в Євразійському економічному союзі (ЄАЕС) динамічно розвивався на користь переважно іноземних компаній: кількість заявок на патенти на винаходи від нерезидентів зросла на 79% (від резидентів лише на 3%), кількість заявок на товарні знаки від нерезидентів збільшилась на 88% (від резидентів на 20%), а негативне сальдо за доходами від використання інтелектуальної власності досягло 7,7 млрд. дол.

Науково-технологічний потенціал ЄАЕС використовується неефективно: за чисельності дослідників - 5%, частки у фінансуванні науки – 1,6% (у 2 рази нижчі від середньосвітового) та частки у заявках на патенти на винаходи від резидентів – 1,6%, вкрай низька частка у доходах від використання ІВ – 0,22% та високотехнологічного експорту – 0,6% (незважаючи на зростання з 2000 р. у 3,3 рази).

Можна виділити основні сучасні тенденції у сфері інтелектуальної власності.

Перша тенденція полягає у збільшенні географічного охоплення за рахунок приєднання до міжнародної системи захисту прав інтелектуальної власності нових держав.

Друга тенденція - збільшення попиту на реєстрацію об'єктів інтелектуальної власності, саме на патентні заявки на винаходи, заявки на реєстрацію товарних знаків, заявки на реєстрацію промислових зразків

Третя тенденція – нерівномірний розподіл та різноспрямованість патентної активності по країнах та регіонах.

Четверта тенденція проявляється у посиленні захисту інтелектуальної власності та розвитку механізмів, що дозволяють відновити баланс інтересів та запобігти зловживанням з боку правовласників.

У 2021 році інноваційні підприємства та новатори у всьому світі подолали проблеми, спричинені пандемією COVID-19, та обсяг глобальних послуг ВОІВ у галузі інтелектуальної власності за патентами, товарними знаками та зразками досяг рекордного рівня.

Показник числа міжнародних патентних заявок, поданих за процедурою Договору про патентну кооперацію ВОІВ, зріс порівняно з попереднім роком на 0,9 % і досяг рекордного значення за всю історію – 277 500 заявок.

Лідируючі позиції зайняли країни Азії: на їхню частку припало 54,1% всіх заявок, поданих у 2021 році. Для порівняння – у 2011 році цей показник по регіону становив лише 38,5 %. [4]

У бізнес-ландшафті, що змінився після COVID-19, світовий ринок прав інтелектуальної власності та управління роялті, що оцінюється в 8,2 млрд. доларів США в 2020 році, за прогнозами, досягне переглянутого розміру в 18,3млрд. доларів США до 2027 року, збільшившись в середньому на 12,2% за аналізований період 2020-2027 років. [8]

У глобальному сегменті IT та телекомунікацій США, Канада, Японія, Китай та Європа забезпечуватимуть середньорічний темп зростання у 10,6% для цього сегменту. Ці регіональні ринки, на які припадає сукупний розмір ринку 1 млрд. доларів США в 2020 році, досягнуть прогнозованого розміру 2,1 млрд. доларів США до кінця періоду аналізу. Китай залишиться одним з регіональних ринків, що найбільш швидко ростуть у цьому кластері. [9]

Патентний аналіз у традиційному вигляді є важливим інструментом комплексного дослідження наявних напрацювань, проте результати цього аналізу недостатні для виявлення пріоритетних напрямів технологічного розвитку на рівні країни, регіону, галузі чи підприємства.

На цій підставі можна припустити необхідність перегляду підходів до реалізації політики у сфері інтелектуальної власності. Для обґрунтованого вибору технологічних пріоритетів необхідно мати уявлення про наявні кадрові ресурси, специфіку розвитку окремих галузей, науково-дослідну інфраструктуру, соціально-економічні потреби регіонів, де науково-технічна діяльність за даними пріоритетами реалізовуватиметься. [3]

Отже, виникає необхідність як проведення моніторингу патентної інформації, а й визначення кадрової, технічної, фінансової та інших складових. Результатом такого моніторингу може бути технологічний атлас – систематизована карта, яка надає у тематичному (за окремими напрямками патентування), галузевому та корпоративному розрізах статистичну інформацію про результати науково-технологічного розвитку та науково-технічного потенціалу у прив'язці до конкретних територій, що дозволяє сформувати обґрунтовані пропозиції щодо переліку технологічних напрямів, актуальні для активного розвитку на рівні регіонів у довгостроковій перспективі (5–7 років) і в рамках яких будуть створюватися нові технології та продукти. [5]

Таким чином, технологічний атлас може стати дієвим аналітичним інструментом оцінки рівня національного технологічного розвитку, основою подальшого планування та прогнозування перспективних технологічних напрямів.

Нині є різні підходи до формування технологічного атласу з урахуванням патентної аналітики. Якісний технологічний атлас передбачає наявність карти науково-технологічного розвитку, сформованої на основі поєднання тематичної (дослідження за певними технологічними напрямками), територіальної та галузевої аналітики. [6]

Вибір пріоритетів науково-технологічного розвитку має визначатися не лише на основі патентної динаміки в країні та світі та з урахуванням не лише актуальних на даний момент технологічних трендів, а й кадрових, галузевих, інфраструктурних аспектів та соціально-економічних потреб населення. [7]

Це призводить до необхідності підтримки конкретних галузевих напрямів патентування організацій, дослідників та розробників [8].

Патентний аналіз є інструментом комплексного дослідження наявних доробків окремих організацій, регіонів, країн або світу в цілому за технологічними напрямками або областями. У той же час, ухвалення до уваги

багатьох факторів науково-технологічного розвитку дозволяє дати критичну оцінку реалізованих заходів державної науково-технічної політики та запропонувати корективи переліку інструментів державної політики у сфері інтелектуальної власності, а також запланованих значень відповідних показників, відображених у державних програмах; спрогнозувати перспективні напрями технологічного розвитку різних галузей економіки, окремих організацій та фірм на основі можливості появи нових розробок та подальшої комерціалізації.

Для вибору обґрунтованих заходів державної підтримки сфери інтелектуальної власності на рівні регіонів доцільно використовувати технологічний атлас, що включає не лише ретроспективну інформацію про тенденції та тренди патентування, а й безліч показників науково-технологічного розвитку.

Цей захід сприятиме формуванню обґрунтованих прогнозів розвитку актуальних у перспективі технологічних напрямів у різних секторах економіки з урахуванням регіональної специфіки.

Проблеми розвитку світового ринку об'єктів ІВ, як правило, ґрунтуються на проблемах внутрішнього ринку країн, які не беруть участі або не беруть активної участі в обміні технологіями.

На функціонування світового ринку об'єктів інтелектуальної власності величезний вплив мають зміни у державній політиці та нормативно-правовому регулюванні у сфері інновацій, спрямовані, зокрема, на посилення впливу ринків об'єктів інтелектуальної власності на інноваційну активність.

Світовий ринок інтелектуальної власності знаходиться на початковій стадії розвитку та характеризується значним ступенем стихійності та хаотичності, що проявляється, зокрема, у широкому розкиді цінових показників та різноманітності методів ведення бізнесу, що використовуються продавцями та покупцями. У майбутньому в міру його «дозрівання» очікується поступове впорядкування та вдосконалення застосовуваних ділових практик.

Список літератури:

1. Гандзюк Ю. Особливості відрахувань виробниками та імпортерами обладнання і матеріальних носіїв. Інтелектуальна власність. 2015. № 1.

2. Сайт «The Global Competitiveness Report 2018-2020» інформаційний портал [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-01-18/germany-breaks- korea-s-six-year-streak-as-most-innovative-nation.

3. Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the enforcement of intellectual property rights [Електронний ресурс]. - Режим доступу:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri= CELEX%3A32004L0048 (дата звернення: 12.10.2022).

4. Federal Trade Commission, «The Evolving IP Marketplace: Aligning Patent Notice and Remedies With Competition: A Report of the Federal Trade Commission», March 2011. - [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ftc.gov/opa/2011/03/patentreport.shtm.

5. Filyppova S. V. Innovative development of small industrial enterprise in conditions of informatization of economy: organizational component [monograph] / S. V. Filyppova, K. S. Zaichenko. – Schweinfurt: Time Realities Scientific Group UG (haftungsbeschränkt). 2019. 225 p.

6. Filyppova S., Okulich-Kazarin, V.; Kibik, O.; Shamborovskyi, G.; Cherkasova S. Influence of the market of business intellectual services on the innovation safety of EU countries. / S. Filyppova, Okulich- V. Kazarin, O. Kibik, G. Shamborovskyi, S. Cherkasova // Journal of Security and Sustainability – 2019. – Issues 9(1). pp. 347-360. https://doi.org/10.9770/jssi.2019.9.1(26) [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://jssidoi.org/jssi/papers/papers/journal/33.

7. Intellectual property. Oxford English Dictionary (3rd ed.). Oxford University Press. September 2005 (Subscription or UK public library membership required); (Ci ting Monthly Review, vol. 41. p. 290 (1769): What a niggard this Doctor is of his own, and how profuse he is of other people's intellectual property).

8. National Science Board / National Science Foundation / Science and Engineering Indicators 2020: The State of U.S. Science and Engineering [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://ncses.nsf.gov/pubs/nsb20201/ (дата звернення: 05.10.2022).

9. OECD, Knowledge Networks and Markets, OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, №2013/7, OECD Publishing, 2018. 91 p.

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНІСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ НА ДЕПОЗИТНОМУ РИНКУ В УМОВАХ ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИН

Коковихіна О.О.,
канд. економ. наук, доцент

Яловенко А.А.,
магістр
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

Пандемія COVID-2019 стала непередбаченим викликом для економік багатьох країн. Щоб уникнути швидкого поширення захворювання, уряди більшості країн запровадили карантини, примусово закрили кордони, встановили обмеження на пересування людей та багато іншого. Безумовно, що це спричинило нестабільність на фінансових ринках, різкі коливання національних валют та погіршило економічні очікування населення.

Проведений аналіз закордонних наукових досліджень показує цікавий парадокс обсяги залучених депозитів зростали в більшості країн світу, незважаючи на нестабільність через пандемію. Зокрема, автори праці [1.], вивчаючи щотижневі коливання депозитів на банківському ринку США, відзначили зростання обсягів залучених банками коштів.

Найбільшою складовою депозитних коштів є вклади фізичних осіб, а пов'язані з ними операції відіграють одну з провідних ролей у функціонуванні як і самих банківських установ, так і фізичних осіб. Зі сторони банківської системи вони є основним джерелом поповнення ресурсної бази, що дозволяє їм підтримувати свій рівень ліквідності на достатньому рівні; зі сторони фізичних осіб – це гарний варіант по збереженню вартості заощаджень, що є хорошим джерелом накопичення.

Аналізуючи загальну ситуацію на депозитному ринку України, важливого значення набуває визначення рейтингу банківських установ, яким найбільше довіряють вкладники. Так, найкращі показники традиційно у АТ КБ «ПриватБанк» та АТ «Ощадбанк», вони займають лідерські позиції, серед банків з іноземним капіталом можна виділити АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «УкрСиббанк» та АТ «ОТП БАНК».

У 2018-2022 роках збереглися високі темпи припливу гривневих коштів населення до банківської системи.

Незважаючи на зниження депозитних ставок, вкладники продовжують розміщувати гроші на гривневих депозитах.

Оприлюднені Міністерством фінансів України цифри свідчать про те, що в банківській системі України кожен рік нараховується все менше й менше банківських установ.

Так, станом на 01.01.2012 р. в Україні нараховувалося 176 банків, тут

наближається невеликий приріст до 2014 року, де була найбільша кількість діючих банків, а саме 180 банків, що є найвищим значенням за останні роки. Оскільки з кожним роком кількість зменшувалась, до 2015 року їх кількість скоротилася до 163 одиниць, а до 01.01.2022 року число банківських установ за даними НБУ становило 71 банк, в тому числі 33 банків з іноземним капіталом. Як було сказано раніше, на даний час кількість діючих банків знизилась до 69.

Отже, протягом останніх десяти років кількість діючих банків в Україні скоротилась більш як у два рази.

Станом на 1 жовтня 2022 року з 67 платоспроможних банків 44 установи були прибутковими та отримали чистий прибуток у розмірі 25.6 млрд грн, 23 – збитковими, зі збитком 18.2 млрд грн [2.].

Під впливом яскраво вираженої економічної, а також політичної нестабільності України, щорічно число діючих банківських установ набуває меншого значення. Більшість банків зберігають операційну ефективність в умовах війни, попри значні кредитні втрати.

Темпи приросту депозитів населення від час військово стану уповільнилися, але залишаються значними.

Депозити домашніх господарств у гривні демонструють зростання як з початку року, так і протягом червня–липня. Проте це зростання відбувається винятково через кошти до запитання (протягом січня–липня – з 282 до 400 млрд грн). Одним із чинників значного зростання залишків на пенсійних, зарплатних та інших видах поточних гривневих рахунків, очевидно, є зниження рівня фінансової інклюзії, що виявляється в обмеженні доступу до цих коштів для частини військовослужбовців, громадян на тимчасово неконтрольованій урядом території та мігрантів.

Натомість строкові вклади населення в гривні скорочуються – з 200 млрд грн на 01 лютого 2022 р. до 179 млрд грн на 01 серпня 2022 р. При цьому підвищення рівня облікової ставки не зупинило процес скорочення гривневих депозитів населення. Одним із чинників скорочення вкладів фізичних осіб у національній валюті є збереження низьких ставок за вкладами (у липні 2022 р. середньозважена ставка за новими гривневими депозитами населення до 1 року становила 9,1 % річних, що більше ніж удвічі нижче за рівень інфляції) [3.].

На даний час простежується приріст депозитів у банківській системі України. Населення під час військового положення у державі продовжує довіряти банківській системі. Більша частина депозитів в національній валюті та на короткостроковий термін. Також, суттєво впливає на довіру вкладників запровадження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб 100% гарантування суми вкладу на час дії воєнного стану та три місяці після нього.

Список літератури

1. Levine R. E., Chen L., Mingzhu T., Xie W. How Did Depositors Respond to Covid-19? NBER Working Paper. 2020. October. № w27964. URL : https://ssrn.com/abstract=3714456 .

2. Фінансовий результат банківського сектору за 9 місяців 2022 року. Національний банк України : веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/ua/supervision/about/sib

3. Підвищення облікової ставки НБУ до 25% річних. Перші підсумки. НІСД : веб-сайт. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidvyshchennya-oblikovoyi-stavky-nbu-do-25-richnykh-pershi-pidsumky

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКІВ УКРАЇНИ

Коковіхіна О.О.,
канд. економ. наук, доцент

Рузметова І.Г.,
магістр
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

Економічний розвиток і зростання для будь-якої держави завжди були пріоритетом загальної економічної політики, виступаючи невід'ємним атрибутом незалежності країни. В свою чергу, банки і банківська система в розвинутих країнах, як правило, мають випереджальний поступ розвитку і суттєвий вплив на економічні процеси [1].

У нових обставинах воєнного часу, банківська система України отримала разючий системний шок та нові виклики. В умовах нечуваного руйнування економіки і соціальних потрясінь необхідно зберегти фінансову стабільність в країні та, при цьому, забезпечити більш-менш задовільне фінансування потреб економіки. На тлі існуючих обставин, 2 червня 2022 р. НБУ було прийнято відчутно кардинальне рішення про різке збільшення облікової ставки у 2,5 рази, з 9% до 25%, яке викликало неоднозначні судження, проте однозначно стало ще одним шоком для економіки.

Для оцінки особливостей формування кредитного портфеля банків України проведемо дослідження динаміки кількості діючих банків України протягом 2019-2021 рр. (таблиця 1).

Таблиця 1 – Динаміки кількості діючих банків України за 2019-2021 рр.

Показники	**Роки**			**Відхилення 2021 / 2019 рр.**	
	2019	**2020**	**2021**	**Абс. відх.**	**Відн. відх., %**
Кількість діючих банків, одиниць	75	73	71	-4	-5,33
Кількість банків з іноземним капіталом, одиниць	35	33	33	-2	-5,71
Частка банків з іноземним капіталом, %	46,7	45,2	46,5	-0,20	-42,83

Як видно з даних таблиці 1 упродовж 2019-2021 рр. відбулося скорочення кількості діючих банків України на 4 банки. Разом з тим спостерігаємо зменшення кількості банків з іноземним капіталом на 2 банки та скороченя частки банків з іноземним капіталом на 0,20%.

Очікується, що повномасштабна війна призведе до значного погіршення платоспроможності позичальників, а отже, до зростання втрат від кредитного ризику та показників NPL. Робота над проблемними кредитами, що виникли під час нинішньої кризи, продовжиться після завершення її глибокої фази. Зокрема, банки повинні будуть оновити свої стратегії скорочення проблемних кредитів після припинення або скасування воєнного стану. НБУ очікує, що банки втратять щонайменше 20% свого кредитного портфеля внаслідок кризи. І банки використовуватимуть свій капітал для покриття цих збитків. Запас капіталу перед початком повномасштабної війни в Україні значно перевищив мінімально необхідний рівень, тож українські банки мають високий запас міцності.

Таким чином, у червні 2021 року рівень проблемних кредитів (NPL) в українських банках зменшився до 37,2%, тоді як на початку 2020 року прострочення платежів більш ніж на 90 днів фіксувалося за кожним другим кредитом. Стратегія Нацбанку передбачає, що через три роки рівень проблемних позик у банківській системі не перевищуватиме 10%. Міжнародний валютний фонд класифікує NPL як кредити, за якими виплата відсотків та основної суми боргу прострочена на 90 і більше днів. Повномасштабне військове вторгнення Росії в Україну повернуло назад поступове зниження частки проблемних кредитів (NPL), яке тривало з 2018 року. У січні-лютому 2022 року показники проблемних кредитів у банківській системі зменшилися з 27,2% до 26,7%. У березні-травні 2022 року частка NPL майже не змінилася, зокрема через регуляторні послаблення у сфері оцінки кредитного ризику. Проте глибока економічна криза призведе до погіршення якості кредитного портфеля банків. Починаючи з червня 2022 року, банки почали поступово визнавати проблемні кредити.

Основною векторною зміною у діяльності банків України, ще від часів виходу з банківської кризи 2014-2015 рр., є скорочення кредитування та нарощення портфеля цінних паперів (таблиця 2).

Показник	**Станом на 01.01.**					
	2016	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Активи банків, млн грн	1571411	1737271	1839958	1910614	1981594	2205915
Кредитний портфель банків, млн грн	1009768	1005923	1042798	1118618	1033539	963664
Цінні папери, млн грн	201520	332273	425790	480608	538943	791345
Абсолютний приріст активів банків, млн грн	50594,32	165860,54	102686,14	70656	70980	224321

Продовження Таблиці 2

Відносний приріст активів банків, %	3,33%	10,55%	5,91%	3,84%	3,72%	11,32%
Абсолютний приріст кред. портфелю, млн грн	3410	-3845	36875	75820	-85079	-69875
Відносний приріст кредитного портфелю, %	0,34%	-0,38%	3,67%	7,27%	-7,61%	-6,76%
Абсолютний приріст цінних паперів, млн грн	32592	130753	93517	54818	58335	252402
Відносний приріст цінних паперів,%	19,29%	64,88%	28,14%	12,87 %	12,14 %	46,83%
Питома вага кредитного портфелю в активах,%	64,3%	57,9%	56,7%	58,5%	52,2%	43,7%
Питома вага цінних паперів в активах,%	12,8%	19,1%	23,1%	25,2%	27,2%	35,9%

Наведені у таблиці 2 дані свідчать про постійне зменшення обсягів кредитного портфеля банків, а також його питомої ваги у структурі активів з 64,3 % у 2015 році аж до 43,7 % у 2020 році. Натомість питома вага цінних паперів в активах банків постійно зростала – з 12,8 % у 2015 р. до 35,9 % у 2020 р. Це пояснюється кількома основними чинниками:

- зниження кредитної пропозиції від банків, через високий рівень кредитування господарюючих суб’єктів;
- необхідність покращення якості кредитного портфелю банків і активів у цілому та зниження витрат на формування резервів в цілях стабілізації діяльності і підвищення фінансової стійкості;
- необхідність нарощення власного капіталу та покращення його структури на вимоги НБУ та в цілях виконання регуляторних вимог у цілому;
- особливості регуляторної політики НБУ у період виходу і після кризи 2014-2015 рр., що спрямована на таргет інфляції і підвищення фінансової стійкості банківської системи, в тому числі використання ОВДП в інструментах регулювання банківської ліквідності.

У результаті зазначених у таблиці 2 змін, банкам вдавалося краще управляти ліквідністю і нарощувати дохідну базу, знижуючи ризики, що сприяло загальній стабілізації на банківському ринку. Водночас, економіка України не отримувала достатньо кредитів, що не сприяло її зростанню. Отже, якщо прослідкувати реальний вплив (кореляцію) основних макроекономічних показників і показників розвитку банківського сектору, то загалом, стан банківської системи

України можна оцінити як контпродуктивний, а вплив скоріше недостатній ніж значний.

З цього виходить, що всі нормативи ліквідності по банківській системі України за аналізований період значно перевищують мінімально допустимі значення, встановлені Нацбанком України, а, отже, спостерігається надлишкова ліквідність по банківській системі.

Отже. Можемо зробити висновок,що дослідження сучасної банківської системи дуже важливо для характеристики кредитної діяльності як для самої банківської системи, так і для економіки України, оскільки це складне і багатогранне питання, є пріоритетним метод, вирішення якого має включати створення альтернативи для оцінки ефективності управління кредитною діяльністю банку, з метою враховувати не тільки прибутковість, але й фактичний рівень ризику кредитної системи.

Список літератури

1. Журнал « Наукові інновації та передові технології» № 6(8) 2022 (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»), 408 ст.
2. Офіційний сайт Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/index (дата звернення: 09.11.2022).

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКУ

Коковіхіна О.О.,
к.е.н., доцент

Малервейн А.А.
Магістр
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

Для з'ясування суті поняття «фінансова безпека банку» доцільно насамперед визначити, що слід розуміти під «безпекою», «небезпекою», «загрозою», «невизначеністю», «викликом» та «ризиком». Досліджень, присвячених цьому питанню, проведено вже достатньо і, узагальнюючи їх, можемо констатувати таке:

– «безпека – це відсутність загрози, стан захищеності, це поняття можна застосовувати як до людини, її життя, так і до держави та її діяльності» [1];

– «небезпека – це будь-які явища і процеси, які можуть негативно вплинути на функціонування суб'єктів господарювання і тим самим призвести до кризового стану та неможливості подальшого розвитку» [2 ст.103]

– «загроза являє собою відповідну небезпечну дію, яка формується і проявляється за наявності необхідних і достатніх для цього умов» [3];

– «невизначеність – це об'єктивна неможливість здобуття абсолютного знання про об'єктивні та суб'єктивні фактори функціонування системи, неоднозначність її параметрів» [4];

– «виклик – це сукупність обставин не обов'язково загрожувального характеру, але, безумовно таких, що вимагають реагування на них» [5];

– «ризик – це ймовірність виникнення збитків або недоодержання прибутків порівняно із варіантом, що прогнозується» [6].

Таким чином, безпека банку – це і стан захищеності від загроз, і стійкість банку, яка забезпечує досягнення основних цілей його діяльності, і такі умови функціонування банку, за яких будь-які загрози попереджені, відхилені і не можуть виникнути. Водночас безпека банку як явище не може бути системою заходів, оскільки забезпечення стійкості банку передбачає розробку заходів, що сприяють зміцненню безпеки банку.

Виходячи із вищевикладеного, економічною безпекою банку вважатимемо стан, який забезпечує підвищення його стійкості та надійності, ефективності діяльності та здатність протистояти існуючим та уникати імовірних загроз.

Фінансова безпека банку має такі особливості:

– по-перше, є одним із основних елементів економічної безпеки банку;

– по-друге, показники фінансової безпеки мають граничні значення, за допомогою яких можна судити про рівень фінансової безпеки банку;

– по-третє, характеризується кількісними та якісними показниками;

– по-четверте, забезпечує розвиток та стійкість (зростання ринкової вартості, фінансові переваги) банку;

- по-п'яте, сприяє захищеності фінансових інтересів банку, його клієнтів та акціонерів [7].

Отже, під фінансовою безпекою банку розуміється захищеність інтересів клієнтів, власників, співробітників та керівництва банку від внутрішніх та зовнішніх загроз; організація заходів щодо запобігання можливим загрозам його діяльності; стан його зовнішнього та внутрішнього середовища.

Фінансова безпека є важливим елементом економічної безпеки, визначальною складовою умовою її забезпечення. У ній відображається результат діяльності банку по усіх інших напрямках (організаційному, інформаційному, правовому, соціально-психологічному, силовому тощо).

1. Давиденко, Н.М., & Колодяжна, В.О. (2020). Оцінювання фінансової безпеки банківської системи України. Науковий вісник Херсонського державного університету, 40, 51-58.

2. Карпенко О.В. Теоретичні аспекти економічної безпеки підприємництва. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. 2015. В.3. С. 102-106

3. Квасницька Р.С., Доценко І. О. & Приступа Д. В. (2021). Формування механізму забезпечення фінансової безпеки банківської установи. «Modern Economics», 25, 73-78

4. Бірюк К. П. Механізм забезпечення фінансової безпеки банку [Електронний ресурс] / К. П. Бірюк, І. О. Тарасенко // Формування ринкових відносин в Україні. - 2019. - № 11. - С. 35-42. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2019_11_6

5. Вудвуд В. В. Фінансова безпека банків як один із складників фінансової безпеки держави [Електронний ресурс] / В. В. Вудвуд, Я. В. Стельмах // Молодий вчений. - 2019. - № 12(1). - С. 24-27. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_12(1)__7

6. Гаряга Л. О. Фінансова безпека банківської діяльності в умовах цифровізації [Електронний ресурс] / Л. О. Гаряга, Р. Р. Куліш // Проблеми економіки. - 2019. - № 4. - С. 163-171. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2019_4_22

7. Глущенко Ю. А. Шляхи оптимізації кредитної політики як запорука фінансової безпеки банку [Електронний ресурс] / Ю. А. Глущенко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2022. - № 2. - С. 111-118. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2022_2_14

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Лисьонкова Н.М.,
канд. економ. наук, доцент
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

Фрідман Д. А.,
магістр
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

Банківський сектор є однією з найбільшою складовою національної економіки, від його стабільності, залежить економічна стабільність країни в цілому. У наші часи цифрова трансформація – найважливіша передумова розвитку економіки. Приблизно двадцять років поспіль банківська система України розвивалася доволі швидко, впроваджуючи в свою роботу багато іноземних нововведень. Також слід зазначити, що зміни в банківському секторі прямо пропоційно змінюються з економічними та політичними змінами, які в нашій країні не є стабільними.

За останні роки перед нашою країною постало багато викликів. Початок пандемії COVID-19 стало тією рушійною силою, яка прискорила діджиталізацію, оскільки стало зрозуміло, що майже в усіх сферах соціального життя потрібно почати застосовувати сучасні технології. Карантин позбавив людей можливості вирішувати певні задачі традиційним шляхом, саме тому, потрібно було впроваджувати онлайн технології в прискореному режимі, щоб мати змогу і надалі забезпечувати роботу в повному обсязі.

Наразі все більше і більше українських банків можуть надавати свої послуги дистанційно 24/7 за допомогою технологій та інтернет – додатків. Сьогодні клієнти користуються банківськими послугами в будь-який час і будь-де зі своїми смартфонами, навіть не залучаючи персонал банку [1].

Найважливішим інноваційним завданням для всіх комерційних банків – це забезпечення гідного дистанційного банкінгу, який зможе функціонувати на рівні з банком в традиційному розумінні. Наразі, з початком повномасштабної війни на території України, багато українців виїхало закордон, але продовжують користуватися послугами українських банків. Задля продовження отримування прибутку, інтернет – банкінг повинен бути забезпечений на гідному рівні.

Звісно що цифровізація насамперед впливає на клієнтів, оскільки в них з’являється все більше і більше цифрових каналів для отримання банківських послуг в будь який зручний для них час, діджиталізація банківського сектору має ряд переваг, які могли б удосконалити роботу самих банків в майбутньому, а отже і збільшити розмір прибутку, а основна ціль діяльності будь якого банку – саме отримання прибутку.

Використання цифрових технологій і аналіз великих обсягів даних дозволяє створювати принципово нові банківські продукти, залучаючи сучасні фінтех-

компанії, що сьогодні активно виходять на ринок фінансових послуг. Взаємодія з ними сприяє розвитку нестандартних інноваційних моделей банківського бізнесу [2].

Але оскільки інтернет – банкінг це не тільки нові можливості для банківського бізнесу, а й певні нові виклики для служби безпеки банків. В наші часи – кіберзлочини в сфері банківського сектору доволі популярні і таким чином клієнти при слабкому захисті конференційної інформації можуть бути стати жертвами шахраїв. Таким чином, найголовніше завдання цифровізації банківського сектору – є забезпечення високого рівня кібербезпеки. На даний час, багато українських вузів відкривають багато нових спеціальностей у цій галузі, щоб забезпечити країну достатньою кількістю висококваліфікованих спеціалістів з кібербезпеки.

На нашу думку, в Україна не зважаючи на всі політичні та економічні проблеми, які постають в даний час, цифровізація банківської системи є доволі важливим питанням, чий розвиток може значно вплинути на економічний потенціал країни у майбутньому.

Список літератури

1. What is Digital Banking, its benefits and future? URL: https://www.nelito.com/blog/what-is-digital-banking-its-benefits-and-future.html

2. Вплив цифровізації банківського сектору на трансформацію зайнятості за сучасних умов. Кочума І. Ю. : Фінансовий простір #4, 2021.

СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ФУНКЦІЙ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ

Лисьонкова Н.М.,
канд. економ. наук, доцент
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

Конорєв Д.Ю.,
магістр,
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

У ході фінансової діяльності підприємств в умовах ринкових відносин виникає необхідність аналізу джерел формування коштів. Це досягається через систему контролінгу, яка дає можливість оцінити, як раціонально використовуються власні та залучені кошти, проаналізувати матеріальне становище підприємства.

Карпенко Г.В. [1] і Марцин В.С. [2] у своїх роботах розглядають контролінг, як “функціонально відособлений напрямок економічної роботи на підприємстві, пов’язаний з реалізацією фінансово-економічної коментуючої функції у менеджменті для прийняття оперативних і стратегічних управлінських рішень”. Його основна мета постає в орієнтації управлінського процесу на досягнення цілей діяльності підприємства. У межах системи контролінгу розв’язуються також задачі управління фінансами і фінансовим станом підприємства.

Лазоренко В. В. визначає фінансовий контролінг «як підсистему контролінгу, що здійснює орієнтоване на результат управління фінансами підприємства за допомогою використання методів і інструментів фінансового менеджменту, забезпечення безперервного потоку внутрішньої і зовнішньої інформації для ухвалення управлінських рішень»[3].

Таким чином, фінансовий контролінг – це система, яка забезпечує зосередження контрольних дій на основних напрямках фінансової діяльності, виявлення фактичних відхилень результатів від запланованих, прийняття управлінських рішень, що нормалізують роботу підприємства.

Саме контролінг надає необхідні інформаційні дані для управління підприємством. Незалежно від методу управління, обраного будь-якою компанією, будуть використовуватися такі елементи контролю, як планування, постановка цілей, контроль за виконанням і навіть прийняття рішень. Основні функції фінансового контролінгу:

1) вимірювання граничного відхилення між фактичними результатами фінансової діяльності та запланованими результатами;

2) контроль за виконанням фінансових завдань, встановлених плановою специфікацією та системою показників;

3) прийняття управлінських рішень щодо вдосконалення фінансової діяльності для досягнення конкретних цілей;

4) коригування окремих показників і цілей фінансового розвитку відповідно до потреб змін на фінансовому ринку та зовнішнього фінансового середовища;

5) контроль за величиною відхилення від прогнозу може призвести до погіршення фінансового стану та значного зниження темпів розвитку.

Таким чином, фінансовий контролінг не тільки контролює фінанси всередині компанії, але також координує зв'язок між створенням інформаційної бази даних, фінансовим плануванням, фінансовим аналізом і внутрішнім фінансовим контролем.

Система проведення фінансового контролінгу передбачає наступні етапи:

1. Вибір об'єкту контролінгу, а саме процесу реалізації управлінських рішень по основних напрямках діяльності підприємства.

2. Визначення сфери та видів контролінгу в розрізі стратегічного, поточного і оперативного контролінгу, що пов’язано з тим що кожному виду контролінгу відповідає певна сфера.

3. Побудова системи пріоритетів, що пов’язано з тим що показники, які використовуються сфері фінансового контролінгу мають чітке ранжування. Спочатку йдуть найважливіші показники певного виду контролінгу, після чого формується система пріоритетів наступного рівня.

Такий підхід до аналізу фінансового становища підприємства передбачає пошук причин можливого відхилення реальних величин від запланованих.

Зазвичай систему контролінгу впроваджують за такими напрямами: закупівля, продукція, обладнання; персонал; звітність та система інформаційного забезпечення.

Але є і обмеження щодо доцільності впровадження систему контролінгу на підприємстві, у випадку якщо:

– керівництво підприємства ігнорує рекомендації спеціалістів з фінансового контролінгу не роблячи відповідні висновки зі звітів;

– керівництво дотримується авторитарного стилю керування, вважаючи що може самостійно подолати всі проблеми без сторонньої допомоги;

– менеджери середньої ланки сприймають систему фінансового контролінгу з побоюванням та зневагою.

Таким чином можна констатувати, що впровадження системи фінансового контролінгу на підприємстві призведе до позитивного результату лише за умови врахування всіх вищезгаданих помилок.

Список літератури

1 Карпенко Г.В. Шляхи удосконалення фінансового стану підприємства. *Економіка держави.* К. 2011. №1. С.61-62.

2 Марцин В.С. Надійність, платоспроможність та фінансова стійкість – основні складові оцінки фінансового стану підприємства. *Економіка, фінанси, право.* К., 2018. №7. С.26-29.

3 Лазоренко В. В. Методи оцінки банкрутства, в аналізі фінансової стійкості підприємств сфери послуг. *Приазовський економічний вісник*. 2018. –№ 1 (06). С. 62-65.

МЕТОДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ГРОШОВИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

Лисьонкова Н.М.,
канд. економ. наук, доцент
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

Спринчак Т.В.,
магістр
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

Однією з важливих умов стабільного розвитку та конкурентоспроможного позиціонування підприємств на ринку є підвищення ефективності управління грошовими потоками. Наявність у підприємства коштів нерідко пов'язують із його прибутковістю, але оскільки матеріальні та грошові потоки не завжди збігаються в часі, виникають відомі парадокси: грошей у підприємства немає, але є прибуток чи немає прибутку, але є гроші. На цей феномен вчені звернули увагу ще в середині XIX століття. Тому зацікавленість теорією управління грошовими потоками стала виявлятися порівняно недавно, коли наведений вище економічний парадокс стали розглядати як об'єкт наукового дослідження. Концепція «управління грошовими потоками» є обов'язковою і невід'ємною частиною фінансового менеджменту, що реалізується у межах фінансової політики, тому вона розглядається вченими та практиками як загальна ідеологія, якої необхідно дотримуватись для досягнення загальноекономічної мети господарювання [1].

Грошові активи відносяться до операційного обороту бізнесу та його здатності приносити дохід. Основною метою формування активів підприємства є виявлення і задоволення потреби в них для забезпечення операційного процесу [2].

Управління грошовими активами — це процес розуміння та оптимізації кількості грошей, готівкових та безготівкових, що входять та виходять із бізнесу, який веде підприємство. Позитивний грошовий потік означає, що надходить більше грошей, ніж йде, а негативний грошовий потік означає, що обсяг надходжень менше, ніж необхідно корпорації для покриття витрат. Можна виділити ряд ознак, які свідчать про те, що управління грошовими активами підприємства потребує перегляду та термінової оптимізації: неповне виконання бізнес-плану; збільшення кількості днів кредиторської заборгованості; підвищений контроль із боку ключових зацікавлених сторін, стейкхолдерів чи фінансистів; обмежені грошові резерви чи резерви оборотного капіталу; обмежена видимість поточних показників оборотного капіталу та прогнозованих грошових потоків. У разі прояви та ідентифікації зазначених ознак, підприємству необхідно провести аналіз руху коштів і використовувати різні прийоми для прогнозування майбутніх потоків, щоб мати можливість зробити необхідні кроки, які дозволять запобігти майбутнім проблемам з платоспроможністю та

стійкістю.

Ефективне управління грошовими активами підприємства передбачає реалізацію наступних взаємозалежних кроків. По-перше, використання спеціалізованих бухгалтерських програм, які мають вбудовані функції звітності та спрощують аналіз грошових потоків. Починати слід з вивчення поточних звітів про рух грошових коштів, потім необхідно перейти до сценарного моделювання, в рамках якого задається ряд питань «що-якщо». Аналізуючи якомога більше сценаріїв, підприємство може визначити та виділити найбільш ризиковані сфери діяльності. Другим кроком в управлінні грошовими активами є розробка та використання стратегій, що дозволять підтримувати адекватний грошовий потік для корпорації. Одна з найкорисніших стратегій для сучасного бізнесу — скоротити період конвертації грошового потоку, щоб виробнича діяльність могла приносити прибуток як найшвидше.. По-третє, скорочення видатків. Бухгалтерія повинна по можливості ретельно перевірити та проаналізувати усі витрати. Щоб ефективно використати грошовий потік, необхідно відмовитися від непотрібних витрат. Крім того, слід посилити фінансову дисципліну, щоб всі платежі відбувалися без штрафів за прострочення. Також підприємству слід проаналізувати капітальні витрати. Наприклад, ремонт обладнання замість його заміни може зменшити тиск на відтік коштів. По-четверте, використання різних технологій та прийомів фінансування великих замовлень. Замість того, щоб оплачувати великі покупки безпосередньо, підприємство може скористатися кредитною лінією. Фінансування великих замовлень через кредиторів, особливо з низькою відсотковою ставкою, може сприяти збільшенню грошового потоку. Це також допомагає скоротити складські запаси без шкоди для бізнесу. По-п'яте, забезпечення передбачуваності припливу коштів. Для оптимального управління грошовими коштами їх приплив має бути своєчасним та передбачуваним. Для цього важливо виставляти вчасно рахунки та отримувати за них оплату якнайшвидше. Надання знижок та заохочень клієнтам за ранню оплату – один із способів підвищити ефективність управління грошовими потоками.

Отже, управління грошовими активами підприємства є головною складовою для організації обороту коштів, визначення пріоритетних напрямів і видів грошових потоків, характеру формування та використання фінансових ресурсів, які забезпечують стабільний загальний економічний розвиток.

Список літератури

1 Федулова Л. І. Сучасні концепції менеджменту: навч. Посібник. К. : Центр учбової літератури, 2007. 536 с.

2 Момот Т.В. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2011. 712 с.

РОЛЬ ТА ЗАВДАННЯ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Мацола Михайло Михайлович
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Україна

Шеленко Діана Іванівна
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри теоретичної і прикладної економіки
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Україна

Бізнес-планування протягом останніх років набуло значного впливу та поширення, надаючи можливості розвиватися суб'єктам господарювання у відповідності до наявних ресурсів та потреб суспільства. Дедалі більше людей, які бажають здійснювати підприємницьку діяльність, приділяють велику увагу розробці бізнес-плану.

Бізнес-план може складатися на різних етапах: при започаткуванні нового бізнесу, або в рамках вже функціонуючого, коли підприємець приймає рішення про певні суттєві зміни у веденні або бажає розширення вже існуючого бізнесу. Бізнес-план є важливою складовою підприємницької діяльності, особливо в сьогоднішніх складних умовах і невизначеності щодо того, як змінюватиметься економічна ситуація, а тому значення хорошого бізнес-плану є більшою, ніж у минулому. Склавши якісний бізнес-план, підприємці можуть уникнути багатьох ризиків і розчарувань у майбутньому.

При започаткуванні нового бізнесу, або розвитку вже існуючого виникає багато питань, на які можна відповісти за допомогою добре продуманого бізнес-плану. Для якісного бізнес-плану кожному суб'єкту підприємницької діяльності необхідний великий обсяг інформації. Щоб розібратися у ефективності бізнес-ідеї, складається бізнес-план. За допомогою бізнес-плану можна відсортувати ідеї щодо бізнесу, мати ясність, оцінити здійсненність через аналіз ринку та продукт.

Бізнес-план потрібен також для того, щоб правильно розрахувати окупність бізнесу і терміни повернення власних вкладених коштів. Для відкриття або розвитку бізнесу в умовах невизначеності зазвичай потрібні більші кошти, для забезпечення фінансової стійкості, тому важливо приділити особливу увагу фінансовому плану як частині бізнес-плану. Бізнес-план також складається для отримання додаткових фінансових ресурсів, у разі отримання позик чи залучення інвестицій та оцінки того, чи принесуть зміни в бізнесі очікувані результати.

Вимоги до бізнес-планів значною мірою визначаються типом бізнесу, а також тим, де зосереджена основна діяльність підприємця.

Складається бізнес-план з наступних причин:

- дізнатися, скільки грошей необхідно витрачати на бізнес;
- оцінити суму доходів та порівняти її з очікуваними витратами;
- переконатися, що бізнес можна буде вести власними силами чи є необхідність залучення більшої команди;
- з'ясувати, наскільки прибутковим може бути бізнес.

Бізнес-план складається за таких умов:

- відкриття бізнесу;
- зміна стратегії;
- зростання бізнесу;
- залучення іншого власника;
- в період змін і фактично в будь-який час, коли необхідно перевірити, чи принесе нова ідея очікуваний ефект.

Бізнес-план складається:

- для інвестора;
- для банку;
- для отримання державної, міжнародної підтримки, грантів;
- для себе.

Якщо немає необхідності створювати план для інвестора, банку чи для отримання фінансової підтримки або грантових коштів, оскільки, підприємець має достатньо власних фінансових ресурсів для бізнесу, доцільно в такому разі створити бізнес-план для себе, як для підприємця. Завдяки цьому підприємець отримає уявлення про свій бізнес з різних аспектів (забезпечення людськими ресурсами, фінансами, варіантами потужностей, поведінкою на ринку та його роллю в бізнесі) і, звичайно, бізнес-план прояснить послідовність кроків, які приведуть до успішності поставленої мети.

Найпоширеніша структура бізнес-плану є такою:

- резюме;
- характеристики продукту (у цьому пункті наводиться опис товару або послуги, конкурентна перевага, організаційно-правова форма, графік реалізації);
- аналіз ринку та клієнтів (містить характеристики ринку (галузі), умови попиту, прибутковість галузі, розмір ринку, ринкові тенденції, визначення клієнта, темпи розвитку цільової групи);
- аналіз конкурентів (тут визначаються критерії оцінки прямої конкуренції, перелік тих конкурентів, які виявляються потенційними прямими конкурентами, також важливо зосередитися на непрямій конкуренції);
- аналіз постачальників (необхідно звернути увагу на описі вхідних ресурсів, вхідних витрат і безпеці поставок);
- персонал (тут наводиться опис окремих посад, чисельність працівників на окремі посади, форми трудових відносин, витрати на оплату праці за посадами, загальні витрати на персонал).
- маркетинг (маркетинговий бюджет, джерела інформації про клієнтів, дослідження ринку).

- фінансовий план (бюджет для започаткування бізнесу, інвестиційні витрати, початкові операційні витрати, дохід або джерела покриття; річний звіт про рух грошових коштів зазвичай розбивається на місяці і проводиться оцінка потенціалу розвитку);

- аналіз ризиків (виявлення сфер, в яких існує найбільший ризик невиконання бізнес-плану, визначення значущості ризиків, превентивні заходи щодо усунення ризиків);

- оцінка бізнес-проекту (вказується термін окупності інвестицій, ефективність і, можливо, потенціал подальшого зростання).

Важливим аспектом бізнес-плану повинна бути максимальна точність і правильність. Для цього необхідно підійти до процесу його складання відповідально і, бажано, при цьому залучитися підтримкою фахівців, успішних практиків. Якщо бізнес-план складено неправильно, це може призвести до фатальних наслідків. По-перше, не вдасться зацікавити інвесторів та кредиторів, тож підприємець взагалі не отримає необхідних фінансів для відкриття бізнесу. По-друге, він сам не матиме точної та правильної інформації, а це набагато гірше. Бізнес-план також повинен бути запевненням самого підприємця, що його бізнес-ідея є здійсненною, і в разі реалізації він буде успішним.

Таким чином, бізнес-план - інструмент, який допомагає нам організувати наші ідеї, надає їм чітку форму через розрахунки обсягу ринку, прибутку та рентабельності. Бізнес-планування - це структурований процес, який перевіряє оригінальну ідею, формує і розвиває її, описує всі істотні зовнішні та внутрішні обставини, пов’язані з бізнесом, що безперечно приведе до досягнення мети.

Список літератури:

1. Маматова Л.Ш. Роль бізнес-планування в управлінні підприємством. *Підприємництво і торгівля.* 2021. № 30, С. 44–47.

2. Свириденко С.В. Бізнес-план як ефективний інструмент планування інвестиційних заходів в умовах мінливого зовнішнього середовища. *Стратегія інноваційного розвитку економіки.* 2012. № 5. С. 17–25.

3. Чорна М.В., Дядін А.С. Методичний підхід до оцінки рівня ефективності підприємницької діяльності в роздрібній торгівлі. *Вісник Одеського національного університету.* 2017. Т. 22. Вип. 3 (56). С. 112–118.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ

Машошина Т.В.,
канд. економ. наук, доцент

Литвинець О.А,
магістр
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

Яковенко С.Л.,
викладач
Лозівська філія Харківського автомобільно-дорожнього фахового коледжу

На сьогоднішній день тема іпотеки є актуальною не тільки для нашої країни, а й для всього світу. Як свідчить закордонний досвід Україна значно відстає від розвинутих країн Європи та Америки в сфері іпотечного кредитування[4].

Розвиток та становлення інституту іпотеки надав би можливість розв'язання важливих суспільних проблем. Інвестування в нерухомість, а саме житлову значно покращує показники соціально-економічного розвитку, сприяє зростанню валового внутрішнього продукту, розвитку будівництва, суміжних галузей промисловості і тим самим є рушієм запуску механізму не тільки фінансування, а й реформування та активізації економіки України. Створення транспарентного та водночас безперешкодного зі сторони чиновників іпотечного ринку надасть можливість залучення довгострокових фінансових ресурсів не тільки українських, але й іноземних інвесторів в економіку нашої країни. Безумовно це сприятиме підвищенню попиту з боку населення в частині вирішення питання забезпечення житлом, тим самим стимулюватиме розвиток не тільки будівельної галузі, а й пов'язаних з нею, розвитку й активізації як первинного так і вторинного ринку нерухомості, банківського сектору, ринку фінансових послуг та фондового ринку[3].

Іпотечне кредитування є ледве не єдиним джерелом фінансування угод на ринку житлової нерухомості, а сам ринок повинен створюватися в умовах поступового повільного поліпшення основних макроекономічних показників, які власне в більшій частині не залежать від роботи банківського сектору. Це стосується загального стану економіки, позитивної динаміки ВВП, низьких темпах інфляції, стабільності національної валюти, тощо.

Ефективний розвиток суспільства здійснюється за допомогою, перш за все, банківської інфраструктури, а це неможливо без нормального функціонування споживчих та іпотечних кредитів як одних із його головних складових частин .Іпотечний кредит – це особлива форма кредиту, пов'язана з виникненням економічно-правових відносин між кредитором і позичальником з приводу руху позикових коштів, які надаються на довгостроковій основі під забезпечення

нерухомим майном, причому іпотечний кредит є найбільш реальним вирішенням житлової проблеми в сучасних умовах для багатьох людей. Велика кількість ознак класифікації іпотечних кредитів та виділення окремих принципів іпотечного кредитування, характерних лише для даного виду кредитів, дає можливість говорити про існування самостійної, ідентичної та широкомасштабної системи іпотечного кредитування. В основі іпотечного кредитування лежать принципи кредитування та правила поведінки банку і позичальника в процесі здійснення кредитних операцій. Іпотечне кредитування відіграє важливу роль в забезпечення розвитку національної економіки, а саме сприяє розвитку будівельної галузі та збільшення обсягів будівельно-монтажних робіт, стимулює розвиток виробничих галузей, покращенню показників соціально-економічного розвитку, тощо;

При практичному здійсненні іпотечного кредитування слід розглядати функції іпотеки та іпотечного кредитування у відповідності до об’єктів впливу (реальний сектор економіки, банківські установи, позичальники, населення, держава) і, таким чином, максимізувати його роль в розвитку національної економіки.

В період сьогодення, в умовах збройної російської агресії проти України досить складно забезпечувати сприятливі умови для розвитку іпотечного кредитування, але є вкрай необхідним, у зв’язку зі знищенням великої кількості житла українців.Як свідчать дані, на сьогодні залишилося без даху над головою більше ніж 3,5 млн населення України , більше ніж 5 млн без роботи Наразі запроваджується збоку держави програма доступної іпотеки під 3% річних, яка почне працювати спочатку для військовослужбовців, правоохоронців, медиків, педагогів та науковців. А у наступному році вона буде масовою і отримати іпотечний кредит під 7% річних матимуть змогу усі українці, яким необхідно житло, або його поліпшення та які будуть відповідати умовам програми[1,2] Таким чином, в сучасних умовах проблема відродження інституту іпотеки та здешевленя іпотечного кредитування набуло особливого важливого значення і є вкрай актуальним та необхідним.

Список літератури

1. В Україні запустили оновлену програму доступної іпотеки «єОселя». Поки працює у тестовому режимі. URL: https://minfin.com.ua/ua/2022/10/03/93269477/(дата звернення: 25.10.2022).

2. Іпотечний ринок працює попри війну. https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ipotechnij-rinok-pracyuye-popri-vijnu/ (дата звернення: 14.11.2022).

3. Д’яченко А. В. Розвиток іпотечного кредитування в Україні / А. В. Д’яченко // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2016. № 3. С. 198-204.

4. Кожевніков О.В. Зарубіжний досвід іпотечного кредитування/ О.В. Кожевніков //Young Scentist.2019. №12. С.439-443

5. Кручок, Н. С. Іпотека в Україні: стан та перспективи розвитку (монографія) / Н. С. Кручок. К.: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2010. 298с.

АЛГОРИТМ РОЗПОДІЛУ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ НА ЗАХОДИ БОЙОВОЇ ПІДГОТОВКИ З УРАХУВАННЯМ ДИНАМІКИ РІВНЯ СПРОМОЖНОСТЕЙ (НАВЧЕНОСТІ) ОСОБОВОГО СКЛАДУ

Михалевич Віктор Едуардович
кандидат технічних наук
Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України
Київ, Україна

Кравченко Євген Вікторович
Національний університет оборони України імені Івана Черняховського

Ярмольчик Марія Олегівна
доктор філософії
Кафедра військової підготовки
Національного авіаційного університету, Київ, Україна

Сьогодні процедура планування підготовки ЗС України зводиться до визначення переліку заходів, проведення яких фактично і вважається результатом підготовки військ (сил). За такої системи стає нормою організація підготовки за критеріями виконання кількості та термінів проведення заходів, а не досягнення готовності до виконання завдань за призначенням. Вона не дає можливості врахувати досягнутий рівень навченості. Відсутність на етапі планування інформації про реальні фінансові ресурси, що будуть виділені для підготовки військових частин, не дозволяє забезпечити реалістичність планів та програм підготовки.

Вивчення та аналіз Планів утримання та розвитку ЗС України та звітів за ними за напрямом “Підготовка ЗС України” показав наявність проблемних питань, як за напрямком планування заходів підготовки ЗС України так і за напрямком виконання запланованих заходів.

До основних можна віднести: відсутність єдиного інтегрального (воєнно-економічного) критерію вибору заходів підготовки ЗС України під час формування планів підготовки на наступний рік (заходи формуються за аналогією за попередній період та коригуються відповідно до обсягів виділених коштів) без урахування їх внеску в загальний показник ефективності виконання планів бойової підготовки частин (підрозділів) ЗС України; під час формування планів підготовки ЗС України лише частково враховуються прогнозовані впливи різних факторів (воєнних та економічних) на результати виконання планів (заходів) підготовки в цілому; обґрунтування потрібних коштів на проведення заходів підготовки ЗС України здійснюється за принципом щорічної аналогії, без урахування прогнозованих впливів різних факторів, що не дозволяє оперативно

реагувати на зміни в фінансуванні та ефективно корегувати плани розвитку на наступний період.

Головними проблемами планування заходів бойової підготовки в ЗС України є: відсутність методичного підходу до урахування рівня навченості особового складу з’єднань, частин (підрозділів) ЗС України під час формування потреб та у разі змін обсягів фінансування діючих планів підготовки ЗС України; відсутність можливостей та методичного підходу до перерозподілу ресурсів у разі змін фінансування плану підготовки ЗС України з урахуванням рівнів навченості особового складу з’єднань, частин (підрозділів) ЗС України на час реалізації плану.

Усі зазначені проблемні питання свідчать про необхідність удосконалення існуючих підходів до воєнно-економічного обґрунтування заходів в планах бойової підготовки ЗС України як на етапі їх формування так і під час їх безпосереднього виконання. Вирішувати ці проблеми пропонується шляхом розроблення двох способів, які є основою методичного підходу до розподілу фінансових ресурсів на заходи бойової підготовки з урахуванням динаміки рівня навченості особового складу з'єднань (частин, підрозділів) ЗС України з подальшим розробленням методики воєнно-економічного обґрунтування заходів бойової підготовки ЗС України основою якої є алгоритм розподілу фінансових ресурсів на заходи бойової підготовки з урахуванням динаміки рівня спроможностей особового складу (рис. 1).

Загальний зміст першої частини алгоритму визначає спосіб, в якому пропонується для підвищення обґрунтованості потреб підготовки ЗС України та коректності формування планів підготовки пропонується визначати очікувані результати заходів бойової підготовки та потреби для їх досягнення з урахуванням рівня навченості особового складу з'єднань (частин, підрозділів) ЗС України та впливів факторів повноти та своєчасності фінансування планів ЗС України за минулий період. Цей спосіб має удосконалити існуючі підходи щодо планування заходів підготовки на рівні частини та виду.

Загальний зміст другої частини алгоритму розкриває механізм способу раціонального розподілу виділених фінансових ресурсів у разі невідповідності визначених в першому способі потреб реальним обсягам фінансування. Запропонований механізм дозволить розподілити виділені фінансові ресурси з урахуванням величини вкладу кожної військової частини в загальний показник рівня навченості частин виду ЗС України та ЗС України в цілому. Такий підхід дасть змогу перерозподілити фінансові ресурси у разі впливу факторів повноти та своєчасності фінансування уже під час виконання затвердженого плану з метою підвищення ефективності його виконання та ефективності використання державних коштів. Цей спосіб має удосконалити існуючі підходи до розподілу виділених ресурсів як на рівні виду ЗС так і ЗС України взагалі у разі їх невідповідності визначеним потребам.

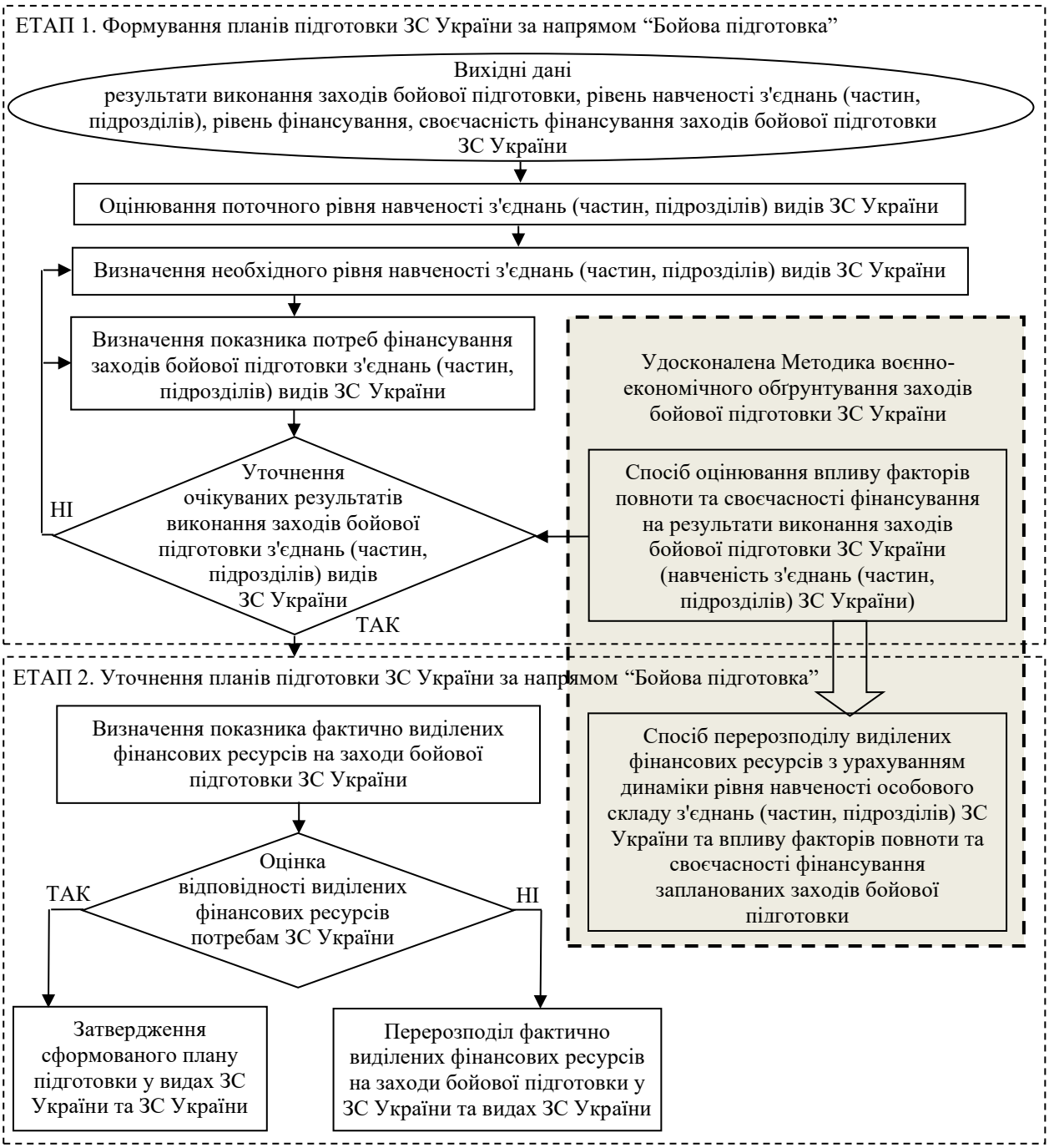

Рисунок 1 – Загальна схема алгоритму розподілу фінансових ресурсів на заходи бойової підготовки з урахуванням динаміки рівня спроможностей (рівня навченості) особового складу

Запропонований алгоритм дозволить під час формування планів підготовки ЗС України за напрямом «Бойова підготовка» розробити низку практичних рекомендацій щодо: підвищення ефективності планування та виконання заходів бойової підготовки частин (підрозділів) видів ЗС України;

розподілу виділених фінансових ресурсів в планах підготовки видів ЗС України за напрямом «Бойова підготовка» із урахуванням рівня навченості особового складу частин.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ В УМОВАХ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Могилевська Ольга Юріївна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки, підприємництва, менеджменту,
Київський міжнародний університет (Київ, Україна),
ORCID: 0000-0001-8482-7950

Філіповський Андрій Олегович,
студент аспірантури,
Європейський університет (Київ, Україна)

Депутат Ніна Олександрівна,
спеціаліст вищої категорії,
керівник відділу забезпечення якості освіти,
Київський міжнародний університет (Київ, Україна)

Активізація процесів цифровізації, глобалізації, посилення ринкових відносин, прагнення побудови відкритої моделі державної політики зумовлюють актуальність проблеми забезпечення розвитку освіти в Україні. Освіта в сучасних умовах економіки знань є важливим соціальним інститутом, який функціонує у напрямку задоволення суспільних потреб, вимагаючи цим самим своєчасної реакції від органів влади різних рівнів управління на внутрішні й зовнішні зміни у напрямку її розвитку, на засадах удосконалення відповідних механізмів реалізації державної політики, орієнтованих на універсалізацію змісту та інноваційні технології менеджменту освіти. Саме тому динаміка глобальних цифрових трансформацій, які охопили суспільство, спонукає до розробки та імплементації ефективних механізмів реалізації державної політики розвитку освіти в умовах діджиталізації, які б забезпечували конкурентоспроможність освіти України у міжнародному освітньому просторі.

Успішному вирішенню вищевикладеного питання сприяє насамперед процес наукового обґрунтування критеріїв ефективності системи управління освітою у загальній системі освіти, ідентифікація перспектив щодо її подальшого розвитку у цифровому просторі в умовах державно-приватного партнерства. Стратегічний пріоритет удосконалення механізмів реалізації державної політики розвитку освіти може бути реалізований завдяки взаємодії всіх зацікавлених сторін – стейкхолдерів освітнього процесу (освіти, держави, бізнесу та громадськості). Основними стратегічними орієнтирами державної освітньої політики мають стати: орієнтація на комплексну підтримку

проривних освітніх інновацій у сфері цифрових трансформацій; розвиток форм державно-приватного партнерства у сфері освіти; сприяння розвиткудіджитал-технологій на всіх рівнях управління; забезпечення комерціалізації результатів науково-практичної діяльності закладів освіти; імплементація результатів наукових досліджень в освтітний процес; формування інноваційного академічного підприємництва; налагодження міжнародного інвестиційного співробітництва та інші.

Розуміння стратегічного розвитку системи управління освітою в умовах діджиталізації є зазвичай притаманним значно складним структурам, що сприяє виявленню причин та закономірностей функціонування системи освіти з подальшими їх змінами у зв'язку з:

- відповідними внутрішніми структурними реформами, які виникають на базі зміни системи взаємовідносин між всіма інституціями, які забезпечують розвиток освіти;

- зовнішніми змінами у відповідній системі відносин, які спричинені макроекономічними факторами й процесами, а саме інтеграційними орієнтирами та інструментами державного управління, ґрунтуючись на концептуальних засадах відкритості системи освіти;

- вплив глобальних факторів та процесів, які відповідають новим цифровим викликам формування економіки знань.

Такий теоретико-методологічний підхід дозволяє визначити всю глибину відповідних закономірностей розвитку процесу діджиталізаці системи управління освітою. Тому виникає необхідність визначити, якими повинні бути цифрові зміни у сфері освіти для того, щоб не допустити відставання від національних потреб та глобалізаційних викликів у контексті забезпечення максимального стимулювання впливу освіти на соціально-економічні процеси країни. Трансформація освіти - це перш за все зміна його структури у відповідності до логіки культури [1]. Основною ціллю відповідного процесу трансформації освіти у напрямку забезпечення її розвитку у інформаційній економіці знань має бути оптимізація можливих стимулюючих впливів на функціонування освіти та соціально-економічний розвиток країни [2]. На нашу думку, якісні модернізаційні зміни, насамперед, повинні розпочинатись у сфері освіти. Маючи можливість забезпечувати інноваційний розвиток освіти, можна досягти значних позитивних зрушень у всій соціально-економічній системі країни на довгострокову перспективу, враховуючи територіальну та культурну специфіки відповідно концепції стійкого розвитку країни.

Розвиток освіти може відбуватись не тільки заплановано. Допускаються відповідні трансформаційні зміни, як закономірні процеси, які спричинені помірними зовнішніми впливами та певними еволюційними зрушеннями в межах внутрішньої інфраструктури. Тобто такі зміни в ефективно функціонуючій системі відбуваються автоматично у відповідності до нових викликів прогресу. За умов проведення деструктивних впливів, які спричинені, насамперед, потужнимиінституційними змінами, трансформація розвитку освіти також може мати негативний характер.

Вітчизняні науковці стверджують, що подальший стратегічний розвиток освіти може відбуватися за одним із можливих сценаріїв [3;4]:

- прагматизації та зазвичай професійної орієнтації освіти, які зводять її зміст до відповідних операційних знань;

- людиноцентричного підходу до освіти, який, перш за все, орієнтується на вибір змісту і методів навчання з метою задоволення потреб людини, як активного суб'єкта господарської діяльності.

Саме у таких прогностичних оцінках присутня загроза штучної трансформації освіти, як відповідної вимоги сформованим новим цивілізаційним викликам, які зазвичай знаходяться в площині комерціалізаціївідносин. Тому такий підхід до розвитку руйнує національні ідентичні характеристики функціонування освіти, що проявляється у інституційній основі розвитку в умовах діджиталізації системи управління освітою. У свою чергу, людиноцентричний підхід, який орієнтується виключно на інтереси кожної людини призводить до надто спрощеного використання сучасних підходів до управління освітним процесом, що зумовить значне обмеження інноваційного оновлення науково-дослідної бази та глибинності отриманих знань.

Проблема проведення якісних трансформаційних змін у напрямку забезпечення розвитку в умовах діджиталізації системи управління освітою також криється у загальних суспільних протиріччях. Тобто, розвиток освіти повинен супроводжуватись одночасною модернізацією відповідних соціальних інститутів, особливо тих, які мають безпосереднє відношення до освіти – органів державної влади, закладів освіти, науки, культури, громадських організацій тощо. Україна повинна проводити поступову модернізацію моделі освіти, щоб не втрачати позитивні здобутки існуючої моделі. Такий розвиток повинен проводитись поступово, враховуючи існуючі умови функціонування та наслідки переходу до інноваційної моделі [5].

В умовах діджиталізації системи управління освітою у поєднанні зі зміною моделі освітніх систем країн виникає необхідність у зміні загальної парадигми функціонування освіти в Україні. Саме в час інформаційних технологій і автоматизації (роботизації) виробництв важливим стало формування умови для якісної підготовки індивіда, носія так званого креативного потенціалу, спеціаліста, який здатний самостійно вирішувати встановлені завдання, не чекаючи відповідного наказу або директиви згори. На сьогодні це має бути випускник, який зданий критично мислити, мати можливість чинити спротив існуючим деструктивним системним процесам, всебічно розвиватись із нагальною потребою постійного розвитку та значно високими моральними цінностями, який здатний формувати нові знання із притаманним їм інноваційним типом мислення, який активно приймає участь у науково-дослідній діяльності закладу освіти, який співпрацює з реальним сектором економіки.

Серед інших основних причин розвитку в умовах діджиталізації системи управління освітою, які сприяють імплементації досвіду розвинених країн, варто зупинитись саме на нових викликах інформаційного суспільства, переходу до

епохи економіки знань. Відповідно до теорії інформаційного суспільства ключовою ознакою та певним якісним його параметром є специфічна роль знань та сформованих на них технологій, переваги у використанні інформації, активізація технічного прогресу, значне зменшення частки матеріального виробництва у валовому внутрішньому продукті, активний розвиток сфери послуг і як результат - підвищення якості життя населення[6]. Такі стратегічні зміни в підходах до побудови інформаційної економіки, формують нові виклики перед сферою освіти. Для вітчизняної освіти прагнення відповідати вимогам інформаційного суспільства слід спроводжуватися модернізацією всієї сфери освіти країни. Вважаємо, що дана стратегічна ціль є досяжною за умови забезпечення стійкого розвитку системи освіти в загальній соціально-економічній системі України у контексті формування інноваційних технологій управління, руйнації деструктивних процесів, креативного мислення, збереженням прогресивних інституційних конструкцій у певних взаємовідносинах та розробка нових ефективних рішень щодо відповідності стратегічним перспективам загальнодержавного соціально-економічного поступу.

Визначено, що інституційно-еволюційний підхід посилює відповідні модифікації у стимулюванні цифрового розвитку системи управління освітою в умовах економіки знань, яка ґрунтується на таких принципах: інформативності освітнього процесу, підвищенні конкурентоспроможності та якості освітніх послуг; динамічності, адаптивності до трансформаційних змін в економіці; інноваційності у формуванні результатів наукових досліджень та ефективності їх комерціалізації; прогнозуванні соціально-економічних тенденцій в країні та світі і контрольованості їх впливу на розвиток освіти. На нашу думку, сучасна модель державної політики розвитку освіти на засадах цифрових трансформацій у суспільстві, залежно від якої проектуються стратегічні рішення, полягає у поступовому переході від централізованого державного управління до децентралізації шляхом формування локальної інноваційної інфраструктури освіти.

Для вітчизняної освіти зміни на цифрових якісних засадах можутьсприяти найшидшому напряму досягнення конкурентних переваг на міжнародному ринку послуг освіти. Важливо, щоб розвиток освіти в умовах переходу до інформаційного суспільства в умовах економіки знань був націлений на забезпечення органічного взаємозв’язку з соціально-економічною системою країни. Для ефективного функціонування національного інформаційного суспільства, забезпечення потреб всього населення якісною освітою необхідно сформувати ефективну систему ринків, яка повинна не лише забезпечувати раціональне використання всіх ресурсів країни, але й буде спроможною своєчасно регулювати соціально-економічні відносини між державою, реальним сектором економіки, освітою та громадськістю [7].

Отже, виходячи із представлених вище міркувань, ключовими положеннями концепції стратегічного розвитку системи управління освітою в умовах діджиталізації суспільства та економіки знань є наступні: розвиток освіти

слугує відмінною передумовою забезпечення якісних модернізаційних змін суспільства та органічного переходу до інформаційного суспільства; зміни обумовлені вимогами загально-суспільного розвитку; повинне чітко прослідковуватись стимулювання поступового раціонального переходу країни до інформаційної економіки. Важливою умовою ефективного функціонування системи освіти в умовах діджиталізації суспільства та економіки знань є формування інноваційної системи управління освітою в стратегії розвитку державно-приватного партнерства з урахуванням територіальної специфіки та одночасним збереженням централізованих підходів управління в сфері освіти.

Сучасний вітчизняний освітній простір характеризується хаотичним розвитком освіти, який у визначених координатах відповідного простору і часу усе більше представляється через значні потоки освітніх міграцій. Така ситуація не відповідає визначеним завданням становлення інформаційної економіки і економіки знань, вона вимагає концептуального бачення ролі держави щодо стратегічності процесів розвитку в умовах цифровізації суспільства, формування нових підсистем і окремих об’єктів, які здатні забезпечити прискорений розвиток інформаційного суспільства в Україні. Потреба державного управління розвитком освіти в умовах глобальної діджиталізації є більш, ніж очевидною. На нашу думку, в процесі реалізації державної політики розвитку освіти на засадах цифрових трансформацій слід використовувати весь наявний ресурсно-інституційний потенціал,який включає: інтелектуально-трудову, інформаційну, науково-інноваційну, матеріальну, організаційно-економічну та маркетингову складові.

У даному аспекті завданням вітчизняної освіти є не просто організація свого освітнього процесу на цифрових засадах з активізацією інформаційно-комунікаційних технологій, але й забезпечення виховання нового покоління громадян, які здатні неперервно освоювати нові знання, критично осмислювати отриману інформацію та вдало використовувати отримані вміння й навики на користь держави.

Список літератури:

1. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: http://www.president.gov.ua/documents/15828.html.

2. Державне управління: основи теорії, історія і практика : навч. посіб. / В.Д. Бакуменко, П.І. Надолішній, М.М. Іжа, Г.І. Арабаджи ; за заг. ред. Надолішнього П.І., Бакуменка В.Д. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. 394 с.

3. Радченко О.В., Тамм А.Є., Поступна О.В. Державна політика й управління в освіті: підручник. Х.: Вид-во Асоціації докторів державного управління, 2011. 272 с.

4. Ажажа М.А. Теоретичні основи державного управління розвитку професійного потенціалу майбутніх фахівців у контексті модернізації освіти. Державне управління: удосконалення та розвиток. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2018/33.pdf

5. Бурега В. В. Соціально-адекватний менеджмент: концептуалізація моделі : дис. ... д-ра соціол. наук : спец. 22.00.01; Донецк. держ. акад. управління. Донецьк, 2003. 403 с.

6. Онікієнко В.В., Ємельяненко Л.М., Терон І.В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України: моногр. К., 2006. 480 с.

7. Остапчук В.В. Механізми державного управління безперервною освітою в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Донецьк, 2006. 19 с.

HR-БРЕНДИНГ СУЧАСНОГО БАНКУ

Морозова Надія Леонідівна
Ph.D., Associate Professor
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Пархоменко Тетяна Леонідівна
здобувач вищої освіти
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Проблема залучення, ефективного використання та утримання кваліфікованого персоналу стає однією з провідних умов підтримки конкурентоспроможності компаній. Як показує практика, традиційні методи управління персоналом недостатньо ефективні для вирішення цієї проблеми.

Нині для досягнення високих результатів на ринку праці важливим фактором є образ організації в очах зовнішнього світу. Сформований позитивний імідж дає змогу організації досягати поставлених цілей, а також продемонструвати себе як професіонала в конкретній сфері діяльності. У процесі підбору персоналу конкуренція HR-фахівців за найкращих співробітників стає нерівноцінною за умови, якщо організація має популярність. Однак варто враховувати, що нинішні молоді фахівці, які розуміють ринок праці, також розуміють, у якій компанії вони б хотіли вести свою трудову діяльність.

У сучасному світі настає нова епоха у сфері управління персоналом. Не тільки роботодавці чітко диктують свої умови для прийому на роботу, а й кандидати досить серйозно ставляться до пошуку тієї компанії, в якій їм хотілося б працювати. Формування та підтримка HR-бренду стала невід'ємною складовою розвитку компанії.

HR-брендинг – термін у маркетингу сфери трудових корпоративних ресурсів. Суть полягає у використанні брендингу для виокремлення репутації компанії як роботодавця, щоб бути більш привабливими як для шукачів роботи, так і для власних співробітників [2].

Залучення нових висококваліфікованих кадрів є однією з головних цілей HR-брендингу. Експерти в галузі управління персоналом вважають, що ефективність сучасної компанії багато в чому залежить від компетентності персоналу, його ставлення до праці. Грамотні керівники зацікавлені у створенні комфортних умов, за яких співробітники зможуть повною мірою проявляти особисті якості та здібності. Також особливе значення керівний склад приділяє збереженню «обличчя компанії».

HR-брендинг складається з двох напрямків: внутрішній і зовнішній. Внутрішній - відповідає за ступінь прихильності співробітників, їхню гордість за компанію, в якій вони виконують професійну діяльність, і їхню задоволеність працею.

Зовнішній же HR-брендинг відповідає за залучення нових співробітників на посади в компанії. Їм займаються не тільки співробітники по роботі з

персоналом, а й PR-менеджери. Важливо, щоб під час роботи з цільовою аудиторією корпоративні цінності та цілі організації збігалися з цілями і цінностями потенційного співробітника.

Для визначення поточного стану бренду роботодавця необхідно провести первинну діагностику. Вимірювання показників відбувається шляхом експертних бесід, анкетування, опитувань персоналу. Проаналізувавши поточний розвиток можна визначити шляхи для подальшої роботи.

Компанії з сильним HR-брендом отримують 7 важливих конкурентних переваг (рис.1):

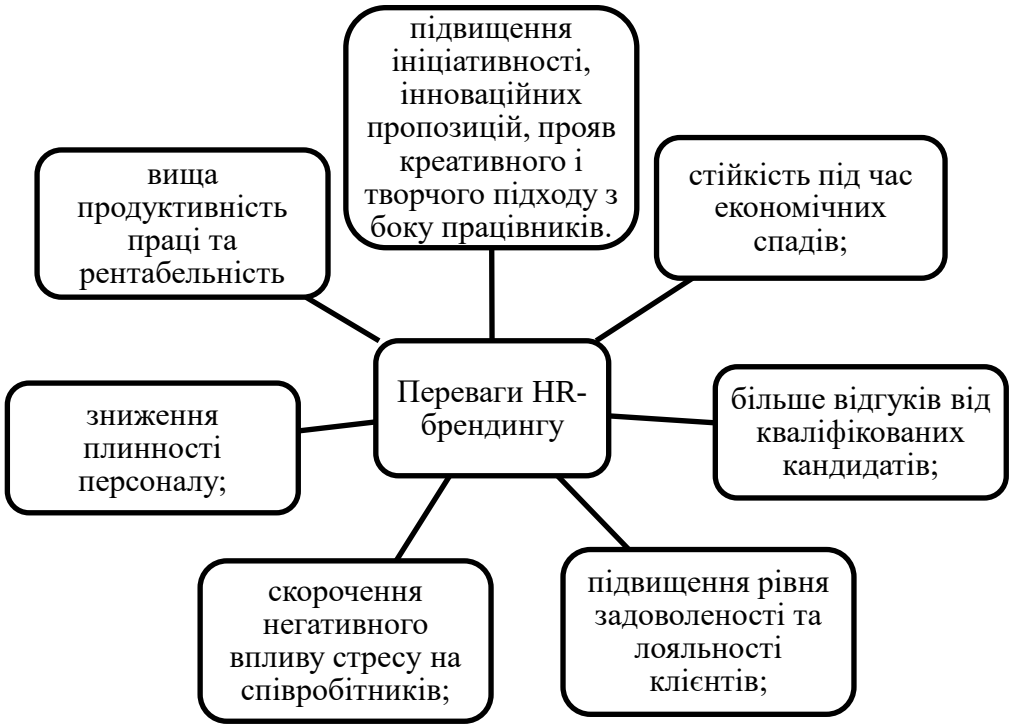

Рис. 1. Конкурентні переваги компанії з сильним HR-брендом

Кожен керівник хоче бачити у своєму колективі висококваліфікованих співробітників, також і під час планування потреби в персоналі шукає найкращих у своїй сфері.

Для реалізації будь-якої стратегії організації необхідні різні ресурси. Найважливішим є людський потенціал. Керівник організації, який хоче бачити у своєму колективі висококваліфікованих співробітників, має враховувати, що такі умови праці мають бути привабливими. Перш за все це:

– фінансова привабливість. Конкурентоздатна система оплати праці, розроблена система винагороди (постійна і змінна частина);

– внутрішня відповідність. Зацікавленість у вирішенні цікавих, масштабних завдань, цінності, задоволеність роботою, стосунки;

– визнання. Висловлення подяки співробітникам за якісну роботу, матеріальна винагорода за високі результати, повага, статус;

– можливості для розвитку. Отримання нового досвіду і навичок, розвиток персоналу, просування. [1,171 с.]

Безумовно, для якісного HR-бренду кожен керівник повинен вести роботу насамперед із формування, а надалі його підтримання. В існуючому світі для забезпечення виживання і зростання в конкурентному оточенні керівництву компанії необхідно відстежувати всі нововведення і вивчати унікальні «фішки» в будь-якій сфері.

Формування HR-бренду через амбасадорів є одним із трендів, що набирає популярності, зокрема і в українських компаніях, у всіх зовнішніх і внутрішніх організаційних взаємодіях.

Слово «амбасадор» з'явилося від французької і означає «посол», «посланець». Зовсім недавно це слово з'явилося у сфері управління персоналом і позначилося як «амбасадор роботодавця».

Цільовою аудиторією для роботи амбасадора стають як теперішні, так і потенційні співробітники, часто – випускники або молоді фахівці, у працевлаштуванні яких зацікавлений роботодавець [2].

Амбасадорами роботодавця є співробітники, які показують високі результати у трудовій діяльності. Так, наприклад, називають людину, чий статус і роль впливає у внутрішньому і зовнішньому середовищі на бренд компанії. Співробітник, який несе на собі роль амбасадора, має усвідомлювати відповідальність за репутацію компанії на ринку праці, адже одним із головних його завдань є створення конкурентної переваги для залучення нових співробітників та утримання нинішніх. Людина, що уособлює собою компанію, стає точкою входу і виходу, в якій сходяться репутаційні потоки [3].

Насамперед роль амбасодора має посідати експерт, тобто співробітник організації, який є найкращим у своїй діяльності, який до найменших подробиць знає про свої посадові обов'язки та особливості, якісно виконує всі свої функції. Особливо важливим є те, щоб цінності та пріоритети співробітника збігалися з цінностями та пріоритетами компанії, в якій він працює.

На українському ринку прикладом впровадження амбасадорства є АТ КБ «Приватбанк». Навчальна програма складається з двох етапів: навчання комунікацій (робота в соціальних мережах) і курс школи амбасадорів. Результатом програми стане спільнота людей, яка готова розповідати зовнішньому середовищу про роботу всередині банку, яка пишається трудовою діяльністю в Приватбанку.

Таким чином, побудова успішного бренду роботодавця передбачає комплексний підхід, що поєднує системні заходи в галузі управління персоналом, що сприяють формуванню додаткових цінностей для працівників, із планомірною діяльністю в галузі внутрішнього маркетингу та внутрішнього брендингу з розроблення й позиціонування бренду роботодавця, оцінювання його результативності. А компанія зі зрозумілою місією та розробленою

програмою роботи зі співробітниками-амбасадорами можуть отримати хорошу підтримку своїх маркетингових і комунікаційних завдань.

Список літератури:

1. Свинин А. Соціальні мережі: можливості для пошуку та підбору персоналу / А. Свинін // Кадровик. Рекрутинг для кадровика. - 2020. - № 7. - С. 87-89.

2. Мансуров Р. Практичне застосування моделей оцінки HRбрендингу / Р. Мансуров // Кадровик. - 2019. - № 7. - С. 68-72.

3. Новіченкова Л., Уварова А. Якого роботодавця вважають ідеальним ваші «ідеальні кандидати»? Як вибудувати сильний HR-бренд і перетворити компанію на бажаного роботодавця? / Л. Новіченкова, А. Уварова // Кадровик. - 2019. - № 1. - С. 74-77.

ВІДНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ДВОСТОРОННІХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ЗІ ШВЕЙЦАРСЬКОЮ КОНФЕДЕРАЦІЄЮ

Рєзніков Валерій Володимирович
д. н. держ. упр., к. е. н, доцент, професор
кафедри міжнародних економічних відносин
імені Артура Голікова Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Булгакова Ольга Олексіївна
аспірантка кафедри міжнародних економічних відносин
імені Артура Голікова Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Сектор технологічної модернізації завжди виступав рушійним важелем у стратегіях розвитку провідних країн світу, а наукомістке виробництво – джерелом економічного зростання.

Якщо до війни інтегрування моделі інноваційного розвитку до національної економіки України було значною мірою ускладнено чинною структурою ВВП, то протягом та після завершення бойових дій головною проблемою в цьому напрямі залишатиметься колосальне погіршення інвестиційного клімату країни [1]. З іншого боку, відкритий окупаційний напад Росії на Україну став потужним каталізатором фундаментальних позитивних змін щодо консолідації зусиль грона цивілізованих держав світу на підтримку нашій країні, про що, зокрема, свідчить зацікавленість передових швейцарських ТНК щодо розвитку та реабілітації нової української інноваційної економіки [2] у воєнний та післявоєнний часи.

У світі цих подій також набуває вирішальної значущості необхідність найскорішої адаптації швейцарського досвіду фіскальної децентралізації до економічних реалій сучасної України, оскільки саме Швейцарська Конфедерація (далі – Швейцарія) спочатку розробила, а потім з неймовірним успіхом втілила стратегію фіскального вирівнювання, яка спрямована на те, щоб національні адміністративно-територіальні одиниці отримували достатню кількість надходжень, а також на те, щоб ці надходження забезпечували мінімальний рівень послуг [3].

У зв’язку з цим, в якості найбільш перспективних напрямів щодо безпосереднього інтегрування швейцарської моделі до поточних політично-економічних реалій України, автори пропонують наступні:

1) удосконалення теоретичних засад інституціоналізації потенційної інноваційної інфраструктури економіки України шляхом модернізації технологічно-виробничого, фінансово-економічного, експертно-

консалтингового, інформаційно-комунікаційного та кадрового складових державної стратегії розвитку із подальшою практичною імплементацією запропонованих[4,5];

2) націленість програми впровадження української інноваційної економіки відповідно до швейцарської моделі, тобто орієнтованої на технологічну модернізацію виробничого сектора, що створюватиме попит на інноваційну та наукову продукцію шляхом реалізації низки конкретних інструментів (форм державної допомоги) для стимулювання розвитку науково-технологічної сфери та залучення венчурного капіталу [5];

3) розв'язання проблем інвестиційної безпеки інноваційної інфраструктури України в контексті українсько-швейцарського економічного співробітництва та євроінтеграції;

4) розробка нових стратегій щодо впровадження вітчизняного наукового сектора в основу повоєнної та післявоєнної інноваційної економіки з метою забезпечення можливості залучення його напрацювань до обґрунтування національних пріоритетів розвитку [6];

5) інноватизація української системи фінансування в галузі науки зі стандартизацією форм державної та міжнародної допомоги [6], зокрема шляхом збільшення рівня витрат на дослідження і розробки (ДіР), ліквідації кадрового дефіциту, модернізації дослідницької інфраструктури відповідно до кращих швейцарських стандартів створення та захисту прав інтелектуальної власності (ІВ) [7];

6) реіндустріалізація економіки України за рахунок активної інноваційної державної політики через створення національної мережі українсько-швейцарських інноваційних полюсів зростання: технопарків, бізнес-інкубаторів, стартап- центрів, центрів технологічного трансферу тощо [8,9,10].

Таким чином, на підставі зазначеного можемо говорити про те, що саме вищезазначені стратегії, а також стійкий вектор зростання українсько-швейцарського діджитал-діалогу, можуть стати гарантами успішного відновлення та розвитку інноваційної економіки України крізь призму двосторонніх економічних відносин зі Швейцарією.

Список літератури:

1. Кондратьєва Г.В., Комеліна О.В. Організація управління розвитком територій під час військових дій в україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://cutt.ly/x1Dv2Rn

2. Індекс інвестиційної привабливості України показав найнижче значення з 2013 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://cutt.ly/w1Dv5BV

3. Назаренко Г.В., Старіков А.В. Адаптація швейцарського досвіду фіскальної децентралізації до економіки України // Глобальні та національні проблеми економіки, № 16 – 2017 р. – С.402

4. Стреліна О. М. Інноваційний розвиток економіки України: проблеми та перспективи // Ефективна економіка, № 7 – 2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу:https://cutt.ly/g1DbeZ4

5. Яремко Л.А. «Нова економіка» та інноваційний розвиток // Маркетинг і менеджмент інновацій, № 3, Т. 1 – 2011 р. – С. 26-27

6. Краус Н.М. Інноваційна економіка в глобалізованому світі: інституціональний базис формування та траєкторія розвитку: монографія. – Київ: Аграр Медіа Груп, 2019 р. – 492 с.

7. Наука може стати локомотивом, який витягне Україну з економічної прірви [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://cutt.ly/X1Dbu3v

8. Данилишин Б. М. Про роль національної науки у відродженні України [Електронний ресурс] – Режим доступу:https://cutt.ly/U1DbpEk

9. Ларіна Я.С. Інноваційні стратегії розвитку підприємств аграрного сектора економіки України // Економічні інновації, № 60 – 2015 р. – С.261 - 263

10. Проект Плану відновлення України / Матеріали робочої групи «Діджиталізація» // Національна рада з відновлення України від наслідківвійни, липень 2022 – 116 с.

УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКУ

Стешенко О.Д.,
канд. економ. наук, доцент

Шалімова О.Ю.,
магістр
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

В сучасних умовах політико-економічної кризи, що виникла в Україні, наслідком якої є розбалансованість у всіх сферах економіки країни, перед банками, як і перед іншими фінансовими установами, постає гостра проблема їх здатності до підтримання своє фінансової стабільності, яка є запорукою утримання банком своїх позиції на ринку. Економічна криза, що спричинена політичною ситуацією в Україні, призвела до того, що банківський ринок залишили і будуть залишати фінансово неспроможні учасники, поступаючись місцем більш надійним. За результатами дослідження банківських ризиків, на сьогоднішній день одним з найвищих ризиків у банківському секторі є ліквідність, точніше її дефіцит. Саме тому ефективне управління фінансовою діяльністю банку, яке включає насамперед, підтримання його ліквідності, а також платоспроможності, надійності, стабільності є першочерговим завданням керівництва банку.

Розгортання в останній період часу кризових явищ в економіці України вимагає від Національного банку та Уряду пошуку оптимальних шляхів подолання економічного спаду. Одним із найбільш важливих елементів у загальній системі заходів щодо запобігання рецесії та стимулювання економічного росту є забезпечення належного рівня фінансової стійкості та ліквідності банківської системи країни, що може бути досягнуто засобами і методами грошово-кредитної політики, включаючи як традиційні, так і нетрадиційні її інструменти. Банківській системі належить ключова роль у механізмі реалізації заходів державної економічної політики щодо протидії появи негативних тенденцій розвитку як у реальному, так і у фінансовому секторах економіки.

Протягом останніх років у банківському секторі України спостерігався високий рівень турбулентності. Починаючи з 2014 року, 92 банки було ліквідовано, а частка «непрацюючих» кредитів станом на 01.01.2021 р. сягнула рівня 55% від загального обсягу кредитів (один із найвищих показників у світі) [1].

Поняттю «ліквідність комерційного банку» у науковій літературі даються різні визначення. З одного боку, ліквідністю вважається як здатність банку виконувати свої зобов'язання у визначений термін [2]. Причому це стосується не тільки повернення вкладених коштів та виплати відповідного відсотка, але й з видачі кредитів. Деякі автори пропонують визначення ліквідності як здатності банку виконати свої зобов'язання перед клієнтами з урахуванням майбутнього

вивільнення коштів, вкладених в активні операції, і можливих позик на грошовому ринку [3-5].

Управління банківською ліквідністю – складна й багатогранна проблема, яка не має однозначного вирішення і вимагає щоденного аналізу не лише банківських активів і пасивів, а й стану економіки в цілому та перспектив її розвитку. Забезпечення ліквідності повинно мати найвищий пріоритет у фінансовій роботі банку. Тому вирішення даної проблеми є завданням безпосередньо самого банку, яке базується на оперативному та поточному аналізі стану ліквідної позиції банку.

Необхідність розробки ефективних методів моделювання як інструменту виявлення проблемних ситуацій, боротьби з складністю проблем управління і оперативного ухвалення рішень продиктована сьогодні практикою розвитку вітчизняного ринку, де ухвалювати рішення доводиться в умовах невизначеності, економічної нестабільності і підвищених ризиків. При цьому передбачається, що керівництво банків готове свідомо слідувати принципам раціонального і інтуїтивного аналізу виникаючих проблем, їх ранній діагностиці і попередженню. Накопичений досвід і широке розповсюдження сучасних обчислювальних технологій продемонстрували актуальність упровадження імітаційного моделювання в рішення комплексних і важко формалізованих завдань, пов'язаних з дослідженням проблемних ситуацій і нетривіальної поведінки складних систем і об'єктів.

Моделювання бізнес-процесів - це ефективний засіб пошуку шляхів оптимізації діяльності банку, засіб прогнозування й мінімізації ризиків, що виникають на різних етапах реорганізації банку. Цей метод дозволяє дати вартісну оцінку кожному окремому процесу й всім бізнес-процесам організації в сукупності.

В процесі формування політики управління ліквідності доцільно використовувати оцінку рівня ліквідності банківської установи, визначити головні фактори, що впливають на рівень ліквідності, розробити та реалізувати заходи щодо підвищення рівня ліквідності.

Структурно-функціональна модель надає можливість проілюструвати порядок дій при управлінні ліквідністю банку. Ця модель передбачає використання CASE-способу в програмному продукті BPwin за стандартом: IDEF0, який надає опис етапів модельованого процесу. Особливостями стандарту IDEF0 є те, що він дозволяє подати алгоритм удосконалення у вигляді діаграми, наглядно представити послідовність дій формування основних напрямів процесу управління ліквідністю банку.

Реалізація цього стандарту здійснюється за таким етапами. Перший етап - це побудова основного блоку управління ліквідністю. Його суть полягає у складанні контекстної діаграми моделі. На другому етапі моделювання відбувається декомпозиція контекстної діаграми, результатом чого є діаграма, що відбиває структуру, тобто сукупність етапів процесу, який відображено контекстною діаграмою. Структурна побудова цієї діаграми передбачає виконання послідовності таких процесів, які є етапами побудови динамічного індикатора

ліквідності, котрий визначає комплексну оцінку ліквідності банку.

На ліквідність банківської установи можуть впливти такі внутрішні фактори, як співвідношення термінів залучення ресурсів і термінів розміщення коштів, структура активів, ступень ризикованості активних операцій, структура пасивів, якість керування банком та інші.

До зовнішніх факторів, що впливають на рівень ліквідності банку можна віднести наступні фактори:

– випадкові або надзвичайні, викликані особливостями діяльності клієнтів банку;
– сезонні, пов'язані із сезонними видами виробництва;
– циклічні, що відображають коливання ділової активності;
– довгострокові, обумовлені зрушеннями в споживанні, інвестиційному процесі, НТП.

Застосування CASE-способу моделювання бізнес процесів банківської установи дозволило комплексно представити у стандарті IDEF0 процес управління ліквідності банку. Ліквідність є однією з найважливіших якісних характеристик діяльності банку, яка свідчить про його надійність і стабільність. В умовах нестабільного зовнішнього середовища важливого значення набуває аналіз впливу факторів ліквідності, оскільки це дозволяє прийняті правильні управлінські рішення і розробити політику управління ліквідністю. Подальша декомпозиція цього процесу дозволяє детально відобразити сценарій діяльності фінансового аналітика при виконанні своїх обов'язків, що сприятиме підвищенню якості прийняття управлінських рішень щодо зазначеної предметної області.

Список літератури

1. Офіційний сайт Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/index
2. Банківські операції : підручник. За ред. А. М. Мороза. К. : КНЕУ, 2008. 384 с.
3. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник. К. : КНЕУ, 2004. 468 с.
4. Катан Л. І. Управління ліквідністю комерційних банків. *Молодий вчений*. 2017. № 5 (45). С. 588-591.
5. Литвинюк М. В. Ліквідність банку та банківської системи як показник ефективності діяльності банку та її вплив на прибутковість комерційного банку. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 10. С. 631-636.

ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Тройнікова О.М.
к.е.н., доц. кафедри фінанси, облік і аудит
Українського державного університету залізничного транспорту

Коритнік Ю.М.
Магістр спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»
Українського державного університету залізничного транспорту

Суцільне спостереження, дослідження відповідних техніко-економічних показників, а також фінансових індикаторів дає можливість застосовувати дійні заходи, що дозволяють не тільки управляти за поточною ситуацією на підприємстві та прогнозувати її а й випереджати ризики, що виникають в наслідок сучасних світових викликів.

Розробка досконалого механізму з урахуванням особливостей функціонування підприємства, галузі, тобто застосування індивідуального підходу до ефективного управління фінансовими ресурсами підприємств є актуальною проблемою, оскільки ефективне регулювання, планування, прогнозування сприятимуть досягненню необхідного рівня ліквідності, платоспроможності і фінансовій стійкості підприємства.

В високій мірі ефективне управління підприємством та задовільний його фінансовий стан, рівень якості його діяльності залежить від майна яким підприємство користується у своїй діяльності, від того, в які активи вкладений капітал підприємства, який дохід вони йому приносять.

Формування та використання майна пов’язано з етапами існування підприємства. Майно підприємства це його активи, його економічні ресурси

Згідно із Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку активи - це ресурси, контрольовані підприємством в результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до надходження економічних вигод у майбутньому. [1]

Для ефективного управління підприємством його активи класифікують за певними ознаками: 1) за формами функціонування: матеріальні активи; нематеріальні активи; фінансові активи; 2) за характером участі в господарському процесі та швидкістю обороту: оборотні (поточні) активи; необоротні активи; 3) за характером обслуговування окремих видів діяльності: операційні активи; інвестиційні активи; 4) за характером фінансових джерел формування: валові активи; чисті активи; 5) за характером володіння: власні активи; орендовані активи; 6) за ступенем ліквідності: активи в абсолютно ліквідній формі; високоліквідні активи; середньоліквідні активи; низьколіквідні активи; неліквідні активи.

У процесі функціонування підприємства обсяг та структура активів постійно змінюються. [2,3,4]

Доцільним є дослідження загального обсягу активів за характером участі в господарському процесі. Від того, які інвестиції вкладені в основні та оборотні кошти, яка їх кількість знаходиться у сфері виробництва, а скільки – у сфері обігу; скільки в грошовій, а скільки – у матеріальній формі, залежать результати виробничої та фінансової діяльності, а тому і фінансова стійкість.

Наприклад, зайві виробничі засоби (необоротні активи) негативно впливають на результати діяльності підприємства. Таким же чином на результати діяльності підприємства впливає і наявність надлишкових запасів (частина оборотних активів), які не можуть бути швидко перероблені на виробничих потужностях, які є в наявності. В результаті, капітал підприємства заморожується, уповільнюється його оборотність. В такому випадку навіть при високих фінансових результатах підприємство може мати фінансові складнощі, пов'язані з нераціональним використанням фінансових ресурсів

Структура активів підприємств України за характером участі в господарському процесі представлена на рисунку.

Рисунок – Структура активів підприємств протягом 2013-2021 рр [5]

Наведена загальна вартість необоротних та оборотних активів за видами підприємств різних обсягів капіталу (великі, середні, малі).

Протягом періоду загальний обсяг активів підприємств зростав, питома вага оборотних активів в загальній структурі активів збільшувалась, необоротних зменшувалась. Так співвідношення необоротних активів до оборотних на початку періоду (2013р) склало: 0,87 на кінець періоду (2021) – 0,67.

Список літератури

1 Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0396-99#Text
2 Аналіз майна підприємства URL: https://pns.hneu.edu.ua/pluginfile.php/261622/mod_resource/content/0/tema_3/Tema_3.pdf
3 Словник термінів за національними стандартами https://sites.google.com/site/finansipidpriemstvrv/slovnik-terminiv-za-nacionalnimi-standartami
4 Визначення термінів URL:https://i.factor.ua/ukr/law-70/section-390/article-22159/
5 Необоротні та оборотні активи, власний капітал та зобов'язання підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства (2013-2021) URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm

ПРОЦЕСНА ІНЖЕНЕРІЯ В СИСТЕМАХ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ВОДОПОСТАЧАННЯ МІСТ

Хайло Яна Миколаївна
к.е.н., доцент
КП Харківводоканал»

Хайло Владислав Олександрович
аспірант ХНУМГ
КП «Харківводоканал»

Якщо спробувати оцінити значимість бізнес процесів в питаннях створення або удосконалення самої конструкції підприємства, чи інакше, в питаннях формування і реформування підприємства, то стає очевидним, що окремий процес, це, свого роду, ген підприємства, а процесна декомпозиція його геном. Бізнес процес, це вузол, який зв'язує функції, виконавців, ресурси, інституціональні, соціально-економічні, санітарно-гігієнічні, екологічні обмеження, природні і ринкові умови, інженерно-технічні рішення та всі види забезпечення, які, так чи інше, дозволяють процесу реалізуватись. Характер і особливості процесів діяльності самі визначають вимоги до необхідного забезпечення, його якості і обсягів, і навпаки, характер і умови отримання, будь якого з видів забезпечення вимагають певного налаштування процесу. В кінцевому рахунку, процедура налагодження кожного з процесів зводиться до їхнього моделювання або реінжинірингу. Сукупність змодельованих формалізованих процесів визначає поточну форму і стан підприємства, утворює технологію і систему його управління. Розвиток підприємства, якими б не були поставлені цілі, відштовхується від його поточній форми і системи управління, рівня інженерно-технічного, фінансово-економічного потенціалу, соціальній і ринковій відповідності. Стратегія розвитку може бути спрямована в двох напрямах: внутрішньо орієнтованого і зовнішньо орієнтованого розвитку підприємства.

Внутрішньо орієнтований розвиток спирається на моделювання процесної організації підприємства, визначення організаційного змісту процесів управління та діяльності; пошук можливого їхнього удосконалення. Оновлення якостей процесів і характеру їхнього забезпечення відбувається в ході і в результаті розробки проектів реінжинірингу. Проведення реінжинірингу бізнес процесів створює передумови і визначає характер необхідних трансформацій в технології і системі управління підприємства. Це, перш за все, стосується штатного розкладу, організаційної структури, організаційно розпорядної документації (регламенту підприємства), організації оперативного управління операційною діяльністю, до того ж, відбувається оновлення механізму розподілу і контролю за використанням ресурсів. Інакше кажучи, реінжиніринг процесів стимулює перебудову організаційно управлінського комплексу підприємства. Якість перетворень в процесах діяльності та їхнього забезпечення і, певні відповідні

зміни в системі управління підприємством служать відправною платформою для розробки концепцій і стратегій зовнішньо орієнтованого розвитку підприємства.

Зовнішньо орієнтований розвиток спирається на визначення ринкової відповідності і цілеспрямованості, моделювання і формоутворення підприємства, визначення можливих, альтернативних шляхів розвитку. Розвиток в цьому напряму може бути визвано організаційно-економічними міркуваннями зміни форми управління або власності; соціально-економічними або комерційними причинами необхідності зміни профілю діяльності; рішенням про поширення складу послуг або освоєння нових ринків (традиційні послуги на нових ринках, нові послуги на сталих і нових ринках). Рішення про поширення складу послуг або освоєння нових ринків складується на основі диверсифікації традиційних (сталих) послуг, які вже формалізовані діючими на підприємстві бізнес процесами. Процедура організаційного проектування нових послуг починається з моделювання нових бізнес процесів і завершується розробкою і впровадженням певних відповідних змін в систему управління підприємством з виконанням найбільш прийнятних для подальшого розвитку проектів реструктуризації, реформування, реорганізації. Всю логіко-структурну схему визначального впливу бізнес процесів на форму і стан підприємства, напрями та можливий характер його розвитку наведено на рис. 1.

Отже моделювання і проектування бізнес процесів в питаннях формування, удосконалення і розвитку підприємств само по собі має фундаментальне значення, бо дозволяє саме доцільно формалізувати складові організаційно-управлінського комплексу підприємства і запустить механізм виробничого циклу кожного з процесів, окремо, і підприємства в цілому, фіксуючи на якийсь час, досягнутий рівень його організаційно-економічної ефективності.

Але з початком відновлення або впровадження будь якого процесу діяльності (бізнес процесу) виникає питання оцінки його ефективності, контролю, координації, тобто управління. Вирішення цих питань для процесів діяльності виводить їхню практичну вартість, на новий за значенням рівень розвитку, коли роль БП в формоутворенні підприємств доповнюється необхідністю вирішення задач з визначення якісних характеристик процесів в системі оперативного управління діяльністю. Отримані характеристики БП використовуються при організації на підприємстві процесного управління паралельно з діючим структурним, за умови поширення управлінського обліку. Головною з таких характеристик є собівартість процесу, розрахунки якої роблять можливим повноцінне управління процесними функціями, виконавцями, ресурсами, тобто управління ефективністю процесу по будь якому з цих вимірів. Отримання розрахункових даних про собівартість БП, її складових елементів, характер, обсяг і вартість витрачених на процес ресурсів, витрати на реалізацію окремої функції процесу або вартість утримання виконавців (при необхідності), стає можливим при певному налаштуванні обліку, впровадженні інформаційної системи зі збору, обробки, збереження даних, створення окремої бази, подальшого аналітичного порівняння і оцінки.

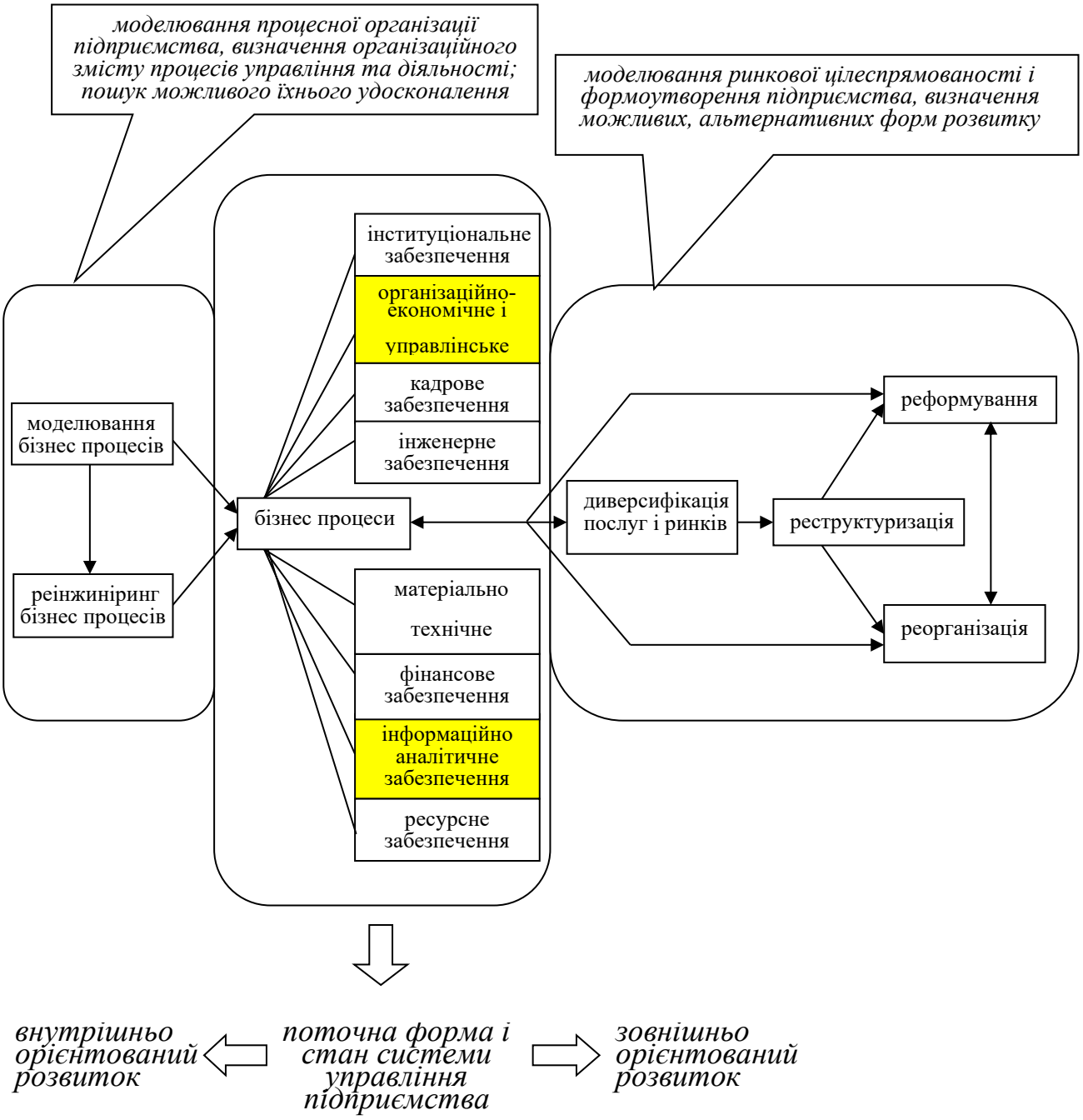

Рис. 1. Логіко-структурна схема визначального впливу бізнес процесів на форму і стан підприємства, напрями та можливий характер його розвитку

Тобто, для утримання досягнутих, в результаті моделювання і реінжинірингу, організаційно – управлінських і економічних якостей бізнес процесів, необхідно водночас з їхнім проектуванням передбачати паралельну розробку комплексів заходів з їхнього методичного та інформаційного супроводу. Для цього позначені на рисунку кольором організаційно-економічне і управлінське та інформаційно-аналітичне забезпечення управління підприємством, на ряді з притаманними їм традиційними завданнями, повинні мати у своєму складі

спеціальні методичні, інформатизаційні, або діджитилізаційні налаштування. Для більш точного розуміння змісту традиційних завдань і спеціальних налаштувань, наведемо необхідні пояснення:

- Традиційними завданнями організаційно-економічного та управлінського забезпечення підприємства, при структурній системі його оперативного управління, являються: питання відстеження змін в організаційній структурі підприємства, щтатному розкладі підрозділів, якості, обсягах і вартості ресурсів які витрачаються цими підрозділами; сталі організація і координація оперативного управління здійснюється відносно підрозділів на основі даних бухгалтерського обліку які оновлюються з щоквартальною періодичністю та управлінського обліку витрат розрахованих відносно окремих підрозділів;
- Спеціальні налаштування, які потрібні для організаційно-економічного та управлінського забезпечення оперативного управління підприємства, але вже, при процеснім управлінні, потребують наступного: впровадження, паралельно з традиційним обліком витрат, управлінського обліку собівартості бізнес процесів, вартості окремих процесних функцій, витрат виконавців віднесених на функції окремого процесу; розробки і впровадження певних індикативних показників, алгоритмів визначення ефективності процесів, виробничих або комерційних втрат; використання цифрових (програмних) методів моделювання процесів та їхнього подальшого реінжинірингу; розробки системних рішень та програмного забезпечення для завдань інформаційно-аналітичного супроводу бізнес процесів, створення відповідних баз даних, методів обробки, аналізу та інформаційної презентації результатів.

Сумуючи вище сказане, приходимо до висновку, що моделювання та реінжиніринг бізнес процесів (МБП та РБП), визначення процесної собівартості, встановлення організаційно-економічного контролю за ефективністю процесів, впровадження процесного управління і його інформатизація чи діджиталізація - це низка з необхідних умов до формування і стратегічного розвитку будь-якого підприємства. Проблема впровадження процесного управління, його методична і програмно - цифрова підтримка складається з наступних чотирьох базових комплексів заходів:

- моделювання бізнес процесів (МБП);
- реінжиніринг бізнес процесів (РБП);
- методико-аналітичний супровід (МАС) з визначення процесної собівартості, впровадження паралельно із структурним процесного управління, утворення і подальша експлуатація гібридного управління підприємством;
- діджиталізація бізнес процесів (ДБП), у т.ч. розробка та впровадження програмно-цифрового та інформаційно-аналітичного супроводу процесів, інформатизація процесного управління, що включають: моделювання процесів, але з використанням програмно-цифрових засобів (комп’ютерне моделювання); програмно вирішені обліково-розрахункові завдання з визначення собівартості процесів; інформаційно-аналітичні завдання з

оперативного контролю ефективності процесів, виробничих та комерційних втрат.

На рисунку 2 наведена схема формування процесної декомпозиції підприємства в результаті моделювання, реінжинірингу, методико-аналітичного супроводу і діджиталізації кожного процесу з сукупності; показано під впливом яких факторів знаходяться бізнес процеси об'єднані в систему управління підприємства при впровадженні процесного управління.

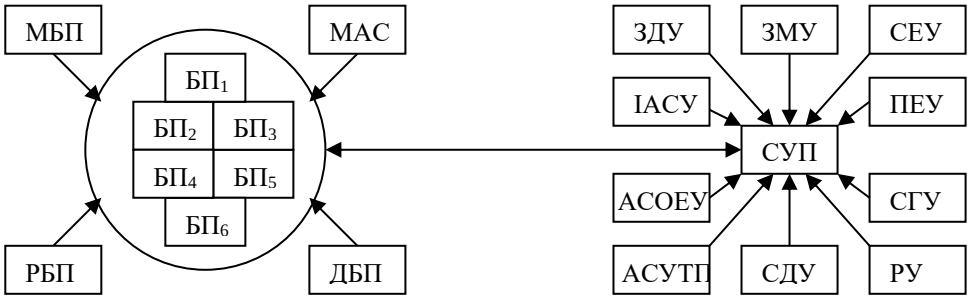

Прийняті

БП- декомпозиція бізнес процесів

МБП- моделювання бізнес процесу

РБП- реінжиніринг бізнес процесу

МАС- метододико-аналітичний супровід

ДБП- діджиталізація БП

СУП- система управління підприємства

ІАСУ- інтегрована АСУ

АСОЕУ- автоматизована система організаційно економічного управління

ЗДУ- зовнішне державне управління

ЗМУ- зовнішне місцеве управління

СЕУ- соціально-економічні умови

СГУ- санітарно-гігієнічні умови

РУ- ринкові умови

ПЕУ- природно-екологічні умови

АСУТП- АСУ технологічними процесами

СДУ- система диспетчерського управління

Рис. 2 Схема утворення процесної декомпозиції підприємства, як ядра системи управління підприємства

Необхідність проведення всіх чотирьох базових комплексів заходів з впровадження процесного управління на практиці стосується кожного БП і всій сукупності, або процесній декомпозиції БП на підприємстві Рис.2. В результаті чого утворюється процесне ядро системи управління підприємства.

Таким чином, бажаний ефект і запорука успішного впровадження процесного управління на підприємстві досягається при створенні певної чотирьох компонентної технології формування і удосконалення методико-аналітичного

супроводу та діджиталізації БП, яка встановлює адаптований перелік засобів, послідовність їхнього проведення, відповідних виконавців, організаційний план, ресурсну затребуваність, координацію, тощо. Наявність такої технології управління забезпечує створення і функціювання процесного ядра системи управління підприємства, яке є його виробниче-господарською платформою і забезпечує економічний розвиток.

Отже, чотирьох компонентна технологія управління БП, спираючись на сучасні методичні уявлення і діджиталізацію процесного управління, являється ядром СУП і визначним фактором економічного розвитку будь якого сучасного підприємства.

Список літератури

1. Хайло Я.М. Процесна сутність управління підприємством The XIV International Science Conference «Theoretical foundations in practice and science», December 21 – 24, 2021, Bilbao, Spain. С 143-151.
2. Хайло Я.М., Григорчук Ю.М. Реінжиніринг бізнес процесів і процесне управління ресурсами галузевих підприємств// Вісник інженерної академії України. 2017.№1. С.213-216.
3. Хайло Я.М., Григорчук Ю.М. Процесне управління і функціонально-вартісний моніторінг в організації ресурсозбереження галузевого підприємства //Водопостачання та водовідведення. 2017. №2. С.22-27.
4. Хайло Я.М., Хайло Т.О. Процесне і гібридне управління ресурсами на підприємствах водопостачання та водовідведення Хайло Я.М., Хайло Т.О. Trends in the development of modern scientific thought". Ванкувер.23-26 листопада 2020р. С.171-176

РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНА – ЄС: ОЦІНКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Шевченко Ірина Олександрівна
Кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри міжнародної економіки,
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин ім. Б.Д. Гаврилишина,
Західноукраїнський національний університет

Створення Єдиного цифрового ринку ЄС передбачає об'єднання національних ринків держав-членів, застосування спільних підходів і стандартів у цифровій сфері ЄС, усунення бар'єрів для транскордонних трансакцій, які здійснюються онлайн, тощо. Він спирається на концепцію спільний ринок, який має на меті усунення торговельних бар'єрів між державами-членами, а потім розвиток концепції внутрішнього ринку, що визначається як «територія без внутрішніх кордонів, в якій буде забезпечувати вільний рух товарів, осіб, послуг і капіталу.

Український уряд визначив пріоритетом інтеграцію України до єдиного цифрового ринку ЄС у рамках галузевої інтеграції з ЄС. Українським урядом наголошено на першорядній важливості цифрового сектору для посилення його економічної інтеграції та наближення нормативно-правової бази в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Імплементація положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС призведе до запровадженні в Україні новітніх стандартів ЄС у сфері електронних комунікацій. Україна також поступово наближає свої нормативні акти щодо інших компонентів ЄС – електронної ідентифікації, електронних платежів і розрахунків, захисту прав інтелектуальної власності в Інтернеті, кібербезпеки, захисту персональних даних тощо. Ці кроки, у свою чергу, забезпечують поступову інтеграцію України до Єдиного цифрового ринку ЄС, що сприятиме цифровій трансформації всередині країни та відкриє нове вікно можливостей для фізичних осіб та бізнесу.

Для більш повного розкриття теми дослідження варто виокремити перспективи цифрової торгівлі між Україною та ЄС, які стосуються обох сторін. На думку автора, зменшення бар'єрів у цифровій торгівлі між Україною та ЄС та прискорення цифровізації України матиме позитивний ефект як для України, так і для ЄС, наведено на рис.1.

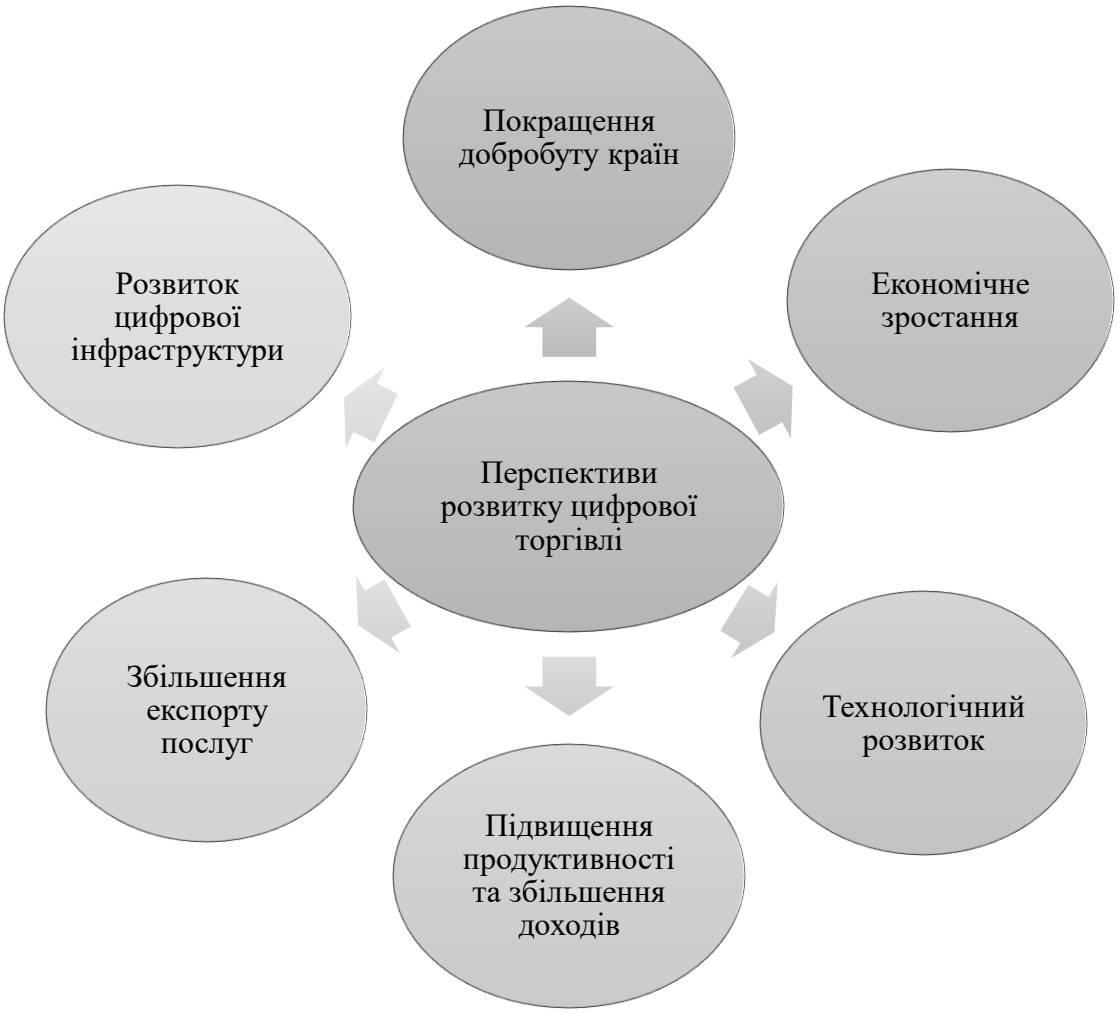

Рис.1. Перспективи розвитку цифрової торгівлі Україна – ЕС (виокремлено автором)

Як видно, з рис.1. перспективи розвитку цифрової торгівлі між Україною та ЄС мають тенденцію до позитивного результату діяльності. Зміна добробуту країн в умовах загальної рівноваги внаслідок зміни цін на споживчі товари, отримані в результаті зниження бар'єрів для цифрової торгівлі, підвищення продуктивності та збільшення доходів країни. Розвиток цифрової торгівлі є передумовою економічного зростання в Україні, за рахунок підвищення цифровізації та продуктивності різних сфер української економіки та суспільства – включаючи розвиток цифрової інфраструктури та покращення доступу до неї, впровадження цифрових технологій у всіх сферах бізнесу. , розвиток цифрових навичок і компетенцій громадян та електронне урядування. Очікується, що інтеграція прискорить усі економічні процеси в Україні. Цифровізація пов'язана із загальним технологічним розвитком і значно його прискорює. Цифрова трансформація визначається як впровадження «злиття передових технологій, які об’єднують фізичні та цифрові системи та в поєднанні з інноваційними бізнес-моделями та процесами призводять до створення розумних продуктів, послуг і значного підвищення продуктивності». Прискорення цифрової трансформації української економіки позитивно вплине на її продуктивність та відбудеться

збільшення доходів. Наближення регуляторного середовища та цифрового розвитку України до ЄС шляхом інтеграції України в ЄС може збільшити експорт послуг з України до країн ЄС. Це потенціал для кумулятивного зростання двосторонньої торгівлі між Україною та ЄС протягом усього періоду впровадження реформ, спрямованих на регуляторне та цифрове наближення України до ЄС. Він включає ефект зниження загального рівня нетарифних бар'єрів у торгівлі між Україною та ЄС в результаті цифровізації транскордонних торговельних операцій та наближення нормативного регулювання до ЄС у цифровій сфері. Україна виграє від зниження торговельних витрат у двосторонній торгівлі з ЄС завдяки зниженню цифрових регуляторних бар’єрів – покращення добробуту України. Вплив на добробут громадян ЄС значно менший порівняно з Україною, але здебільшого позитивний.

Враховуючи те, що роль цифрових технологій у міжнародній торгівлі та економіка набуває все більшого значення, Україна зацікавлена в інтеграції в європейський цифровий простір, адже від цього залежить розвиток торгівлі та економіки України в цілому в усіх сферах ділової активності. Згідно з результатами дослідження, існує значний потенціал для інтенсифікації торгівлі та зростання економіки України внаслідок інтеграції України до ЄС.

Список літератури

1. Шевченко І.О. Смарт-контракти як концепція технології блокчейн в цифровій торгівлі. І.О. Шевченко The IV International Scientific and Practical Conference «The latest implementation of technologies in education», November 21 – 23, Munich, Germany. 116-120 p.

2. Шевченко І.О. Метавсесвіт як платформа цифрової торгівлі V Міжнародна науково- практична конференція «Concepts and use of technologies in practice», 28-30 листопада 2022 р., Лондон, Великобританія. 74-77 р.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭНДЕМИЯЛЫҚ ӨСІМДІКТЕРДІҢ ЭКОЛОГИЯСЫ

Шапшанова Г.Б.
География және биология пәндерінің мұғалімі
М.Мәметова атындағы педагогикалық жоғары колледжі

Ешпанова Р.А.
Химия және биология пәндерінің мұғалімі
М.Мәметова атындағы педагогикалық жоғары колледжі

Ауезова Н.С.
Б.ғ.к, аға оқытушы
С.Сейфуллин атындағы қазақ агротехникалық университеті

Қазақстанның өсімдіктері өте бай және жер бетінде басқа жерлерде қайталанбайтын түрлерге тола. Олар еліміздің кең байтақ далалық, қоңыржай далалық және таулық климаттық жағдайларында таралған. Бұл жағдайларда өсетін өсімдіктердің түрлік құрамы да ерекше. Қазақстан аумағында 165 түрге және 44 туысына жататын эндемдердің 677 түрі өседі.

Қазақстан флорасында эндемиялық өсімдіктерді зерттеу биологиялық әртүрлілік туралы Конвенцияны жүзеге асырудың маңызды аспектісі болып табылады [1]. Биологиялық әртүрлілік туралы Конвенция адам қызметі үшін пайдалы немесе жоқ екеніне қарамастан, кез келген түрдің құндылығы жоғары деп болжанған.

Эндемиялық түрлер ең алдымен осы флораны басқа флорадан айырудың белгісі болып табылады, бірақ олардың арасындағы неғұрлым шалғай генетикалық байланыстарды тану үшін қызмет ете алады (басқа флораларда туыстық түрлермен немесе туыстармен байланыс түрінде). Қазақстанның оңтүстік аумағында өсетін өсімдіктер түрлері оның пішіні бойынша бір-бірімен белгілі бір үйлесімде бөлінген. Өсімдіктердің әртүрлі түрлерінің қатар өмір сүруінің бір түрі олардың белгілі бір мекендеуіне ұштастырылуымен байланысты. Көп жағдайларда бірдей мекенде өсетін түрлердің арасында неғұрлым немесе аз тұрақты биоценотикалық (немесе, қазірдің өзінде, фито-ценотикалық) қатынастар белгіленеді. Олардың дарақтары бір-бірімен белгілі бір қатынаста үйлеседі, олардың жиынтығы фитоценоздарды құрайды[2].

Әрбір флораның эндемдері тиісті аумақ шегінде әртүрлі болуы мүмкін. Олар әртүрлі шығу тегіне ие болуы мүмкін және де түрдің эндемиялық фактісі оның шығу тегі туралы сенімді пікірлерге негіз бермейді. Әртүрлі флоралар бір-бірінен әртүрлі сипатпен және эндемизмнің даму дәрежесімен ерекшеленеді. Салыстыруға ыңғайлы болу үшін флораның құрамын қосудағы эндемиялық түрлердің рөлі әдетте онда ұсынылған түрлердің жалпы санынан пайыздармен көрсетіледі. Әр түрлі жағдайларға байланысты белгілі бір флорада эндемизмнің

даму дәрежесін сипаттайтын шама өте маңызды шектерде ауытқуы мүмкін (флораның құрамында 0-эндемиялық түрлерден флораның құрамдас бөлігі ретінде эндемдердің күрт басымдығын білдіретін шамамен 80% және одан да көп шамаларға дейін). Өзге де тең жағдайларда аумақтың тұтастығы, оның беті формаларының қарапайымдылығы, климаттық жағдайлар мен өсімдіктердің біртектілігі географиялық аралас флора элементтерінің өзара кірігуіне, түрлердің орналасуына және демек, эндемизмнің дамуына қолайсыз ықпал етеді. Керісінше, географиялық оқшауланулы, физикалық-географиялық жағдайлардың өзгешелігі, жер бедерінің ерекшеліктеріне байланысты кеңістіктегі олардың тез өзгеруі, бір сөзбен айтқанда, жергілікті форманың түзілуіне ықпал етуі мүмкін және сол сияқты өсімдіктердің қоныстануын, флоралар арасындағы элементтердің өзара алмасуын қиындатады, эндемизмнің дамуына және флора құрамындағы эндемикалық элементтердің үлес салмағының артуына ықпал етеді.[3]

Тарихи тұрғыдан алғанда барлық таксономиялық дәрежелердің эндемдері екі принципті түрлі санатқа бөлінеді. Эндемизм прогрессивті және реликтивті болуы мүмкін. Прогрессивті эндемдер осы флораның барлық түрлері болып табылады, ол алып жатқан кеңістікте пайда болған және оның шегінен тыс тарамаған жаңа өскіндер. Реликтік эндемдер болып бұрын кең таралған, бірақ қазіргі уақытта тек осы аумақта сақталған өсімдіктер немесе өзінің таралуын барынша немесе аз өзгермеген түрде сақтап қалған, бірақ таралуы едәуір қысқарған өсімдіктер болып табылады.

Шөлейттік және шөл далалық зоналарда өсетін өсімдіктер әлемінің ботаникалық құрамы мен бейімделушілік ерекшеліктері өте ерекше болып табылады. Мұндай қатаң және қолайсыз ареалдарда тек осы зоналарға эволюциялық даму кезеңдерінде сұрыпталып бейімделген өсімдіктер өсе алады. Мыңдаған жылдар ішінде мұндағы өсімдіктердің морфологиялық, анатомиялық және физиологиялық қасиеттері өзіндік қайталанбас және таңқаларлық құрылымдық үйлесімге ие болған. Осындай өсімдіктердің көптеген түрлері Қазақстанның шөлдік және шөлейттік далалыранда көптеп кездеседі.

Экологиялық жағдайы нашар өсімдіктердің бірі болып түйежантақ саналады. Жантақтың Оңтүстік Қазақстан облысының экологиясындағы орны өте маңызды. Ол өсімдік ең қатаң климаттық жағдайда өседі. Ол жылдан – жылға басып келе жатқан құмның алдына тосқауыл болып тұрады.

Түйежантақ (Alhagi pseudalhagi Bieb., Fabaceae) өсімдігі құрғақ далаларда, шөлді және шөлейттерде, өзендер мен каналдардың жағасында өседі. Түйежантақ дизентерия алдын алу үшін, он екі елі ішектің қабынуы, ішек және өт қабы ауруларына, гастрит және асқазан жарасы, кейде суық тиюде, ангина және жөтел үшін дәрілік өсімдік ретінде қолданылады.

Түйежантақ (лат. Alhagi) – шөлді жерде өсетін, бұршақ тұқымдас өсімдіктер туысы. Түйежантаққа шөлді жерде өсуге 3-4 метр тереңдікке жететін тамыр жүйесі көмектеседі. Өсімдік ұзындығы 30-100 см. Оны бұталы немесе көп жылдық шөптесін өсімдіктер қатарына жатқызуға болады(1-сурет).

1- сурет- Түйежантақ (Alhagi pseudalhagi)

Жантақ систематикалық жіктеу бойынша бұршақ тұқымдастарына жататын ксерофиттік, тұқым арқылы таралатын көпжылдық жартылай бұтатектес өсімдік. Түйежантақтың биіктігі экологиялық ортасына байланысты 40-80 см болады. Шөлді далалардағы жануарлардың ең дәмді азығы жантақ болып табылады. Ол жануарлардың шөлін қандырып қана қоймай, жануардың ағзасына емдік қасиеттері де бар. Аталмыш өсімдіктің қасиеттері халық арасында ертеден белгілі. Жантақты түйелер жақсы көріп жейтіндіктен жантақ түйежантақ (верблюжья колючка) деп аталған. [4]

Түйежантақың Қазақсандық түрлері. Қазақстанда жантақтың (Alhagi Adans.) 4 түрі кездеседі: Alhagi Pseudoalhagi, Alhagi kirghisorum Schrenk., Alhagi sparsifolia, Alhagi persarum. Олардың ішіндегі ең бағалысы қырғыз жантағы. Ол С витаминіне, ақуызға және полифенолға бай. Шөл және шөлейтті аймақтарда, шөлдегі сазды далаларда, сортаңды құмды шөлдерде, суарылатын жерлерде кең таралған. Ол құрғақшылыққа өте төзімді. Қазақстанның Каспий, Арал, Ембі, Ертіс, Оңтүстік Қазақстан, Маңғыстау, Мойынқұм, Іле-шу, Балқаш-Алакөл аймақтарында өседі. Қазақстанның Оңтүстік және Орталық аймақтарында қырғыз түйежантақ (Alhagi kirghisorum Schrenk) және сирек жапырақты түйежантақ (Alhagi sparsifolia) түрі, ал Республикамыздың батыс бөлігінде персиялық түйежантақ (Alhagi persarum) көп кездеседі.

Персиялық түйежантақ Амудария аңғарында және құрғақ, құмды жерлерде, саз топырақтарында және шөлейт жерлерде кездеседі. Амударияның төменгі жақтарында, Нүкістің оңтүстік шетіндегі құмдарда өседі. Үстірттің керуен жолында, ұңғымалардың маңайында, Амударияның қазіргі су қоймасы (Кунград ауданы) және аласа тауларда сирек кездеседі.

Қырғыз жантағы Қазақстанның Оңтүстік және Орталық аймақтарында, Батыс Сібірдің аумағында, Ертіс өңірінде, Орта Азия аумағында табиғи жағдайда өседі. Құмдарда, шөлді және шөлейтті жерлерде, сондай-ақ жазықта, тау

бөктерінде, сонымен қатар суармалы жерлерде, өңделмеген жерлерде кездеседі. (2-сурет)

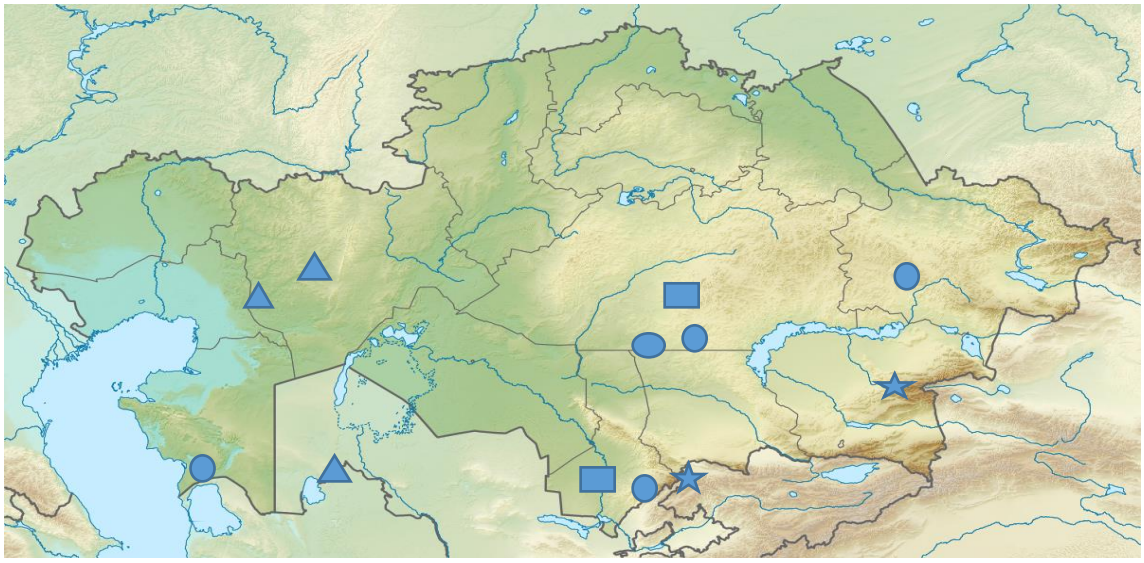

2 – сурет- Түйежантақ өсімдігінің Қазақстан аймағында таралуы
- Alhagi kirghisorum Schrenk; - Alhagi persarum; - Alhagi sparsifolia;
- Alhagi Pseudoalhagi

Өсімдік құрамында флаваноидтар, сапониндер, қант, таниндер, С, К және В тобындағы дәрумендe, каротин, урсол қышқылы, алкалоидтардың іздері, эфир майлары, бояғыш заттар, шайырлар кездеседі. Медицинада түйежантақ өсімдігінің жер үсті бөлігін қолданады, кей жағдайда ғана жемісі мен тамырын қолданады.[5]

Түрдің жоюлу қатері. Жантақтың жылдан жылға азаюына байланысты қызыл кітапқа енгізілген. Жантақтың құрып кетуін жергілікті елді мекендер байқай бермейді. Көпшіліктің көз қарасы бойынша жантақ көп ол қазір жойыла қоймайды деген пікірлер өте көп. Бірақ та олай айтудын керегі жоқ, себебі, жантақты зерттеп білгенде ғана оның құрып бара жатқанын байқаймыз. Зерттеу нәтижесінде жантақ биылғы берген өнімінен өніп шыға алмайды, оның себебі біріншіден, дәнінің сырты мықты беріктік қабатпен қапталған ол жерде өніп шығуы үшін кем дегенде 3-4 жыл жатуы керек. Екіншіден, жантақтың өнімін, яғни дәндерін жерлілікті халық, медицина дәрігерлері жинап емдікке қолданады. Осындай факторлардың әсерінен жантақтың жер бетіне таралуы азайып бара жатыр деп айтуға болады. Барлық жер бетіне таралған өсімдікті біз аялап, сақтауға міндеттіміз. Түйежантақтың азаюы салдарынан қызыл кітапқа енгізіліп отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. А. А. Иващенко «Қазақстан өсімдіктер әлемінің асыл қазынасы» / А. А. Иващенко. - Алматы: «Алматы кітап», ЖШС, 2006 – 128 бет.

2. Сағатов К. С. Өсімдіктер физиологиясы / К. С. Сағатов. - Өңделіп, толықт. 2-рет басылуы. - Алматы : Ғылым, 2002. - 316 бет.

3. Байтенов М. С. Флора Казахстана : в 2 т. / М. С. Байтенов. – Алматы: Ғылым, 2001. - 208 с

4. Махлаюк В.П. Лекарственные растения в народной медицине / В.П. Махлаюк. — М.: Нива России, 1992. — С. 18-20.

5. Красная книга Казахстана. – Изд.2-е. Том 2.: Растения. – Астана. ТОО «Арт PrintXXI», 2014. – 452 с.

ЗВ'ЯЗОК МІЖ ВМІСТОМ ГЕРМАНІЮ І ГЛИБИНОЮ ЗАЛЯГАННЯ ВУГІЛЬНОГО ПЛАСТІ C_1 ПОЛЯ ШАХТИ «САМАРСЬКА», УКРАЇНА

Ішков Валерій Валерійович
кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент
Національний ТУ «Дніпровська політехніка», Україна
старший науковий співробітник
інституту геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова НАН України, Україна

Козій Євген Сергійович
кандидат геологічних наук, директор ННЦ підготовки іноземних громадян,
Національний ТУ «Дніпровська політехніка», Україна
доцент, Дніпровський держ. аграрно-економічний університет, Україна

Чернобук Олександр Іванович
заступник директора, департамент стратегічного планування виробництва,
Грузинський марганець, Грузія

Загальна актуальність дослідження вмісту Ge у вугільних пластах обумовлена можливістю його промислового вилучення та використання в якості цінного попутного компонента. Раніше у вугільних пластах Павлоградсько-Петропавлівського геолого-промислового району переважно досліджувалися токсичні та потенційно токсичні елементи [1-63]. Слід зазначити, що дослідження зв’язку між вмістом Ge та глибиною залягання вугільного пласта c_1 поля шахти «Самарська» раніше не виконувалися.

Мета роботи: полягає у дослідженні зв’язку між вмістом Ge та глибиною залягання вугільного пласта c_1 шахти «Самарська».

Фактологічною основою роботи були результати аналітичних досліджень матеріалу пластових (у випадку простої будови пласта) і пластово-диференційні (у випадку складної будови пласта) кернових проб. У ряді випадків вони доповнювались аналізами проб відібраних борозновим методом із гірничих виробок за участю авторів та співробітників геологічної служби вугледобувного підприємства. За результатами кореляційного аналізу було встановлено статистично значущий зворотний зв'язок між концентраціями Ge та глибиною залягання вугільного пласта який характеризується коефіцієнтом кореляції -0,3.

Аналіз виконаних досліджень дозволяє сформулювати слідуючи **основні висновки.** На нашу думку це може бути пов’язано з 2 основними причинами, що діяли односпрямовано: 1) глибина залягання вугільного пласта зменшується у бік Українського кристалічного щита – основного джерела зносу речовини в басейн вугленакопичення; 2) збільшення ступеня вуглефікації органічної речовини з глибиною - основного концентратора Ge, призводить до зменшення вмісту речовин, здатних до утворення зв’язків з цим елементом.

Список літератури

1. Козій Є.С., Ішков В.В. (2017). Класифікація вугілля основних робочих пластів Павлоград-Петропавлівського геолого-промислового району за вмістом токсичних та потенційно токсичних елементів. *Збірник наукових праць «Геотехнічна механіка»*. (136), 74 – 86.
2. Ишков, В. В., Сердюк, Е. А., & Слипенький, Е. В. (2003). Особенности применения методов кластерного анализа для классификации угольных пластов по содержанию токсичных и потенциально токсичных элементов (на примере Красноармейского геолого-промышленного района). *Сборник научных трудов НГУ*, (19), 5-16.
3. Ishkov V.V., Koziy E.S., Lozovoi A.L. (2013). Definite peculiarities of toxic and potentially toxic elements distribution in coal seams of Pavlograd-Petropavlovka region. *Collection of scientific works of NMU*, (42), 18-23.
4. Ишков В.В., Козий Е.С. (2013). О распределении токсичных и потенциально-токсичных элементов в угле пласта с6н шахты «Терновская» Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района. *Матеріали міжнародної конференції «Форум гірників»*. ДВНЗ «НГУ». Дніпро. 49-55.
5. Ишков В.В., Козий Е.С. (2013). Новые данные о распределении токсичных и потенциально токсичных элементов в угле пласта с6н шахты «Терновская» Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района. *Збірник наукових праць НГУ*. (41), 201-208.
6. Ишков В.В., Козий Е.С. (2014). О распределении золы, серы, марганца в угле пласта с4 шахты «Самарская» Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района. *Збірник наукових праць НГУ*. (44), 178-186.
7. Ишков В.В., Козий Е.С. (2014). О классификации угольных пластов по содержанию токсичных элементов с помощью кластерного анализа. *Збірник наукових праць НГУ*. (45), 209-221.
8. Ишков, В. В. (2009). Кобальт и ванадий в угле основных рабочих пластов Алмазно-Марьевского геолого-промышленного района Донбасса. *Науковий вісник НГУ*, (10), 48-53.
9. Ішков В.В., Козій Є.С., Труфанова М.О. Особливості онтогенезу уролітів жителів Дніпропетровської області. Мінерал. журн. 2020. 42, № 4. С. 50 - 59. https://doi.org/10.15407/mineraljournal.42.04.050
10. Ишков В.В., Нагорный В.Н. (2005). О закономерностях накопления ртути в угольных пластах Красноармейского геолого-промышленного района. *Науковий вісник Національної гірничої академії України,* (2), 84-88.
11. Ишков В.В. Мышьяк и фтор в угольных пластах Лисичанского геолого-промышленного района // Збірник наукових праць Національного гірничого університету № 33, т. 1. - Днепропетровск, 2009. – С. 5 - 16.
12. Ішков В.В., Козій Є.С. Розподіл ртуті у вугільному пласті $c_7^н$ поля шахти «Павлоградська» / Наукові праці Донецького національного технічного університету, Серія: «Гірничо-геологічна». 2020. №1 (23) - 2(24). – С. 26 - 33.

13. Козар М.А., Ішков В.В., Козій Є.С., Стрєльник Ю.В. Токсичні елементи мінеральної та органічної складової вугілля нижнього карбону Західного Донбасу / Геологічна наука в незалежній Україні: Збірник тез наукової конференції Ін-ту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України. 2021. – С.55 - 58.
14. Ишков В.В., Козий Е.С. Накопление Co и Mn на примере пласта С5 Западного Донбасса как результат их миграции из кор выветривания Украинского кристаллического щита / Материалы XVI Международного совещания по геологии россыпей и месторождений кор выветривания «Россыпи и месторождения кор выветривания XXI века: задачи, проблемы, решения». 2021. – С. 160 - 162.
15. Ішков В.В., Козій Є.С., Стрєльник Ю.В. Результати досліджень розподілу кобальту у вугільному пласті k_5 поля ВП «шахта «Капітальна» / Збірник праць Всеукраїнської конференції «Від мінералогії і геогнозії до геохімії, петрології, геології та геофізики: фундаментальні і прикладні тренди XXI століття» (MinGeoIntegration XXI). 2021. – С. 178 - 181.
16. Ішков В.В., Козій Є.С. Аналіз поширення хрому і ртуті в основних вугільних пластах Красноармійського геолого-промислового району / Вид-во ІГН НАН України. Серія тектоніка і стратиграфія. 2019. № 46. – С. 96 - 104.
17. Ішков В.В., Козій Є.С. Деякі особливості розподілу берилію у вугільному пласті k_5 шахти «Капітальна» Красноармійського геолого-промислового району Донбасу / Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки. 2020. Т. 25, вип. 1(36). – С. 214 - 227.
18. New data about the distribution of nickel, lead and chromium in the coal seams of the Donetsk - Makiivka geological and industrial district of the Donbas / Kozar M.A., Ishkov V.V., Kozii Ye.S., Pashchenko P.S. / Journ. Geol. Geograph. Geoecology. 2020. № 29(4). pp. 722 - 730. http://doi.org/10.15421/112065
19. Ішков В.В., Козій Є.С. Особливості розподілу свинцю у вугільних пластах Донецько-Макіївського геолого-промислового району Донбасу / Вид-во ІГН НАН України, Серія тектоніка і стратиграфія. 2020. № 47. – С. 77 - 90.
20. Ішков, В.В., Козій, Є.С. Розподіл арсену та ртуті у вугільному пласті k_5 шахти "Капітальна", Донбас / Мінерал. журн. 2021. Вип. 43, № 4. – С. 73 - 86. https://doi.org/10.15407/mineraljournal.43.04.073
21. Ішков В. В. Проблеми геохімії «малих» і токсичних елементів у вугіллі України // Наук. вісник НГА України. - № 1. – Дніпропетровськ, НГАУ, 1999. – С. 128 – 132.
22. Nesterovskyi V., Ishkov V., Kozii Ye. (2020). Toxic and potentially toxic elements in the coal of the seam c8н of the "Blagodatna" mine of Pavlohrad-Petropavlivka geological and industrial area. Visnyk Of Taras Shevchenko National University Of Kyiv: Geology, 88(1), 17-24. http://doi.org/10.17721/1728-2713.88.03
23. Ишков В.В., Лозовой А.Л. О закономерностях распределения токсичных и потенциально токсичных элементов в угольных пластах Павлоград – Петропавловского района // Наук. вісник НГА України. - № 2. –Дніпропетровськ, НГАУ, 2001. – С. 57 – 61.

24. Yerofieiev, A.M., Ishkov, V.V., Kozii, Ye.S., Bartashevskiy, S.Ye. (2021). Research of clusterization methods of oil deposits in the Dnipro-Donetsk depression with the purpose of creating their classification by metal content (on the vanadium example). Scientific Papers of Donntu Series: “The Mining and Geology”. pp. 83-93. https://doi.org/10.31474/2073-9575-2021-1(25)-2(26)-83-93
25. Yerofieiev, A. M., Ishkov, V. V., & Kozii, Y. S. (2021). Influence of main geological and technical indicators of Kachalivskyi, Kulychykhinskyi, Matlakhovskyi, Malosorochynskyi and Sofiivskyi deposits on vanadium content in the oil. In *International Scientific&Technical Conference «Ukrainian Mining Forum* (pp. 177-185).
26. Yerofieiev, A. M., Ishkov, V. V., Kozii Ye, S., & Bartashevskiy, S. Y. (2021). Geochemical features of nickel in the oils of the Dnipro-Donetsk basin. Collection of scientific works" Geotechnical Mechanics". No. 160. pp. 17-30. https://doi.org/10.15407/geotm2021.160.017
27. Ishkov V., Kozii Ye. (2020). Distribution of mercury in coal seam c7н of Pavlohradska mine field. Scientific Papers of DONNTU Series: “The Mining and Geology”. № 1(23)-2(24), pp. 26-33. https://doi.org/10.31474/2073-9575-2020-3(23)-4(24)-26-33
28. Ishkov V.V., Koziy E.S. (2017). About peculiarities of distribution of toxic and potentially toxic elements in the coal of the layer c10в of the Dneprovskaya mine of Pavlogradsko-Petropavlovskiy geological and industrial district of Donbass. Collection of scientific works "Geotechnical Mechanics". № 133, pp. 213-227.
29. Ishkov V.V., Kozii Ye.S. (2020). Peculiarities of lead distribution in coal seams of Donetsk-Makiivka geological and industrial area of Donbas. Tectonics and Stratigraphy. № 47, pp. 77-90. https://doi.org/10.30836/igs.0375-7773.2020.216155
30. Ishkov, V. V. Kozii, Ye. S. (2019). Analysis of the distribution of chrome and mercury in the main coals of the Krasnoarmiiskyi geological and industrial area. Tectonics and Stratigraphy. No. 46. pp. 96-104.
31. Ishkov V.V., Kozii Ye.S. (2021). Distribution of arsene and mercury in the coal seam k_5 of the Kapitalna mine, Donbas. Mineralogical Journal. № 43(4), pp. 73-86. https://doi.org/10.15407/mineraljournal.43.04.073
32. Ishkov, V.V., Kozar, M.A., Kozii, Ye.S., Bartashevskiy, S.Ye. (2022). Nickel in oil deposits of the Dnipro-Donetsk depression (Ukraine). Problems of science and practice, tasks and ways to solve them. Proceedings of the XXVI International Scientific and Practical Conference. Helsinki, Finland. pp. 25-26. https://doi.org/10.46299/ISG.2022.1.26
33. Ішков, В. В., Козій, Є. С., Киричок, В. О., & Стрєльник, Ю. В. (2021). Перші відомості про розподіл свинцю у вугільному пласті k5 поля ВП «Шахта «Капітальна». Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві».
34. Ішков В.В., Козій Є.С., Капшученко Є.О., Стрєльник Ю.В. (2021). Попередні дані про особливості розповсюдження нікелю у вугільному пласті k_5 поля ВП «Шахта «Капітальна». Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві». ДонНТУ. – С. 21 - 31.

35. Ішков В.В., Козій Є.С., Завгородня В.О., Стрєльник Ю.В. (2021). Перші дані про розподіл кобальту у вугільному пласті k_5 поля ВП «Шахта «Капітальна». Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві». ДонНТУ. – С. 55 - 64.
36. Ишков В. В., Чернобук А. И., Михальчонок Д. Я. О распределении бериллия, фтора, ванадия, свинца и хрома в продуктах и отходах обогащения Краснолиманской ЦОФ // Науковий вісник НГАУ. – 2001. – №. 4. – С. 89-90.
37. Козар М.А., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Мінеральний склад уролітів мешканців Придніпров'я. Геологічна наука в незалежній Україні: Збірник тез наукової конференції (Київ, 8 - 9 вересня 2021 р.). / НАН України, Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка. Київ. С.52 - 55.
38. Єрофєєв А.М., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Особливості впливу геологотехнологічних показників деяких родовищ на вміст ванадію у нафті. Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Перспективи розвитку гірничої справи та раціонального використання природних ресурсів». С. 43 - 46.
39. Єрофєєв А.М., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Особливості впливу основних геолого-технологічних показників нафтових родовищ України на вміст ванадію. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Сучасні проблеми гірничої геології та геоекології» . С. 115 - 120
40. Ишков В.В. Некоторые особенности распределения свинца и хрома в угле основных рабочих пластов Алмазно-Марьевского геолого-промышленного района. Збірник наукових праць Національного гірничого університету. 2012. № 37. С. 321 - 332.
41. Ишков В.В. Ванадий, хром и никель в угольных пластах Донецко-Макеевского геолого-промышленного района Донбасса. Збірник наукових праць національного гірничого університету. 2010. № 35. С. 17 - 31.
42. Ішков В.В., Козій Є.С. О распределении As, Hg, Be, F и Mn в угле пласта c_4 шахты «Самарская» Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района. Матеріали Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Молодь, наука та інновації». Дніпро: ДВНЗ «Національний гірничий університет», 2016. С. 12 - 13.
43. Barannik C., Ishkov V., Barannik S. Peculiarities of structure and morphogenesis of ureatic stones in residents of developed industrial region. The XX International Scientific and Practical Conference «Problems of science and practice, tasks and ways to solve them», May 24 – 27, 2022, Warsaw, Poland. 874 p. P. 350 - 354.
44. Barannik C., Ichkov V., Molchanov R., Barannik S. Signification pratique des caractéristiques de la composition et de la structure des pierres d'urée chez les résidents de la région industrielle développée. The XXI International Scientific and Practical Conference «Actual priorities of modern science, education and practice», May 31 – 03 June, 2022, Paris, France. 873 p. P. 410 - 414.

45. Ishkov V.V., Kozii Ye.S., Chernobuk O.I., Pashchenko P.S., Lozovyi A.L. (2022). Results of correlation and regression analysis of germanium concentrations with thickness and ash content of coal seam c8B of Dniprovska mine field (Ukraine). Proceedings of the XXIX International Scientific and Practical Conference «Trends in science and practice of today», July 26 – 29, 2022, Stockholm, Sweden, pp. 95-104. https://doi.org/10.46299/ISG.2022.1.29
46. Ишков В. В. Основные результаты первых геолого-геофизических исследований участков днепровских порогов / В. В. Ишков, А. Л. Лозовой, Д. В. Рудаков // Науковий вісник Національного гірничого університету. – Д., 2009. – № 3. – С. 49 – 54.
47. Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Особливості морфології органо-мінеральних утворень нирок населення міста Кам'янске. Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали IV-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. С. 33 – 35.
48. Ішков В.В., Козій Є.С., Клименко А.Г. (2021). Особливості розподілу германію у вугільному пласті c_1 шахти «Дніпровська». Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали IV-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. С. 42 – 50.
49. Єрофєєв А.М., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Застосування методів кластерізації до родовищ нафти за вмістом ванадію. Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали IV-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. С. 23 - 28.
50. Альохін В.І., Сахно С.В., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Про першу знахідку дикіту у пісковиках з природного відслонення верхнього карбону Красноармійського геолого-промислового району Донбасу. Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві». ДонНТУ. – С. 5 – 11.
51. Сахно С.В., Ішков В.В., Сахно А.І. Мінерал дікіт в осадових вуглевміщуючих породах Донбасу. Наукові праці ДонНТУ. Серія Гірничо-геологічна, 2019, № 1(21) - 2(22), С. 7 – 13. https://doi.org/10.31474/2073-9575-2019-1(21)-(2)22-7-13
52. Широков О.З., Сафронов І.Л. Ішков В.В., Козій Є.С. (2020). Основи методики прогнозу стійкості вуглевміщуючих порід по комплексу геолого-геофізичних методів. Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали II-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. С. 16 – 24.
53. Ішков В.В., Козій Є.С., Найден К.В., Сливний С.О. (2020). Деякі особливості розподілу миш'яку у вугільному пласті c8в поля шахти «Західно-Донбаська». Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали II-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. – С. 91 – 94.
54. Ішков В.В., Козій Є.С., Івінська В.О., Снігур А.Д. (2020). Про розподіл берилію у вугільному пласті k5 поля шахти «Капітальна» Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали II-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. – С. 73 – 77.
55. Ишков В. В., Светличный Э. А., Труфанова М. А. О минеральном составе уролитов жителей города Днепропетровска // Збірник наукових праць НГУ. – 2015. – № 47. – С. 5 – 14.

56. Ишков В. В., Светличный Э. А., Труфанова М. А. Особенности морфологии уролитов жителей города Днепропетровска // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2015. – №. 46. – С. 5-10.
57. Ишков В. В. Новые данные о мышьяке в угольных пластах Лисичанского геолого-промышленного района Донбасса // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2013. – №. 40. – С. 19-25.
58. Ишков В. В. Особенности распределения свинца, хрома и никеля в углях основных рабочих пластов Донецко-Макеевского геолого-промышленного района Донбасса // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2012. – №. 39. – С. 276-282.
59. Ишков В. В. Новые данные о распределении ртути, мышьяка, берилия и фтора в угле основных рабочих пластов Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2012. – №. 38. – С. 19-27.
60. Ишков, В. В. (2010). Мышьяк в углях Лисичанского и Красноармейского геолого-промышленных районов Донбасса. *Збірник наукових праць Національного гірничого університету*, (35 (2)), 261-271.
61. Нагорный Ю. Н., Сафронов И. Л., Ишков В. В. Оценка и подсчет запасов угля в расщепляющихся и весьма сближенных пластах Львовско-Волынского басейна // Горный информационно-аналитический бюллетень (научно-технический журнал). – 1999. – №. 7. – С. 174.
63. Нагорный Ю. Н., Сафронов И. Л., Ишков В. В. Закономерности угленакопления в карбоне юго-восточной части Днепрово-Донецкой впадины // Горный информационно-аналитический бюллетень (научно-технический журнал). – 1999. – №. 7. – С. 175-179.
64. Ishkov, V. V., & Koziy, E. S. (2017). About peculiarities of distribution of toxic and potentially toxic elements in the coal of the layer c10 в of the Dneprovskaya mine of Pavlogradsko-Petropavlovskiy geological and industrial district of Donbass. *Collection of scientific works" Geotechnical Mechanics*, (133), 213-227.
65. Ishkov, V., & Koziy, E. (2017). DISTRIBUTION OF TOXIC AND POTENTIALLY TOXIC ELEMENTS IN THE COAL OF THE LAYER C-7 (H) OF THE" PAVLOGRADSKAYA" MINE OF PAVLOGRADSKO-PETROPAVLOVSKIY GEOLOGICAL AND INDUSTRIAL DISTRICT. *VISNYK OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV-GEOLOGY*, (4), 59-66.
66. Ішков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І. (2022). Аналіз зв'язку германію і ванадію у вугільному пласті c_1 поля шахти «Самарська», Україна. The V International Scientific and Practical Conference «Concepts and use of technologies in practice», November 28 – 30, London, Great Britain. pp. 77-83.
67. Ішков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І. (2022). Зв'язок германію із зольністю у вугільному пласті c10в шахти «Дніпровська». X Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві». ДНВЗ «ДонНТУ», м. Луцьк, 14-16 вересня 2022р. С.25-33.

ГЕМОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ШТУЧНО ЗАБАРВЛЕНОГО КВАРЦИТУ З АВАНТЮРИНОВИМ ЕФЕКТОМ, ЩО ЗУСТРІЧАЄТЬСЯ НА РИНКУ УКРАЇНИ

Сурова Віра Миколаївна,
головний фахівець відділу експертизи напівдорогоцінного та декоративного каміння, Державний гемологічний центр України

Сергієнко Ігор Антонович,
керівник Науково-дослідної лабораторії,
Державний гемологічний центр України

Анотація. Проведені комплексні дослідження штучно забарвленого кварциту з авантюриновим ефектом, що зустрічається на українському ювелірному ринку. Визначено його діагностичні гемологічні характеристики, досліджено хімічні, фізичні та мікроскопічні властивості.
Ключові слова: гемологічні, хімічні, фізичні дослідження, штучно забарвлений кварцит з авантюриновим ефектом.

У сучасному світі все більше жінок надають переваги не дорогим ювелірним прикрасам, а простим й дуже різноманітним біжутерним виробам. У таких недорогих ювелірних виробах часто використовується кварцит з авантюриновим ефектом. Його популярність зумовлена великою палітрою кольорів, авантюриновим полиском та невеликою вартістю, тому його широко використовують у ювелірних та різьблених виробах, настільних прикрасах, тощо. Однак, на превеликий жаль, більшість кварцитів з авантюриновим ефектом, що продаються на ринку України, є штучно забарвленими.

Мета роботи – дослідити гемологічні, хімічні, фізичні та мікроскопічні характеристики штучно забарвленого кварциту з авантюриновим ефектом та встановити критерії ідентифікації штучного забарвлення в кварцитах з авантюриновим ефектом.

Визначення діагностичних гемологічних характеристик проводилося за допомогою стандартного гемологічного обладнання, мікроскопу, рефрактометру, вагів з приставкою для гідростатичного зважування, люмінесцентної лампи, також проводилась проста реакція з розведеною HNO_3.

Дослідження методом рентген-флуоресцентного аналізу (РФА) проводилися у лабораторних умовах за допомогою спектрометра енергій рентгенівського випромінювання "CEP-01" моделі "ElvaX-Light" (далі – спектрометр ElvaX) з інтервалом досліджень від Na до U.

Виклад основного матеріалу. Було досліджено 8 зразків кварциту (фото 1) з авантюриновим ефектом різного кольору (зеленого, синього, червоного), як з природним (3 шт), так і штучним забарвленням (5 шт).

Фото 1. Кварцит з авантюриновим ефектом зі штучним та природним забарвленням

Кварцит з авантюриновим ефектом – гірська порода, дрібно- і тонкозернистий кварцит, що просвічує, з включеннями лусочок слюди (біотиту, фукситу, серициту), гетиту, гематиту, ільменіту або інших мінералів, дуже часто з тонкими тріщинами, заповненими гідроокисами заліза [1].

Хімічна формула: SiO_2 (діоксид кремнію)

Таблиця 1.

Гемологічні характеристики кварциту з авантюриновим ефектом.

№	Вид виробу	Вага, г.	Колір	Показник заломл. (метод краплі)	Густина, г/см3	Мікроскопічні дослідження	Характер люмінесценції: довжина хвилі 365 нм/ 254 нм	Реакція з розведеною HNO3
1	намистина	1,46	зелений	1,5	2,56	розподіл фарби поміж зерен	відсутня	залишок фарби на ганчірці
2	«яйце»	80,57	зелений	1,52	-	розподіл фарби поміж зерен	відсутня	відсутня
3	намистина	2,44	зелений	1,5	2,56	зерниста структур, природний колір	відсутня	відсутня

4	галтовка	3,12	зелений	1,5	2,66	розподіл фарби поміж зерен	відсутня	залишок фарби на ганчірці
5	кабошон довільний	2,50	синій	1,52	2,69	розподіл фарби поміж зерен	відсутня	залишок фарби на ганчірці
6	намистина	0,89	синій з білими плямами	1,5	2,56	зерниста структура, природний колір	відсутня	відсутня
7	вставка 4-х кутня	1,11	памаранчево - червоний	1,54	2,66	розподіл фарби поміж зерен	відсутня	відсутня
8	вставка 4-х кутня	2,54	жовтий з червоними плямами	1,54	2,63	зерниста структура, природний колір	відсутня	відсутня

Показник заломлення у шістьох зразках було знято «методом краплі» і він був у межах 1,5-1,52, а в двох зразках, які було заміряно звичайним засобом, він склав 1,54. Густина у зразках коливалась від 2,65-2,69, що співпадає з даними з літературних джерел [1,2,3]. Слід відмітити, що не помічено змін в показниках заломлення та густині при порівняні зразків кварциту з авантюриновим ефектом, як зі штучним пофарбуванням, так і з природним забарвленням, тому ми вважаємо, що ці критерії можна використовувати лише для самої діагностиці кварциту з авантюриновим ефектом. Однак при збільшені у мікроскопі можна спостерігати сліди розподілу фарби між зерен (фото 1, 2). Також при протиранні деяких зразків штучно забарвленого кварциту з авантюриновим ефектом ганчіркою змоченою розведеною HNO_3 спостерігались сліди від фарби що залишилися від них на ганчірці. Це свідчить про те, що ці зразки кварциту було пофарбовано поверхнево за допомогою органічних синтетичних барвників (застаріла назва – анілінові барвники).

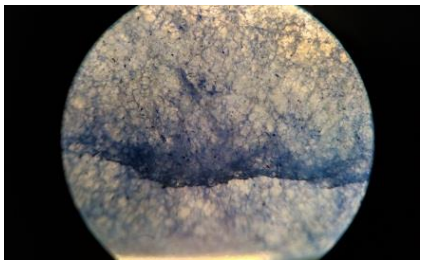

Фото 2. кварцит з авантюриновим ефектом штучно забарвлений у синій колір (збільшення 20 разів).

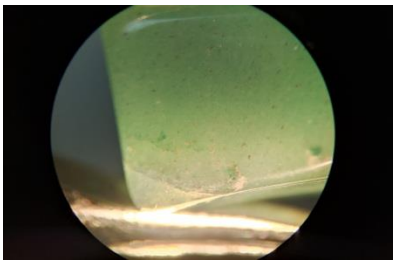

Фото 3. кварцит з авантюриновим ефектом штучно забарвлений у зелений колір (збільшення 20 разів).

Хімічний склад кварциту з авантюриновим ефектом визначено методом напівкількісного РФА. Було відмічено незначні відмінності у хімічному складі як кварциту з природним так зі штучним забарвленням, але для остаточного визначення критеріїв діагностування штучного забарвлення у кварциті з авантюриновим ефектом за допомогою РФА, на наш погляд, слід зібрати більше статистичних даних.

Висновки:

Отримані дані свідчать, що штучне забарвлення кварциту з авантюриновим ефектом є можливим діагностувати за допомогою простих гемологічних методів: детального вивчення зразків за допомогою мікроскопу та, у деяких випадках, за допомогою ганчірки змоченої розведеною азотною кислотою.

Список використаних джерел

1.Сурова В.М. Атестація та експертна оцінка напівдорогоцінного каміння / Методичний посібник до учбового курсу. 3-е видання, перероблене і доповнене. – Київ: Видавництво Державного гемологічного центру України, 2008. – 56 с.
2. Буканов В. Цветные камни. Геммологический словарь. – С-П., 2001 – 206 с.
3. Larry Tai-An Lai Polymer-Impregnated Aventurine Quartz, a New Imitation of “Ice Jade” Gems & Gemology. 2014. Vol. 50, No.1. pp. 90-91

ПРО ДЕЯКІ СТОРОНИ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ВПРОДОВЖ 1941-1944 РР.

Гавриляк Володимир Ярославович
магістрант кафедри етнології і археології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Друга світова війна досі залишається важливою темою наукових досліджень ряду вчених. Серед безперервних та насичених бойових дій важливою є тематика повсякденного життя українського населення в Східній Галичині. Першочерговими в даному випадку є питання: економічних та соціальних процесів, проблема відносин та ставлення українського населення до нових окупантів в лиці німецьких загарбників.

Прихід німецької влади на територію Східної Галичини припав на літо 1941 р. Німецька військова машина з великим військовим досвідом сучасної й маневреної війни зуміла виходячи з обставин в короткі строки розгромити передові частини Червоної Армії в прикордонній битві та витіснити з прикарпатського напрямку 12-ту армію. Завдяки перемозі в стратегічно важливій баталії в районі Дубно, де сумарна чисельність танків становила понад 3-4 тис. одиниць, танкові армади на чолі з Е. фон Клейст розгромили механізовані корпуси радянської армії, битва потенційно означала остаточний перехід ініціативи до рук групи армій «Південь» і втрату Західної України разом зі Східною Галичиною. Також ці події ознаменували прихід до влади німецької окупаційної адміністрації в цьому регіон, що започаткувало нову сторінку в житті галицького населення [1; 11, с.109; 15, с.270].

1 серпня 1941 р. було утворено Дистрикт Галичина рішенням А. Гітлера. Від 17 липня 1941 р. до його складу увійшли Дрогобицька, Станіславська, Львівська та Тернопільська область (без північних територій). Площа адміністративної одиниці становила 48081 км. кв. керівництво окупованими територіями проводив генерал-губернатор, який працював у Кракові, що був центром відповідної адміністративної одиниці [4, с. 6-7].

Місцеве населення в умовах радикальних змін через прихід радянських «визволителів» сподівалося на позитивні зміни, які мали на їх думку відбутися з приходом чергових окупантів. Безумовно центральним питання для українця, що проживав у Східній Галичині було земельне питання, для рядового воно стояло вочевидь вище ніж питання української держави. Для німецької влади територія Східної Галичини мала дещо іншу характеристику в порівнянні з іншими українськими територіями, німці вважали Галичину своєрідним краєм, який має відношення до германської культури, тобто малося на увазі австрійський період в історії Галичини, це дещо пояснює м’якшу політику в дистрикті щодо українського населення в порівнянні з іншими адміністративними одиницями [13, с. 97].

В умовах, коли територію Східної Галичини було окуповано німцями на них поширювався новий адміністративний та управлінський скелет. Врешті невід'ємним маркером цього періоду став колабораціонізм. Колабораціоніст – це особа, яка співпрацює з окупаційною адміністрацією, здійснюючи шкоду власній державі. Дійсно вступ до німецьких органів управління корінних галичан – це зрада, але не зовсім зрозуміло кого зрадили українці? Що ж точно не радянську владу. Відомий «золотий вересень» і прихід радянської влади – це абсолютна окупація територій, а не примарний «захист» чи «відновлення кордонів». А тепер варто уважніше розглянути поняття колабораціонізму як своєрідного феномена з одного боку, і абсолютної норми для тих обставин і часів з другої сторони. За підрахунками дослідника А. Боляновського, у військовому контексті з німцями співпрацювало понад 250 тис. осіб це на той період дорівнювало 0,5 % від загального числа українців. Поляків було практично стільки ж, але в цьому випадку цифра була співставна з 1 % населення Польщі. Щодо росіян то їх чисельність сягала 400 тис., але на відмінну від України, РРФСР цілу не окупували [3, с. 86-89]. Серед головних причин вступу до лав української допоміжної поліції були фінансові причини [10, с. 157-160]. Це підтверджують і спогади сучасників тих подій І. Максимів зауважує, що: «то було сугубо матеріальна заінтересованість» [9].

Матеріальне становище галичан було безумовно складне, проте в порівнянні з іншими територіями ситуація була набагато краща. Середня заробітна плата становила близько двохсот злотих. Неповнолітня особа мала 65 злотих, робітник від 156 до 200 злотих, інженер або ж його очільник – 600 злотих. Для прикладу в той час за 55 злотих можна було купити кілограм яєць, за вісім злотих кілограм картоплі, щоправда кілограм сала коштував 120 злотих, хліб – від 20 до 25 злотих [8, с. 112]. Податкова система була представлена переважно натуральними зборами. Для контролю натурального податку функціонувала – Центральна хліборобська палата. Кожен селянин був зобов'язаний сплатити контингент – обов'язковий податок у натуральній формі, з врожаїв аграрного характеру [12, с. 195].

Розмір здачі контингенту залежав насамперед від площі земельного наділу, що перебувала у власності та числа членів осіб. Господарство, що мало 2,5 гектарів земельного наділу повинно було здати за сезон 200 кг. м'яса, 12 центнерів зерна, 25 центнерів картоплі, 800 л. молока та сплатити 112 злотих грошового податку [7, с. 400].

Загалом податки для дистрикту Галичина на 1941 р. були наступні: 415 тис. тон, з них пшениці й жита, 263 тис. тон кормового збіжжя у вигляді ячменю й овесу 152 тис. тон, і це тільки частина плану по збору урожаю, збір якого ускладнювали бойові дії [12, с. 196]. Надалі окупаційна адміністрація замість зменшення податку навпаки його збільшила, зокрема розширивши асортимент продукції, тепер селяни були змушені сплачувати контингент у вигляді: гречки, молока, проса, стручкових культур, картоплю. Одне сільське господарство мало здати 400 л. молока, загалом німцям вдалося зібрати у селян понад 172 млн. літрів молока. План по здачі урожаю був виконаний на понад 25%. [12, с. 197].

Попри провал заготівельного плану нова адміністрація не пішла тим же шляхом, що радянські керівники на початку 30-х рр. XX ст. вилучення посівних резервів не було у тих масштабах, що в буремні радянські часи, хоча незначний голод в окремих районах все ж був. Тай для підтримки «дисципліни» влаштовувалися показові судилища, за невиконання належним чином обліку в с. Отинія, було конфісковано всю худобу.

Селяни так по суті й не стали господарями власної землі. На місці колишніх колгоспів з'явилися – лігенншафти. Селяни ж за отриманий земельний наділ мусіли плати високі податки, натомість за перевиконання заготівельного плану було мізерна плата зверху, часто у вигляді алкоголю [12, с. 198-199; 14, с. 253-256].

Українці могли збувати свою продукцію на ринку, але для контролю цього процесу наприкінці 1941 р. було видано указ за яким, торгівля дозволялася в окремих містах Східної Галичини: Гвіздець, Косів, Снятин, та ін. Для торгівлі відводилися два дні на тиждень: вівторок та п'ятниці. Бартерна торгівля заборонялася, оскільки влада втрачала від цього значні кошти. Також заборонено було продавати окремі товари, такі як: картоплю, молочні продукти і молоко, зерно, худобу, свиней, які важили більше 15 кг. [6, с. 69].

У промисловому секторі ситуація була схожа до господарського. Декларувалося перехід промислових об'єктів до рук колишніх власників, але де-факто лише незначна частина об'єктів господарювання повернулася до попередніх приватних осіб. В основному ж все управління промисловими об'єктами перейшло до управління Генерального Губернаторства, адже вони оголошувалися державною власністю. Першочерговими були деревообробні, вугільні та нафтовидобувні галузі краю [8, с. 129; 7, с. 401].

Німецька влада, з одного боку ставила завдання максимальної експлуатації населення та економіки. До роботи мали бути залучені всі, хто може працювати. З іншого боку 19 грудня 1941 р. було видано наказ місцевої сили, що передбачав «Запровадження обов'язкової праці» для осіб з 18 до 45 років, втім до таких робіт часто залучали як неповнолітніх так і осіб молодше 18 років. Протягом літа 1941 р. юридично було оформлено залучення дітей шкільного віку. Це пояснювалося дефіцитом робочої сили, який проявив себе насамперед в остарбайтерстві. За період 1941-1944 рр. до Німеччини було відправлено 1,2 млн. українців, що проживали на території дистрикту Галичина. З них невдовзі понад чверть була засуджена до позбавлення волі і опинилася в тюрмах, як посібники нацистського режиму [7, с.402-403].

Якщо в селі населення виживало за рахунок власних господарств, то українське населення в місті жило в інших умовах. Харчування міщанина залежало насамперед від забезпечення продуктовими картками. У галицькому регіоні видавалися картки з відповідними позначеннями: A, B, Z, M, F. Вони давали змогу отримувати на листопад 1941 р. для десятирічної дитини – 1, 2 кг. хліба, старші віком отримували 5,6 кг., цукру – 0, 5 кг, сигарет – 60 штук, м'яса – 0,4 кг. [6, с. 72-73].

Врешті невід'ємним елементом життя краян були безпосередні відносини з німцями. В умовах коли німецькі окупанти мали за своєю спиною державу, законодавство, уряд, суди, всі силові структури в тому числі армію – всі атрибути влади, ні про яку рівність німця і українця йти не могло. Втім все було не так однозначно. Як правило, якщо в населеному пункті не був поширений рух опору досить успішно здавався контингенти, а народ не противився проти процесу залучення молоді на роботи в Німеччині, то все проходило досить позитивно. З іншого боку, ніхто не був застрахований від всевладдя німецької адміністрації, на додачу якщо в краю був розвинений партизанський рух ситуація могла різнитися колосально, так в с. Черче на зламі 1941-1942 рр. в селян забрали врожай та знищили жорна [11, с. 254]. Часто німці ділилися продуктами з місцевими, можливо це була найчастіша форма їх комунікації: «до мене німці дуже добре ставилися… все мені чукулядку приносив … то мандаринку» - Катерина Качинська. згадує як німець їй подарував тваринку: «курітко… то він мені подарував… і так сі відносили добре»[5]. Найоб'єктивніше відносини описує М. Лаврик, який зауважує, що: «були німці і погані …. Залежит від того яка людина».

Таким чином, німецька окупаційна машина не була поблажлива, вона була така ж як і радянські тоталітарні тиски, просто з іншими методами і цілями, які щоправда мали схожі риси. Для пересічного українця було важливо вижити і з цією проблемою люди боролися як могли, хтось на полі виконуючи контингент, хтось на заводах в Німеччині, а хтось будучи колаборантом перебував у різних формуваннях. Повсякденне життя населення змінилося насправді дуже серйозно. Наприклад, десь замінилася вивіска, але було збережено зміст, як у випадку з лігенншафтами, які видозмінили колгоспи. Масові депортації в радянський період, було замінено на вивезення людей до Німеччини. З іншого боку, населення краю отримало можливість досить активно розвивати культурний сектор, діяли громадські організації, хоча в цілому політика носила експлуататорський характер і ставила за мету вичавити максимум людського та матеріального ресурсу від чого зазнавало страждань пересічне населення.

Список літератури

1. Андрухів І. О. Події на Станіславщині в перші дні німецько-радянської війни. Краєзнавство. 2011. № 2. С. 56-64.

2. Бойко А. Респондент : Анна Бойко, 1935 р. н. с. Яглуш Рогатинського району Івано-Франківської обл. Дата інтерв'ю: 12.09.2017 р. URL: https://www.youtube.com/watch?v=b04rTn7g5SY&list=WL&index=158 (дата звернення: 23. 01. 2022)

3. Боляновський А. Українці, росіяни й поляки у Збройних силах Німеччини у 1939–1945 роках: порівняльний аналіз. Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. 2012. № 5. С. 71-91.

4. Державний архів Львівської області. Фонди періоду окупації України нацистською Німеччиною (1941-1944 роки). Львів. 2017, с. 191.

5. Качинська К. Респондент: Катерина Качинська, 1930 р. н. с. Шептичі Самбірського р-ну Львівської обл. Дата інтерв'ю: 11.03.2015 р. URL: https://www.youtube.com/watch?v=xGXXh4gOucw (дата звернення: 17. 01. 2022)

6. Курилишин К. М. Українське життя в умовах німецької окупації (1939–1944 рр.): за матеріалами україномовної легальної преси : монографія. Львів : Національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, 2010. 328 с.

7. Кучер В. І., Стефанюк Г. В. Окупаційний режим в дистрикті "Галичина"// Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Київ : Наукова думка, 2011. С. 392–412.

8. Левченко Ю. І. Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр. : монографія. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 402 с.

9. Максимів І. Респондент: Ірина Максимів, м. Тернопіль., Тернопільська обл. Дата інтерв'ю: 21 серп. 2011 р. Спогади Ірини Максимів про окупацію. URL: https://www.youtube.com/watch?v=2UiyiRCZ57Y&list=WL&index=82 (дата звернення: 13. 01. 2022)

10. Мартиненко Т. Українська Допоміжна Поліція в окрузі Львів-місто: штрихи до соціального портрета. Львів : *Вісник Львівського університету*, 2013. № 48. С. 152-167.

11. Пашковець М. Зіткнення броні й заліза. Загиблі під Дубно у найбільшій танковій баталії світової історії кличуть до примирення. День. 2011. С. 109-110.

12. Перехрест О. Г. Українське село в 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище: монографія. Черкаси : НАН України. Інститут історії України, 2011. 668 с.

13. Рекотов П. Органи управління на окупованій території України (1941 - 1944 рр.). *Український історичний журнал*. 1997. №3. С. 90-101.

14. Старка В. Нацистський окупаційний режим у східногалицькому селі 1941−1944 рр.. «Збірники наукових праць за матеріалами І Міжнародної наукової практичної конференції, присвячена подіям Другої світової війни на території Волинської області». Луцьк : 2012. С. 251-258.

15. Юрчук О. Танковий розгром під Дубно: хто винен? [поразка радянських військ 23 червня-1 липня 1941 р.] *Військово-науковий вісник* 2009. № 1. С. 261-274.

ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ПОРЕФОРМЕНОЇ ДОБИ. ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Крупенко Оксана Василівна,
кандидат історичних наук, доцент
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Україна

Кириленко Сергій Олексійович,
кандидат історичних наук, доцент
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Україна

Протягом майже всього XX ст. історична наука переживала складні трансформації під тиском комуністичної ідеології. Такі зміни стосувалися як її предмету, так і змісту, проблематики, концептуальних підходів і методів дослідження, а особливо, професійно-наукового й соціального статусу. Це можна пояснити декількома причинами, але основною серед них є зміна наукових парадигм і потреба в переосмисленні підходів до вивчення історичних процесів. Зауважимо, що такий стан не є винятком, оскільки різні наукові галузі протягом певного періоду переживають подібні ситуації.

Мова йде про методологічну кризу, що руйнувала теорію прогресу й оптимістичне сприйняття історії як мудрої супутниці й вчителя життя, яка здатна, вивчаючи минуле, пророкувати майбутнє. Слушними з цього приводу є міркування Л. Зашкільняка: «…після десятиліть панування у радянській історіографії офіційної методологічної доктрини марксистсько-ленінського вчення, відкрилися сприятливі перспективи вільного вибору кожним дослідником відповідної його знанням, досвіду та ідеологічним чи політичним поглядам методологічної орієнтації. Проте, спостерігаємо в історіографії і нові спроби «загнати» істориків у вузькі рамки «державницької» чи «національної» методологічних доктрин…» [1, с. 7].

Головною рушійною силою розвитку й відповідно зміни методологічних позицій є еволюція самої історії. Питання щодо її предмету вивчення продовжує викликати суперечки, про що свідчать сучасні публікації, тому без урахування цього фактору не можливо зрозуміти доцільність використання тих чи інших методів і прийомів. Звідси випливає висновок – єдиної методології в історичній науці бути не може. Очевидно, що в такій ситуації теоретична позиція історика є в значній мірі справою його вибору, яка залежить від сучасного рівня знань, соціально-політично та економічного стану суспільства.

Новий соціополітичний аспект України стимулював кардинальну переоцінку змісту знань, розширення сфери досліджень і пошук нових теоретико-методологічних регулятивів для інтерпретації й реконструкції відомих і маловідомих подій вітчизняної історії. Це призвело до появи нових об’єктів і

методів дослідження, введення в науковий обіг невідомих джерел, що потребувало інших підходів до їх аналізу та сучасних ефективних способів обробки інформації.

Колоніальне становище наших земель протягом багатьох століть у складі різних держав спричинило регіональні відмінності в соціальній, господарській, культурній структурі, які зберігаються й сьогодні. Тому цілком зрозумілою є потреба в об`єктивному визначенні історичних витоків місцевих особливостей, для проведення ефективної сучасної регіональної політики. Труднощі полягають у тому, що за словами дослідниці Ярослави Верменич : «Історична регіоналістика в Україні існує вже понад два століття, але донедавна вона не мала належного теоретико-методологічного обґрунтування» [2, с. 3].

В умовах глобалізації постає нове розуміння локальності й регіоналізму, що потребує інших методів, при цьому хронологічні (просторові) підходи є найбільш ефективними для вивчення соціально-економічних процесів. Вони дають можливість досліднику на основі вивчення конкретно-історичних умов розвитку українських земель у другій половині XIX – на початку XX ст.. виявити спільні й відмінні тенденції у становленні й розвитку, формуванні галузевої специфіки промислового підприємництва.

Методологічну основу соціально-економічних досліджень становлять принципи наукового пізнання, зокрема, об’єктивності, історизму, світоглядного плюралізму і діалектичного розуміння історичного процесу, що спонукають до вивчення й узагальнення інформації на основі науково-критичного, порівняльно-історичного, системного й реконструктивного аналізу всього комплексу джерел і літератури щодо предмета дослідження. Саме таке рішення є, на думку авторів, доцільним і виправданим.

Принцип історизму дозволить простежити та дати оцінку змісту, характеру й особливостям соціально-економічним процесам, що відбувалися у Російській імперії, розкрити основні напрями й завдання політики влади щодо України у пореформений період. Саме історичний підхід ставить об’єкт і предмет дослідження у контекст певних суспільно-політичних, соціально-економічних умов, що дає можливість виявляти і фіксувати якісні й кількісні еволюційні зміни у промисловому розвитку підприємницької активності населення, становлення товарного ринкового виробництва індустріального типу.

Принцип багатофакторності допоможе вивчити різні об’єктивні та суб’єктивні чинники, що вплинули на специфіку економічного розвитку України в пореформений період, виявити регіональні особливості господарської діяльності в губерніях. Комплексне вивчення фактів, подій і явищ здійснюється на основі наукової об’єктивності. Неоднозначні й суперечливі оцінки подій минулого спонукають історика висловлювати власні судження. Тому, на нашу думку, об’єктивність полягає у тому, щоб виявити весь спектр чинників, які впливали на розвиток промислового підприємництва у регіонах, враховувати факт неповноти й нерівномірності відображення у джерелах стану окремих галузей фабрично-заводського виробництва, діяльності різних соціальних груп [3].

Саме такий підхід дозволить нам вивчити підприємницьку діяльність населення, враховуючи при цьому соціально-політичне й економічне становище в імперії. Крім того, принципи історизму й об'єктивності орієнтують нас до адекватного відображення минулого на основі вивчення й співставлення різних джерел, точок зору та концептуальних підходів науковців різних історичних періодів. Застосування методологічного релятивізму дає можливість вдаватися і до власних підходів при розкритті окремих аспектів теми. Загалом, у вивченні промислового розвитку регіону перевага надавалась класичним підходам, зокрема, генетико-еволюційному, наукознавчому та синергетичному.

В основі таких розвідок має бути міждисциплінарний підхід: дослідження проводити на основі теоретичних засад історії, історії економіки і права, демографії, соціології, психології та географії. Зокрема, для висвітлення основних питань недостатнім є лише аналіз промислового підприємництва, а й необхідність вивчення соціально-демографічних, етнонаціональних процесів, які відбувалися в українському суспільстві після ліквідації кріпацтва. Саме міждисциплінарний підхід сприятиме визначенню всього спектру чинників, що зумовили економічні трансформації, динаміку змін чисельності й територіального розташування населення, його національну структуру і галузево-професійну зайнятість.

Велике значення для характеристики промислового підприємництва мають загальнонаукові методи аналізу й синтезу, а також індукції й дедукції, що широко застосовуються в економічній історії. Метод функціонального аналізу дозволяє нам прослідкувати взаємовплив різних економічних факторів на розвиток підприємницької діяльності населення.

Формально-юридичний метод дозволить проаналізувати фабричне законодавство другої половини XIX – початку XX ст., а, порівнюючи його із західноєвропейським, показати еволюцію і визначити роль держави у правовому регулюванні трудових відносин на різних етапах розвитку пореформеного періоду імперії. Застосування цього методу дає можливість охарактеризувати роботу фабрично-заводської інспекції, яка контролювала діяльність підприємств, виступаючи посередником між центральними і місцевими органами влади.

Історико-типологічний метод сприяє вивченню соціально-економічних аспектів, характеристиці тенденцій становлення та розвитку промислового підприємництва в аграрних губерніях Лівобережної України. Структурно-системний підхід забезпечить розкриття соціально-економічних процесів регіону як одне ціле, складну систему взаємопов'язаних зв'язків, єдиної імперської структури, що формувало велику залежність промислового підприємництва, особливо в Україні від імперії і її урядової політики. Перевага такого методу полягає в тому, що при його використанні стає можливим перехід від абстрактного до конкретного, який приводить до конкретно-теоретичного знання [4, с. 45 - 46].

Важливою є проблема прочитання джерел. Зокрема, нерівномірність їх зібрання й збереження за різні періоди змушує вдаватися до ретроспективного

методу, за допомогою якого на підставі більш пізніх за походженням джерел можна було б реконструювати явища попереднього етапу. Використання даного інструментарію сприятиме глибшому розкриттю теми. Так, шляхом зіставлення статистичних даних можна виявити тенденції демографічних змін у складі міського й сільського населення українських губерній протягом XIX ст., визначити фактори, що їх зумовили.

Отже, поєднання різнопланових методів та принципів історичного дослідження, міждисциплінарних зв'язків у доборі та аналізі джерел сприяють всебічному розкриттю теми. Методичні та методологічні засади у сукупності дозволять науковцям опрацювати значний масив літератури, систематизувати і узагальнити різноманітний інформаційний матеріал та зробити обґрунтовані висновки.

Список літератури:

1. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності / Леонід Зашкільняк. – Львів: Львівський національний університет імені І. Франка, 1999. – 227 с.

2. Верменич Я.В. Історична регіоналістика в Україні: теоретико – методологічні проблеми : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. доктора іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / Я.В. Верменич. – Київ, 2005. – 27 с.

3. Куделко С.М. Сенсибилизация: опыт расширения терминологического арсенала исторической науки / С.М. Куделко // Категоріальний апарат історичної науки : Харківський історіографічний збірник. – Х.: НМЦ «СД», 2000. – Вип.4. – 120 с.; Ковальченко И.Д. Колличественные методы в исторических исследованиях / И.Д. Ковальченко. – М.: Высш. школа, 1984. – 384 с.; Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования / И.Д. Ковальченко. – М.: Наука, 1987. – 440 с.

4. Репина Л.П. Историческая наука на рубеже XX–XX ст. Социальные теории и историографическая практика / Л.П. Репина. – М.: Кругь, 2011. – 560 с.

СТРУКТУРА МИТНОЇ СЛУЖБИ В РИМІ В І – ІІ СТ.

Сайко Михайло Миколайович
Кандидат історичних наук
Чернівецьке вище комерційне училище
Державного національного
торговельно-економічного університету

В Римській імперії митні збори складали значну частину надходжень до державного бюджету. В цей час мито («portorium») стягувалося з товарів, що ввозилися і вивозилися і поділялося на мито сухопутне («portorium terreste») і мито морське («portorium maritimum»). Так само («portorium») називали й власне портовий збір [4, с. 12].

Вся територія імперії була поділена на податкові округи, які були одночасно й митними округами. На середину ІІ ст. н. е. це були:

І. Сицилія. Тут основним центром збору мита була визначена столиця провінції - Сіракузи, а окремі митниці були розташовані у найбільших портах острова: Агрігенті, Лілібеї, Панормі і Мессані. Ввізне і вивізне мито складало 5% від вартості товару і носило назву «двадцята» («vicesima», «XX») [1, с. 77].

ІІ. Нарбонська Галлія. Центром збирання мита була столиця провінції – Нарбон. Основні митниці функціонували в Толозі (Тулуза), Генаві (Женева) і найбільших портах: Масилії (Марсель) і Арелаті (Арль). Особливе значення мала ця остання митниця, бо Арелат був початковим пунктом важливої дороги Арелат-Цезоріак (Булонь), яка з’єднувала Середземне море з протокою Ла-Манш. Ввізне і вивізне мито складало 2,5% від вартості товару і носило назву «сорокова» («quadragesima», «XL», або «XXXX») [3, с. 79].

ІІІ. Галлія (або «Потрійна Галлія»). Входили Лугдунська Галлія («Gallia Lugdunensis») з центром у місті Лугдун (Ліон), Аквітанія (Бурдігала - Бордо), а також Бельгіка (Августа Треверів - Трір). У 16 р. н. е. були організовані дві нові провінції: Верхня Германія зі столицею Могонтіак (Майнц) і Нижня Германія з центром у місті Колонія Агрипіна (Кельн). Ці дві останні провінції також увійшли до складу митного округу Галлія. Рух товарів між цими провінціями був вільним, але на півдні і сході вони відділялися від Нарбонської Галії, Італії, Реції і земель германців («Вільної Германії») митним кордоном. Центром збору податків був Лугдун, а найбільші митниці були влаштовані: на атлантичному узбережжі - Бурдігала і Цезоріак (Булонь); на рейнському кордоні – Колонія Агрипіна, Бонна (Бонн) і Могонтіак (ILS, 1866); на кордоні з Рецією – Авентік (ILS, 1519a). Митні пункти знаходилися на всіх кордонах округу. Тут стягувалося ввізне мито у 2,5% під назвою «quadragesima Galliarum» [6, с. 264].

IV. Іспанія. До цього податкового округу входили провінції Бетика з центром у місті Кордуба (Кордова), Тараконська провінція зі столицею Цезарея Августа і Лузітанія з центром Олісіпон (Лісабон). Тут центральна митниця функціонувала в місті Іліберіс (в Бетиці) (CIL, II, 5064). Великі митниці функціонували в містах Кордубі і Гіспаліс (Севілья). Митниці були встановлені на кордоні з Галлією і

найбільших портах: Гадес (Кадіс), Олісіпон, Малака (Малага), Іліпа (ILS, 1406), Валенція (Валенсія), Новий Карфаген (Картахена) і Таракон (Тарагона). Ввізне і вивізне мито складало 2% від вартості товару і носило назву «п'ятидесята» («quinquagesima», «L») [3, с. 79].

V. Британія. Центральна митниця була розташована в Лондінії (Лондон). Серед найважливіших митниць відзначимо Еборак, розташований на шляху до Каледонії (Шотландії). Ввізне і вивізне мито складало 2,5% від вартості товару [4, с. 22].

VI. Іллірик («portorium Illiricum»). До цього митного округу входили провінції: Фракія (Філіпополь), Панонія (Аквінк), Далмація (Нарона), Верхня і Нижня Мезія (Томи), Рація (Августа Вінделікорум – Аугсбург). Норик (Лавріак) і Дакія (Сармізегетуза). На відміну від Галлії, тут рух товарів між окремими провінціями не був вільним. Митні пункти були встановлені як між окремими провінціями, що входили до податкового округу, так і на кордонах з Галлією, Італією і зовнішніх кордонах імперії. В Рації найбільша митниця була влаштована в столиці провінції, в Норіку – в містах Лавріак і Віндобона (Відень), а також в колонії Атранс (CIL, III, 5121; ILS, 1857); в Панонії – в місті Аквінк; в Далмації – у містах Салона (Спліт) і Нарона; в Дакії - в містах Сармізегетуза, Напока, Дробета, декілька митних пунктів – по кордонах провінції; в Мезії великі митниці були в Нікополі, Дуросторі і Алмусі (ILS, 1464), портах Томи, і Тірасі, колишньому легіонному таборі Вімінації; У Фракії митні збори стягувалися в портах, найбільш важливим з яких був Візантій, а також у митних пунктах по кордонам провінції. Ввізне і вивізне мито складало 2,5% від вартості товару.

VII. Віфінія. До цього округу входили провінції Віфінія (Нікомедія), Пафлагонія (Синопа) і Понт (Амасія). Порядок руху товарів тут був аналогічний тому, який був встановлений в окрузі Галлія. Центральна митниця була в центрі митного округу - Нікомедії. Митниці були встановлені на кордонах округу і в найбільших портах: Нікеї, Гераклеї, Синопі та Трапезунді. Ввізне і вивізне мито складало 2,5% від вартості товару («quadragesima Bithyniae, Papflagoniae et Ponti») [3, с. 80].

VIII. Азія До митного округу входили провінції Азія (Пергам), Лікія-Памфілія (Атталія), Галатія (Анкіра), Каппадокія (Мелітена) і Кілікія (Тарс). Центральна митниця розташовувалася в Пергамі; митниці були встановлені на кордонах округу і в найбільших портах: Ефесі, Мілеті (CIL, III, 447), Атталії, Тарсі, а також на островах, що входили до складу округа. Ввізне і вивізне мито складало 2,5% від вартості товару («quadragesima Asiae») [4, с. 38].

IX. Сирія. До цього митного округу входили провінції Сирія (Антіохія), Палестина (Кесарія) і Фінікія (Тір). У 105 р. була створена нова провінція Аравія (Бостра), яка теж ввійшла до складу означеного митного округу. Сирійський округ був одним з найбільш важливих митних округів, бо сюди йшов значний потік товарів з Месопотамії та Індії, що доставлялися з Персії. Тут, центром митного округу була Антіохія як столиця провінції і важливий порт на р. Оронт. Сюди ж відносилась і важлива митниця в Пальмірі, через яку проходила левова частка арабського імпорту. Через Пальміру проходив караванний шлях,

важливими пунктами якого були Петра, Бостра і Дамаск. Митні пункти були розташовані також у найбільших портах: Селевкії (це, власне, морський порт Антіохії), Лаодикії, Біблі, Беріті, Сидоні, Тірі, Йопії. Ввізне і вивізне мито складало 2,5% від вартості товару.

X. Єгипет. Поза всяким сумнівом цей останній був найважливішим митним округом імперії. Щорічний ввіз індійських товарів через Єгипет оцінювався в 55 млн. сестерцій, а імпорт перлин щонайменше у 100 млн. сестерцій. Митне управління і центральна митниця розташовувалися в столиці провінції – Олександрії. Там були влаштовані склади для зберігання індійських товарів. У передмісті Олександрії, містечку Схедія, у Канобському рукаві гирла Нілу була обладнана митниця для товарів, що доправлялися по течії Нілу. Для зручності там була побудована пристань для човнів і понтонний міст. Велика митниця для ввезення індійських і арабських товарів була обладнана в Левке-Коме на узбережжі Червоного моря. Звідти східні товари через Міос-Гормос і Антінополь доправлялись до річки Ніл і надалі сплавлялися по його течії. На шляху з Сирії була обладнана митниця в місті Арсіноя. На кордоні з Ефіопією митниця функціонувала в Сієні. Для товарів, що завозилися через Сієну і Арсіною мито складало 2% (GOAN, s. 276). У порту Левке-Коме, для товарів, що ввозилися з Аравії, мито досягало 25% [4, с. 25].

XI. Африка. До складу цього митного округу входили провінції Проконсульська Африка (Карфаген), Нумідія (Цирта), Кіренаїка (Кірена) і Мавританія. У 41 р. ця остання була поділена на дві провінції: Мавританія Тінгітана (Тінгіс) і Мавританія Кесарійська (Кесарія). Митниці знаходились у Карфагені (CIL, VIII, 1128) і Цирті, а також діяли в усіх портах округу. Ввізне і вивізне мито складало 2,5% від вартості товару. Штучні товари обкладалися за особливим тарифом.

XII. Митні збори стягувалися і на території Італії (яка не мала статусу провінції). Тут найбільшим споживачем було місто Рим. Митні станції були влаштовані в альпійських проходах, які з’єднували Італію з Галлією, на кордоні з Рецією (ILS, 1859) і діяли в портах, найбільшими з яких були Тергесте (Трієст), Остія, Регій, Брундізій і Капуя (CIL, X, 3875). Важлива митниця діяла в Аквілеї, на перетині шляхів з Далмації, Паннонії і Норіку.

XIII. Окремий податковий округ складала Греція. До нього входили провінції Македонія (Фесалоніка), Епір (Нікополь) і Ахайя (Афіни). Митниці функціонували в морських портах округу: Фесалоніці, Афінах, Аполлонії, Коринфі, Дірахії. Це останнє місто, до того ж було кінцевим пунктом важливого шляху Дірахій-Фесалоніка-Візантій, який з’єднував Чорне море з Адріатичним. Ввізне і вивізне мито складало 2% від вартості товару [1, с. 92].

У кожному митному окрузі, незалежно від того, охоплював він сенатські чи імператорські провінції, митну службу очолював імператорський прокуратор («procurator Augusti»), який підпорядковувався фінансовому відомству[3, с. 80]. Наведемо декілька написів, у яких згадані ці чиновники: «Гай Фурій Сабін, прокуратор провінції Азія… де він також виконував обов’язки віце-прокуратора зі збирання 5% податку на спадок і 2,5% мита…» (C. Furio Sabino… proc. prov.

Asiae ibi vice XX et XXXX) (ILS. № 1330), «Гай Антоній Юліан, прокуратор зі збирання мита в Іллірику» (C. Antonius Iulianus proc. publicorum portorii Illirici X). Знак X означає те, що згаданий Гай Антоній Юліан керував збиранням мита в усіх 10 провінціях Іллірику (разом із Дакією) (CIL. III. 5120).

У I ст. у більшості випадків право на стягнення мита, як і в республіканські часи, передавалося в оренду компаніям збирачів податків («societas vectigalium publicorum») [5, с. 16]. Втім про порядок стягнення податків розповімо у наступній доповіді..

Таким чином, встановлено, що в епоху Ранньої імперії була сформована регулярна система стягування митних зборів. Вся територія імперії була поділена на податкові округи, які були одночасно й митними округами. Всього було визначено 13 округів: Сицилія, Нарбоннська Галлія, Потрійна Галлія, Іспанія, Британія, Іллірик, Віфінія, Азія, Сирія, Єгипет, Африка, а також Італія та Греція, які офіційно були звільнені від стягнення прямих податків. У подальших дослідженнях варто більш детально проаналізувати окремі аспекти поставленої проблеми, пунктирно означені в статті.

Список літератури

1. Ростовцев М. И. История государственного откупа в римской империи от Августа до Диоклетиана. СПб., 1899. 304 с.

2. Сайко М. М. Митно-тарифна система античного Риму // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: Збірник наукових праць. Вип. 1 (10): Економічні науки. Чернівці : Технодрук, 2008. С.148-157;

3. Hirschfeld O. Die kaiserlich Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian. Berlin, 1905. C. 77-96.

4. Kritzinger P. Das römische Zollsystem bis in das 3. Jh. n. Chr. // Studien zum römischen Zollwesen. Duisburg : Wellem, 2015. P. 11-57.

5. Malmendier U. Law and Finance «at the Origin» // JEL. 2009. T. 47. №. 4. P. 1–42.

6. Marquardt J. Römische Staatsverwaltung. Leipzig, 1876. Bd. 2. S. 261-270.

Скорочення

CIL – Corpus Inscriptionum Latinarum. GOAN – Griechischen Ostraka aus Aegypten und Nubien (Wilcken). ILS – Inscriptiones Latinae selectae (Ed. H. Dessau). JEL – Journal of Economic Literature.

ВИДАВНИЧИЙ АСПЕКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ: З УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ

Зелінська Надія Віталіївна
доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри медіакомунікацій
Українська академія друкарства

Аналіз проблем, з якими зіткнувся видавничий бізнес в Україні через війну (спочатку в її майже завмерлій фазі, а від 24 лютого 2022 року – у фазі активного протистояння нападові з боку Росії), неможливий без окреслення загального контексту функціонування видавничої галузі з огляду на її соціальний характер. Адже, як встановлено, залежність видавничої справи від державної політики у соціальній та культурній галузях, у мовній сфері, її тісний зв'язок з усіма суспільно-політичними процесами, з одного боку, і безпосередні реакції суспільства на події життя видавничого, здатність останнього до масової репрезентації громадської думки, а отже, і до зворотного впливу на суспільність – з другого, дає змогу говорити як про основну, визначальну рису – про *соціоцентричність видавничої справи* загалом (див.: [1]). Тобто тільки той видавець, який усвідомлює саме такий вектор своєї професійної діяльності та може провадити її, орієнтуючись на запит суспільства як провідний, зокрема, у формуванні видавничого репертуару, може розраховувати і на ринковий успіх, і на відповідну до бажаної реакцію читацької спільноти.

Події, які упродовж цих останніх років переживає Україна, не просто спонукають до створення та наповнення книжкового ринку літературою мілітарної тематики (що є цілком закономірно і ще потребує детального аналізу), а й до пошуків причин інформаційних програшів, які значною мірою визначили настрої суспільства і, принаймні на початках, сильно впливали на його здатність до опору.

Серед таких причин можна насамперед назвати певну ідеологічну розгубленість (а, можливо, й свідому «всеїдність») окремих видавців, що, занурившись на початку 90-х років XX ст. у ринкову стихію, надто рішуче відмовилися від виконання інших функцій, зокрема, і від передбачених «Законом про видавничу справу» (1997), за яким видавець має *"сприяти утвердженню загальнолюдських гуманістичних цінностей, розвиткові науки, культури, задоволенню духовних потреб українського народу...»* (стаття 20). Те, що сьогодні сприймається практично як аксіома, а саме необхідність активної соціальної позиції видавця – ще кілька років тому викликала в українському соціумі якщо не різкий спротив, то, принаймні, нерозуміння. Це було реакцією на сформоване десятиліттями радянської практики уявлення про роботу видавця, редактора як ще одного (крім «офіційного» – працівника певної структури кожного обласного комітету у справах видавничої справи та поліграфії, що давав дозвіл на випуск видання у світ) цензора. Досить на підтвердження цього навести фрагмент з «класичного» підручника, за яким навчалося не одне покоління майбутніх працівників медіасфери: «Редагуванням… називається суспільно-

літературна та ідеологічна робота, пов'язана з діяльністю органів друку, радіо та телебачення. <...> Редагування завжди має ідеологічний і політичний аспект. <...> *Видавництва та органи… друку, що працюють під керівництвом Комуністичної партії, тим краще впораються зі своєю справою, чим правильніше і всебічніше будуть враховувати конкретні політичні задачі»* (виокремлено мною. – *Н. З.*) [2, с. 229–230]. Природно, з відмовою від комуністичної ідеології видавець звільнився і від необхідності стояти на сторожі монопартійних інтересів, – що одразу ж вплинуло на ситуацію в медіапросторі загалом і на книжковому ринку зокрема. Але вплинуло доволі своєрідно. Страх бути звинуваченими у зв'язках з «ідеологічно заанґажованим» минулим призвів до надто поспішного, мало не панічного, усування з новітніх видавничих практик бодай найменших натяків на спадкоємність. А швидко і без заміщення проведена «деідеологізація» (очищення всіх редакторських і видавничих процедур від «ідеологічного складника» навіть там, де він був природним та органічним, – в оцінюванні запропонованої автором теми, з'ясуванні доцільності видання, добору фактів тощо) на ділі все одно обернулася непомітним «протяганням» і втіленням певних (просто інших) ідей.

Насправді ж, у тому, що видавець має об'єктивно виконувати суспільні, у тому числі ідеологічні, функції, немає нічого ганебного (якщо, звісно, не ганебна та ідеологія, яку він сповідує) і локального – це загальноприйнята практика. Так, Д. Керлен, що має власний досвід зіставного дослідження видавничої справи в соціалістичній НДР та в сучасній Німеччині, називає сьогоднішнього видавця «наставником інформаційного суспільства» і пояснює: в сучасних – ринкових і демократичних – умовах видавець аж ніяк не стає наглядачем. На відміну від будь-якої «природної» ієрархії цінностей, ринкова модель позиціонує себе і на культурному полі. Але якщо раніше культурні чинники підпорядковувалися панівній ідеології (соціалізм, релігія тощо), то сьогодні, коли держава чи уряд усунулися з позицій «утримувача основ», роль наставника суспільства переходить до видавця, редактора [3, с. 171]. Тобто видавець працює як наставник для своїх авторів, одночасно виконуючи наставницькі функції стосовно суспільства у цілому: по-перше, він захищає те, що завжди і постійно є цінним; по-друге, він захищає від корозії саме інформаційне суспільство, позаяк фіксує риси сучасності і майбутнього, затримуючи, таким чином, їх неминучу трансформацію.

Іншими словами, в ринкових умовах, що мобілізують видавця на активну діяльність, він *змушений ставати, і стає, соціально відповідальним*, бо напряму зацікавлений у заохоченні до читання випущених ним книжок не поодинокого всеїдного книголюба, а якомога більше людей з потенційно різними інформаційними потребами і різноманітними читацькими смаками.

Той же Д. Керлен піднімає дуже актуальну для всіх «постсоціалістичних» країн проблему *відповідальної репертуарної політики*, – політики, яка передбачає вироблення певної «опірності» до наповнення видавничого репертуару суцільно «легкотравними» позиціями (назвами-титулами): «Тексти з філософії, етики, поезія чи релігія створюють родючий ґрунт для компетенції,

що є відповідальною за утвердження справжнього лідерства моральних цінностей. Ці тексти є чимсь більшим, ніж просто інформація. Вони належать до базових культур, на яких має утворитися інформаційне суспільство...» [3, с. 171].

Про шкідливість поспіхом проведеної деідеологізації – у широкому сенсі цього слова – пише відома дослідниця, академік НАН України Е. Лібанова: «…Коли СРСР розпався, ми повністю відмовилися не лише від радянської ідеології, а й від необхідності мати ідеологію в принципі. Це наша помилка. Не ідеологічним може бути лише дуже розвинене, зріле суспільство. А нашому суспільству бути таким – це позбутися захисту» [4].

Приклади незрілої видавничої політики, яка, на нашу думку, у гонитві за прибутком завдала чимало шкоди моральному здоров'ю нації, продемонстрували в останні передвоєнні роки деякі видавництва українського Сходу, підтримуючи, зокрема, давню колаборацію з російськими колегами щодо випуску спільних проєктів.

Так, одне з найвідоміших українських видавництв, лідер накладів і продажів, «Клуб Сімейного Дозвілля» з Харкова, регулярно випускало разом з російським Бєлгородом відверту макулатуру на кшталт:

Тайны загробного мира. Духи, привидения, голоса. 2-е изд. Харьков; Белгород : КСД, 2016. 397 с.

Наталья. Чудо-шепоток, беду отводящий, счастье приносящий и здоровье дающий: секреты древних славян, шептух / потомств. бабка шептуха Наталья. Харьков; Белгород : КСД, 2014. 415 с.

Якщо врахувати, що у 2014 р. наклад останнього «шедевра» становив 5 тисяч примірників, у 2015 р., вже під час війни, додрукували ще 3 тисячі і перевидали накладом 10 тисяч примірників, а в 2016 р. додрукували ще 11 тисяч, то вийде близько 30 тисяч примірників. (Для порівняння: у тому ж Харкові унікальне, науково опрацьоване Повне зібрання творів геніального Сковороди – 1400-сторінковий том – початково був надрукований накладом… 67 примірників, і лише згодом, за підтримки канадських спонсорів, його наклад виріс до 500 примірників).

Аналіз подібних видавничих «здобутків» приводить до думки, що і вони чимало зробили, аби виховати зі своїх читачів якщо не колаборантів, то, принаймні, людей, байдужих до долі своєї країни, довірливих споживачів мало не середньовічного мракобісся – заколисані обіцянками авторів досягти всього нічого не роблячи, вони стали легкою здобиччю для окупантів, які прийшли і наобіцяли… У цьому плані в останні передвоєнні роки особливо відзначився Донецьк:

Анастасия. Чудо-шепот, исцеляющий и омолаживающий. Донецк : БАО, 2011. 223 с.

Наговоры и нашептывания – получи все, что хочешь / сост. О. В. Завязкин. Донецк : БАО, 2013. 287 с.

Корнеев А. Как стать экстрасенсом и успешно этим пользоваться. Донецк : БАО, 2012. 223 с.

Від 2014 року не відомо достеменно, чим живе видавничий Донецьк, а от Харків ще роками плекав ту саму репертуарну політику:

Наталья. Шепот-шепоток. Чудодейственная сила слов: обереги, и защита от сглаза, хвори и дурного слова, помощь в беде и нужде / потомств. бабка-шептуха Наталья. Харьков; Белгород : КСД, 2016. 319 с.

Оракул-предсказатель на каждый день. Харьков; Белгород : КСД, 2016. 239 с. (наклад 20 тис. прим.)

Пророчества знаменитых ясновидящих. Харьков; Белгород : КСД, 2016. 397 с. (наклад 24 тис.)

Ульянов Д. Мантры, творящие чудеса : курс волшебства. Харьков : Виват; Аргумент Принт, 2016. 222 с., та багато подібних.

Утім, багатьох програшів на інформаційному фронті припустилися видавці не лише зі східних областей України. Як повідомляє сайт «Новости Хмельницкого», «після початку… російської агресії в Україні в Кам'янці-Подільському підстаркуватий ветеран КДБ СРСР Іван Кошелев видав книжки антиукраїнського змісту. У 2014 році вийшла… його збірка віршів «Победе-70»… Серед опублікованих в книжці… «Крымская баллада», в якій автор оспівує анексію… Криму». А у 2015 році той же ветеран – без будь-яких заперечень з боку видавців – випустив книжку «Щит и меч Родины», де оспівує діяльність радянських спецслужб, зокрема у придушенні національно-визвольного руху ОУН». Обидві книжки, як повідомили активісти місцевої «Просвіти», «широко презентувалися в бібліотеках і навчальних закладах Кам'янця-Подільського…». І такі приклади, на жаль, були непоодинокі.

Логічно припустити, що у цьому випадку не лише сумнівні автори, а й видавці, що дозволили появу їхніх опусів на книжковому ринку, несуть відповідальність за когнітивний хаос в головах наших співгромадян та їхню початкову неготовність сприймати ворога як ворога.

Ситуація на інформаційному фронті сьогодні, з початком активних бойових дій, звісно, вже не виглядає такою ідеологічно строкатою: ясність і визначеність державної політики кристалізує позиції видавців, – навіть тих, що вагалися у своїх ідеологічних поглядах або зберігали умовний нейтралітет. А це дає змогу припускати, що відтепер український видавничий бізнес, принаймні на осяжну перспективу, не відмовлятиметься від виконання своїх суспільних функцій і, водночас, не спокушатиметься легкими здобутками у вигляді багатотисячних накладів низькопробних видань. В умовах багатовекторної інформаційної війни, боротьба за свідомість громадян точиться також і на книжковому ринку, а отже, видавець, редактор мають зробити свій внесок у майбутню Перемогу.

Список літератури

Зелінська Н. В. Місце видавничої справи в системі сучасних соціальних комунікацій // Держава та регіони. Сер.: Гуманітарні науки. Запоріжжя, 2008. № 4. С. 82–87.

Сикорский Н. М. Теория и практика редактирования. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Высш. школа, 1980. 328 с.

*Kerlen D***.** The Publisher: Tutor of the Information Society // Communication Research and Media Science in Europe. Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 2003. P. 171–185.

Либанова Э. Донбасс взбунтовался, испугавшись, что проиграл. URL: https://uainfo. org/blogonews/411074-donbass-vzbuntovalsya-ispugavshis-chto-proigral.html.

LEGAL STATUS OF CERTAIN CATEGORIES OF PERSONS IN INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

Kidalov Serhii
PhD, associate professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Goryslavtseva Yuliia
Master, Institute of International Relations
Taras Shevchenko National University of Kyiv

One of the fundamental principles of the international humanitarian law (IHL) is the principle of distinguishing between combatants and civilians. If civilians have the right to protection from the consequences of an armed conflict, but do not have the right to directly participate in it, such a right belongs only to combatants. At the same time, the concept of "combatant" is not the same as the concept of "military serviceman", since the armed forces of the parties to the conflict consist of both combatants and non-combatants [1]. Combatants are persons from the armed forces who have the right to directly participate in hostilities, that is, their integral function is the use of weapons or weapon systems (Article 3 of the Law of 1907, Clause 2 of Article 43 of the DP). The remaining military personnel have the status of "non-combatants", and their specific status is determined by national legislation on the basis of the specified international legal principles (for example, military judges, officials, workers, etc.). The Ministry of Defense also establishes that the medical and spiritual personnel of the armed forces are not combatants (paragraph 2 of article 43 of the DP i), but in the event of being captured, they enjoy all the rights and benefits of prisoners of war (article 33 of the Civil Code iii) [2].

While combatants are not responsible for the mere fact of direct participation in the armed struggle, other persons who illegally take part in this may be held criminally liable and, unlike combatants, do not have the right to prisoner of war status. Such persons are sometimes called "illegal" or "unprivileged" combatants, although the treaty does not use such a category. Art. 75 of the DP and provides only the most basic guarantees of the rights of such persons, in particular the right to humane treatment and due judicial procedure. Such "illegal" combatants include spies and mercenaries

Regular combatants historically include three categories of persons: 1) members of the personnel of the armed forces and the militias included in them (with the exception of clerical and medical personnel); 2) civilians participating in levée en masse (inhabitants of an unoccupied territory who, during the approach of the enemy, arm themselves to resist the forces of the invader without having time to form into regular troops, provided that they carry open arms and observe the laws and customs of war); 3) militias and resistance movements that are not included in the regular forces, but meet a number of requirements. According to Art. 4 GC iii is: the presence at the head of a person responsible for his subordinates; a defined and clearly visible distinguishing

mark from a distance; open carrying of weapons; compliance with the laws and customs of war. A significant relaxation of these requirements, taking into account the realities of guerrilla warfare, which was made in Art. 44 DP and (cancellation of the requirement for a distinguishing sign and compliance with the International Criminal Code; narrowing the obligation to openly carry weapons - this is required only during each military encounter and at the time when the combatant is in sight of the enemy during deployment in the order of battle preceding the start of the attack in which he must take part), has caused many objections and remains valid only for the States parties to this protocol. According to Art. 5 GC iii, if there is a doubt as to whether persons who took part in hostilities and fell into the hands of the enemy belong to combatants (and, therefore, whether they have the right to the status of prisoners of war), then such persons enjoy protection IDPs as prisoners of war until their status is determined by a competent tribunal [3].

Prisoners of war. In case of capture by the enemy, the right to the status of a prisoner of war has the members of the personnel of the armed forces of the parties to the conflict and other legitimate combatants. This status is also granted by analogy to other categories of persons, in particular medical and spiritual personnel of the armed forces captured by the enemy. The legal regime of military prisoners is one of the most detailed codified institutions of the International Criminal Court. Its provisions are contained first of all in GC iii, many of the norms of which are customary in nature. The basic norms regarding the treatment of prisoners of war are based on the principle of humanity and are contained in Art. 12-16 GC iii. Among other things, they provide that: the detaining state is responsible for the treatment of prisoners of war (Article 12); prisoners of war should be treated humanely and provided with comprehensive protection (Article 13); prisoners of war in all circumstances have the right to respect for their person and honor (Article 14); they should be provided with free medical care (Article 15); they cannot be discriminated against based on criteria prohibited by international law (based on race, nationality, religion or belief, political beliefs, etc.).

Geneva Conventions contain a large number of detailed rules related to the beginning of military captivity (interrogation of prisoners of war; documents with which they must be equipped; fate of personal items; evacuation to camps), internment of prisoners of war (premises, food and clothing of prisoners of war; hygiene and medical care; the status of medical and spiritual personnel detained to provide assistance to prisoners of war; religious, intellectual and physical activities of prisoners of war; discipline in camps, etc.), work of prisoners of war and their funds, the connection of prisoners of war with the outside world, relations between them and the authorities (complaints; representation; criminal and disciplinary sanctions; guarantees of a fair trial), the end of captivity (repatriation, hospitalization, release, death of prisoners of war), national reference bureaus and the Central Agency for Prisoners of War created by the ICRC, etc [3].

Wounded and sick combatants. Providing protection to wounded and sick combatants is historically the first task of the Ministry of Defense. LC i and LC II contain detailed regulations protecting combatants who stopped participating in an armed conflict as a result of injury, illness, or shipwreck. They include, first, the duty

not to attack such persons and, second, to treat them humanely, which includes respect for persons hors de combat who are under the authority of the opposing party, and their protection. The duty to respect enemy combatants who have been wounded, sick or shipwrecked involves refraining from any hostile actions against such persons, including threats, intimidation and harassment. The duty to protect has an active nature and involves providing protection to such persons from various dangers that are a consequence of armed conflict or other causes, including diseases or natural conditions. The third component of the humane treatment of persons hors de combat is the obligation to provide them with medical assistance.

The norms of the Ministry of Health establish the protection of medical formations, sanitary vehicles and medical property. These objects must always enjoy respect and protection from the parties to the conflict and must not be attacked. Under no circumstances can such protected objects be used to protect military targets from attack. The protection of such facilities ceases if they are used, apart from their humanitarian functions, to harm an adversary, but even then the termination of protection must be preceded by a warning that has been ignored after a reasonable period of time.

For the protection of medical and religious personnel, sanitary vehicles and medical property during the armed conflict, the GC i-IV and additional protocols to them established distinctive emblems: red cross, red Cross, red lion and sun (out of use) or a red crystal (a red frame in the shape of a square standing on one of its vertices). Distinctive emblems cannot be used for other purposes; the only exception is the national societies of the Red Cross (Red Cross, Red Crystal) and the ICRC, which can use distinctive emblems even in peacetime to designate ambulances, aid stations for the wounded and sick, etc. States are obliged to ensure the proper use of these emblems at all times and to suppress any misuse of them.

Civilians. Civilians need the protection of IHL in two aspects: 1) during the active phase of an armed conflict – from becoming the object of an armed attack and the consequences of the use of force against military targets and enemy combatants; 2) when they fall under the power of an adversary (in particular, when they find themselves on the territory of an adversary state or when the territory in which they live becomes occupied). In the first case, we are talking about the application of the principles of distinction and proportionality mentioned below. In the second case, the main applicable source of the International Criminal Code is Basic Law IV, which protects persons who, at any moment and under any circumstances, find themselves, in the event of a conflict or occupation, under the authority of a party to the conflict or an occupying state, whose citizens they are not is.

GC IV contains general rules that apply both to all persons receiving protection of the Ministry of Health (sanitary and safe zones, evacuation, medical assistance), and to those relating to "protected persons" within the meaning of Art. 4 of this convention (guarantees of humane treatment). GC IV also contains regulations concerning enemy citizens who find themselves in the territory of a party to the conflict, in particular, regarding the right of such persons to leave the enemy's territory and their internment.

finally, GC IV regulates the issue of protection of civilians who are in the occupied territory.

The law of military occupation is a complex institution of the Civil Code, the main sources of which are GC IV, Civil Code of 1907 and customary norms. The numerous responsibilities of the occupying state are reduced mainly to maintaining the status quo ante bellum in the occupied territory (preserving the existing order of public life, laws, institutions, etc.), as well as ensuring respect for the civilian population and its protection.

References

1. Phillipson, International Law and the Great War, p. 53, цит. по: U. S. Supp. crt of Mass., 29 oct 1942, A. D., 10, p. 432.

2. Seidl Hohenveldern, Völkerrechts, 3rd Edn., Para 93, marginal note 1317, p. 336; Verdross, Völkerrechts, 5th Edn., P. 433.

3. DINSTEIN, Y., War, Agression and Self-Defence, Cambridge Univ. Pr., 2001, p. 14.

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Бабик Максим Костянтинович
Здобувач освіти юридичного факультету
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Людство ніколи не стояло і не стоїть на місці. Постійний розвиток науки та технологій робить життя людей простішим та приємнішим. Вагому роль у цьому процесі відіграє цифровізація. За останні кілька років рівень цифрових технологій досягнув небачених раніше масштабів. Технології з кожним роком стають все більш прогресивними, при цьому їх застосування вимагає спеціальних знань від користувачів. Даний процес є новим етапом в розвитку людства, що безумовно має позитивний характер.

Але така ситуація зі стрімким розвитком технологій містить і не менш вагомий негативний аспект. Зазвичай електронні прилади використовуються людьми у навчанні, роботі та відпочинку тощо. Але не можна відкидати й ті обставини, які відбуваються у світі кримінальних правопорушень. З розвитком цифрових технологій та поширенням мережі Інтернет, доступ до персональних даних на різних пристроях стає все більш доступнішим для правопорушників. Під загрозою опиняються не лише персональні данні, а й, наприклад, об’єкти інтелектуальної власності, різноманітна конфіденційна інформація, тощо. У деяких випадках, щоб здійснити правопорушення навіть немає необхідності знаходитись в конкретній країні. Відповідно виявлення кримінальних правопорушень стало набагато важчим. Наразі мова йде про кримінальні правопорушення, вчинені з допомогою цифрових пристроїв, які зафіксувати можна лише за допомогою електронних доказів.

Вирішення зазначеної проблемної ситуації можливе лише за умови удосконалення внутрішнього законодавства та приведення його до вимог сучасності. Проте вітчизняне законодавство саме в аспекті унормування та врегулювання використання електронних доказів у кримінальному провадженні має низку недоліків, вирішення яких актуалізує тему дослідження. Не менш важливу роль в нагальності перегляду положень нормативно-правових актів щодо електронних доказів відіграє й той факт, що Україна перебуває в умовах повномасштабної війни з росією. За таких обставин велика кількість злочинів відбуваються саме з допомогою використанням цифрових технологій.

Головною метою досліджуваної теми є аналіз сучасного стану врегулювання використання електронних доказів кримінальним процесуальним законодавством України.

Судове доказування, яке може здійснюватися лише за допомогою врегульованими законодавством засобами та способами, є діяльністю, яка визначає хід ведення кримінальної справи. І той факт, що законодавець

передбачив такий вид встановлення фактичних даних у кримінальному процесі як електронні докази, є безумовно позитивним явищем. Підтвердженням моїх слів є вже наявна судова практика, яка констатує, що електронні докази використовуються у практично будь-якій категорії кримінальних справ [1, с. 140].

Варто зазначити, що вітчизняне законодавство розвивається відповідно до вимог сучасності. Було запроваджено велику кількість змін до нормативно-правових актів різних галузей права, і метою цих змін є посилення охорони та захисту прав не лише громадян України, а й інших осіб, які знаходяться на території нашої держави, саме в сфері застосування цифрових технологій.

Загалом, доказами є фактичні дані, отримані у передбаченому статтею 84 КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. У свою чергу використання електронних доказів як процесуальних джерел доказів передбачене ст. 99 КПК України: допускається електронна форма фіксації окремих слідчих розшукових дій (серед іншого, відеозапис під час проведення обшуку, огляду, допиту, слідчого експерименту, електронні додатки до протоколів С(Р)Д у порядку ст. 104, 105 КПК України) [2] проведення допиту, впізнання в режимі відеоконференції тощо.

КПК України відносить електронні докази до документів. Відповідно до п. 1 ч. 2 статті 99 КПК України, до документів можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (зокрема, електронні) [2].

Закріплення в кримінальному законодавстві можливості використовувати електронні докази має низку переваг. До них можна віднести економічність, практичність, доступність та сучасність. Також перевагою є те, що доступ до таких доказів можна отримати віддалено, що значно спрощує процедуру.

Проте, необхідно констатувати той факт, що незважаючи на намагання законодавця привести кримінальне процесуальне законодавство до вимог сучасності, існують досить суттєві прогалини в сфері застосування електронних доказів, які спричиняють негативні наслідки.

Перш за все, необхідно виділити таку проблему, як відсутність закріплення в кримінальному законі єдиного визначення поняття «електронний доказ» та необхідність виокремлення його як самостійного виду доказів.

На сьогоднішній день, у науковій сфері вже сформульована велика кількість визначень поняття електронних доказів. Проте дефініції, розроблені різними фахівцями в галузі права, дещо різняться між собою. Так, на думку Д. М. Цехана, «електронні докази» доцільно визначати як «фактичні дані, що представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія та після обробки ЕОМ стають доступними для сприйняття людиною» [3, с. 257].

М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський та В. Г. Хахановського під поняттям «електронні докази» розуміють: «докази у кримінальних провадженнях, які

можна отримати в електронній формі. Електронні докази отримують за допомогою електронних пристроїв, комп'ютерних носіїв інформації, а також комп'ютерних мереж, у тому числі через мережу Інтернет. Вони стають доступними для сприйняття людиною після обробки засобами комп'ютерної техніки» [4, с. 5].

Проте, найбільш досконале, з точки зору судової практики застосування електронних доказів, є визначення, сформульоване Д. О. Алєксєєвою-Процюк та О. М. Бриськовською. Авторки зазначають, що електронними доказами є фактичні дані, що зберігаються в електронному вигляді на будь-яких типах електронних носіїв та в електронних засобах, стаючи після обробки спеціальними технічними засобами та програмним забезпеченням доступними для сприйняття людиною [5, с. 250]. Перевагами даного визначення є те, що воно найбільш чітко формує враження у того, хто з ним ознайомлюється, про сутність електронних доказів. З визначення можна зробити висновок, що мова йде про дані, що збережені в електронній формі на цифрових носіях різного виду (тобто це можуть бути не лише комп'ютери, а й телефони, планшети тощо).

Варто звернути увагу, що в 2017 році ЦПК, ГПК та КАС були доповненні поняттям «електронні докази», а також їх було додано до самостійних засобів доказування. З метою формулювання єдиного визначення поняття «електронний доказ», яке повною мірою охопило б кримінально-правову та процесуальну характеристику, вбачається за необхідне внести зміни до КПК України. Такі зміни матимуть наслідком відсутність розбіжностей у правозастосувачів щодо розуміння поняття «електронний доказ» у своїй професійній діяльності.

Ще однією важливою правовою проблемою, яка має місце в кримінальному процесі, є невідповідність електронним реаліям принципу прив'язки документа до матеріального носія інформації, який закріплений в ч. 1 статті 99 КПК України [2]. За такого принципу документом, який є необхідним в рамках доказової діяльності у процесі кримінального провадження, визнається не певний файл або документ, який знаходиться на фізичному носії інформації, а сам цей носій. При цьому сучасні носії інформації, такі як комп'ютери, смартфони, планшети тощо, можуть містити в собі мільйони файлів різного формату та розміру одночасно. Але лише деякі з них мають відношення до кримінального провадження. Одним з негативних наслідків цієї правової проблеми є виникнення процесуальних складнощів при необхідності отримати доступ до даних або вилучити їх через електронні мережі з віддалених носіїв інформації, до яких у правоохоронних органів немає безпосереднього доступу [6, с. 239].

Також, наразі існує правова невизначеність щодо законності доступу до інформації, яка потім використовується як електронний доказ, що знаходиться на вилучених у процесі слідства цифрових пристроях. Так, Верховним Судом у постанові від 9 квітня 2020 року у справі № 727/6578/17 було зазначено, що зняття інформації з електронних інформаційних систем або їхніх частин можливе без дозволу слідчого судді, якщо доступ до них не обмежується їхнім власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту. Тобто, із даної постанови випливає, що є законним і

не вимагає спеціального дозволу суду огляд змісту мобільного телефону або іншого пристрою, у разі якщо він не захищений паролем [7]. Електронні докази, отримані внаслідок проведення таких дій, відповідно до постанови визнаються законними.

На сьогоднішній день є зареєстрованим та включеним до порядку денного Верховної Ради України проєкт закону України від 31 серпня 2020 року № 4004 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю та використання електронних доказів». У ньому передбачена нова редакція ч. 2 ст. 264 КПК України «Пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронних інформаційних системах або їхніх частинах, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту, є слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться на підставі постанови прокурора, слідчого» [8].

Проте, дане положення, як і постанова Верховного Суду прямо суперечать ч. 2 статті 14, ч. 1 статті 258 КПК, а також можуть мати наслідком порушення конституційного права, що закріплює обов'язковою підставою отримання для втручання в таємницю спілкування отримання судового рішення [9, с. 230].

Таким чином, буде доцільним доповнити кримінальне процесуальне законодавство України положеннями, які закріплювали б новий вид проведення обшуку, а саме обшук електронних носіїв інформації як окремої слідчої (розшукової) дії. А також передбачити необхідність отримати відповідний дозвіл суду на проведення такої слідчої (розшукової) дії. У такому разі, зібрані у результаті проведення зазначених дій електронні докази, будуть повністю відповідати вимогам чинного законодавства.

Отже, одним з основних завдань українського законодавця є підтримка актуальності нормативно-правової бази держави і закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві можливості використання у процесі доказування електронних доказів, що є нагальною вимогою сучасного стану суспільних відносин. Вже внесено ряд змін до актів різної юридичної сили, сформована достатньо потужна судова практика, яка свідчить про активність застосування електронних доказів у кримінальних провадженнях. Проте існування правових проблем у даній сфері стримують розвиток законодавства. Це, у свою чергу, може спричинити порушення конституційних прав і свобод людини та громадянина. Тому, закріплення на законодавчому рівні запропонованих у ході дослідження рекомендацій, буде нести позитивний ефект на вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство вцілому.

Список використаної літератури

1. Миколайчик, Х. В. Особливості використання електронних доказів у кримінальному процесі. *Збірник наук. Матер. LXV міжнар. наук.-практ. Інтер.-конфер*. Київ. 2021. С. 140. URL: https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/05/%D0%9A%D0%98%D0%87%D0%92_2021_04_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.pdf#page=140

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Офіційний вісник України від 25.05.2012*. № 37. 2012. С. 11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

3. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 256-260. URL: http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc5/56.pdf

4. Гуцалюк М. В., Гавловський В. Д., Хахановський В. Г. та ін. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях : метод. реком. ; за заг. ред. О. В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ. 2020. 104 с. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/handle/123456789/17605

5. Алєксєєва-Процюк Д. О., Бриськовська О. М. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти застосування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 2. С. 247–253.

6. Коваленко А.В. Перспективи впровадження категорії «електронні докази» в кримінальний процес України. *Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми*. Харків. 2018. С. 49-51. URL: http://dspace.lduvs.edu.ua/bitstream/123456789/454/1/13.pdf

7. Постанова Верховного Суду від 9 квітня 2020 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749345

8. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю та використання електронних доказів : проєкт закону України від 31 серпня 2020 р. № 4004 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=69771&pf35401=533919

9. Смаль І.А. Проблемні аспекти застосування електронних доказів у кримінальному судочинстві. *Право і суспільство*. № 4. 2021. С.226-232. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/4_2021/32.pdf

МЕТАКАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ОСОБИСТОСТІ В МЕЖАХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Вереша Роман Вікторович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України

Особистість, у цілому, визнається метакатегорією психологічної науки і, зокрема, її окремої галузі – юридичної психології. Зазначається, що в межах встановлення ролі особистих психологічних якостей суб'єкта кримінального правопорушення у кримінальній поведінці особа повинна вивчатися крізь призму трьох основних напрямів: 1) біогенетичного (вирішення проблеми розвитку людини як індивіда, який має певні антропогенетичні властивості: задатки, темперамент, біологічний вік, стать, фізичну конституцію, нейродинамічні властивості тощо); 2) соціогенного (проблеми соціалізації людини, засвоєння та виконання нею різних соціальних ролей, набуття соціальних установок і ціннісних орієнтацій, формування національно-етнічного менталітету); 3) персоногенетичного (проблеми активності свідомості, самосвідомості і творчості особистості, формування людського «Я», боротьби мотивів, виховання індивідуального характеру та здібностей, самореалізації та особистісного вибору, пошуку сенсу життя) [1, с. 55].

Зазначається, що психологічні ознаки серед детермінантів кримінальної поведінки – це одні з найважливіших факторів, що впливають на обрання особою кримінального спрямування своєї поведінки: у певній життєвій ситуації, соціальних умовах, за наявності окремих біологічних особливостей особи саме обрання кримінально протиправного способу задоволення своїх потреб і досягнення певної мети обумовлюються психологічними особливостями суб'єкта кримінального правопорушення. Особистість суб'єкта кримінального правопорушення – це, передусім, сукупність психологічних ознак особи, яка вчинює кримінальне правопорушення. Адже власне через особистість здійснюється взаємодія таких факторів, як «причина – середовище», «ситуація – особистість – діяння». І саме ці психологічні ознаки виявляються у рисах характеру, характеристиках свідомості, вольових якостях, емоційному стані особи на момент вчинення кримінального правопорушення та механізмі кримінальної поведінки. Вважається, що психологічні (у тому числі й моральні) якості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення є найбільш глибокою підсистемою особистості, а недоліки психологічних аспектів у межах правового значення виявляються у кримінально протиправній поведінці і ставленні до вчинюваного, до правових цінностей, закону, правозастосування тощо [2, с. 218].

Психологічна структура особистості суб'єкта кримінального правопорушення включає такі властивості, як: потребо-мотиваційні (наприклад,

потреби, інтереси, стійкі мотиви); ціннісно-нормативні (наприклад, погляди, ціннісні орієнтації, установки, позиції особистості); інтелектуальні, тобто властивості свідомості (наприклад, рівень розумового розвитку, особливості мислення); властивості, які представляють досвід, який має значення при кримінальній поведінці (наприклад, знання, навички, уміння, здібності); вольові якості; емоційні якості; темперамент [3, с. 32]. При цьому потрібно зазначити, що вказані психологічні властивості особистості є характерними і для законослухняної особи. Тому потрібно встановити, які саме властивості визначають особу як суспільно небезпечну.

Хоча, в цілому, визначити певну психологічну властивість, якість, яка без винятків відрізняє осіб, схильних до кримінальної поведінки, від законослухняних людей, практично неможливо. Отже, наголошуємо на тому, що для відповідного розмежування до уваги має братися не одна психологічна властивість, а весь комплекс особистісних психологічних особливостей, які утворюють певну систему [3, с. 34]. І саме ця система, комплекс психологічних особистісних властивостей, встановлюючи зв'язок з певними соціальними факторами, виступає основним детермінантом кримінальної поведінки. При цьому тип особистості, який виявляє схильність до кримінальної поведінки, характеризується такими психологічними властивостями: негативне ставлення до основних соціальних норм; поглиблене негативне уявлення про соціальні відносини і цінності; специфічні негативні риси особистого досвіду; підвищена агресивність та збудливість; примітивні потяги і нестриманість у їх задоволенні.

У кримінальній психології до найголовніших психологічних властивостей особистості суб'єкта кримінального правопорушення відносять передусім агресивність, асоціальність, імпульсивність, підвищену чутливість у стосунках з іншими людьми, соціальну уособленість, відчуженість, тривожність. Серед чинників кримінально протиправної поведінки називають і окремі психічні моменти: егоцентризм, завищений рівень потреб і самооцінки, підвищену образливість, емоційну нестабільність, низький рівень розумових процесів. Також виокремлюють високу тривожність, авантюризм, азарт, схильність до невиправданого ризику, невміння адекватно оцінювати небезпеку при досягненні поставленої мети, занижену самооцінку, суттєві протиріччя між уявленням про себе та реальним місцем у соціумі, дратівливість, підвищену ранимість, злопам'ятність, відчуття власної неповноцінності, потребу в самоутвердженні, владарювання [4, с. 9–12]. До імпульсивного насильства схильними є суб'єкти, які мають нечіткі й нереалістичні уявлення про міжособистісні стосунки. Інколи зазначається, що суб'єкти кримінального правопорушення відрізняються від законослухняних громадян підвищеною імпульсивністю та агресивністю; вважається, що такі особи не сприймають моральні та інші цінності суспільства, не дотримуються загальних правил.

Є окрема категорія суб'єктів кримінального правопорушення, що не сприймають навколишнє середовище як норму, а тому вони готові захищати власне розуміння того, що навколо відбувається з точки зору особистого комфорту. Психологічне відчуження, відсутність емоційних контактів з іншими

людьми – це звичайний психологічно-соціальний стан для цієї категорії осіб. При цьому особистість суб'єкта кримінального правопорушення може мати такі характеристики, як: більш високий рівень імпульсивності, що поєднується у них з високою вразливістю в міжособистісних взаєминах; агресивна активність у поведінці з прагненням підкорити своєму впливу інших та почуття, що компенсують таким особам сором'язливість і підвищену особистісну вразливість; висока тривожність у поєднанні з прагненням домінування, пов'язана з ворожістю до оточуючих; такі особи частіше застосовують насильство в різних конфліктних ситуаціях; погано засвоюють вимоги правових і моральних норм, є більш віддаленими від суспільства та його цінностей і, як наслідок, відчувають складнощі в соціальній адаптації.

Саме у той момент, коли подібні комплекси психологічних властивостей особи вступають у взаємодію з певною ситуацією, вони сприяють вибору особою саме кримінально протиправного способу досягнення мети. Причому такі властивості можуть викликати порушення сприйняття людиною ситуації, що склалась, у поєднанні з потребами та мотивацією. Порушення сприйняття може призвести до появи ілюзій, тобто стану помилкового сприйняття реальних об'єктів. Найчастіше зустрічаються афективні ілюзії, прояв яких може спостерігатися навіть у психічно здорових людей у стані, наприклад, страху. Вплив на сприйняття також має попередній особистий досвід людини, що виявляється в тому, що одну і ту саму інформацію різні люди сприймають по-різному, залежно від власних навичок, умінь, інтересів. Цей ефект у психології має назву «апперцепція».

Таким чином, кримінально деформовані психологічні (у тому числі й моральні) якості особистості формують потреби, інтереси і мотивацію, яка і породжує кримінальну поведінку, тобто є її детермінантом. Однак людина з високим рівнем моральності, культури та інтелекту, корисними звичками та правильним способом життя, без будь-яких психічних вад та розладів також може бути суб'єктом кримінального правопорушення. Цьому можуть сприяти, наприклад, збіг негативних обставин, тяжка ситуація у житті або неправомірна поведінка інших осіб, зокрема потерпілого.

Список літератури:

1. Медведєв В. С., Левенець О. А. Особистість як категорія юридичної психології. *Юридична психологія*. 2015. № 2. С. 53–63.

2. Михайлов В. Суб'єктивна сторона зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130 КК України). *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2(61). С. 217–225.

3. Алексєєва Т. В. Методологічні підходи до визначення поняття «особистість злочинця» як ключового у кримінальній психології. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К.-Подільський: Аксіома, 2010. Вип. 8. С. 29–38.

4. Алексєєва Т. В. Психологічний портрет як психолого-криміналістичний метод вивчення особистості злочинця. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ. 2010. Т. XII. Ч. 2. С. 7–13.

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ (СТ. 146 КК УКРАЇНИ)

Володіна Оксана Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правової політики
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Украина

Гальцова Вікторія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правової політики
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Украина

Кримінальний кодекс України максимально диференціює відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146) з урахуванням ступеня їх тяжкості (суспільної небезпечності). Крім основного (простого) складу кримінального правопорушення ст. 146 КК України за цим критерієм встановлює склад кримінального правопорушення з кваліфікуючими ознаками (частина 2) і окремо – склад з особливо кваліфікуючими ознаками (частина 3). І кваліфікуючий і особливо кваліфікуючий склад кримінального правопорушення, передбачені ст. 146 КК України, містять свої відмітні, притаманні їм ознаки, детальне вивчення яких має велике практичне та теоретичне значення.

Частина 2 ст. 146 КК України встановлює серед інших таку кваліфікуючу ознаку як викрадення людини, так і незаконного позбавлення її волі, «здійснення цих діянь протягом тривалого часу». Як видається, таке однозначне законодавче вирішення цього питання є не зовсім правильним, оскільки воно не враховує особливостей характеру вказаних діянь. Якщо незаконному позбавленню волі воно органічно властиво (часто є наявним) та значно підвищує його суспільну небезпечність (тяжкість), то при викраденні людини тривалість його здійснення взагалі відсутня, оскільки сам зміст викрадення виключає тривалість його здійснення. У низці випадків має місце лише тривале тримання потерпілої особи вже після юридичного закінчення викрадення людини. Очевидно, з урахуванням цього на думку деяких правників, зазначена кваліфікуюча ознака не належить до викрадення людини [1, с. 344]. Однак погодитися з такою категоричною позицією, на нашу думку, навряд чи можна. Тривалість тримання хоча й не характеризує саме викрадення, але у випадках, коли воно поєднано з останнім, підвищує суспільну небезпечність діяння і має розглядатися як кваліфікуюча ознака. Про це свідчить і аналіз вивчених нами кримінальних справ, який показав, що тривалість тримання потерпілих осіб після їх викрадення, як правило, коливається від декількох годин до декількох місяців[2, с. 190]. Так, Б.,

перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, таємно викрав малолітнього З. Через декілька годин він вивіз коляску з дитиною на вулицю, де її й залишив[3]. В іншому випадку, П. викрала малолітню дитину з метою її привласнення й виховання як своєї, тримала її протягом одинадцяти місяців[4].

Слід зазначити, що за інших рівних умов тримання людини після її викрадення, яке продовжувалося протягом тривалого періоду, безумовно, характеризується значно більшим ступенем суспільної небезпечності (тяжкості). З огляду на наведене, вбачається доцільним викласти дану кваліфікуючу ознаку щодо викрадення людини в такій редакції: «викрадення людини, поєднане з її триманням протягом тривалого часу».

Оскільки кваліфікуюча ознака, що розглядається, належить до категорії оціночних, її наявність або відсутність має визначатися судом з урахуванням конкретного астрономічного часу, протягом якого особа протиправно утримувалася після її викрадення, способу її тримання, місця, в якому її утримували, особи потерпілого, а також інших конкретних обставин справи.

Можливий й інший варіант вдосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність за вчинення даного кримінального правопорушення. Виходячи з того, що правильне застосування закону про кримінальну відповідальність і призначення справедливого покарання багато в чому залежать від точності й конкретності передбачених у КК понять, доцільним було б у процесі вдосконалення кримінального законодавства конкретизувати вказану кваліфікуючу ознаку, сформулювавши її як «викрадення людини, поєднане з триманням потерпілого понад сім діб». Запропонований строк обґрунтовується тим, що організм людини має певні резервні пристосовуючі можливості, які проявляються в екстремальних ситуаціях [5, с. 58], до яких належать так звані стресори виживання, що несприятливо впливають на організм людини: фізичний біль, холод, спека, спрага, голод, перевтома, самотність і страх [6, с.12]. Під їх впливом людина перебуває в стані значного напруження, що призводить до хвороби. При тривалому (близько семи діб) напруженні (в тому числі нервово-психічному, яке трапляється при триманні потерпілого після його викрадення) відбувається вичерпування ресурсів організму [7 с. 48], що негативно відбивається на всій його системі. Крім того, вивчення судової практики свідчить, що в 67 % випадків викрадених тримали до семи діб, від семи діб до одного місяця – не встановлено, більше одного місяця – 21 %, тримання було відсутнє взагалі – 12 % [2, с. 212]. Таким чином, на наш погляд, сім діб – це той строк, який можна визнати найбільш оптимальним у визначенні тривалості тримання після викрадення людини. Таке уточнення кваліфікуючої ознаки, що розглядається, більш точно та повно відображає її зміст і головне – сприятиме усуненню ускладнень, що виникають при кваліфікації зазначених дій на практиці.

Подібним чином вирішено це питання й у кримінальному законодавстві деяких зарубіжних країн. Зокрема, КК Іспанії (ч. 3 ст. 163, ст. 164) визнає викрадення людини кваліфікованим, якщо воно пов'язане з ув'язненням або триманням потерпілого більше п'ятнадцяти днів. Згідно з КК штату Нью-Йорк

(США)кваліфікований склад вказаного кримінального правопорушення має місце, якщо винний тримає викрадену особу понад дванадцять годин.

Список літератури

1. Науково-практичний коментар кримінального кодексу від 5 квітня 2001 року / А.М. Бойко, Л.П. Брич, В.К. Грищук та ін. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ: Каннон, А.С.К., 2001. 1104 с.
2. Володіна О.О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини: Монографія. Харків: СПД-ФО Чальцев О.В., 2005. 256 с.
3. Архів Дебальцевського міського суду Донецької області за 1999 р., справа № 1-13.
4. Архів Київського міського суду за 1987 р.. справа № 2-75.
5. Загрядский В.П.. Сорохвостов А.П. Физиологические резервы организма в высокогорье / АН Киргизской ССР: Ин-т физиологии и экспериментальной патологии высокогорья. Фрунзе: Илим, 1989. 120 с.
6. Волович В.Г. Человек в экстремальных условиях природной среды. М.: Мысль, 1983. 223 с.
7. Агаджанян Н.А. Физиологические и социальные аспекты адаптации человека к экстремальным условиям. Узловые вопросы современной физиологии: сборник научных трудов / Под ред. В.Д. Суходоло, М.А. Медведева. Томск: Томский медицинский ин-т, 1984. С. 47-63.

СВОБОДА ЛЮДИНИ ЯК ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ

Камінська Олена,
к.і.н., доцент,
професор кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського факультету ОДУВС

Федорченко Олег,
к.і.н., завідувач кафедри
загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін
Херсонського факультету ОДУВС

Свобода – одна із загальновизнаних цінностей, досягнень людського суспільства. Буття «свободи» у праві та можливості її реалізації не є новим для передових поглядів у різних галузях науки. Зокрема, свій внесок зробили і вчені-юристи. Проте проблема можливості свободи у сфері права, а точніше повноти свободи продовжує хвилювати науковців. Особливо актуальним є це питання зараз, коли наша країна веде справедливу війну. Ціною в якій є саме існування нашого народу та нашої держави. Це період, коли руйнуються старі постулати і на їхнє місце приходять нові норми, відносини, погляди… Ми бачимо, як на звільнених ЗСУ територіях народ радіє від відчуття свободи, як відновлюються органи влади, як розгортається активна діяльність громадських організацій. Водночас реалізація свободи залишається поки що дуже нестабільною, яка потребує цивілізованості та міцних правових традицій.

Що ж таке «свобода»? Побутує думка, що вільна людина діє за принципом: що хочу, те і роблю. Чи так це? Чи дійсно людина може діяти на власний розсуд і її дії, її бажання нічим не обмежуються?

У сфері права ця дефініція зазвичай використовується у складі правової конструкції «права і свободи людини». Право у данному випадку є мірою поведінки. Тобто право – це те, що людина може мати, робити тощо. Але здійснювати будь-які дії людина може лише володіючи свободою. Отже, одного «можу» для реалізації права замало. Потрібно ще й «хочу». Таким чином, свобода починається з питання: «Чи хочу я?».

З іншого боку, свобода обмежується правом і наступним питанням буде: «А чи можу я?», «Чи маю право на це?».

Виходячи із сутнісних ознак прав людини, первинним поняттям у визначенні «права і свободи» є свобода. Не маючи свободи, і в першу чергу свободи вибору (те саме питання «Чи хочу я?»), людина не може реально і повною мірою використовувати свої права.

Поняття «свобода» ми зазвичай використовуємо в одному із двох варіантів: як природний стан людини, найвищу цінність людського суспільства і як право на свободу, свободу конституційну.

Перший є соціальним аспектом свободи. Свобода можлива виключно у людському суспільстві. Тільки людина може бути суб’єктом свободи. Свобода

виступає показником, характеристикою людини мислячої та розумної. Оскільки свобода – це дія обдумана, що унеможливлює безвідповідальність і невизначеність. У цьому випадку свобода асоціюється з моральністю, справедливістю, толерантністю, недискримінацією.

Другий варіант – аспект юридичний. Суть його полягає в тому, що людина вільна від народження і ніхто не має права порушувати її права [1, с. 87]. Свободи на державному рівні називаються конституційними. Вони закріплюються у конституції, гарантуються державою та користуються правовим захистом, є основою правового статусу.

Конституційними свободами людини і громадянина вважається здатність особи діяти відповідно до своїх інтересів та цілей, можливість власного, самостійного вибору. Реалізація свободи має відбуватися незалежно від будь-кого, ніхто не має права втручатися у внутрішній світ людини. Це сфера автономії громадянина від держави, органів влади та інших громадян, установлена та гарантована законом [2, с. 79].

У той же час міра і межі вияву свободи регламентуються законом. Справа в тому, що прояв свободи однієї людини може порушувати свободу людей, що її оточують. А тому свобода конкретної людини не може бути абсолютною. Право виступає регулятором, показником меж свободи індивіда з метою захисту сфери свободи інших людей. У цьому аспекті простежується зворотний зв’язок, а саме: право визначає можливість і межі свободи.

З іншого боку, тільки діючи відповідно до приписів правової норми, людина може почуватися свободною від негативних наслідків за порушення прав інших людей як з боку держави, так і з боку суспільства. Задля забезпечення свободи всіх членів суспільства люди створили право. Тільки у сфері права можлива свобода людини.

Таким чином, комплексне розуміння свободи дозволяє охарактеризувати її як дану людині від народження можливість здійснювати вибір, який не залежить від жодної зовнішньої сили, крім норми права, що визначає межі її реалізації.

Список літератури:

1. Пробко І. Б. поняття та класифікація конституційних прав, свобод і обов’язків людини та громадянина, гарантії їх реалізації. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2013. Вип. 11. С. 86-89.

2. Скрипнюк О. В. Конституційне право України : підручник. К., Ін Юре, 2010. 672 с.

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ

Карпук Анна Ігорівна,
студентка 4 курсу
навчально-наукового інституту права
Національного університету водного господарства та природокористування

Самороков Валентин Олександрович
старший викладач
кафедри спеціальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права
Національного університету водного господарства та природокористування

На сучасному етапі розвитку одним із основних завдань є вивчення особи злочинця, адже саме ці знання є фундаментальними задля дослідження кримінологічних проблем, зокрема таких як детермінація злочинів та боротьба з ними.

Зазначимо, що кримінологія– це наука, що вивчає, причини, умови, виникнення, а також шляхи запобігання злочинності допомагає у розв'язанні однієї із найважливіших проблем сьогодення.

Досліджуючи проблему кримінологічного аналізу особи злочинця, ми розглянули наукові праці таких дослідників, як Г. Аванесова, Ю. Антоняна, Я. Гілінського, В. Голіни, І. Даньшина, О. Джужи, С. Дікаєва, А. Долгової, В. Дрьоміна, А. Закалюка, А. Зелінського, К. Ігошева, О. Литвинова, Р.Мертона, О. Сахарова, М. Стручкова, С. Тарарухіна та інших.

Мета роботи - проаналізувати визначення поняття «особа злочинця», ознаки і типологію злочинців.

Поняття «особа злочинця» поєднує у собі соціологічне поняття особи та юридичне поняття злочинця. Для подальшого дослідження варто проаналізувати вищезазначені поняття.

Р. Стефанчук у статті «Про розмежування понять «особа», «особистість» та «особистий» у філософії та праві» зазначає, що термін *«особа»* який внаслідок відповідних традицій терміновживання тісно вкоренився в сучасній правовій лінгвістиці, означає носія конкретних юридичних прав та обов'язків, який є учасником відповідних правових відносин [9].

Ми погоджуємось з думкою науковиці, але, на нашу думку, варто уточнити поняття «особа» як людський індивід, який означає носія конкретних юридичних прав та обов'язків із своїми соціально-психологічними властивостями та людськими якостями. На думку С.Шалгунова, О. Скок, Т. Шевченко, поняття *«злочинець»*– особа, яка вчинила передбачене законом антигромадське діяння (дія або бездіяльність) і визнана винною в результаті судового розгляду[4].

Аналіз понять «особа» і «злочинець» дали можливість нам уточнити дефініцію поняття «особа злочинця», яке ми будемо розуміти, людський індивід

зі своїми соціально-психологічними властивостями, який вчиняє антигромадське діяння.

Цікавим для нашого дослідження є праця С. Денисова, у якій зазначено, що важливе місце у кримінології відводиться вивченню структури особи злочинця, що означає сукупність соціально-значних якостей, які склалися в процесі різноманітних взаємодій з іншими людьми. Кримінологічний аналіз особи передбачає і максимальне врахування психологічних особливостей та біологічно обумовлених якостей, які в свою чергу, детермінують поведінку людини, в тому числі і злочинну[2].

Варто погодитись із науковими поглядами І. Медицького, який доводить, що чинники злочинності пов'язані з об'єктивними соціальними явищами, які негативно впливають на формування особи і проявляються в егоїстичних, антисуспільних поглядах і звичках, які лежать в основі кримінальної поведінки, а з іншого – з обставинами, що сприяють реалізації таких поглядів і звичок у конкретному злочині [8].

На нашу думку, заслуговують на увагу бачення О. Мармура, який виокремлює такі ознаки особи злочинця:

1. соціально-демографічні ознаки (стать, вік, місце народження і проживання, громадянство, соціальний стан і рід занять, освіта, сімейний стан, належність до міського або сільського населення, матеріальне забезпечення, житлові умови та інші відомості демографічного характеру);

2. кримінально-правова характеристика особи злочинця (дані не лише про склад вчиненого злочину, а й про спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, про одиничний чи груповий характер злочинної діяльності, форму співучасті, інтенсивність злочинної діяльності, наявність судимостей);

3. соціальні ролі і статус (реальні соціальні функції індивіда, які обумовлені його станом в системі суспільних відносин, належність до соціальних груп, взаємовідносини і взаємодії з іншими людьми, установами, організаціями в різних сферах суспільного життя);

4. морально-психологічні характеристики в свою чергу поділяються на:

- моральні якості (ставлення до різних соціальних і моральних цінностей, рівень, характер і соціальна значимість потреб та спосіб їх задоволення)
- інтелектуальні якості (рівень розвитку, обсяг знань, життєвий досвід, широта поглядів)
- емоційні якості (темперамент, динамічність почуттів, ступінь емоційного збудження, сила і темп реакції на різноманітні зовнішні подразники, ситуації)
- вольові якості (вміння свідомо регулювати свою діяльність, здатність приймати рішення, досягати поставленої мети) [7].

Зауважимо, що усі вищеперераховані ознаки характеризують особу злочинця і перебувають у тісній взаємозалежності.

Не менш важливим аспектом у нашому дослідженні є кримінологічна типологія злочинців, яку чітко виокремив у своїй праці Б. Головкін:

1. **характер вчинених злочинів**;

- насильницькі (агресивні), що посягали на життя, здоров'я, честь і гідність;

- корисливі, котрі вчинили крадіжки та розкрадання майна ненасильницькими способами;
- корисливо-насильницькі (з корисливо-егоїстичною мотивацією, пов'язаною з ігноруванням принципу соціальноїсправедливості та чесноїпраці);
- злісні соціально дезорганізовані типи (з індивідуалістично-анархічним ставленням до різних соціальних інститутів, своїх громадських, службових, сімейних та інших обов'язків);
- необережні (з легковажно-безвідповідальнимставленням до виконаннярізних правил технікибезпеки).

2. **глибині та стійкість антисоціальні особи**

- випадкові злочинці - особи, які вперше вчинили злочин унаслідок випадкового збігу обставин усупереч загальній позитивній характеристиці всієї їхньої попередньої поведінки;
- ситуаційні злочинці - особи, що вперше вчинили злочин, не встоявши перед упливом несприятливих зовнішніх факторів формування та життєдіяльності особистості;
- злісні злочинці - особи, які вчинили декілька злочинів і перебувають у стійкій опозиції до суспільства;
- особливо злісні злочинці - особи, котрі вчиняють тяжкі й особливо тяжкі злочини)[1].

Отже кримінологічний аналіз особи злочинця є основою для детермінації злочинів та боротьби із ними. Варто зауважити, що досліджувана проблема перебуває на емпіричному етапі розвитку та потребує удосконалення.

Проведене дослідження не вичерпує повною мірою всіх аспектів пов’язаних із дослідженням кримінологічного аналізу особи злочинця.

Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на обґрунтування проблем детермінації злочинності в сучасному суспільстві.

Список використаної літератури

1. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання :монографія. Харків, 2011. 440 с.
2. Денисов С.Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії. Вісник кримінологічної асоціації України. 2020. №1 (22)
3. Йосипів А.О. Насильницькаслочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ. Дисертація. Львів. 2009. 291 с.
4. Кримінальне право (Загальна частина) : навчальний посібник . С.А. Шалгунова, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, О.І. Соболь, С.М. Школа, С.А. Риб’янець, Ю.В. Волошина, А.О. Марієнко, В.А. Якушкін; за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Херсон : Айлант, 2019. – 296 с.
5. Кримінологія : навчальний посібник-практикум (для здобувачів вищої освіти, що навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність») / С.А. Шалгунова, А.М. Орлеан, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, Ю.М. Крамаренко, Г.В. Барабаш, Ю.В. Волошина, І.В.

Шило. За заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 332 с

6. Кримінологія: Загальна та Особлива частини. Підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодєд / За ред. І.М. Даньшина. Право, 2003.352 с

7. Мармура О.З. Поняття ознак, що кваліфікують злочин. Науковий вісник 2/2011 Львівського державного університету внутрішніх справ.

8. Медицький І.Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: монографія. Івано-Франківськ, 2007. 214 с.

9. Стефанчук Р.О. Про розмежування понять «особа», «особистість» та «особистий» у філософії та праві. Проблеми філософії права. 2006-2007. Том IV-V

РЕБІЛІТАЦІЯ ПІСЛЯ COVID-19 ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕПІДПЕЗПЕКИ (КОРОТКИЙ АНАЛІЗ РЕКОМЕНДАЦІЙ ВООЗ)

Сидоренко Анна Сергіївна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного, екологічного та трудового права
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Охорона здоров'я була, є і залишається одним із пріоритетних напрямків сучасного суспільства. Коронакриза стала глобальною проблемою, що стосується здоров'я кожної людини та загалом й всієї сфери охорони здоров'я. Хоча про коронавірус сьогодні говорять менше, й визначається, що захворювання протікає легше, все ж особи які перенесли цей недуг потребують особливої уваги. Відновлення після коронавірусу у кожної людини проходить по різному. Час такого відновлення визначається ступенем тяжкості перенесеної хвороби, віком та фізичним станом. Питання реабілітації сьогодні є досить популярним, оскільки це є одним з основних компонентів медико-соціальної допомоги. А реабілітація після COVID-19 дає можливість позбутися негативних наслідків перенесеного вірусу. Для ефективного постковідного відновлення шляхом проходження різних видів реабілітації особливу увагу слід звернути на інноваційні способи і методи.

Особливе місце у питанні проходження реабілітації після вірусної інфекції викликаної коронавірусом займає Всесвітня організація охорони здоров'я, яка постійно розробляє керівні положення, рекомендації щодо якнайшвидшого подолання цього недугу. Так, цією організацією прийнято: Примірні комплекси лікувальної гімнастики на етапах медичної реабілітації при COVID-19; Рекомендації для підтримки самостійної реабілітації після хвороби викликаної COVID-19; Інструкцію фізичної реабілітації після вірусної інфекції, викликаної коронавірусом тощо [1].

Всесвітня організація охорони здоров'я задля надання допомоги країнам в питанні удосконалення системи реабілітації розробила керівне положення «Реабілітація в системі охорони здоров'я: керівництво до дій», яке безпосередньо буде сприяти посиленню функцій планування в сфері реабілітації шляхом оцінки ситуації, стратегічного планування; покращення інформаційного забезпечення й удосконалення механізмів підзвітності шляхом удосконалення системи моніторингу й оцінки реабілітаційних послуг, а основною його метою є надання методичної допомоги правлінням країн в питаннях укріплення системи реабілітації, що полягає в: оцінці ситуації, розробці стратегічного плану розвитку реабілітації; побудові загальної системи моніторингу видів реабілітації і

процесів оцінки такого огляду; беззаперечна реалізація і затвердження стратегічних планів [2, С.4].

Цей документ прийнятий на період втілення всіх його положень до 2030 року та містить основні напрямки діяльності в сфері реабілітації, а саме:

1. Створення на наднаціональному, національному та глобальному рівнях міцного потенціалу політичної підтримки для покращення надання реабілітаційних послуг.

2. Удосконалення механізмів планування й надання реабілітаційних послуг в рамках системи забезпечення готовності до надзвичайних ситуацій і реагування на них.

3. Посилення інтеграції реабілітаційних послуг в системі охорони здоров'я й закріплення міжсекторальних зв'язків з метою ефективного й результативного задоволення потреб населення.

4. Забезпечення можливості загального доступу до реабілітаційних послуг.

5. Визначення та затвердження моделей комплексного надання реабілітаційних послуг для поступового забезпечення рівного доступу до якісних послуг включаючи допоміжні технології, в тому числі для людей, що проживають в сільських та віддалених районах.

6. Створення багатопрофільного кола спеціалістів в області реабілітації з урахуванням специфіки кожної країни, а також забезпечення того, щоб програми навчання всіх категорій працівників сфери охорони здоров'я включаючи в себе реабілітаційну допомогу.

7. Удосконалення механізмів розширення фінансування реабілітаційних послуг.

8. Збір інформації, що має відношення до надання реабілітаційних послуг включаючи загальні дані по реабілітації і функціонуванню з використанням Міжнародної класифікації функціонування.

9. Нарощування дослідницько потенціалу і розширення доступності надійних даних з реабілітації.

10. Створення й закріплення мереж й партнерства з надання реабілітаційних послуг – особливо між країнами з низьким, середнім й високим рівнем доходів [2, С.3].

Також, варто звернути увагу на те, що в змісті вищевказаного керівництва визначено шість основних складових системи охорони здоров'я, які повинні бути враховані при розробці стратегічних планів удосконалення сфери охорони здоров'я органами правління всіх без виключення держав.

До таких основних складових віднесено:

- реабілітаційний компонент лідерства й стратегічного керівництва доскладу якого входить: розробка законів, програм, планів та стратегій, що стосуються реабілітації; виокремлення структури, що регулюватиме механізм та основні процеси реабілітації; удосконалення процесів; планування співпраці й координації з метою розвитку реабілітації;

- фінансування, що характеризується збільшенням фінансування і оплати послуг в сфері охорони здоров'я, складовою яких є також і реабілітаційні послуги;

- кадрові ресурси охорони здоров'я, основною складовою яких є кваліфікований медичний персонал, який працює в реабілітаційній медицині, терапії й реабілітаційному догляді;

- надання послуг в закладах охорони здоров'я, що визначається закріпленням відповідного статусу за медичними службами й організаціями, які надають реабілітаційні послуги в спеціальних лікарнях, центрах, палатах, відділеннях основною формою діяльності яких є саме процес реабілітації;

- використання лікувальних засобів й технологій, що використовуються, як правило, особами, які мають доступ до реабілітації та користуються спеціальними допоміжними засобами;

- інформаційні системи сфери охорони здоров'я, тобто наявність в інформаційних системах закладів охорони здоров'я даних по реабілітації; наявність в цих системах науково-дослідницьких даних, що мають відношення до політики й програм в області реабілітації [2, С.5].

Зрозумілим є те, що після COVID-19 особи в яких хвороба протікала в більш складній формі потребують проходження різного виду реабілітацій, але актуальними проблемами були і залишаються недостатня кількість ресурсів, кваліфікованих лікарів-реабілітологів та клінічних психологів, організація реабілітації є хаотичною, без будь-яких планів та стратегій.

Відповідно до рекомендацій наданих Всесвітньою організацією охорони здоров'я ключовим в питанні повернення на роботу після перенесеної хвороби коронавірусу є принцип економії енергії в повсякденному житті. Для ефективної оцінки постковідних потреб, в першу чергу, необхідно досконало проаналізувати характер трудової діяльності працівника. В рекомендаціях ВООЗ визначено, що фізичні потреби включають в себе постуральну гігієну і раціональний розподіл навантаження. Окрім того, на питання повернення на роботу впливає статус індивіда, характер його трудового договору, структура соціального захисту й національне законодавство в сфері трудових відносин [3, С.12].

Основними засобами для відновлення працездатності за аналітичними дослідженнями проведеними ВООЗ можуть бути: скорочення навантаження; використання за можливості дистанційної чи надомної праці; погодження строків виконання робіт; планування діяльності та ін. [3, С.12].

Сьогодні більшість країн намагаються імплементувати в норми законодавства, що стосуються як сфери охорони здоров'я так і трудових відносин, положення й рекомендації надані ВООЗ з питань реабілітації та відновлення здоров'я своїх громадян, які стали заручниками коронавірусної інфекції, але разом з тим, ці питання залишаються актуальними, проблемними й до кінця не вирішеними.

Література:

1. Rekomendatsii dlia pidtrymky samostiinoi reabilitatsii pislia khvoroby, vyklykanoi COVID-19. Kopenhahen: Yevropeiske rehionalne biuro VOOZ; 2020. URL:https://apps.who.int/iris/handle/10665/333288

2. Rehabilitation in health systems: guide for action. Женева: Всемирная организация здравоохранения; 2021 г. 78с. URL: https://apps.who.int/iris

3. Evropejskij regional'nyj tekhnicheskij brifing VOZ. Reabilitaciya posle COVID-19: chto nam izvestno, i kakimi resursami my raspolagaem. Virtual'noe soveshchanie organizovannoe Evropejskim regional'nym byuro VOZ. Kopengagen: Evropejskoe regional'noe byuro VOZ; 2022-34s. URL:https://apps.who.int/iris

НЕДОТРИМАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Якимчук Мирослава Юріївна,
к.пед.н., доцентка кафедри спеціальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування

Сорокіна Вікторія Сергіївна
студентка 3 курсу Навчально-наукового інституту права
Національний університет водного господарства та природокористування

Світове співтовариство зафіксувало врегулювання конфліктів як одну із найважливіших цілей подальшого розвитку у міжнародній політиці, однак у XXIст. військові конфлікти й надалі тривають, зокрема триває повномасштабна війна в нашій державі. Військова агресія РФ проти України стала викликом не лише для України, але і для міжнародної спільноти, адже посягнула на ті цінності, які захищає міжнародне співтовариство – свободу, безпеку, територіальну цілісність і непорушність кордонів.

Мета роботи – дослідити недотримання основних принципів міжнародного гуманітарного права під час російсько-української війни.

Зазначимо, що у міжнародному гуманітарному праві існує ряд принципів, якими визначаються правила ведення військових конфліктів.

Цікавим для нашого дослідження є наукові погляди В.Ярмакі, який аналізуючи принципи міжнародного гуманітарного права, виділяє такі: принцип гуманності, принцип захисту цивільного населення та об’єктів, жертв війни, принцип обмеження засобів і методів ведення війни, принцип поваги прав людини, принцип не заподіяння зайвих страждань, а також принцип відповідальності за порушення норм і принципів міжнародного гуманітарного права[1, с. 53]. Зауважмо, що наскрізною ідеєю міжнародного гуманітарного права є гуманізація ведення військового конфлікту та полегшення страждань жертв війни.

Зауважимо, що донедавна міжнародне гуманітарне право розглядалося в Україні в більш теоретичному аспекті, проте під час повномасштабної війни з РФ, коли відбуваються масовані ракетні удари по об’єктах критичної інфраструктури, обстріли об’єктів цивільної інфраструктури, піддаються катуванням і тортурам цивільні особи, відбуваються страти військовополонених,депортації та примусова мобілізація серед цивільного населення,ми можемо констатувати, що засоби і методи ведення війни, визначені міжнародним гуманітарним правом, повністю відкидаються та нехтуються державою-агресором.

Світовий конгрес українських юристів щодо створення спеціального Трибуналу для покарання керівництва Російської Федерації наголошує, що в період від 24 лютого 2022 року зафіксовано понад 505 пошкоджених та

зруйнованих об'єктів матеріальної культурної спадщини, знищено понад 200 шкіл і 127 медичних закладів, часткових руйнувань зазнали понад 2,5 тис. шкіл і 826 закладів охорони здоров'я, майже стерті з лиця землі окремі міста та села України[2].

Описані вище військові злочини є численними грубими порушеннями принципів міжнародного гуманітарного права, що закріплені в Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 року та Додаткових протоколах до них,резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року, Римським статутом Міжнародного кримінального суду 1998 року тощо. Зазначимо, що правові норми вищевказаних документів зобов'язують сторони конфлікту до вживання усіх заходів, які мінімізують ризик впливу агресії на цивільне населення. Порушення міжнародних договорів з гуманітарного права зумовила початок розслідування незалежною міжнародною місією ООН, уповноваженої Радою з прав людини ООН, яка довела факти скоєння воєнних злочинів після вторгнення Росії в Україну.

Отже, РФ у ході військової агресії проти України не дотримується принципів міжнародного гуманітарного права, або ж як свідчить практика, відверто відкидає усі принципи міжнародного права. Очевидним є той факт, а нашу думку, що по відношенню до РФ повинен бути застосований принцип невідворотності покарання. Проте, на сьогодні чинні міжнародно-правові механізми не дозволяють застосувати до РФ належні заходи карального впливу, бо перешкоджають чинники політичного та процедурно-процесуального змісту. Наприклад, РФ є постійним членом Ради безпеки ООН, тому вона блокує активність організації, яка суперечитиме політичним цілям агресора. Окрім того, розгляд злочину агресії в Міжнародному кримінальному суді є проблематичним з огляду на відсутність ратифікації Римського статуту і поправок до нього з боку РФ та України, а юрисдикція Європейського суду з прав людини не поширюється на цей вид злочину. Така ситуація фактично робить можливим лише фіксування недотримання РФ у війні з Україною принципів міжнародного гуманітарного права і представлення цих фактів міжнародному співтовариству.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів пов'язаних із нашим дослідженням. Подальші наукові розвідки можуть спрямовані на пошук юридичних механізмів впливу, які можуть бути застосовані до РФ через порушення нею принципів міжнародного гуманітарного права у ході війни з Україною.

Список літератури:

1. Ярмакі В.Х. Галузеві принципи міжнародного гуманітарного права. Південноукраїнський правничий часопис. 2017. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1201/1/%D0%AF%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D1%96%20%D0%921-2017_%D0%9F%D0%A3%D0%9F%D0%A7.pdf

2. Світовий конгрес українських юристів щодо створення спеціального Трибуналу для покарання керівництва Російської Федерації. URL: https://www.vectornews.net/exclusive/217376-svtoviy-kongres-ukrayinskih-yuristv-schodo-stvorennya-specalnogo-tribunalu-dlya-pokarannya-kervnictva-rosyskoyi-federacyi.html

ORGANIZATIONAL MODELS FOR ENCOURAGING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

Omelchuk Dmytro,
Ph.D. in Economics,
Department of Socioeconomics and Personnel Management
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,Ukraine

The initial idea, reflecting the essence of the modern resource conservation management concept at the enterprise, is an idea of taking into consideration the relationship and mutual influence of external and internal environment when determining the goals of the enterprise, where the tool for achieving this is the strategy of economic and environmental management, which claims to solve two key-level issues at the same time:

– increasing the activity effectiveness and the level of competitiveness of the enterprise;

– reducing the negative impact on the environment [1].

The effectiveness of the sustainable development stimulation of enterprises within a country is ensured through the formation of a complex stimulation mechanism from the government, based on the need for social and economic development and improvement of competitiveness of enterprises and regions.

The organizational and economic mechanism for the sustainable development of enterprises is a set of organizational forms and economic levers, the interaction of which allows the implementation of the process aimed at increasing the economic and environmental efficiency of public production and stimulating the implementation of environmental protection measures. Thus, the organizational and economic mechanism of this process is considered in terms of the integration of environmental goals and means of their implementation into the system of strategic management of the enterprise [2].

Sustainable development of enterprises refers to a business-level perspective that encompasses all environmentally friendly strategies, technologies, processes, products, services, innovations, and, in fact, all activities that a company engages in, offers or develops in order to preserve the natural environment. Table 1 shows the main components of the mechanism for sustainable development of enterprises.

Table 1 - **The main components of the mechanism of sustainable development of enterprises**

Title	Characteristics
Organizational	– legislative and normative regulation of rational environmental use; – systems of environmental education and training; – environmental monitoring.

Economic	– systems of economic incentives and sanctions; – subsidies, grants, environmental investments, environmental risk insurance; – systems of fees for the use of resources, environmental pollution, waste disposal; – environmental taxation; – pricing systems considering the environmental factor.

Compiled by the Author based on [2]

Environmental-oriented management of the enterprise is aimed at solving two key tasks simultaneously: ensuring economic development and reducing the negative impact on the natural environment. Accordingly, there is a need to integrate the environmental management subsystem into the management system by including sustainable goals in the company's development strategy, creating a unified mechanism aimed at the rational use of economic, natural and environmental resources for the purposes of sustainable development.

Stimulating the business activity of enterprises to develop in the environmental direction, as well as encouraging personnel to work effectively, taking into account and coordinating the interests of all institutional levels of management of sustainable development of the enterprise, allows achieving a powerful effect, both in the economic and social dimensions.

Reference List:

1. Shvydanenko H.O., Rozvytok pidpryyemstva na ekoloho-ekonomichnykh zasadakh [Development of the enterprise on environmental and economic bases]: [Electronic resource]. Monograph / [Shvydanenko H.O., Kryvoruchkina O.V., Matukova D.H.]. K.: KNEU 2017. - 184p. https://core.ac.uk/download/pdf/197268892.pdf [in Ukrainian].

2. Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mechanism ekologizatsii [Organizational and economic mechanism of greening]. Texts of lectures for students of specialty 8.18010017 "Economics of environment and natural resources" field of knowledge 1801 "Specific categories" of full-time study / Compiler: Minina O.V. Chernihiv: ChNTU, 2017. - 78 p. [in Ukrainian].

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА КРАЇН СВІТУ ЯК ФАКТОР ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Абрамова О. С.
к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування
ННІ «Каразінський банківський інститут»
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Практика світового оподаткування свідчить, що досконалість створення прогресивної податкової системи та фіскальних органів є одним з головних пріоритетів побудови успішної країни. У підґрунті податкових відносин більшості країн світу лежать ті самі базові принципи оподаткування А. Сміта: 1) справедливість; 2) визначеність; 3) зручність; 4) раціональність (економія). Але чи дійсно ці принципи використовуються у сучасному світі, та чи однаково вони застосовуються та ефективно працюють у країнах із різнем рівнем розвитку та доходів?

Сучасні аналітичні дослідження відмічають, що податкові системи розвинених країн світу надзвичайно гнучкі. Наприклад, у США та Великобританії платники можуть самостійно обирати такий варіант оподаткування, який буде найефективнішим для них (на прикладі прибуткового податку з громадян). Це потенційно зменшує кількості платників, що бажають перейти у тіньовий сектор економіки або ухиляються від сплати податків. Одним із важливих аспектів також є значна перевага прямого оподаткування, що характеризується певними закономірностями, а саме – залежністю співвідношення між корпоративним податком і особистим прибутковим податком від структури національного доходу. Структура податкових надходжень у високодохідних країнах свідчить, що прибуткові податки з бізнесу та населення складають значно більшу частину отриманих податків – за аналітикою OECD iLibrary [1] відсоток прямих податкових надходжень сягає рівня 40-50% та більше. Тож фіскальні спрямування розвинених країн світу у своїй більшості покладаються на пряме оподаткування.

Як протилежність існує інша точка зору: уряди-отримувачі податків у країнах із низькими доходами вважають гнучкість у фіскальній політиці неефективною. Останні оцінки Світового Банку [2] свідчать про те, що втрати доходів від ухилення від сплати податків є більшими (як частка ВВП) саме у країнах із низьким і середнім рівнем доходу, ніж у країнах-членах ОЕСР. У низько-дохідних країнах спостерігається зворотна тенденція: у структурі податкових надходжень значно переважають податки на споживання (35-55%). Подібна структура наявна і у статистиці України [3]: із загальних 56,92% податкових надходжень у 2022 р. маємо лише 15,58% від податків на доходи та прибуток, 5,16% рентної плати за використання природних ресурсів та цілих 34,50% від непрямого оподаткування (акцизу та ПДВ з українських та імпортованих товарів). Саме такими результатами апелюють фіскальні законодавці у різних країнах, коли створюють податкові системи із перевагою у бік непрямого

оподаткування. Саме з цими аргументами в Україні досі не застосовано ані розширених диференційованих, ані прогресивних ставок оподаткування – з метою уникнення можливих ухилень від сплати податків. З огляду на статистику та висновки з неї, можна уявити замкнене коло: чи то народу не вистачає грошей на прожиття та він змушений вдаватися до ухилення від сплати податків, чи то влада не довіряє своєму народові та обкладає надмірним непрямим оподаткуванням?

Авжеж, мова має йти не тільки про фіскальну політику, а й про загальний рівень соціально-економічного розвитку, та про цільове спрямування та ефективне витрачання коштів державою. Також цілком логічно передбачити, що різноманітні країни світу із різними статками в силу національних соціальних та економічних особливостей розвитку по-різному виконують свої функції.

Результати дослідження [4] яскраво свідчать, що за рік до пандемії COVID-19 країни з високим рівнем доходу зібрали втричі більше податків, ніж країни з низьким рівнем доходу, зібравши в середньому 31% ВВП порівняно з 12% ВВП. Подібним чином країни з високим рівнем доходу також витратили втричі більше на подолання кризи, ніж країни з низьким рівнем доходу (18% проти 6% ВВП). Аналіз кризової допомоги, що фінансувалася урядовою фіскальною підтримкою, показав, що розрив у витратах між країнами з низьким та високим рівнем доходу є ще більшим: країни з високим рівнем доходу витрачають у 6 разів більше, ніж країни низького доходу – 13% відсотків від ВВП проти 2%. Автор [4] справедливо відмічає, що ці цифри широко відображають глобальні нерівності в різних можливостях країн різних реагувати на однакову по сутності кризу. Люди у небагатих країнах, що вже були найбільш вразливими, що страждали від економічних злиднів або нерівності, постраждали ще сильніше. Ці висновки повинні змусити нас замислитися над тим, чи може бути створена більш стійка політична та фіскальна система, наприклад, з адаптивними системами соціального захисту, що можна розширити на спеціальній основі під час кризи.

Наразі під час воєнного стану в Україні, в умовах ведення бойових дій, тотальної кризи енергетики, економіки та фінансового сектору, стрімких темпів інфляції, удорожчання усіх товарів без винятку за умови катастрофічного нестатку грошей – найбільш уразливими та потребуючими максимальної допомоги та захисту від держави є саме найбідніші громадяни та соціально незахищені старі, інваліди, молоді батьки із малими дітьми.

Таким чином, майбутня стійкість до світових катаклізмів критично залежить як від більшої рівності між націями, так і від того, наскільки окрема країна може бути вразливою до шоку. Також слід відмітити наявність одночасного впливу таких факторів, як глобальна нерівність між населенням різних країн та національна нерівність громадян – усередині самої країни.

Тому національні уряди світу продовжують постійний процес реформування фіскальних політик своїх країн, ставлячи на перше місце добробут та безпеку своїх громадян, намагаються досягти більшого рівня довіри до влади, максимально забезпечуючи ту саму задекларовану рівність усіх без винятку перед законом та державою та справедливість для кожного.

Досі триває світовий прогрес реформ цифрового оподаткування. Світовий банк [2] вважає доцільним впровадження спеціальних фіскальних технологій та IT-систем, які податкові органи в країнах із низьким і середнім рівнем доходу можуть використовувати за для: 1) сприяння дотриманню законодавства; 2) усунення незручностей та зменшення витрат часу платників; 3) покращення податкового контролю. Але головною метою запровадження цих технологій має стати максимальне обмеження політичного втручання, зменшення корупції та зловживань, підвищення прозорості та довіри до фіскальної політики та сприяння відповідальності влади перед народом своєї країни.

Основна увага в побудові податкових систем у різних частинах світу приділяється розвитку підприємницької діяльності та залученню інвестиційних коштів – як власних громадян, так і нерезидентів – на різних, але взаємовигідних умовах (ОАЕ, Катар, США). Для цього у державах створюються програми розвитку для стимулювання певних галузей, форм власності чи видів діяльності. Значні пільги надаються підприємствам, що забезпечують світовий рівень якості продукції та можуть її експортувати; займаються науково-дослідними роботами та дослідженнями (Китай); розвивають національне виробництво; співпрацюють із соціальними програмами (Німеччина). Особливої уваги заслуговує досвід створення системи соціального захисту Південної Кореї, та французька система сімейного оподаткування доходів.

Сучасним головним завданням податківців стає переорієнтація з суто фіскальних цілей на стимулювання економічного зростання людини та суспільства загалом. Саме про це казала М. Тетчер: «Багатство країни не обов'язково будується на власних природних ресурсах, його можна досягти навіть за їх повної відсутності. Найголовнішим ресурсом є людина. Державі лише потрібно створити основу для розквіту таланту людей».

Список літератури:

1. OECD iLibrary. Офіційний портал. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/ (дата звернення: 30.11.2022)
2. Innovations in Tax Compliance: Building Trust, Navigating Politics, and Tailoring Reform. The World Bank Event. Washington, February 17, 2022. URL: https://www.worldbank.org/ (дата звернення: 01.12.2022)
3. Minfin.com.ua: український портал про фінанси і інвестиції. URL: https://index.minfin.com.ua (дата звернення: 01.12.2022)
4. Oppel, A. Inequality, fiscal space, and crisis response – a matter of priority, affordability, or both? UNU-WIDER: United Nations University – World Institute for Development Economics Research. URL: https://www.wider.unu.edu/ (дата звернення: 02.12.2022)

УПРАВЛІНСЬКІ РІШЕННЯ ТА ЇХ ОПТИМІЗАЦІЯ

Боденчук Лілія Борисівна
к.е.н. доц. кафедри економіки та менеджменту
Придунайська філія
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Приходько Оксана Юріївна
викладач кафедри економіки та менеджменту
Придунайська філія
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Баева Таиса Дмитрівна
викладач кафедри економіки та менеджменту
Придунайська філія
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Вступ. Рішення – це одна з центральних складових процесу управління. Рішення може розглядатися як організаційний акт, як один з основних етапів процесу управління, як інтелектуальна задача, як процес легалізації керуючого впливу на керовану підсистему.

Управлінське рішення – це творчо-вольовий вплив суб’єкта управління, заснований на знанні об’єктивних закономірностей функціонування керованої системи та аналізі управлінської інформації про її стан, спрямований на досягнення поставлених цілей.

Основна частина. Управлінське рішення – це результат творчого цілеспрямованого аналізу проблемної ситуації, вибору шляхів, методів і засобів її вирішення згідно з метою системи менеджменту.

Також можна сказати, що управлінське рішення – це результат вибору суб’єктом (органом) управління способу дій, спрямованих на розв’язання певної проблеми управління. Основна мета управлінського рішення полягає у забезпеченні координуючого впливу на об’єкт або систему управління для досягнення цілей організації [2, с. 43].

Програма визначає місце кожного виробничого підрозділу в процесі досягнення поставлених цілей. При цьому діяльність і активи структурних підрозділів координуються і пов'язані в просторі і часі. При цьому рішення, як правило, носить директивний характер і стає, так би мовити, сигналом, поштовхом, який спонукає виробничі колективи до дій. Управлінське рішення - це вибір альтернативи, який приймається керівником в рамках його посадових повноважень і обов'язків і спрямований на досягнення цілей організації. Дія для вирішення проблеми.

Управлінські рішення є невід’ємною частиною кожної функції процесу управління і пронизують всю управлінську діяльність – від формування мети до моменту її досягнення. Рішення є основним продуктом роботи менеджера. Успіх

бізнесу залежить від ефективності управлінських рішень. Тому кожне управлінське рішення має бути науково обґрунтованим і прийнятим своєчасно, відповідати ситуації та законодавчим актам, відповідати об'єктивним умовам розвитку торговельних підприємств, забезпечувати найбільш повне досягнення поставленої мети та раціональне використання ресурсів.

Управлінські рішення реалізуються у формі наказів, розпоряджень, розпоряджень, розпоряджень, ділової бесіди, договору, плану, положення, звідка правил і т. д.

Із сукупності можливих рішень вибирається найбільш прийнятні, уточнюються цілі, визначаються засоби їх досягнення і вибираються відповідні індикатори. Вибір правильного управлінського рішення здійснюється за допомогою порівняльного аналізу на основі набору певних принципів і критеріїв [6,с.150].

У кожній організації здійснюється розробка управлінських рішень. І в кожної організації практика розробки і прийняття управлінських рішень має свої особливості, які визначаються характером і специфікою її діяльності, її організаційною структурою, діючою системою комунікацій, внутрішньою культурою. Проте, є загальне характерне для будь-якого процесу прийняття рішень, де б він не здійснювався. Це той єдиний стрижень, який формує технологію розробки і прийняття рішень, яка використовується в будь-якій організації.

Управлінські рішення вважаються якісними, якщо вони відповідають таким вимогам:

1. Мінімальна кількість коригувань.
2. Наукова обґрунтованість, компетентність (управлінське рішення повинно прийматися на основі достовірної інформації про стан об'єкта з урахуванням тенденцій розвитку).
3. Повноваження (управлінське рішення має прийматися органом або особою, яка має на це право).
4. Сувора відповідальність (послідовність) - управлінські рішення не повинні суперечити одне одному.
5. Своєчасність (оперативність) – затримка в прийнятті рішень знижує ефективність управління.
6. Конкретність (усуває розбіжності, точний, зрозумілий, допомагає краще зрозуміти інші вимоги, лаконічний і простий в оформленні). Баланс між правами та обов'язками керівника, який приймає рішення - відповідальність має бути рівною повноваженням.
7. Єдиноначальність (рішення має виходити від безпосереднього керівника).
8. Економічність, ефективність, оптимальність - ефективність - забезпечити досягнення окреслених у рішенні цілей при оптимальних витратах ресурсів - ось суть ефективності. Якщо є прямий зв'язок між цілями, засобами і ресурсами, рішення буде оптимальним.
9. Комплексність - врахування всіх факторів, сприятливих і несприятливих, пов'язаних з проблемою, що розв'язується; раціональне використання логічного

мислення та інтуїції особи, яка приймає рішення, математичних методів та комп'ютерної техніки при прийнятті та виборі рішення.

10. Реальність - управлінське рішення повинно бути розроблено і прийнято з урахуванням можливостей організації, ресурсів має бути достатньо для його реалізації.

Під процесом прийняття управлінських рішень розуміється циклічна послідовність дій суб'єкта управління, метою якої є вирішення проблем організації та полягає в аналізі ситуації, створенні альтернатив, прийнятті рішень та організації їх реалізації. . [7, с. 220]

Якщо проблема проста, а ситуаційні фактори зрозумілі та керовані, то процес прийняття рішення може бути досить простим. У цьому випадку після з'ясування проблемної ситуації приймається рішення, яке безпосередньо впливає на неї і приводить систему (керований об'єкт) у стан, що відповідає певному.

Якщо вирішення проблемної ситуації є неоднозначним, то процес прийняття рішення потребує певного структурування з поділом етапів і процедур. Аналіз ситуації базується на зборі та обробці інформації із зовнішнього та внутрішнього середовища. Це дозволяє менеджерам виявляти відхилення операційної системи від заданого або запланованого режиму.

Виявлення проблеми дозволяє визначити характер і причину невідповідності між запланованими і фактичними показниками діяльності організації.

Визначення критеріїв відбору. Він дозволяє вибрати критерії, за якими будуть порівнюватися і відбиратися альтернативи. Ці показники називають критеріями відбору.

Розробка альтернативних рішень. Це передбачає пошук і розробку багатьох альтернативних рішень проблеми.

Вибір альтернативи. Це робиться шляхом порівняння плюсів і мінусів кожної альтернативи. Тут необхідно враховувати фактор ризику, тобто визначити ймовірність реалізації кожної альтернативи. Перевага віддається такому рішенню, яке з найбільшою ймовірністю забезпечує досягнення результату.

Затвердження рішення. У сучасних системах менеджменту в результаті розподілу праці склалася ситуація, коли одні члени організації розробляють рішення, інші приймають його, а треті реалізують. При цьому прийняття управлінського рішення в організації слід розглядати як групове рішення, а не як індивідуальний процес. На виникаючі проблеми повинна реагувати організація, а не окремий лідер. Тому всі члени організації повинні прагнути до підвищення ефективності своєї роботи. Тут і виникає необхідність узгодження думок і позицій при прийнятті управлінських рішень.

Управління впровадженням. Прийняте рішення (альтернатива) має бути реалізовано. Для цього має бути складений план або програма заходів щодо виконання рішення, в якому передбачаються використання коштів, технологій, джерела фінансування, визначаються строки та відповідальні за виконання рішення [4,с.94]. Під час реалізації рішення адміністратор зобов'язаний стежити за тим, як воно виконується, та за необхідності допомагати та адаптувати.

Контроль та оцінка результатів. На цьому етапі проводиться аналіз і оцінка фактично отриманих результатів і ступінь їх відхилення від планових показників. Однак слід пам'ятати, що рішення керівництва завжди тимчасове. Термін його дії відповідає періоду відносної сталості проблемної ситуації. Тому головним завданням контролю є вчасно виявити зниження ефективності рішення та виправити його.

Висновок

Отже, управлінське рішення – це перш за все вибір альтернатив. Процес ухвалення управлінського рішення є певною замкнутою схемою. Все починається з постановки управлінського завдання. Тут відбувається пошук альтернативи та визначення напрямів реалізації поставлених завдань. Якщо є проблеми і несумісності, необхідно переглянути стрижневі мети діяльності організації. Після пошуку альтернатив проводиться порівняння та оцінка за певними показниками. Наступний етап - вибір, який передбачає впровадження рішення..

Список літератури:

1. Данилович М. Прийняття стратегічних управлінських рішень на підприємстві: автореф. дис. … канд. екон. наук: спец. 08.06.02. Львів, 2001. 18 с.

2. Хрущ Н., Корпан О., Желіховська М. Проблеми прийняття управлінських рішень в системі стратегічного управління підприємствами. Вісник Хмельницького національного університету. 2010. № 1. С. 41–45.

3. Мала Н. Мистецтво прийняття управлінського рішення. Науковий вісник України. 2010. С. 345–351.

4. Щербаков О., Наришкін В. Система підтримки прийняття рішень як невід’ємна частина сучасного інформаційного забезпечення для управління бізнесом. Інформаційні технології в технологічних системах. 2011. № 3. С. 93–96.

5. Гришин В. Інформаційні системи як ефективний засіб забезпечення прийняття управлінських рішень органами державної влади. Вісник Книжкової палати. 2011. № 5. С. 29–32.

6. Шимко І. Алгоритм прийняття управлінських рішень в умовах ризику (невизначеності). Управління розвитком. 2011. № 20(117). С. 149–151.

7.Коюда В. Якість та ефективність управлінських рішень системи антикризового управління. Управління розвитком. 2011. № 4(101). С. 218–223.

УДОСКОНАЛЕННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ БІЗНЕС-ОРГАНІЗАЦІЇ

Мацур Ярина Володимирівна
Студентка V курсу факультету економіки та управління
ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана»,
Україна

Актуальність тематики розробки та реалізації конкурентної стратегії бізнес-організації обумовлена негативними макроекономічними трендами та шоками, які спровоковані COVID-обмеженнями, військовим станом в Україні. При цьому погіршення рівня платоспроможного попиту значно посилює конкурентну боротьбу бізнес-організацій вказаного профілю. Це зумовлює потребу діагностики, розробки та реалізації конкурентної стратегії бізнес-організації в динамічних макроекономічних умовах. Саме ефективна конкурента стратегія бізнес-організації дозволяє якісно спрогнозувати систему маркетингових дій при значних коливаннях платоспроможного попиту та кризи в загалом.

Сучасні тренди посилення конкуренції на більшості товарних та сервісних ринках вказують на потребу формування гнучкої системи управління бізнес-процесами на основі ефективності конкурентної стратегії бізнес-організації[1]. В даний час відсутнє уніфіковане розуміння сутності поняття конкурентної стратегії бізнес-організації, що обумовлено об’єктивними економічними та науковими факторами різноплановості цього поняття. Тому важливим є аналіз сутності та наукової палітри трактування терміну конкурентної стратегії бізнес-організації.

На основі дослідження сутності та поняття конкурентної стратегії бізнес-організації можна узагальнити те, що її розуміють як елемент загальної стратегії ведення бізнесу, що передбачає формування окремих тригерів та векторів поведінки на товарних та сервісних ринках, які направлені на отримання додаткових переваг, розширення або збереження ринкової частки підприємства, активізації збуту, відповіді на зміну маркетингової стратегії конкурента, пошук резервів росту в умовах макроекономічної та ринкової нестабільності. Дане трактування сутності конкурентної стратегії бізнес-організації на товарних та сервісних ринках є різноплановим та охоплює значну частину потенційного стратегічного управління сучасної бізнес-організації.

Розгляд видів та форм конкурентної стратегії бізнес-організації вказує на диференційовані теоретико-методичні та практичні підходи до процесу виділення та реалізації конкурентної стратегії бізнесу[2]. В науковій думці існують класичні конкурентні стратегії, застосовувати які можна в базовому варіанті до більшості товарних та сервісних підприємств. В той же час динамічність ринкової кон’юнктури вимагає від сучасного стратегічного керівництва більшості фірм використання адаптивних гнучких підстратегій конкурентної поведінки на ринках[3].

Систематизація науково-практичних підходів до інструментарію розробки конкурентної стратегії бізнес-організації на товарних та сервісних ринках в умовах динамічної ринкової кон'юнктури вказує на існування товарних, продуктових, інноваційних, технологічних, організаційних та інших видів інструментів досягнення конкурентних переваг з метою забезпечення поступального росту організації[4]. при цьому отримання конкурентних резервів дозволяє сучасному підприємству планувати розширення або збереження ринкової частки підприємства, активізацію збуту, реакцію на зміну маркетингової стратегії конкурента, забезпечувати пошук резервів зростання в умовах макроекономічної та ринкової нестабільності.

Список літератури:

1.Гордієнко П.Л. Стратегічний аналіз:навчальний посібник. К.:Алерта, 2008. 47 8с.
2.Максимець К. Особливості формування конкурентної стратегії підприємства-імпортера.*Вісник Київського інституту бізнесу та технологій.* 2017.№ 2.С. 48-51.
3.Ілляшенко С.М. Маркетингова товарна політика:підручник/С.М. Ілляшенко.С уми:ВТД. Університетська книга, 2005. 234 с.
4. Кадирус І. Г. Теоретичні аспекти формування конкурентної стратегії аграрних підприємств. *Агросвіт.* 2014. № 1. С. 3-5.

МОТИВАЦІЯ У МЕНЕДЖМЕНТІ

Орлов Олексій Геннадійович
викладач кафедри менеджменту
Рівненський державний гуманітарний університет

Новак Юлія Володимирівна
студентка 3 курсу
Рівненський державний гуманітарний університет

Постановка проблеми. В сучасних ринкових умовах господарювання важливого значення набуває вміння ефективно здійснювати процес мотивації працівників, з кінцевою метою покращити ефективність трудового процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над питанням мотивації у менеджменті працювали такі українські вчені як Баксалова О. М., Яцура В., Жужкіна Н. І., також і зарубіжні, а саме Маслоу А., Портер Л., МакГрегор Д., Лоулер Е., Скінера Б., та інші.

Формулювання цілей. Метою дослідження є аналіз мотивації стосовно працівників для створення ефективного механізму мотивації праці щодо працівників в управлінській діяльності.

Виклад основного матеріалу. Термін “мотивація” у сучасній науковій літературі має багато визначень, наприклад Афонин А.С. стверджує, що мотивація – управлінська діяльність, спрямована на стимулювання працівників для досягнення цілей підприємства[1,с.40]. На думку українського дослідника Є.Мурашка термін “мотивація” має таке визначення: мотивація – це процес спонукання працівників до активної трудової діяльності для задоволення їхніх власних потреб, інтересів у поєднанні з досягненням цілей організації,або це сукупність стійких мотивів, що визначаються характером особистості, її ціннісною орієнтацією та спрямовуючою діяльністю [2]. Проаналізувавши вищенаведенні визначення ми можемо стверджувати, що мотивація – це спонукальна причина, імпульс до вчинку або дії, виникає через незадоволення специфічних потреб людини. Також іншими словами, дане поняття означає сукупність об’єктивних і суб’єктивних факторів, які змушують індивідуума поводитись відповідним чином, тобто складається з трьох чинників: зусиль , організаційних завдань та індивідуальної потреби. Тобто, щоб виникло бажання зробити ту чи іншу дію, потрібно мати «проблему», яка представлена потребою. Як пише Харченко Т. М., мотивація є провідною функцією управління, оскільки досягнення мети залежить від злагодженої роботи працівників, важливо щоб вони робили це добровільно і творчо [3, с. 87]. Для мотивації в управлінський діяльності важливим є те, щоб працівники домагалися досягнення цілей організації добровільно і творчо. Проте, на практиці часто спостерігається картина невмілого застосування системи мотивації, і, як наслідок, висока плинність кадрів, низькі результати діяльності. Звичайно ж, гроші в забезпеченні мотивації дуже важливі, але спроба звести до них всю трудову мотивацію буде

дуже спрощеним розумінням сил, що визначають відношення людей до праці, і тих можливостей, які має в своєму розпорядженні керівник, що бажає надихнути своїх підлеглих на хорошу роботу. Важливо застосовувати не тільки одну матеріальну мотивацію, а й ще нематеріальну. В деяких випадках вона є ефективнішою, ніж грошова винагорода. На співбесіді з людиною на посаду варто визначити, який саме тип мотивації буде в пріоритеті. Якщо вона зацікавлена лише в матеріальній, то їй важко сприймати творчі нововведення, розробки, ідеї і так далі. Розглянемо детальніше ці типи мотивації. Одним із видів є матеріальна – найбільш очевидний спосіб нагородити працівників. Мова йде про прагнення достатку, хорошого рівня добробуту, матеріального стандарту життя. Тобто, якість та кількість праці має співвідноситись із заробітною платнею. Якщо збільшується трудовий внесок, то і відповідно об'єми праці, що мають високий результат. В Україні є актуальною проблема матеріальної мотивації, що зумовлена низькими доходами, деформацією в їхній структурі і потребі впровадження і застосування нових форм і методів мотивації. Назарова В. Г. дослідила, що керівникам необхідно використовувати різноманітні методи цієї мотивації, тобто крім зарплати мають бути ще грошові виплати у вигляді премії за результатами роботи працівника, і тим самим він показує, що людина є цінною на своїй посаді [4,с.10]. В західних фірмах сучасні способи матеріальної мотивації включають в себе додаткові премії, медичне обслуговування, страхування, відпочинок за хорошу роботу. Ще одним видом є нематеріальна мотивація, яка направлена на підвищення лояльності працівників до компанії одночасно із зниженням витрат на компенсацію співробітникам їх трудовитрат [5, с. 211]. Це означає, що працюючим людям надається винагорода за результативну працю не у вигляді грошових премій, а надають можливість для розвитку, навчання, просування в кар'єрі, пільгові забезпечення. Ми дослідили, що досить ефективним є метод заохочення вільним часом, в Україні така практика не застосовується. Хоча вона має право на існування, адже використання гнучких форм зайнятості (скорочений робочий день, збільшення відпустки, гнучкий графік роботи, надання відгулів та ін.) надає можливість вибору працездатному населенню між робочим часом та відпочинком – так пише Харченко [3,с.130]. Можна запропонувати такі методи нематеріальної мотивації, як постановка перед працівниками чітко сформульованих і досяжних цілей; залучення працівників до різних програм навчання і підвищення кваліфікації; створення якомога прозорішої системи оцінки і оплати їх праці; делегування працівникам управлінських повноважень; підвищення персональної відповідальності кожного працівника з наданням права вибору методів вирішення поставлених задач; увага безпосереднього керівництва до думки працівників; наділення працівників владними повноваженнями при проведенні невиробничих заходів. Як дослідила Гривківська О. В., що впродовж декількох років спостерігаємо тенденцію застосування західного досвіду мотивування, і це має свою дієвість та високий результат [6, с. 88]. В європейських країнах досить серйозно ставляться до питань мотивації працівників. Майже кожна компанія має у своєму колективі спеціаліста, який розуміється на ефективному управлінні,

знає його тонкощі. Також наявність психолога має досить позитивні наслідки на атмосферу між працівниками, результат спільної праці є на високому рівні [7, с.25]. В Україні переважно використовують перший тип мотивації, сам керівник або його помічник займається питанням стимулу. Важливо, щоб керуюча особа вміла не лише ставити конкретні задачі, а й правильно використовувати креативний потенціал для розвитку компанії, орієнтуватися на поточні проблеми і потреби підлеглих. Щоб утворювався діалог між керівником та працівником, керуючий не повинен обмежувати думку колективу, підтримувати незначні успіхи, надавати можливість себе проявляти іншим і так далі. Особливої актуальності для управління мотивацією персоналу організації набуває вирішення проблем координації, узгодження потреб, мотивів та цілей працівників і підприємства в цілому.

Отже, мотивація являє собою систему заходів, які сприяють розвитку працівників та компанії в цілому. В кожної організації використовуються різноманітні методи мотивації. Шкода, що надають перевагу матеріальній та ігнорують ефективність нематеріальної. Не варто забувати, що впровадження будь-якого методу має базуватись на потребах та інтересах працівників.

Література:

1. Афонин А.С. Основы мотивации труда:организационно – экономические аспекты: Учебное пособие/ Афонин А.С. – К.:МЗУУП, 1994. – С.40.

2. Мотивація і стимулювання трудової діяльності в управлінні персоналом [Електронний ресурс] / Є. Мурашко // Економіка і менеджмент культури. - 2013.- №2.-С.50-54.-Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekmk_2013_2_12.

3. Харченко Т.М. Матеріальне стимулювання персоналу як складова розвитку підприємств / Т. М. Харченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 3, т. 3. – С.129–131.

4. Назарова В. Г. Економічні аспекти стимулювання праці в ринкових умовах / Г.В. Назарова // Вісник Харківського НАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія «Економічні науки» . – 2010. – № 11.–С. 8–12.

5. Поліщук Д.І Мотивація як чинник підвищення продуктивності на підприємстві / Д.І. Поліщук, Я.Д. Качмарик, // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. − Вип. 21.8. – С. 209–213

6. Гривківська О. В. Мотивація персоналу в зарубіжних компаніях / О.В. Гривківська // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №9. – С. 86-91.

7. Баксалова О. М. Мотивація як функція менеджменту в системі забезпечення ефективного використання ресурсу робочої сили персоналу підприємства / О. М. Баксалова, А. О. Рябова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2017. - № 6(1). - С. 25-29.

УПРАВЛІННЯ ВАРТІСТЮ ПРОЕКТУ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Шапа Надія Миколаївна,
кандидат економічних наук, доцент
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

Гапоненко Вікторія Сергіївна
студентка групи ПМен-21мп
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

Війна в Україні чинить багато руйнувань та наносить серйозні втрати економіці країни. Тільки приблизні підрахунки аналітиків говорять про 35 % скорочення ВВП [1] та прямі втрати економіки близько 113,5 млрд доларів [2] Однак, попре всі складності вже зараз потрібно думати про відновлення країни. Наразі є багато підприємств, які продовжують діяльність і навіть реалізують нові проекти з метою відновлення будівельного фонду країни, пошкодженої інфраструктури, тощо.

Яким би не був проект, його успішна реалізація потребує знань та вмінь управління різними параметрами проекту. Одним з головних параметрів є вартість проекту, розрахунок якої в умовах невизначеності або навіть загрози зовнішнього середовища ускладнюється. Зазвичай, головна мета управління вартістю полягає у забезпеченні виконання проекту в рамках затвердженого бюджету. Зрозуміло, що в умовах стабільності зовнішнього оточення та передбачуваності змін це цілком можливо. Однак в умовах невизначеності точно розрахувати бюджет проекту доволі складно, тому корегувати загальну вартість проекту, на наш погляд, доцільно шляхом розрахунку прогнозної оцінки вартості всіх робіт проекту. У разі, якщо вартість виконання всіх робіт передбачити складно, необхідно визначити ключові роботи, витрати на виконання яких будуть найсуттєвішими.

Аналіз наукової літератури дозволяє визначити декілька підходів та методів до оцінки вартості робіт проекту, котрі підходять для усіх типів проектів, а саме:

1) оцінка зверху донизу – виконується на основі декомпозиції робіт та, використовуючи дані попередніх проектів, оцінюється вартість кожного елемента [3];
2) оцінка знизу нагору – зворотній до попереднього метод, у якому кожне завдання оцінюється індивідуально, а потім ці оцінки підсумовуються [3];
3) аналогова оцінка ґрунтується на експертних оцінках та інформації, що базується на аналогічних впроваджених проектах. За нормальних умов допустиме відхилення може сягати до 20% [4], проте, в умовах невизначеності, розрахунок ускладнюється, а відхилення показника може зростати у рази;
4) триточкова оцінка використовує математичний підхід та розраховується як середньозважене значення оптимістичної, найбільш ймовірної та песимістичної оцінки усіх робіт [5];

5) оцінка параметричної моделі – це науковий метод, який передбачає знаходження такого параметру проекту, зміна витрат якого веде за собою пропорційну зміну вартості проекту [6]. Проте, оскільки дана оцінка заснована лише на математиці, при впровадженні проектів, виникають складності у її розрахунку. Головним недоліком виступає те, що вона не враховує фактор невизначеності умов зовнішнього середовища, а також певні відмінності між проектами, наприклад, екологічні, політичні, культурі тощо.

Представлені методи є базовими, а їх вибір може відрізнятися залежно від галузі, в якій працює компанія, потреб проекту та особистих вподобань керівника. Проте, в умовах невизначеності, найкращими з перерахованих виступають наступні варіанти – триточкова оцінка, оцінка зверху донизу та зворотна до неї, оскільки саме вони найбільше орієнтовані на оцінку вартості у теперішніх умовах та не спираються здебільшого на попередні дослідження.

Управління вартістю проекту має чотири основні процеси [7, С.267]:

- планування ресурсів;
- оцінка вартості;
- бюджетування витрат;
- контроль витрат.

Оскільки можуть з'явитися нові витрати, а обсяг проекту може бути скоригований, керівник проекту повинен бути готовим управляти такими змінами на кожному з чотирьох процесів у будь-який час протягом життєвого циклу проекту.

Найпершим кроком у будь-якому процесі управління витратами є планування ресурсів, на якому менеджер аналізує обсяг і специфікацію робіт проекту, щоб з'ясувати, які ресурси будуть потрібні.

Ресурсами проекту вважається все те, що допомагає завершити проект, включаючи гроші, час, обладнання і навіть членів команди [8, С.196]. Щоб створити максимально точний план ресурсів, необхідно отримати консультації від учасників проекту про те, які ресурси їм потрібні для його виконання.

Наступним кроком, після визначення ресурсів проекту, виступає оцінка вартості їх придбання. Головним на цьому етапі виступає збір якомога більшої кількості інформації про вартість необхідних ресурсів, для подальшої обґрунтованої оцінки витрат. Також потрібно брати до уваги те, що ціна ресурсів може збільшитися, оскільки може пройти деякий час між тим, коли виконана оцінка та тим, коли вони будуть придбані [8, С. 196-199].

Після того, як визначено загальні оцінки потреб проекту та вимоги до ресурсів, розпочинається бюджетування проекту. На даному етапі враховуються усі витрати проекту. Ключова вигода цього процесу полягає в тому, що він визначає базовий план управління вартістю, звіряючись з яким можна відстежувати та контролювати виконання проекту. Досконало розроблений графік та план ресурсів дозволяють більш точно планувати витрати.

Бюджетування створює базовий рівень вартості проекту, щодо якого вимірюється та оцінюється ефективність витрат, що, згодом, дозволяє визначити, який обсяг бюджету необхідно звільнити [9, С.45].

Під час виконання проекту також необхідно аналізувати та уточнювати оцінки вартості для відображення додаткових деталей у міру їх виявлення та після перевірки припущень. У багатьох випадках проектні групи пропонують кілька рішень для проекту, і оцінка вартості допомагає їм вирішити, яким шляхом йти. Точність оцінки вартості проекту підвищується у міру просування проекту за життєвим циклом [4]. У деяких організаціях діють керівні вказівки щодо того, коли такі уточнення слід робити і яка точність чи ступінь достовірності при цьому очікується. Іноді процес оцінки також дозволяє командам оцінювати та скорочувати витрати. Наприклад, інжиніринг вартості допомагає отримати максимальну віддачу від проекту за одночасного зниження витрат.

До оцінки економічної ефективності проекту можна підходити по-різному, наприклад, через управління освоєним обсягом (EVM) - це методологія управління проектом, яка об'єднує обсяг, вартість і час. Його основні принципи включають вимірювання, прогнозування та підвищення ефективності проекту, за допомогою трьох ключових вимірів – планова, освоєна та фактична вартості [10, С.458]. Дана оцінка надає індикатори очікуваних результатів проекту, заснованих на його минулих показниках, і підкреслює необхідність коригувальних дій, що особливо актуально в умовах невизначеності, оскільки дозволяє керівнику проекту вчасно скоригувати свою стратегію відповідно до намічених цілей.

Перед тим як почати реалізацію проекту, також необхідно провести оцінку його економічної ефективності. Насправді, однозначного визначення даного поняття не існує, проте, думки багатьох авторів сходяться на тому, що економічна ефективність – це відношення кінцевого результату до витрачених на нього ресурсів.

Оскільки для реалізації більшості проектів необхідні певні інвестиції, то вищезгадану оцінку можна проводити з використанням критерію чистого дисконтованого доходу, на основі руху грошових коштів. При цьому, методи, які застосовуються для визначення прибутковості інвестицій – динамічні та враховують увесь термін дії даної інвестиції [11, С.213].

Найпопулярніший метод дисконтування базується на чистій теперішній вартості NPV, яка є різницею між теперішньою вартістю надходжень і теперішньою вартістю відтоків, що виникають внаслідок розглянутих інвестицій, і оновленою поточною вартістю прибутків від прогнозованих інвестицій [12, С.43]. Головною перевагою даного методу виступає його застосування, навіть, в умовах невизначеності, оскільки при його розрахунку враховується вплив інфляції, шляхом коригування майбутніх надходжень через коефіцієнт дисконтування.

Також широко розповсюдженими та достатньо простими у розрахунку методами вважаються внутрішня норма прибутку (IRR), індекс прибутковості (PI), дисконтований період окупності (DPP) та інші. Загальний недолік перерахованих вище показників ефективності полягає у тому, що, для достовірності та надійності результатів, необхідно ввести точні вхідні данні,

проте, інвестиції, окрім інфляції, характеризується також безліччю інших факторів, які складно розрахувати в умовах невизначеності. Тому при прогнозуванні економічної ефективності необхідно використовувати дуже трудомістку, проте більш коректну методику розрахунку, яка передбачає коригування всіх факторів, які впливають на грошові потоки та зумовлюють ризик за певним показником.

Окрім вищезгаданих, існують й багато інших методів оцінки, які можна застосовувати в різних ситуаціях. Серед них неможливо виокремити якийсь один та сказати що він кращий, оскільки усі вони використовують різний підхід до розрахунку, проте їх комбінація підвищує ймовірність та надійність результату оцінки залучення інвестицій, оскільки ґрунтується на різносторонньому аналізі.

Список використаної літератури:

1. Скорочення ВВП та безпрецедентний дефіцит бюджету: у МВФ оцінили наслідки війни для економіки України. [Електронний ресурс]. /Аналітичний портал «Слово і діло»/ - Режим доступу: https://www.slovoidilo.ua/2022/10/20/novyna/ekonomika/skorochennya-vvp-ta-bezprecedentnyj-deficyt-byudzhetu-mvf-oczinyly-naslidky-vijny-ekonomiky-ukrayiny

2. Прямі втрати української економіки через війну сягають близько $113 мільярдів — KSE. [Електронний ресурс]. /Укрінформ/ - Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3555082

3. Які відмінності між підходами «знизу вгору» та «зверху вниз»? [Електронний ресурс]. /Businessemt/ - Режим доступу: https://uk.ebrdbusinesslens.com/41-info-8784461-differences-bottomup-topdown-estimating-approachesl-63017 (дата звернення: 27.09.2022)

4. Як оцінювати проект. [Електронний ресурс]. /Gazette/ - Режим доступу: https://gazette.com.ua/economy/yak-otsinyuvati-proekt-2 (дата звернення: 27.09.2022)

5. Раєвська Н. Як забезпечити успіх проекту. Ціна компетентності. Методологія оцінки проектів. [Електронний ресурс]. /TQMsystems/ - Режим доступу: https://tqm.com.ua/ua/likbez/ua-articles/trohtochechna-ocinka (дата звернення: 27.09.2022)

6. Методи оцінки проекту. [Електронний ресурс]. /Education-Wiki/ - Режим доступу: https://uk.education-wiki.com/3552046-project-estimation-techniques (дата звернення: 28.09.2022)

7. Руководство к своду знаний по управлению проектами (Руководство PMBoK). 6-е изд. 2017. - 762 с.

8. Довгань Л.Є., Мохонько Г.А., Малик І.П. «Управління проектами»: навчальний посібник до вивчення дисципліни для магістрів галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 073 «Менеджмент» спеціалізації: «Менеджмент і бізнес-адміністрування», «Менеджмент міжнародних проектів», «Менеджмент інновацій», «Логістика». – К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. – 420 с.

9. Зачко О. Б., Івануса А.І., Кобилкін Д.С. Управління проектами: теорія, практика, інформаційні технології. – Л.: ЛДУ БЖД, 2019. – 173 с.

10. Управління ІТ-проектами. [Книга 1. Стандарти, моделі та методи управління проектами]. Л.: «Новий Світ – 2000». 2011. 550 с.

11. Ковшун Н.Е. Аналіз та планування проектів. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 344 с.

12. Кропельницька С.О., Цигилик І.І. Аналіз і розробка інвестиційних проектів: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. –174 с.

РОЛЬ СУЧАСНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІЧНИХ МЕНЕДЖЕРІВ

Шевчик Богдан Володимирович
аспірант закладу вищої освіти кафедри педагогіки та менеджменту освіти
ТНПУ імені Володимира Гнатюка

Шевчик Любов Омелянівна
канд.біол.наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри ботаніки та зоології
ТНПУ імені Володимира Гнатюка

Кравець Наталія Ярославівна
канд. біол. наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри мікробіології, вірусології та імунології
ТНМУ ім. І. Я. Горбачевського

Економічна криза, пов'язана з повномасштабною війною росії проти України, в першу чергу посилює і екологічну кризу. На фоні цього зростає значення освіти загалом та екологічної освіти, зокрема, що відіграє важливу роль у формуванні як наукових, так і регулятивних принципів сучасного суспільства. На сьогодні досягнення цілей, обумовлених концепцією сталого розвитку, а саме встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, зокрема потребу в безпечному і здоровому довкіллі, можливе завдяки впровадженню ефективної системи екологічного менеджменту [1]. Реалії сьогодення вимагають від майбутніх екологічних менеджерів навичок впровадження у життя методичної бази, яка ґрунтується на сучасній біологічній концепції та наукових принципах, включає напрацювання природоохоронної бази, побудову системи ефективного адміністративного управління, перехід економіки на ресурсозберігаючий і маловідходний режим роботи. Подібна орієнтація в остаточному підсумку активізує розгляд пріоритетних теоретичних та практичних питань організації нового рівня життєдіяльності – раціональної, ефективної і безпечної як для людини, так і навколишнього середовища.

На відміну від загальноприйнятої в XX ст. антропоцентричної концепції, екологічна освіта переходить до доктрини біоцентризму, що втілюється засобами глибинної екології. А саме вивчає живі організми як рівноправну, невід’ємну складову біосфери, визнає рівну рівневу організацію та коеволюцію живої природи, гуманістичне («людяне») ставлення до неї.

Усвідомлення цього все більше переконує суспільство у необхідності орієнтації сучасних господарських та освітніх технологій на дотримання принципів і законів життєдіяльності біосфери.

Першим серед яких єпринцип взаємозв'язку. У живій природі всі види взаємопов'язані між собою, і знищення одного може спричинити доволі непередбачувані наслідки для екосистеми.

З цього випливає наступний принцип – принцип рівноваги. Популяції окремих видів, що живуть разом, формують біоценоз, злагоджена робота котрого забезпечує стан довкілля: якість природних вод, склад повітря, родючість ґрунтів та ін.

Неможливість знищення хоча б одного виду, яким би малозначимим чи навіть шкідливим він не видався, обумовлюється принципом потенційної корисності. Людина, як правило, не може передбачити значення того чи іншого виду для людства у майбутньому.

Все більше значення за останні роки набуває принцип незамінності. Згідно з яким харчові продукти, ліки та одяг природного походження не можуть бути повністю замінені на штучно створені.

Принципи різноманіття за значенням та змістом відрізняється від попередніх і реалізується на рівні спілкування людини з живою природою (бойові дії, бізнес, рибальство, мисливство, туризм, сільськогосподарська діяльність та ін.), що характеризується різноманіттям живого. Власне цей принцип випливає з генетичної та культурної унікальності кожної особистості, що визначає унікальність здібностей кожної людини, а отже і унікальний набір живих організмів, спілкування з котрими буде актуальним для кожної окремої людини.

Надзвичайно важливим також є принцип самоорганізації. Згідно із яким у біосфері продукти життєдіяльності одних біологічних видів використовуються іншими як джерело для їхнього розвитку. Відповідно до нього першочергові завдання екологічних менеджерів повинні спрямовуватися насамперед на збереження відновлюваного потенціалу природного середовища, не допускаючи руйнівних змін у системах з вже штучно створеними соціально-економічними стандартами.

Актуальність запровадження нових управлінських технологій тісно пов'язана з державною політикою в освіті. Особливо яскраво вираженою у контексті євроінтеграції та реформування вітчизняної освіти. Інноваційні технології в управлінській діяльності екологічного менеджера в таких умовах якнайкраще підходять для становлення особистості, готової до вільного гуманістично орієнтованого вибору.

У наукових працях сучасних вчених В.О.Аніщенко, Т.Л.Кайстренко (2003), О.О.Веклич (1999), С.К.Харічкової, Т.П.Галушкіної (2000), В.О.Аніщенко, Т.Л.Галькевич (2006), Т.О.Мельник, Ю.В.Аксентій (2006) концепція екологічного менеджменту включає повний комплекс проблем, пов'язаних з екологічними процесами як об'єктом управління.

Загалом саме освіта може стати інструментом, спрямованим на вирішення важливих питань сталого розвитку: вирішення екологічних проблем, проблем збалансованого використання відновлюваних та невідновлюваних природних ресурсів, створення багатофункціональної системи менеджменту, а також широкого кола питань етичного та правового характеру [2].

Саме екологічній освіті, як рушійній силі якісних змін в суспільстві, зміні поглядів людини, її поведінки у соціальному та природному середовищах, належить особлива роль. Щодо освіти для збалансованого розвитку, вона має стати новим процесом навчання, який однаковою мірою охоплюватиме економічні, соціальні й екологічні аспекти та стимулюватиме процеснавчання екологічних менеджерів протягом усього життя [3,4].

Список літератури

1.Чепелюк Г. М., Гайович В. Ю. Визначення категорії «сталий розвиток» у контексті екологічного підприємництва. *Ефективна економіка*. 2020. № 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8068 (дата звернення: 28.11.2022).

2.Возна Н.Г., Волошина В.Г. Екологічна освіта для сталого розвитку. *Наукові записки*.2020. вип.10, част.І. С. 120-123.

3. Ісаєнко В.М. Освіта для сталого розвитку: Європейський вимір. *Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні* : матер. ІІІ міжнародної науково – методична конференції (Тернопіль 18 – 20 травня 2016 р). Тернопіль. ТНТУ. 2016. С. 38 – 41.

4.Бондар О. І., Барановська В. Є., Єресько О. В. та ін. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях : науково-методичний посібник для вчителів / за ред. О. І. Бондаря. – Херсон : Грінь Д.С., 2015. - 228 с.;С.70

DETERMINATION OF DENTAL STATUS IN PATIENTS WITH EATING DISORDERS

Reshetnyk Lujdmila,
PhD, assistant of the Department of Dentistry, Institute of Postgraduate Education, Bogomolets National Medical University, Kiev, Ukraine

Topicality. Eating disorders (ED) are a class of mental disorders of pathological eating habits that negatively affect a person's physical or mental health, and include psychogenic overeating (eating large amounts of food in a short time), anorexia nervosa (pathologically limited nutrition with consequences for the body), bulimia nervosa (overeating with attempts to get rid of what has been eaten), distortion of taste (eating inedible products), selective eating disorder (reduced or absent interest in food).

In the general population, according to WHO, the rate of eating disorders ranges from 1,73 to 5,6 per 100,000 population, with a frequency of 1,9-8.3% in women and 1,4% in men.

The goal was to determine the structure of dental diseases in patients with eating disorders.

Materials and methods. We observed 68 patients with eating disorders aged 19-36 years (52 women and 16 men) - (the main group). The control group consisted of 30 people of a similar age and gender distribution with carious disease without signs of caries and diseases of internal organs and systems, who follow an adequate and balanced diet.

Used clinical and radiological methods of dental status assessment, as well as statistical ones.

Research results. We established that all patients of the main group (100%) had multiple, mostly complicated caries, which was characterized by an acute course with localization in the cervical and proximal areas of the teeth. Chronic candidal angular cheilitis was diagnosed somewhat less often (73.4±1.2%) in comparison with carious disease. In 86.14±0.8% of patients, among the diseases of the parodontal soft tissues, independent catarrhal gingivitis with predominant damage to the marginal part of the gums with a sluggish course and rare exacerbation of the pathological process in the parodontal soft tissues prevailed, while other forms of gingivitis were were not determined.

We diagnosed that generalized parodontitis, initial - I degree, in 7.14±0.6% of cases with predominantly symptomatic catarrhal gingivitis. 28.57±1.5% of patients with were diagnosed with generalized periodontitis, initial - I degree, with symptomatic hypertrophic gingivitis, granulating form.

It should be noted that all patients with eating disorders had an unsatisfactory level of oral hygiene, which was 3.2-4.8 points according to Yu.A. Fedorova - V.V. Volodkina and 2.2-3.6 points according to the simplified Green-Vermillion index.

Conclusions. It was established that carious disease is diagnosed in 100% of patients with eating disorders against the background of unsatisfactory oral hygiene.

Lesions of the mucous membrane of the oral cavity are represented by the manifestation of chronic angular cheilitis in 71.4±0.6%.

Generalized lesions of the parodontal tissues in 82.14±0.8% of patients with eating disorders are represented mainly by a sluggish course of chronic catarrhal gingivitis, and in 28.57±1.5% of patients by generalized periodontitis, initial - I degree, with symptomatic hypertrophic gingivitis, granulating form .

The high frequency and peculiarities of the manifestation of dental diseases in patients with eating disorders require the inclusion of this contingent of patients in the group of increased risk with the subsequent development of an algorithm for the treatment of dental diseases taking into account the peculiarities of their general status.

Literature

1. Gibson D, Workman C, Mehler PS. Medical complications of anorexia nervosa and bulimia nervosa. Psychiatr Clin North Am. 2019;42:263-274.

2. Linna MS, Raevuori A, Haukka J, Suvisaari JM, Suokas JT, Gissler M. Reproductive health outcomes in eating disorders. Int J Eating Disord. 2013;46:826-833.

3. Solmi M, Veronese N, Correll CU, et al. Bone mineral density, osteoporosis, and fractures among people with eating disorders: a systematic review and meta-analysis. Acta Psychiatr Scand. 2016;133:341-351.

4. Wassenaar E, Friedman J, Mehler PS. Medical complications of binge eating disorder. Psychiatr Clin North Am. 2019;42:275-286.

5. Brady WF. The anorexia nervosa syndrome. Oral Surg Oral Med Oral Pathol. 1980;50:509-516.

6. Dario LJ. Prosthodontic rehabilitation of a bulimic. A case report. Int J Periodont Restorat Dent. 1986; 6: 22-33.

7. Hellström I. Oral complications in anorexia nervosa. Scand J Dent Res. 1977;85:71-86.

8. Hudson JI, Lalonde JK, Berry JM, et al. Binge-eating disorder as a distinct familial phenotype in obese individuals. Arch Gen Psychiatry. 2006;63:313-319.

9. Eddy KT, Keel PK, Dorer DJ, Delinsky SS, Franko DL, Herzog DB. Longitudinal comparison of anorexia nervosa subtypes. Int J Eating Disord. 2002;31:191-201.

10. Smink FR, van Hoeken D, Hoek HW. Epidemiology, course, and outcome of eating disorders. Curr Opin Psychiatry. 2013;26:543-548.

11. Keski-Rahkonen A, Mustelin L. Epidemiology of eating disorders in Europe: prevalence, incidence, comorbidity, course, consequences, and risk factors. Curr Opin Psychiatry. 2016;29:340-345.

12. Hoek HW. Review of the worldwide epidemiology of eating disorders. Curr Opin Psychiatry. 2016;29:336-339.

13. Hudson JI, Hiripi E, Pope HG Jr, Kessler RC. The prevalence and correlates of eating disorders in the National Comorbidity Survey Replication. Biol Psychiatry. 2007;61:348-358.

14. Treasure J, Duarte TA, Schmidt U. Eating disorders. Lancet. 2020;395:899-911.

15. Blanchet C, Guillaume S, Bat-Pitault F, et al. Medication in AN: a multidisciplinary overview of meta-analyses and systematic reviews. J Clin Med. 2019;8:278.

16. Keski-Rahkonen A, Hoek HW, Susser ES, et al. Epidemiology and course of anorexia nervosa in the community. Am J Psychiatry. 2007;164:1259-1265. 18. Berkman ND, Lohr KN, Bulik CM. Outcomes of eating disorders: a systematic review of the literature. Int J Eating Disord. 2007;40:293-309.

SPASTICITY OF THE UPPER LIMB

Shevtsov Oleksandr
Candidate of Medical Sciences, docent
Kharkiv National Medical University

Lytenko Mikhaylo
Assistant
Kharkiv National Medical University

Diakov Maksym
Student
Kharkiv National Medical University

Introduction. A stroke is a severe acute pathology that is accompanied by damage to some parts of the brain. One of the consequences of a stroke is the so-called spasticity, which is a constant tension of certain muscles of the limbs, as a result of which the limb acquires a permanent unnatural position. Spasticity is a very common consequence of stroke - this complication occurs in 25%-43% of cases [1]. Such a position and constant tension leads to discomfort, pain and a certain limitation of movement in the patient. Spasticity is caused by the absence or reduction of the inhibitory effect on the motoneurons of the corresponding nerves, and, as a result, hypertonus with increased activity of tendon reflexes. Inhibition, in its turn, is caused by damage to the nervous system as a result of a hemorrhagic or ischemic stroke. CNS damage can be localized in some parts of the terminal and midbrain: substantia nigra, reticular formation, basal nuclei, and other structures, which will lead to a violation of motor neuron inhibition and, as a result, spasticity.

Results. There are several so-called pathological conditions of the upper limb, which are usually found in people with spasticity. All of them differ in the type of work performed in three joints: shoulder (art. humeri), elbow (art. cubiti) and radiocarpal (art. radiocarpalis).

The first pathological condition is characterized by a static position in the shoulder joint, flexion in the elbow joint (contraction of m. brachialis, m. biceps brachii et m. brachioradialis) and flexion in the carpal joint (contraction of m. flexor carpi ulnaris et m. flexor carpi radialis). Innervation: n. musculocutaneus, n. radialis, n. ulnaris, n. medianus. Arteries: a. radialis recurrens, a. brachialis, a. radialis, a. ulnaris, aa. collaterales ulnares.

The second pathological condition is characterized by adduction (excessive) in the shoulder joint (contraction of m. pectoralis major and m. teres major), flexion in the elbow joint (contraction of m. brachialis, m. biceps brachii and m. brachioradialis) and extension in the wrist joint (contraction of m. extensor digitorum, m. extensor carpi radialis et m. extensor carpi ulnaris). Innervation: n. pectoralis medialis et lateralis, n. subscapularis, n. musculocutaneus, n. radialis, n. ulnaris. Arteries: a. thoracoacromialis, a. thoracica lateralis, a. thoracica superior, a. subscapularis, a.

radialis recurrens, a. brachialis, a. radialis, a. tarsea latiralis, r. perforans a. peroneae, aa. collaterales ulnares, a. ulnaris, a. interossea posterior.

The third pathological condition is characterized by adduction (excessive) in the shoulder joint (contraction of m. pectoralis major and m. teres major), flexion in the elbow joint (contraction of m. brachialis, m. biceps brachii and m. brachioradialis) and a neutral position in the wrist joint (balance of work of m. extensor digitorum, m. extensor carpi radialis, m. extensor carpi ulnaris, m. flexor carpi ulnaris et m. flexor carpi radialis). Innervation: n. pectoralis medialis et lateralis, n. subscapularis, n. musculocutaneus, n. radialis, n. ulnaris, n. medianus. Arteries: a. thoracoacromialis, a. thoracica lateralis, a. thoracica superior, a. subscapularis, a. radialis recurrens, a. brachialis, a. radialis, a. tarsea latiralis, r. perforans a. peroneae, aa. collaterales ulnares, a. ulnaris, a. interossea posterior.

The fourth pathological condition is characterized by adduction (excessive) in the shoulder joint (contraction of m. pectoralis major et m. teres major), flexion in the elbow joint (contraction of m. brachialis, m. biceps brachii et m. brachioradialis) and flexion in the wrist joint (contraction of m. flexor carpi ulnaris et m. flexor carpi radialis) simultaneously with pronation of the forearm (contraction of m. pronator teres). Innervation: n. pectoralis medialis et lateralis, n. subscapularis, n. musculocutaneus, n. radialis, n. ulnaris, n.medianus. Arteries: a. thoracoacromialis, a. thoracica lateralis, a. thoracica superior, a. subscapularis, a. radialis recurrens, a. brachialis, a. radialis, aa. collaterales ulnares, a. ulnaris.

The fifth pathological condition is characterized by retroversion in the shoulder joint (contraction of m. pectoralis major, m. latissimus dorsi et m. teres major), extension in the elbow joint (contraction of m. triceps brachii) and flexion in the wrist joint (shortening m. flexor carpi ulnaris et m. flexor carpi radialis). Innervation: n. pectoralis medialis et lateralis, n. thoracodorsalis, n. subscapularis, n. radialis, n. medianus, n. ulnaris. Arteries: a. thoracoacromialis, a. thoracica lateralis, a. thoracica superior, a. transversa colli, a. subscapularis, aa. intercostales inferiors, a. brachialis, aa. collaterales ulnares, a. ulnaris, a. radialis.

Special attention should be paid to conditions of spasticity in which only the fingers are involved.

The first pathological condition is characterized by flexion of all fingers (contraction of m. flexor digitorum superficialis, m. flexor digitorum profundus, mm. interossei et lumbricales). Innervation: n. medianus, n. ulnaris. Arteries: a. radialis, a. ulnaris, arcus palmaris profundus, arcus palmaris profundus.

The second pathological condition, or the so-called "claw hand" is characterized by extension of the joints of the proximal phalanges (contraction of m. extensor digitorum, m. extensor indicis et m. extensor digiti minimi) and flexion of the joints of the middle and distal phalanges (contraction of m. flexor digiti superficialis et m. flexor digiti profundus). Innervation: n. radialis, n. medianus, n. ulnaris. Arteries: a. interossea posterior, a. radialis, a. ulnaris.

The third pathological condition, or the so-called "intrinsic lumbrical hand" is characterized by flexion of the joints of the proximal and middle phalanges and a certain abduction of the little finger (contraction of m. flexor digiti superficialis, m.

flexor digiti profundus, mm. interossei, mm. lumbricales and m. abductor digiti minimi) and extension of the joints of the distal phalanges (contraction of m. extensor digitorum, m. extensor indicis et m. extensor digiti minimi). Innervation: n. ulnaris, n. medianus, n. radialis. Arteries: a. ulnaris, a. radialis, arcus palmaris profundus et superficialis, a. interossea posterior.

Practical usage. Currently, the research is being conducted on the treatment and rehabilitation of patients with spasticity. One of the most promising developments is the use of botulinum toxin, an expensive and relatively dangerous drug, to treat muscle hypertonicity. Understanding the localization of spasmodic muscles is a necessary condition for successful treatment with this method [2].

Additionally, in order to prevent damage to neurovascular bundles, it is necessary to clearly understand and accurately know their anatomical and topographical position, related to the spasted muscles. It's necessary to understand the injection points, depending on age, sex and individual anatomical variability, is dictated by the dangerous consequences of drug administration. When injected into blood vessels, the botulinum toxin can lead to thrombosis [3]. Also, information about the muscles involved in spasticity is important for the work of rehabilitation specialists.

References:

1. American Stroke Association: Spasticity. URL: https://www.stroke.org/en/about-stroke/effects-of-stroke/physical-effects-of-stroke/physical-impact/spasticity (date of application: 20.11.2022)

2. Dr Stephen Rashford Spasticity in adults: management using botulinum toxin. *Using botulinum toxin to treat spasticity*: recommendations. / Prof Lynne Turner-Strokes, Dr Rhoda Allison et al. London, 2018, p. 23-24

3. HIGHLIGHTS OF PRESCRIBING INFORMATION FOR BOTOX: Instructions for Safe Use. URL: https://www.rxabbvie.com/pdf/botox_pi.pdf (date of application: 21.11.2022)

ГАСТРОЕЗОФАГЕАЛЬНА РЕФЛЮКСНА ХВОРОБА ТА РЕСПІРАТОРНА ПАТОЛОГІЯ В ПРАКТИЦІ СІМЕЙНОГО ЛІКАРЯ

Бобро Лілія Миколаївна
к.мед.н., доц. кафедри загальної практики,
сімейної медицини та внутрішніх хвороб
Харківського національного медичного університету

Тоткалова Вікторія Сергіївна
студентка
Харківського національного медичного університету

Лозінська Олена Максимівна
студентка
Харківського національного медичного університету

Вступ: Інтерес до гастроезофагеальної рефлюксної хвороби (ГЕРХ) визначається насамперед її високою поширеністю і зростанням захворюваності. Крім погіршення самопочуття та зниження якості життя, ГЕРХ у значної частки хворих супроводжується запаленням дистального відділу стравоходу, що у ряді випадків призводить до метаплазії та розвитку аденокарциноми стравоходу.

Мета: дослідити проблеми гастроезофагеальної рефлюксної хвороби та респіраторної патології в практиці сімейного лікаря.

Матеріали та методи: аналіз матеріалів зазначених джерел ретроспективним методом дослідження.

До найпоширеніших симптомів ГЕРХ належать печія та регургітація. Крім того, виділені позастравохідні прояви, такі як кашель, осиплість голосу, бронхіальна астма, ларингіти, синусити та ін.

В основі патогенезу захворювання лежать моторні дисфункції, що ведуть до порушень антирефлюксних механізмів та виникнення патологічного гастроезофагеального рефлюксу (ГЕР), зокрема, зниження тиску та часті транзиторні розслаблення нижнього стравохідного сфінктера (НСС), підвищення внутрішньочеревного тиску та градієнта тиску, спрямованого зі шлунка в стравохід.

Джерелом ГЕР є кислотна кишеня, яка виникає внаслідок неадекватної буферної дії їжі у верхній третині шлунка, де відбувається накопичення їжі, тоді як перистальтика здійснюється дистальним відділом шлунка [1]. Важливим фактором, що сприяє виникненню і обтяжує перебіг ГЕРХ, є кила стравохідного отвору діафрагми (КСОД). Окрім зазначеного вище, відбуваються стимуляція синтезу та вивільнення індукованого окису азоту, який також викликає недостатність НСС [2]. Відбувається замикання порочного кола розвитку ушкоджень слизової оболонки стравоходу та дихальних шляхів.

В даний час є численні свідчення асоціації ГЕРХ з хронічними респіраторними захворюваннями, хоча подібний зв'язок не завжди є однозначним. Непрямим підтвердженням взаємозв'язку між ГЕР та хронічними захворюваннями дихальних шляхів є наявність в анамнезі у пацієнтів з клінічними проявами ГЕРХ (печії та регургітації насамперед) симптомів, що періодично виникають: осиплість голосу, кашель та нічні респіраторні симптоми.

При підозрі на рефлюкс-асоційований хронічний кашель рекомендують проведення пробної кислотопригнічуючої терапії інгібіторами протонної помпи двічі на день терміном до трьох місяців [3]. Усунення або значне полегшення кашлю після пробної терапії свідчить на користь його асоціації з ГЕРХ.

Для верифікації ГЕР у пацієнтів із хронічним кашлем, за відсутності інших симптомів ГЕРХ, найбільш доцільно використовувати 24-годинний pH-імпедансмоніторинг. Цей метод дає якісну та кількісну характеристику ГЕР, оцінює висоту поширення рефлюксу по стравоходу та зв'язок останнього із симптомами за такими показниками, як індекс симптомів та ймовірна асоціація симптому [4]. У разі підтвердження рефлюксу як причини хронічного кашлю для його усунення доцільно застосовувати курсову антирефлюксну терапію інгібіторами протонної помпи (ІПП).

Доведено, що гастроезофагеальний рефлюкс може провокувати напади бронхіальної астми (БА). Згідно з епідеміологічними дослідженнями, поєднання БА та ГЕРХ зустрічається в 34–89 % випадків [5]. Безсимптомний перебіг ГЕРХ, згідно з даними літератури, відзначається у 24-30% хворих на бронхіальну астму. Серед хворих з поєднанням БА та ГЕРХ відзначено високу поширеність кил стравохідного отвору діафрагми та рефлюкс-езофагітів.

ГЕРХ може відігравати роль у формуванні картини бронхіальної астми як за рахунок ваго-вагального рефлексу, так і за рахунок прямої мікроаспірації рефлюктату, потрапляння якого в просвіт бронхів провокує бронхоспазм. Високі рефлюкси можуть викликати рецидивуючий аспіраційний синдром із розвитком хронічного кашлю, бронхіту, хімічного пневмоніту та бактеріальних пневмоній. Для верифікації ГЕР хворим на бронхіальну астму також рекомендується проведення 24-годинного імпедансмоніторингу, езофагогастродуоденоскопії.

Існує думка, що тривала терапія лансопразолом 30 мг на добу сприяє зниженню частоти загострень обструктивної хвороби легень, а також зниженню вироблення запальних інтерлейкінів [6]. Проте, за даними Parsons J. P. та Mastronarde J. G. [5], лікування безсимптомної ГЕРХ у астматиків інгібіторами протонної помпи не покращує контролю над астмою за оцінками легеневої функції, не впливає на частоту загострень та на показники якості життя хворих. Отримані результати свідчать, що практика проведення рутинної антирефлюксної терапії пацієнтам з погано контрольованою легкою та помірною астмою у поєднанні як із симптоматичною, так і безсимптомною ГЕРХ не приносить користь пацієнтам.

Систематичне застосування бронхолітиків, що знижують тонус стравохідного сфінктера, поряд з іншими патофізіологічними механізмами у

вигляді опущення діафрагми та підвищення торако-абдомінального градієнта тиску роблять пацієнтів із бронхообструктивною патологією найбільш уразливими щодо розвитку ГЕРХ. Про це свідчать результати мета-аналізу [7], згідно з яким ризик загострення ХОЗЛ у хворих з ГЕРХ у сім разів перевищував такий порівняно з хворими, які не мали ГЕРХ в анамнезі. Серед пацієнтів, які отримували антирефлюксну терапію та не мали симптомів ГЕРХ на фоні лікування, кількість щорічних загострень ХОЗЛ демонструє тенденцію до зниження [8].

На сучасному етапі ГЕР розглядають як один із факторів, здатних негативно впливати на стан легень у хворих з легеневим фіброзом. Так, за даними дослідження [9] 46 хворим з ІФЛ провели 24-годинну pH-метрію, за результатами якої 68,6% обстежених мали ризик мікроаспірації. Про закидання вмісту шлунка в стравохід свідчить і виявлення пепсину в бронхоальвеолярній рідині хворих із загостренням ІФЛ.

У пацієнтів із поєднанням ГЕРХ та ІФЛ визначають достовірне зниження тонусу верхнього стравохідного сфінктера, більш частий проксимальний рефлюкс та уповільнення кліренсу кислоти порівняно з пацієнтами із ізольованою ГЕРХ. Тому на ранніх стадіях діагностики ІФЛ у поєднанні з ГЕРХ у пацієнтів з ризиком аспірації має розглядатися питання про хірургічне лікування ГЕРХ, яке може виявитися ефективнішим у запобіганні прогресу хвороби легень [10].

Ретроспективні когортні дослідження останніх років показали, що у випадках підтвердженого ГЕР антирефлюксна терапія ІПП або блокаторами H2-гістамінових рецепторів уповільнює прогресування легеневого фіброзу, покращує якість та збільшує тривалість життя хворих [11]. Цей ефект пояснюється інгібуючою дією езомепразолу на проліферацію легеневих фібробластів та зниженням вироблення розчинного колагену [12].

В останні роки з'явилися цікаві публікації про вплив ГЕРХ на легеневу симптоматику у дорослих та дітей, хворих на муковісцидоз (МВ). Отримані дані свідчать, що кашель при муковісцидозі не завжди пов'язаний із основним захворюванням, а може бути асоційований із кислим рефлюксом. Передбачається, що раннє виявлення безсимптомного патологічного рефлюксу та своєчасно проведена антирефлюксна терапія можуть позитивно впливати на легеневу функцію у хворих на муковісцидоз [13].

В даний час всім пацієнтам із затяжним перебігом захворювань бронхолегеневої системи та ЛОР-органів за відсутності ефекту від традиційного лікування з метою виключення або підтвердження патологічного ГЕР рекомендується проводити комплексне обстеження: езофагогастродуоденоскопію та 24-годинний імпеданс-pH-моніторинг.

У разі підтвердження ГЕРХ-асоційованої природи респіраторної патології слід призначати антисекреторну терапію поряд із фізичними методами – підняття головного кінця ліжка, зниження ваги, дієтотерапія та ін [14]. При усуненні симптомів переходять на режим підтримуючої терапії, яка проводиться за тими ж схемами, що і при ГЕРХ із типовою клінічною картиною.

Висновок: Своєчасна діагностика та адекватне лікування ГЕРХ у хворих з бронхолегеневою патологією можуть запобігти розвитку тяжких ускладнень та підвищити якість життя хворих у цілому. У свою чергу лікування позастравохідних проявів має проводитися з урахуванням перебігу ГЕРХ і включати співробітництво лікарів різних спеціальностей - пульмонологів, гастроентерологів, сімейних лікарів, рентгенологів, хірургів.

Список літератури:

1. Beaumont H., Bennink R. J., de Jong J., et al. The position of the acid pocket as a major risk factor for acidic reflux in healthy subjects and patients with GORD.— Gut. — 2010, Vol. 59. — P. 441–451.

2. Lazebnik L. B., Bordin D. S., Drozdov V. N., Varvanina G. G., Kozhurina T. S., Heterogeneity of nitric oxide synthase in distal esophagus of patients with gastroesophageal reflux disease. — Gastroenterology. — 2010. — Vol.5, Suppl.1. — P. S-558.

3. Smith JA, Woodcock A. Chronic Cough. N Engl J Med. 2016 Oct 20; 375(16):1544–1551.

4. Бордин Д.С., Янова О.Б., Валитова Э.Р. Методика проведения и клиническое значение импеданс-мониторинга. Методические рекомендации М. — 2013. — 28 с.

5. Parsons J. P., Mastronarde J. G. Gastro-esophageal reflux disease and asthma. Curr Opin Pulm Med. — 2010, — Vol. 16(1). — P. 60–3.

6. Xiong W., Zhang QS., Zhao W.et al. A 12-month follow-up study on the preventive effect of oral lansoprazole on acute exacerbation of chronic obstructive pulmonary disease. Int J Exp Pathol. 2016 Apr; 97(2):107–13.

7. Sakae TM, Pizzichini MM, Teixeira PJ, Silva RM, Trevisol DJ, Pizzichini E. Exacerbations of COPD and symptoms of gastroesophageal reflux: a systematic review and meta-analysis. J Bras Pneumol. — 2013, Vol. 39(3) — P. 259–271.

8. Rascon-Aguilar IE, Pamer M, Wludyka P, Cury J, Coultas D, Lambiase LR, et al. Role of gastroesophageal reflux symptoms in exacerbations of COPD. Chest. — 2006, Vol. 130(4) — P. 1096–1101.

9. Raghu G, Collard HR, Egan JJ, et al. An official ATS/ERS/JRS/ALAT statement: idiopathic pulmonary fibrosis: evidence-based guidelines for diagnosis and management. Am J Respir Crit Care Med — 2011, Vol.183-P. 788–824.

10. Allaix ME, Fisichella PM, Noth I, Herbella FA, Borraez Segura B, Patti MG. Idiopathic pulmonary fibrosis and gastroesophageal reflux. Implications for treatment. J Gastrointest Surg. 2014 Jan; 18(1):100–4.

11. Lee JS, Collard HR, Anstrom KJ et al. Anti-acid treatment and disease progression in idiopathic pulmonary fibrosis: an analysis of data from three randomised controlled trials. Lancet Respir Med 2013; 1:369–76.

12. Ghebremariam YT, Cooke JP, Gerhart W et al. Pleiotropic effect of the proton pump inhibitor esomeprazole leading to suppression of lung inflammation and fibrosis. J Transl Med. 2015 Aug 1; 13:249–269.

13. Höhne S, Wachter R, Merkel N, Hesse V, Finke R. Function of oesophagus and gastro-oesophageal reflux in patients with cystic fibrosis. Z. Gastroenterol. 2014 Apr; 52(4):343–7.

14. Kahrillas P. J. Altmann K. W., Chang A. B. et al. Chronic cough due to gastroesophageal reflux in adults: CHEST guideline and expert panel report. Chest. 2016 Dec; 150(6):1341–1360.

ОРТОДОНТИЧНЕ ЛІКУВАННЯ І ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ГІГІЄНИ ПОРОЖНИНИ РОТА

Драмарецька Світлана Ігорівна,
кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри стоматології №1
Донецький національний медичний університет

Удод Олександр Анатолійович,
доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри стоматології №1
Донецький національний медичний університет

Черепанов Борис Борисович,
асистент кафедри стоматології №1
Донецький національний медичний університет

Ортодонтична патологія у різноманітних варіантах широко розповсюджена серед дитячого та дорослого населення нашої країни. Діагностика та лікування такої патології є достатньо складними. Останніми десятиліттями для лікування ортодонтичних порушень найчастіше використовують незнімну апаратуру. Застосування такої апаратури має певні показання та умови, за дотримання яких вона демонструє високу ефективність щодо досягнення кінцевої мети лікування. Незнімна техніка передбачає довготривалу фіксацію брекет-систем на вестибулярних поверхнях зубів верхньої та нижньої щелеп, яку здійснюють за допомогою композитних матеріалів, спеціально розроблених для такої фіксації. Ці матеріали забезпечують міцну та надійну фіксацію елементів брекет-систем до емалі вестибулярних поверхонь зубів на рівні їх екваторів.

Цілком природно, що постійне знаходження на зазначених поверхнях зубів незнімної апаратури негативно впливає на стан гігієни порожнини рота пацієнтів, які проходять таке лікування, тому що брекет-системи у сполученні з силовою дугою суттєво утруднюють заходи індивідуальної гігієни. Для чищення вестибулярних поверхонь зубів у разі наявності на них брекет-систем розроблені спеціальні засоби, серед яких зубні щітки з особливою підстрижкою щітини, монопучкові зубні щітки, йоржики тощо. Зважаючи на те, що за незадовільної гігієни порожнини рота у пацієнтів у ході ортодонтичного лікування незнімною апаратурою значно зростають ризики розвитку карієсу зубів та захворювань пародонта, ефективне видалення зубного нальоту під час здійснення заходів індивідуальної гігієни набуває надзвичайно важливого значення. У зв'язку з цим, необхідно з'ясувати, яким чином виконують гігієнічні заходи щодо порожнини рота пацієнти з брекет-системами.

Мета дослідження. Аналіз результатів анкетування пацієнтів, які проходили лікування ортодонтичної патології з застосуванням незнімної апаратури, відносно засобів щоденної індивідуальної гігієни порожнини рота.

Матеріали та методи дослідження. Під час контрольного обстеження з метою корекції незнімної ортодонтичної апаратури було проанкетовано 19 пацієнтів віком від 26 до 44 років, серед яких було 7 чоловіків (36,8% від загальної кількості) та 12 жінок (63,2%). В усіх пацієнтів брекет-системи були зафіксовані на вестибулярних поверхнях зубів обох щелеп. Від пацієнтів було отримано поінформовану згоду на участь в анкетуванні, яке проводили за власною розробленою анкетою. У цій анкеті було наведено 5 запитань, які стосувалися засобів індивідуальної гігієни порожнини рота, що застосовували пацієнти під час тривалого лікування ортодонтичної патології з використанням незнімної апаратури, зокрема, брекет-систем. Анкета мала вибіркову форму відповідей, на кожне запитання було запропоновано по три варіанти відповідей. У ході аналізу результатів анкетування підраховували кількість відповідей за кожним з варіантів щодо кожного запитання та наводили абсолютні і відсоткові значення показників.

Результати дослідження. Проведене анкетування пацієнтів показало, що відповідно до першого запитання, для індивідуальної гігієни порожнини рота 4 пацієнти (21,1%) застосовують спеціальні мануальні ортодонтичні зубні щітки з особливою підстрижкою щетини, у той час, як 7 пацієнтів (36,8%) використовують звичайні стандартні мануальні щітки, при цьому 8 проанкетованих осіб (42,1%) зазначили, що для чищення зубів вони постійно застосовують електричні щітки. Наступне запитання стосувалося лише тих пацієнтів, які користуються мануальними зубними щітками. Щодо рухів, які здійснюють під час чищення зубів, 8 пацієнтів (72,7% від числа тих, хто користується мануальними щітками) відповіли, що рухи, як правило, горизонтальні, кругові рухи роблять 2 пацієнти (18,2%), чергує обидва варіанти рухів 1 пацієнт (9,1%). Далі на запитання відповідали усі проанкетовані особи. Монопучкові зубні щітки регулярно використовують 4 пацієнти (21,1% від усієї кількості), інколи – 3 пацієнти (15,8%), не використовують такі щітки 12 осіб (63,2%). Спеціальні йоржики для очищення певних поверхонь зубів та білябрекетних просторів систематично застосовують 7 пацієнтів (36,8%), інколи це роблять 4 особи (21,1%), ніколи – 8 пацієнтів (42,1%). Такі ж варіанти відповідей щодо використання флосів для очищення міжзубних проміжків обрали, відповідно, 2 особи (10,5%), 3 (15,8%) та 14 пацієнтів (73,7%).

Висновок. Результати аналізу підсумків анкетування свідчать про те, що лише частина з проанкетованих пацієнтів в умовах довготривалого лікування з застосуванням незнімної ортодонтичної апаратури використовують спеціальні засоби індивідуальної гігієни, при цьому більшість у ході чищення зубів застосовують горизонтальні рухи, що певним чином має негативно відбиватися на стані емалі зубів та відновлень в їх пришийкових ділянках.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БАКТЕРІОЛОГІЧНОЇ ЛАБОРАТОРІЇ РЕГІОНУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 740 РСЕУ У 2019 – 2021 Р.Р.

Огороднійчук Ірина Володимирівна
професор кафедри військово-профілактичної медицини
Української військово-медичної академії,
м. Київ

Патик Василь Васильович
начальник лабораторного відділу
740 Регіонального санітарно-епідеміологічного управління,
м. Вінниця

Мамонтова Юлія Вікторівна
начальник бактеріологічної лабораторії лабораторного відділу
740 Регіонального санітарно-епідеміологічного управління,
м. Вінниця

Бактеріологічна лабораторія є діагностичним підрозділом 740 Регіонального санітарно-епідеміологічного управління. У своїй діяльності керується чинним законодавством України організаційно-розпорядчою та нормативною документацією Міністерства охорони здоров'я України, іншими нормативними документами органу охорони здоров'я, Статутом закладу та Положенням про бактеріологічну лабораторію (бактеріологічний відділ клініко-діагностичної лабораторії) лікувально-профілактичного закладу [1,2].

Бактеріологічна лабораторія здійснює лабораторну діагностику інфекційних хвороб, що спричинені збудниками 111-IV групи патогенності.

Режим роботи в бактеріологічній лабораторії відповідає правилам, затвердженими МОЗ України, ДСП 9.9.5-080-2002 [3,4]. Проведення планових лабораторних вимірювань по всіх напрямках діяльності згідно номенклатури, затвердженої МОЗ України, методичних вказівок (затверджених ЦСЕУ Міністерства оборони України) та визначених Свідоцтвом про атестацію, а також діючої НД на методи досліджень. Проведення позапланових лабораторних вимірювань проводиться відповідно до завдань головного санітарного лікаря регіону відповідальності або начальника епідеміологічного відділу.

Робота відділення планується і здійснюється виходячи із загального плану роботи РСЕУ та на основі діючих нормативних та інструктивно-методичних документів, затверджених МОЗ України з урахуванням епідемічної ситуації.

Здійснення бактеріологічних, серологічних та інших доступних практичним лабораторіям досліджень здійснюються з метою:

- розшифровки причин спалахів інфекційних захворювань в колективах;

- виявлення причин спалахів інфекційних захворювань, які виникають сезонно;
- вивчення циркуляції збудників дизентерії, сальмонельозу, дифтерії, менінгококової інфекції та інших мікроорганізмів, характерних для регіону відповідальності, серед військовослужбовців та об'єктах навколишнього середовища для можливого прогнозування епідемічної ситуації;
- проведення санітарно-бактеріологічних досліджень з метою визначення шляхів передачі патогенних мікроорганізмів в вогнищах інфекцій;
- проведення клініко-діагностичних досліджень.

Планування досліджень відбувається спільно з фахівцями оперативних підрозділів по об'єктах та номенклатурі, з врахуванням можливостей відділення.

Виконання покладених на відділення функцій у здійсненні державного санітарного та протиепідемічного нагляду за об'єктами контролю Міністерства оборони України, надання консультативної допомоги лабораторіям інших міністерств і відомств, які вирішують аналогічні питання.

За звітний період 2019-2021 роки бактеріологічною лабораторією виконано 87621 досліджень. Структура та відсоткове співвідношення лабораторних досліджень наведене в таблиці 1.

Таблиця №1

Структура та відсоткове співвідношення лабораторних досліджень по групам (у відсотках до загальної кількості досліджень)

№	Види досліджень	2019 р.		2020 р.		2021 р.	
		Кількість досліджень	Процентне співвіднош.	Кількість досліджень	Процентне співвіднош.	Кількість досліджень	Процентне співвіднош.
1.	Клінічна мікробіологія	841	4,39	758	3,02	290	1,49
2.	Інфекційна мікробіологія	9087	47,41	12290	48,47	8083	41,30
3.	Санітарно мікробіологічні дослідження	9240	48,20	12161	48,51	11165	57,21
	ВСЬОГО :	19168	100,0	25209	100,0	19538	100,0

Як видно з таблиці №1 найбільше відсоткове співвідношення припадає на санітарно-мікробіологічні дослідження. При цьому співвідношення бактеріологічних досліджень знижується, а кількість досліджень з санітарної мікробіології зростає.

В лабораторії проводяться дослідження на кишкову групу інфекцій (профілактичне обстеження працівників харчування, обстеження з діагностичною метою і за епідеміологічними показанням), дослідження на холеру, клінічного матеріалу на патогенну та умовнопатогенну флору і визначення чутливості виділених культур до антибіотиків, дослідження на дифтерію, стафілокок, менінгокок, дослідження жовчі на тифо-паратифозну групу та іншу патогенну мікрофлору.

Таблиця №2.

Структура інфекційних та клінічних досліджень

№ з/п	Назва досліджень	Питома вага, %			Висіваємість, %		
		2019	2020	2021	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Бактеріологічні, всього	14,2	13,7	13,9	40,2	39,7	47,9
1.1.	На патогенні мікроорганізми сімейства кишкових, всього:	34,2	32,3	26,1	2,1	0,82	1,26
1.2	На менінгокок	0	0	0	0	0	0
1.3.	На дифтерію	16,1	14,8	8,8	0	0	0
1.4.	На холеру	1,9	1,5	1,04	0	0	0
1.5	На псевдотуберкульоз і кишковий ієрсиніоз	1,2	0,99	0,73	0	0	0
1.6	Дизбактеріоз	2,9	1,48	1,34	53,4	44,2	51,5
1.7	На кандіди	0	0	0	0	0	0
1.8	Виділення із ран, інших біорідин	36,4	25,4	36,6	78,1	64,2	60,4
1.9	Чутливість до антибіотиків	36,5	19,4	23,3	100	100	100
1.10.	Дослідження харкотиння	2,3	1,8	0,67	82,1	78,2	81,6
1.11	Кров на гемокультуру і стерильність	1,5	0,48	0,37	0	0	0
1.12	Дослідження, що не ввійшли в даний перелік	2,4	1,4	1,2	92	90	78,2

Як видно з таблиці №2 найбільший відсоток припадає на дослідження кишкової групи інфекцій. Дослідження на кишкову групу інфекцій проводяться згідно наказу №475 від 16.08.1989 року «О мерах по дальнейшему совершенствованию профилактики заболеваний острыми кишечными заболеваниями в стране», наказу МОЗ України N 167 від 30.05.97 «Про удосконалення протихолерних заходів в Україні», наказу МОЗ України № 188 від 17.05.2001 «Про зміни обсягу досліджень на холеру», Постанови Головного Державного Санітарного лікаря України №16 від 12.05.2003 «Про затвердження методичних вказівок "Організація та проведення первинних заходів при виявленні хворого (трупа) або підозрі на зараження карантинними інфекціями, контагіозними вірусними геморагічними інфекціями».

Дослідження на холеру, на дифтерію, клінічного матеріалу на патогенну флору стало займати значно менший об'єм. Однак, значно збільшилося процентне співвідношення досліджень на носійство золотистого стафілококу. У структурі лабораторних досліджень, проведених у 2019- 2021 роках, переважна кількість припадає на

- санітарно-бактеріологічні дослідження –79,4%
- бактеріологічні дослідження. – 19,1 %,
- серологічні дослідження – 0.87 %,
- паразитологічні дослідження – 0,63%.

Із структури бактеріологічних досліджень видно, що значну частину складають дослідження на кишкову групу бактерій – 32,3% переважна більшість цих досліджень припадає на долю декретованих осіб (працівники харчування,

водопостачання) і становить 62,7%. Висіваємість у цій групі складає 0,82% (в основному припадає на УПКП).

В родовій структурі збудників, виділених при дослідженні на кишкову групу бактерій - 24 культур:

- 2- Salmonella Eneridis – 8,3%;
- 6 - ЕПКП (E.coli O-114) – 25,0 %;
- 16 - умовно-патогенні (E.aerogenes - 6, Pr. vulgares - 3, Klebsiella - 2, Citrobakter - 3, Pr.mirabilis - 1, Enterobakter - 1) - 66,7 %.

Список літератури

1. Положенням про бактеріологічну лабораторію (бактеріологічний відділ клініко-діагностичної лабораторії) лікувально-профілактичного закладу.
2. Наказ Міністерства охорони здоров'я України 28.12.2002 N 500 Про затвердження примірних положень в бактеріологічній службі системи МОЗ України
3. Закон України N 2695-XII від 14.10.92 «Про охорону праці» (із змінами).
4. ДСП 9.9.5.-080-02. Правила влаштування і безпеки роботи в лабораторіях (відділах, відділеннях) мікробіологічного профілю (3108).

ВПЛИВ ПСИХОГЕННИХ СТРЕСІВ НА РОЗВИТОК ТА ПРОГРЕСУВАННЯ АРТЕРІАЛЬНОЇ ГІПЕРТЕНЗІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Рева Тетяна Василівна
доцент, кандидат медичних наук,
доцент закладу вищої освіти
кафедри внутрішньої медицини,
клінічної фармакології та професійних хвороб
Буковинський державний медичний університет

Гальченко Людмила Вадимівна,
студентка 5 курсу, спеціальність 222 «Медицина»
Буковинський державний медичний університет

Есенціальна артеріальна гіпертензія є одним із основних та найпоширеніших факторів серцево-судинного ризику, які піддаються лікуванню [2]. Згідно офіційних даних, більше 700 мільйонів людей у світі мають неліковану артеріальну гіпертензію, а загальна кількість хворих на неї з 1990 року подвоїлась до 1,28 мільярда осіб [1]. У тих, хто знаходиться під впливом стресових факторів, імовірність розвитку артеріальної гіпертензії та ускладнення її набагато вища і відбувається значно раніше, ніж у тих, хто знаходиться у комфортніших та спокійніших умовах [3]. Війна – це один із найбільш стресових факторів, які впливають на розвиток хвороби як у безпосередніх учасників бойових дій, так і в їх близьких, членів їх родин, особливо у тих, хто пережив втрату члена сім'ї [4].

Згідно з діючими європейськими рекомендаціями, цільовий артеріальний тиск для всіх пацієнтів, у тому числі з цукровим діабетом або нирковою недостатністю, становить більше 140/90 мм рт. ст.; якщо показник вищий при вимірюванні так званого офісного АТ (в кабінеті лікаря) і показник зберігається при його вимірюванні тричі, виставляється діагноз артеріальної гіпертензії [2, 5]. Якщо лікування добре переноситься, більшості пацієнтів рекомендується подальше зниження артеріального тиску з визначеною нижньою межею [2].

Рівень артеріального тиску визначається трьома гемодинамічними показниками: величиною серцевого викиду, величиною загального периферичного опору, що залежить від тонусу судин, структурних змін їх судинної стінки, густини крові та інших показників, а також об'ємом циркулюючої крові [12].

При пошуках матеріалу для дослідження, ми стикнулися з тим, що частим запитом було питання, чи беруть в армію з артеріальною гіпертензією, а також частою відповіддю, що, хоча при 3-ому ступені гіпертонії хворий непридатний до служби не тільки у мирний, але й у воєнний час, бували часті випадки, коли хворого з 3-ім ступенем призивали до війська, часом – через приховування факту

хвороби призовником, а іноді – через недообстеження чи халатне ставлення до наявності хвороби зі значними ускладненнями [6, 7]. Таким чином, у військових діях може не тільки вперше виникати гіпертонія внаслідок фізичних та психоемоційних навантажень, але й бути погано коригована вже наявна, від чого ускладнення хвороби загострюються або проявляються абсолютно нові для даного пацієнта.

Психосоціальні фактори є одними з тих, що впливають на серцево-судинний ризик пацієнтів з АГ [5, 8]. Деякі автори виділяють так звану артеріальну гіпертензію воєнного часу (АГВЧ), як варіант стрес-індукованої артеріальної гіпертензії. Вперше її почали окремо розглядати під час Першої світової війни, а з наступними війнами – почала більш детально досліджуватись. Згодом саме на підставі вивчення цього виду артеріальної гіпертензії була сформульована нейрогенна теорія її виникнення [8].

На стан пацієнта також у військових умовах впливають наступні чинники: недостатній, поверхневий сон, переохолодження, паління, недостатнє харчування, порушення біологічних ритмів, голосні звуки, вплив вібрації, супутні захворювання, які можуть з’явитися внаслідок цих факторів. У більшості хворих на АГВЧ прослідковуються високі рівні АТ, особливо вночі, з частими кризами та раннім ураженням органів-мішеней [8]. Це значно знижує якість та тривалість життя цих молодих людей.

На війні буває менше можливостей для обстеження потенційного хворого. Для встановлення діагнозу артеріальної гіпертензії в умовах війни, можна за можливості – розрахувати ІМТ, а якщо це неможливо – оцінити статуру, чи не є вона гіперстенічною, чи візуально немає ожиріння; виміряти АТ на обох руках, при можливості – тричі, хоча б один раз; провести неврологічне обстеження для оцінки когнітивних функцій; пропальпувати сонні та периферичні артерії, оцінити пульс; виключити або підтвердити наявність вторинної артеріальної гіпертензії, провівши обстеження пацієнта на наявність феохромоцитоми, змін у щитовидній залозі, хвороби Кушинга, полікістозної хвороби нирок та інших, які можна оцінити шляхом пальпації, аускультації та перкусії органів чи за зовнішнім виглядом. При можливості, зробити УЗД ОЧП, ЕКГ та основні лабораторні дослідження в лікарні, щоб підтвердити чи виключити наявність супутніх патологій чи/та ускладнень. Для більш детальної діагностики варто зробити такі обстеження, як ехокардіографія, УЗД сонних артерій, візуалізаційні методи дослідження мозку (КТ, МРТ), та ліпідограму для виключення ролі атеросклерозу в розвитку АГ [5].

Ще однією проблемою, з якою стикаються як військові, так і цивільні люди, пов’язана із вживанням ліків. Так, якщо при лікуванні стаціонарно або амбулаторно лікар може простежити за вживанням ліків пацієнтом, то при виписуванні додому далеко не всі пацієнти приймають ліки, навіть ті, які за рецептом є безкоштовними або значно дешевшими завдяки програмі «Доступні ліки» [10, 11]. Проте, і лікарі, і деякі пацієнти скаржаться, що з препаратів зі списку «Доступних ліків» не завжди можна підібрати комбінації, які будуть індивідуально підходити для лікування [11], через значне навантаження на

митницях і часті збої у постачанні, не завжди в аптеках є потрібні препарати, а ті, які підійшли найкраще, часто є і значно дорожчими. Не оминула біда і останню категорію: більше, ніж 13 європейських фармкомпаній, які постачали ліки в Україну, і не були безпосередньо російськими чи білоруськими, також підпали під санкції через можливий їх зв'язок з країнами-агресорами [9]. Це величезна частка якісних препаратів, через що йдуть активні обговорення щодо забезпечення їх наявності на ринку, адже ця ситуація ще більше піднімає рівень стресу для хворих на артеріальну гіпертензію воєнного часу.

Висновки. Найближчим часом, внаслідок більшої частки населення, що залучено до бойових дій чи потерпали від них після повномасштабного вторгнення в Україну, можна очікувати значного підвищення кількості людей, що страждають на стрес-індуковану артеріальну гіпертензію, та її погану коригованість медикаментозними засобами. Потрібно вже звертати увагу на цю проблему та шукати шляхи для взяття хвороби під контроль.

Список літератури:

1. More than 700 million people with untreated hypertension. WHO. Joint News Release Geneva, Switzerland. 25 August 2021. [https://www.who.int/news/item/25-08-2021-more-than-700-million-people-with-untreated-hypertension].

2. Jordan J, Kurschat C, Reuter H. Arterial Hypertension. Dtsch Arztebl Int. 2018 Aug 20; 115(33-34): 557-568. doi: 10.3238/arztebl.2018.0557. PMID: 30189978; PMCID: PMC6156553.

3. Стрес та виникнення артеріальної гіпертензії: що відомо. Коваленко В.М., Сіренко Ю.М., Радченко Г.Д. - ДУ «Національний науковий центр «Інститут кардіології імені академіка М.Д. Стражеска» НАМН України, м. Київ. Журнал "Артеріальна гіпертензія" 4 (36) 2014. с. 9-20.

4. Santić Z, Lukić A, Sesar D, Milicević S, Ilakovac V. Long-term follow-up of blood pressure in family members of soldiers killed during the war in Bosnia and Herzegovina. Croat Med J. 2006 Jun; 47(3): 416-23. PMID: 16758520; PMCID: PMC2080420.

5. Артеріальна гіпертензія під час війни: особливості лікування. Несукай В.А. Лекція (запис) – 11 квітня 2022 р. [https://www.youtube.com/watch?v=D642cNdBHDE].

6. З якими хворобами не беруть до армії: список. Стаття Галини Носової. ТСН. 24.10.22 [https://tsn.ua/ato/z-yakimi-hvorobami-ne-prizivayut-do-armiyi-povniy-spisok-2101828.html].

7. Непридатний до військової служби: перелік хвороб, через які не беруть в армію в мирний час. А подекуди - і у військовий. Стаття Марини Бровінської. DEV.UA. 21 березня 2022 [https://dev.ua/news/neprydatnyi-do-viiskovoi-sluzhby].

8. Артеріальна гіпертензія воєнного часу. Коваль С.М., д.мед.н., професор, ДУ «Національний інститут терапії імені Л.Т. Малої НАМН України», м. Харків. Health-ua.com. 29.10.2022 [https://health-ua.com/article/70769-arteralna-gpertenzya-vonnogo-chasu].

9. Доступність та безпека ліків: нові законодавчі обмеження в умовах воєнного часу. Пресконференція. Запис Укрінформ від 08 червня 2022 року. [https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3501510-dostupnist-ta-bezpeka-likiv-novi-zakonodavci-obmezenna-v-umovah-voennogo-casu.html].

10. Хворим на гіпертонію можна купувати ліки зі знижкою, але купують мало. Репортаж Галини Терещук. Радіо Свобода. 10.06.13 [https://www.radiosvoboda.org/a/24819957.html].

11. Попередні результати формування Реєстру лікарських засобів, які підлягають реімбурсації. Аптека.ua. Проєкт оприлюднений на сайті НСЗУ 04.02.2021. [https://www.apteka.ua/article/627246].

12. Внутрішні хвороби. Серцево-судинна система. Г.Е. Ройтберг, А.В. Струтинський, 2018 р., 595с.

ТЕРАПЕВТИЧНА ДІЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВІТАМІНУ D У ЛІКУВАННІ ТА ПРОФІЛАКТИЦІ ІНФЕКЦІЇ SARS-COV-2

Рева Тетяна Василівна
доцент, кандидат медичних наук,
доцент закладу вищої освіти кафедри внутрішньої
медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб
Буковинський державний медичний університет

Омельчук Оксана Олегівна
студентка 5 курсу, спеціальність 222 «Медицина»
Буковинський державний медичний університет

Вітамін D (25-гідроксивітамін D, 25(OH)D, кальциферол) – це жиророзчинний вітамін, який синтезується в шкірі під впливом ультрафіолетового випромінювання або надходить із продуктами харчування. Його активною формою є 1,25-дигідроксивітамін D (1,25(OH)2D), який має важливу роль у гомеостазі кальцію, а також задіяний у функціонуванні імунної системи. Так як тяжкість COVID-19 в основному залежить від наявності так званого «цитокінового шторму», додавання вітаміну D може бути актуальною терапевтичною стратегією для лікування гіперзапалення у пацієнтів з COVID-19. Вітамін D теоретично здатний знижувати ризик COVID-19 шляхом регуляції ренін-ангіотензинової системи, клітинного вродженого та адаптивного імунітету та фізичних бар'єрів. Тому дефіцит вітаміну D може бути одним із важливих факторів ризику ускладнень COVID-19 і підвищення смертності [1].

Вітамін D має багато механізмів, за допомогою яких він знижує ризик вірусної, мікробної інфекції та смерті. Недавній огляд щодо ролі вітаміну D у зниженні ризику COVID-19 дозволяє згрупувати ці механізми у три категорії: фізичний бар'єр, клітинний природний імунітет і адаптивний імунітет. Вітамін D сприяє покращенню вродженого імунітету, забезпечує швидку реакцію макрофагів на потрапляння вірусів і бактерій у слизові оболонки, тим самим зменшуючи частоту та тяжкість гострих респіраторних інфекцій. Вагоме значення у вродженій імунній відповіді мають toll-подібні рецептори, які розпізнають патогені молекули і при активації вивільняють цитокіни та пригнічують активні форми кисню, та антимікробні пептиди, кателіцини та дефензини. Певні toll-подібні рецептори впливають на пригнічення рецепторів вітаміну D або на них впливає індукція рецепторів вітаміну D. Доведено, що вітамін D_3 може сприяти створенню фізичного бар'єру для запобігання проникненню бактерій як в епітелій легенів, так і в шлунково-кишковий тракт. Вітамін D мінімізує прозапальні реакції у пацієнтів за допомогою різних механізмів, включаючи селективне пригнічення запальних цитокінів, зменшення інфільтрації лейкоцитів у місцях запалення, взаємодію з імунними клітинами,

такими як нейтрофіли, моноцити/макрофаги і тучні клітини. Вітамін D також може посилювати пам'ять і регуляторні Т-клітини, зменшувати співвідношення нейтрофілів/лімфоцитів і впливати на функціональний стан Т-лімфоцитів. З огляду на це, роль вітаміну D у відповідь на інфекцію COVID-19 може бути подвійною. По-перше, вітамін D підтримує вироблення антимікробних пептидів в респіраторному епітелії, таким чином зменшуючи ймовірність зараження вірусом і розвитку симптомів COVID-19. По-друге, вітамін D може допомогти зменшити запальну реакцію на інфекцію SARS-CoV-2. (Panagiotou G. et al., 2020). [4]

Станом на сьогодні можна говорити про наявність прямого зв'язку між дефіцитом вітаміну D та недостатньою ефективністю лікування осіб із позитивним тестом на COVID-19. Докази, вказують на те, що спалах COVID-19 стався взимку, коли концентрація 25-гідроксивітаміну D (25(OH)D) була найнижча. Зважаючи на пандемію COVID-19, провідні експерти терміново порадили лікарям давати вітамін D пацієнтам із групи високого ризику, а також пацієнтам із COVID-19. Щоб зменшити ризик зараження, людям із ризиком захворіти на COVID-19 рекомендується приймати 10 000 МО/добу вітаміну D_3 впродовж декількох тижнів для швидкого підвищення концентрації 25(OH)D, а потім – 5000 МО/добу. Метою має бути підвищення концентрації 25(OH)D вище 40-60 нг/мл (100-150 нмоль/л). Для лікування людей, які заразилися COVID-19, можуть бути корисними вищі дози вітаміну D_3. Для оцінки цих рекомендацій необхідно провести рандомізовані контрольовані дослідження та великі популяційні дослідження. [3]

Використання високих доз вітаміну D є недоречним, рекомендується концентрації 25-гідроксивітаміну D [25(OH)D] у сироватці крові між 40 і 60 нг/мл напередодні сезону зимових вірусних інфекцій дихальних шляхів. Якщо починати із рівня близько 20 нг/мл, потрібно приблизно 35 днів, щоб досягти 60 нг/мл при 10 000 МО/день і 85 днів при 4000 МО/день. Для здорової дорослої людини вагою 70 кг рекомендована доза вітаміну D для підтримки рівня 25(OH)D у сироватці вище 50 нг/мл становить приблизно 5000 МО/день (від 4000 до 7000 МО/день) або 50 000 МО щотижня: для осіб із низькою масою тіла (низький рівень жиру/ІМТ), 50 000 МО, один раз на два тижні. Людям похилого віку та особам із надмірною вагою або ожирінням потрібна у два-чотири рази більша кількість вітаміну D для досягнення та підтримки цільових концентрацій у кровообігу. Ті, хто має вищий ризик розвитку інфекцій і мають більшу поширеність гіповітамінозу D, наприклад люди з ожирінням, люди похилого віку, люди з ослабленим імунітетом, а також ті, хто має супутні захворювання, потребують набагато вищих доз вітаміну D, ніж середня вага дорослої людини або молодша особа. Але одноразове призначення надвисоких доз вітаміну D (600 000 МО) може бути шкідливим і токсичним, особливо для людей похилого віку. Тому болюсного призначення надвисоких доз вітаміну D пацієнтам із COVID-19 радять уникати, оскільки це може збільшити ризик інтоксикації без ознак користі. Якби поєднання природнього стимулювання імунної системи шляхом підвищення рівня 25(OH)D в сироватці індивідуума та населення для

запобігання імунній дисфункції та подолання інфекцій, підтримки міцної імунної системи населення за допомогою сонця, вплив і достатність вітаміну D, захист уразливих людей похилого віку та людей із супутніми захворюваннями, цінність і використання природнього імунітету тих, хто одужав від COVID-19 і мільярди людей, імунізованих за допомогою вакцин могли б досягнути колективного імунітету, спрямованого на викорінення вірусу COVID-19. [5]

Дослідження визначило кореляцію рівня вітаміну D із випадками COVID-19 і смертями в 20 європейських країнах. Значна негативна кореляція (p=0,033) спостерігалася між середнім рівнем вітаміну D і випадками COVID-19. на один мільйон населення в країнах Європи. Однак кореляція вітаміну D зі смертями від COVID-19 у цих країнах була незначною. Роуз Енн Кенні (Трініті-коледж Дубліна, Дублінський університет, Ірландія) очолила перехресне дослідження смертності та статусу вітаміну D і є провідним дослідником Ірландського довгострокового дослідження старіння (TILDA). Вона категорична, що рекомендації всіх органів охорони здоров’я мають полягати в тому, щоб населення приймало добавки вітаміну D під час цієї пандемії. «Непрямі докази дуже вагомі», - заявляє вона щодо потенційного впливу на результати COVID-19. Додавши, «у нас немає доказів рандомізованих контрольованих досліджень, але як довго ви хочете чекати в контексті такої кризи?» Ми знаємо, що вітамін D важливий для функції опорно-рухового апарату, тому люди все одно повинні його приймати». Кенні рекомендує, щонайменше. [6]

Ефективність вітаміну D у профілактиці COVID-19 було найкраще продемонстрована при тривалому щоденному прийомі низьких доз, а не при болюсному введенні великих доз. Довгострокове поповнення вітаміну D за допомогою харчових добавок є найбільш ефективним і практичним підходом для підтримки міцного імунітету населення, зменшення важкості хвороб і витрат на охорону здоров’я. Але не слід покладатися на отримання адекватних добавок вітаміну D за допомогою мультивітамінних таблеток, доки не будуть включені належні дози. Навіть за умов випадкового перебування на сонці та прийому полівітамінних добавок важко досягти та підтримувати концентрацію 25(OH)D у сироватці вище 50 нг/мл за відсутності добавок. Чим вищий популяційний імунітет, досягнутий завдяки підтримці вищої концентрації 25(OH)D у сироватці крові, тим менший ризик симптоматичних інфекцій і ускладнень від епідемій і пандемій, таких як COVID-19, навіть за відсутності вакцинації. Це одне з пояснень меншої кількості ускладнень, госпіталізацій і смертності, про які повідомляють у меншій кількості вакцинованих проти COVID-19. [2]

Отже, враховуючи роль вітаміну D у багатьох ланках імунної відповіді; зворотній зв’язок між його рівнем у популяції та захворюваністю на COVID-19; дані метааналізу щодо ефективності добавок вітаміну D у профілактиці; високі показники дефіциту вітаміну D, можна рекомендувати використовувати добавки цього вітаміну для профілактики інфікування COVID-19. Наявний значний грубий зв’язок між рівнем вітаміну D і кількістю випадків COVID-19 і особливо смертністю, спричиненою цією інфекцією. Найбільш вразлива група населення щодо COVID-19, старіюче населення, також має найбільший дефіцит вітаміну D.

Клінічне застосування добавок вітаміну D відіграватиме важливу роль у профілактиці та пом'якшенні захворювання COVID-19. Вітамін D також має нейропротекторну дію та мінімізує виникнення та тяжкість довготермінових ускладнень, таких як постковідний синдром. Більшість результатів досліджень довели, що добавки вітаміну D принесуть клінічну користь пацієнтам із COVID-19 у профілактиці та лікуванні (тривалість госпіталізації, смертність, покращення насичення крові киснем, відновлення прогнозу).

Список літератури:

1. Коу К. С., Хаді М. А., Хасан С. С. Добавки вітаміну D при грипі та інфекціях COVID-19. Коментар щодо поживних речовин: «Докази того, що добавки вітаміну D можуть зменшити ризик інфекцій і смертей від грипу та COVID-19». 2020 рік; 12 : 988.

2. Chauss D., Freiwald T., McGregor R., et al. Autocrine vitamin D signaling switches off pro-inflammatory programs of TH1 cells. *Nat. Immunol.* 2021; 23: 62-74. doi: 10.1038/s41590-021-01080-3.

3. Quintero-Fabián S., Bandala C., Pichardo-Macías L.A., at al. Vitamin D and its possible relationship to neuroprotection in COVID-19: Evidence in the literature. *Curr. Top. Med. Chem.* 2022. doi:0.2174/1568026622666220401140737.

4. Panagiotou G, Tee SA, Ihsan Y, at al Low serum 25-hydroxyvitamin D (25[OH]D) levels in patients hospitalised with COVID-19 are associated with greater disease severity: results of a local audit of practice. *MEDRXIV*, 23 Jun 2020 https://doi.org/10.1101/2020.06.21.20136903.

5. Gonzalez L C. Is vitamin D deficiency a major global public health problem? *J Steroid Biochem Mol Biol.* 2014; 144: 138-145. doi: 10.1016/j.jsbmb.2021.11.003.

6. Sreedhar Subramanian, George Griffin, Martin Hewison, Julian Hopkin, Rose Anne Kenny at al. Vitamin D and COVID-19. Revisited 07 July 2022.

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ЗАЛІЗОДЕФІЦИТНОЇ АНЕМІЇ У ХВОРИХ НА ОЖИРІННЯ

Рева Тетяна Василівна
доцент, кандидат медичних наук,
доцент закладу вищої освіти кафедри внутрішньої
медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб
Буковинський державний медичний університет

Ковтунік Олена Ігорівна
студентка 5 курсу, спеціальність 222 «Медицина»
Буковинський державний медичний університет

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), близько 10% мешканців Європейського регіону та 30% світової популяції мають анемію. Сьогодні на залізодефіцитну анемію (ЗДА) страждають 1,62 млрд осіб, що становить 24,8% населення світу [1]. Дефіцит заліза спричиняє низку негативних наслідків, тому вчасна діагностика й адекватна корекція цього порушення набувають важливого значення.

Роль заліза в організмі людини складно переоцінити, адже завдяки йому підтримуються транспорт кисню; тканинне дихання; функція міокарда й інших м'язів; проліферація та диференціювання клітин; клітинний і гуморальний імунітети; біосинтетичні процеси, енергетичний обмін, функція дофамін-, серотонін-, і ГАМК-ергічної систем; регуляція когнітивних функцій, емоціонального тонусу, циркадних ритмів, сну.

Джерелом надходження заліза в організм є харчові продукти, проте достатній його вміст у раціоні не гарантує відсутності анемії. Насамперед це стосується випадків мальабсорбції заліза, посиленого використання заліза організмом – втрата епідермісу та волосся, виділення із сечею та калом, фізичні навантаження, посилене потовиділення, інтенсивне зростання (дитячий і підлітковий вік), вагітність і лактація, пухлини (доброякісні та злоякісні), будь-які крововтрати.

Існує тісний взаємозв'язок між дефіцитом заліза та ожирінням. Ожиріння часто є результатом харчування з недостатнім вмістом заліза. Оскільки дефіцит залізовмісних ферментів призводить до зниження інтенсивності ліполізу, такі пацієнти тяжко втрачають вагу. А такі прояви залізодефіциту, як втома, загальна слабкість, запаморочення, серцебиття та задишка, значно обмежують фізичну активність. Тривожно-депресивні розлади, що розвиваються внаслідок сидеропенії, хворі регулярно «заїдають». Ожиріння зумовлює зменшення засвоєння заліза ентероцитами та вивільнення його з макрофагів. Виникає класичне хибне коло, розірвати котре не так і просто.

Ожиріння – це порушення енергетичного обміну, що призводить до надмірного накопичення жиру, що також може призвести до фізичних та психологічних проблем. Оскільки у 1980-х роках ожиріння різко зросло в усіх країнах світу та соціально-економічних групах. Хоча різні дослідження протягом

багатьох років показали зв’язок між ожирінням і дефіцитом заліза, деякі елементи цього все ще незрозумілі.

Поширеність ожиріння серед дітей зростає так само, як і серед дорослих. Всесвітня організація охорони здоров'я описує ожиріння як хронічне захворювання та одне з основних загроз здоров'ю населення. Асоціацією вперше було виявлено зв'язок між ожирінням і дефіцитом заліза у 1962 році Wenzel та інші. Результати досліджень Венцеля були підтримані Зельцером і Майєром. Швидке зростання ожиріння та проблеми, які воно викликає також призвели до збільшення досліджень, що включають ожиріння і дефіцит заліза. Окрім ожиріння та зростання смертності захворювання, дефіцит заліза та додаткові проблеми підвищили важливість та інтерес до даної проблеми.

Були запропоновані різні гіпотези про зв'язок між ожирінням і дефіцитом заліза. До них відносяться дефіцит заліза, що розвивається внаслідок незбалансованого харчування в осіб із ожирінням. Це призводить до підвищення рівня заліза внаслідок збільшення об’єму крові, а зниження міоглобіну, який зв'язує залізо в м'язах, внаслідок зниження фізичної активності та генетичної схильності. Однак споживання заліза через дієту не відрізняється у людей з ожирінням і без ожиріння.

Різні прозапальні цитокіни, відомі як адипокіни, вивільняються з жирової тканини. Вважається, що запалення, спричинене ними здатне відігравати певну роль у розвитку супутніх захворювань, пов’язані з ожирінням. Гепсидин, будучи одним із цих адипокінів, регулює всмоктування заліза з кишечника та вивільнення заліза від макрофагів і, отже, є важливим регулятором еритропоезу. Висока концентрація гепсидину виявлена у людей з ожирінням, незважаючи на дефіцит заліза. Це свідчить про те, що дефіцит заліза у людей із ожирінням може виникати через механізм, пов’язаний із гепсидином. Однак незрозуміло, як відбувається регуляція метаболізму заліза у людей з ожирінням через регуляцію гепсидину. Перша гіпотеза на дану тема полягає в тому, що адипонектин, такий як інтерлейкін-6 (IL-6) або лептин, що виділяється з білої жирової тканини, стимулює секрецію гепсидину. Проте дослідження на цю тема повідомляє про суперечливі результати. Інше відкриття полягає в тому, що експресія гепсидину в жировій тканині у огрядних людей збільшує самостійно метаболічний синдром та діабет [2].

Сироватковий феритин, який вважається позитивним білком гострої фази, може бути помітно підвищений під час запалення, швидше за все, через підвищення рівнів цитокінів. Може бути гостре запалення викликане інфекцією або травмою, тоді як хронічне запалення може бути результатом метаболічних порушень. Обидва типи запалення можуть впливати на гомеостаз заліза шляхом впливу на регуляцію і синтез певних печінкових білків гострої фази, такі як феритин, трансферин, гаптоглобін і гепсидин. Ці білки гострої фази, індуковані відповіддю гострої фази, можуть впливають на розподіл заліза в клітинах по всьому тіло. У результаті рівні більшості показників заліза безпосередньо постраждають від запалення. Крім того, запалення може негативно вплинути на баланс заліза через зменшення, як споживання їжі, так і кишечника [3].

Взаємозв'язок між ожирінням і метаболізмом заліза порівнюють із клінічною картиною, подібною до «обличчя Януса» - малюнок деяких дослідників. Це пояснюється тим, що при застосуванні феритину існує метаболічний синдром перевантаження залізом, незважаючи на одночасний дефіцит заліза. Однак різниці не було, спостерігали за значеннями феритину у людей з низьким або нормальним рівнем трансферину і у людей із ожирінням. Крім того, ніякої різниці між значення сироваткового феритину не було знайдено. Також, не було виявлено різниці у значеннях феритину у групі ожиріння відповідно до статі та пубертату. Однак реєструються вищі значення феритину у підлітків чоловічої статі з ожирінням через дію тестостерону. Хоча не було різниці щодо значень феритину між пубертатними та непубертатними особами в контрольній групі, кількість осіб із низьким рівнем феритину була вищою в осіб пубертатного віку. Це можна пояснити швидким зростанням протягом статевого дозрівання, менструація у дівчат або харчові звички. Вчені повідомили про нижчі значення феритину у людей без ожиріння із дефіцитом заліза, ніж у людей із ожирінням при дефіциті заліза. Однак у дослідженні було виявлено, що значення феритину в групі ожиріння не відрізнялися від здорової групи, незважаючи на наявність дефіциту заліза. Дійсно, значення феритину у пацієнтів із ожирінням досі не відображало суттєвої різниці після проведеного лікування дефіцитної анемії. Значення феритину в осіб із ожирінням у дослідженні також не відрізняються від контрольної групи, незважаючи на високий рівень дефіциту заліза у людей з ожирінням [4].

Відомо, що ожиріння призводить до зниження рівня трансферину. У своєму мета-аналізі вчені показали, що сироваткове залізо та трансферин є найкращими маркерами метаболізму заліза у людей з ожирінням. Подібні результати були отримані і в дослідженні, спостерігалася значна кореляція між насиченням трансферину, гемоглобіном і MCV у групі ожиріння. Крім того, насичення переносу транферину було значно нижчим у пацієнтів із ожирінням порівняно із здоровими людьми. Це слід мати на увазі, що тести на основі феритину можуть неправильно діагностувати дефіцит заліза у пацієнтів із ожирінням [5].

Існує декілька гіпотез, які пояснюють це явище дефіциту заліза у людей з ожирінням. Надмірне ожиріння характеризується незначним хронічним запаленням. Це призводить до вироблення певних запальних цитокінів, таких як IL-6 і фактор некрозу пухлини-альфа. Відомо, що ІЛ-6 стимулює вироблення гепсидину в печінці. Гепсидин знижує експорт заліза з макрофагів, гепатоцитів і ентероцитів, що призводить до зниження всмоктування заліза, і секвестрації заліза в селезінкових і печінкових макрофагах, менше заліза вивільняється і більше зберігається, пояснюючи зниження споживання заліза у людей з ожирінням[6,7]. Крім того, ймовірно, що жирова тканина виробляє незначні рівні гепсидину, що додатково сприяє залізодефіцитний стан, що спостерігається у хворих на ожиріння [8].

Гепсидин виконує роль «оркестрового диригента» обміну заліза в організмі [4]. Вважається, що синтез гепсидину збільшується при стимуляції адипокінами такі як IL-6 та/або лептин, що виділяється білим жиром тканини [9]. Вчені

повідомили про вищі значення гепсидину в групі людей із ожирінням порівняно із здоровими. Однак спочатку підвищений рівень гепсидину залишався незмінним у пацієнтів із ожирінням, коли відбувається лікування анемії [4].

Значна кореляція між залізодефіцитною анемією і ожирінням спостерігалася в різних дослідженнях. У хворих на ожиріння доцільною є рекомендація нормалізувати масу тіла. Проте суворі дієти, медикаментозні засоби для схуднення, баріатрична хірургія знижують засвоєння заліза, тому лікування ожиріння доцільно поєднувати із додатковим застосуванням препаратів заліза.

Список літератури:

1. Clinical manifestations of iron deficiency anemia [Electronic resource]. – Access mode: https://health-ua.com/article/61501-prihovan-tanayavn-proyavi-zalzodeftcitno-anem-vshodennj-praktitc-lkarya.

2. Tussing-Humphreys LM, Nemeth E, Fantuzzi G, et al. Elevated systemic hepcidin and iron depletion in obese premenopausal females. *Obesity*. 2010; 18: 1449–1456.

3. Bresnahan KA, Tanumihardjo SA. Undernutrition, the acute phase response to infection, and its effects on micronutrient status indicators. *Adv Nutr*. 2014; 5: 702–711.

4. Sanad M, Osman M, Gharib A. Obesity modulate serum hepcidin and treatment outcome of iron deficiency anemia in children: A case control study. *Ital J Pediatr*. 2011; 37: 34–39.

5. Verga Falzacappa MV, Vujic Spasic M, Kessler R, et al. STAT3 mediates hepatic hepcidin expression and its inflammatory stimulation. *Blood*. 2007; 109: 353–358.

6. Nemeth E, Ganz T. Regulation of iron metabolism by hepcidin. *Annu Rev Nutr*. 2006; 26:3 23–342.

7. Nemeth E, Ganz T. The role of hepcidin in iron metabolism. *Acta Haematol*. 2009; 122: 78–86.

8. Hutchinson C. A review of iron studies in overweight and obese children and adolescents: a double burden in the young ? *Eur J Nutr*. 2016; 55(7): 2179–2197.

9. Del Giudice EM, Santoro N, Amato A, et al. Hepcidin in obese children as a potential mediator of the association between obesity and iron deficiency. *J Clin Endocrinol Metab*. 2009; 94: 5102–5107.

ЗАСТОСУВАННЯ ДІУРЕТИКІВ ПРИ ХРОНІЧНІЙ СЕРЦЕВІЙ НЕДОСТАТНОСТІ

Сідорук Поліна Дмитрівна
Харківський національний медичний університет

1 Серцева недостатність(СН) – комплексний клінічний синдром спричинений структурними чи функціональними порушеннями серця , який складається із симптомів та ознак , що свідчать про порушення ефективності роботи серця,як насоса .

2 При серцевій недостатності кисень ,що відповідає вимогам метаболізму клітин та тканин неспроможний доставлятися , незважаючи на нормальний тиск наповнення .

3 Клінічна картина СН характеризується утрудненним диханням , здуттям живота , появою набряків , все це відбувається за рахунок застою у судинах .

4 Не дивлячись на досягнення медикаментозної терапії протягом останніх десятиліть, найпоширенішою причиною госпіталізації у пацієнтів віком > 65 років є серцева недостатність

5 Гострі епізоди декомпенсації при СН підвищують захворюваність та смертність серед пацієнтів.

6 Застійні явища найчастіша причина звернень пацієнтів за невідкладною медичною допомогою.

7 Більшість пацієнтів які згодні на госпіталізацію при серцевій недостатності набирають менше одного кілограма на місяць до самого звернення, це може означати, що перевантаження об'ємом недостатньо показує патофізіологію гострої серцевої недостатності і перерозподіл об'єму, також може призводити до розвитку та клінічної картини застою. За рахунок зниженого набору ваги серцева недостатність ускладнюється кахексії.

8 Кахексія головний фактор втрати білків плазми крові , яке у свою чергу призводить до зниження онкотичного тиску плазми , перешкоджаючи виходу плазми з інтерстицію.

9 Зі зниженою масою тіла при серцевій недостатності треба боротися, бо це призводить до гіршого результату для хворого.

10 При СН застосовують діуретики - наріжний камінь терапії ,одна з груп препаратів кардіологічної практики у хворих на артеріальну гіпертензію та хронічну серцеву недостатність.

11 Найчастіші діуретики- петльові, тіазидні та калійзберігаючі.

12 Петльові діуретики інтенсивні , проте мають менш тривалий діурез ніж тіазидні їх комбінацію застосовують при резистентних набряках.

13 При сильному застою накопичується натрій і рідина додатково підвищує внутрішньосудинний об'єм - це може привести до надмірного зростання екстарваскулярної рідини.

14Саме для виведення натрію і рідини посилюють нирковий натрійурез та діурез , застосовуючи діуретики . ESC 2016 року з цього приводу для лікування

гострої та хронічної серцевої недостатності рекомендують вживання петльових діуретиків.

15 ESC у 2016 році надало рекомендації щодо запобігання та уповільнення розвитку СН аби запобігати смертності у пацієнтів до початку симптоматики. Рекомендації грунтуються на удосконалення способу життя, застосування таких лікарських препаратів як інгібітори АПФ та блокатори В-адренорецепторів у хворих із безсимптоматичною систолічного дисфункцією лівого шлуночка та інфаркту міокарда в анамнезі та у пацієнтів з імплантантованим кардіовертер-дефібрилятором.

16 Мета прийому діуретиків у терапії СН - досягнення і підтримання еуволемії за допомогою максимально низьких доз. Досягнення еуволемії дає змогу визначити успіх терапії, ступеню перевантаження об'ємом і сечогінної активності .

17 Для всього спектру ФВ ЛШ - рекомендовано застосовувати петльові діуретики, щоб запобігти розвитку симптомів застою , проте немає вираженої активності при застосуванні блокаторів В- адренорецепторів і антагоністів мінералокортикоїдних рецепторів .

18 За даними Кокрейнівського систематичного огляду, у пацієнтів із хронічною СН, які застосовують петльові та тіазидні діуретики, знижується ризик смерті та погіршення СН порівняно з плацебо і групою контролю, а також підвищується здатність виконувати фізичні навантаження.

19 Саме пацієнти з високим ризиком розвитку явищ застою рідини в організмі повинні отримати переваги від підтримувальної терапії петльовими діуретиками .

20 Пацієнти з низьким ризиком застою при прийомі петльових діуретиків можуть отримати порушення електролітного балансу нейрогормональної активації , прискорення зниження функції нирок і симптоматичної гіпотензії.

21 Загалом потрібно використовувати найнижчі можливі дози діуретиків і коригувати їх відповідно до індивідуальних потреб хворого.

22 У post-hoc-аналізі дослідження CHAMPION (CardioMEMS Heart Sensor Allows Monitoring of Pressure to Improve Outcomes in Class Ill Heart Failure), в якому зазначали на переважне підвищення, але також зниження дози, петльового діуретика під час лікування.

23 У пацієнтів з гострими епізодами СН при прийомі петльових діуретиків може знадобитися вища доза.

24 В ранній період після виписки зі стаціонару потрібно ретельно підібрати та контролювати необхідну адекватну дозу амбулаторного діуретика .

25 Тривале застосування тіазидних діуретиків у амбулаторному режимі може призвести до негативних наслідків які проявляються у вигляді серйозних електролітичних порушень.

26 Особливо важливо навчити пацієнтів самостійно коригувати дози діуретику на основі моніторингу симптомів і ознак застою, щоденного вимірювання ваги , артеріального тиску. Ефективне використання таблиць для

зазначення в них артеріального тиску дасть можливість лікарю охарактеризувати ефективність діуретиків у лікуванні серцевої недостатності.

Список літератури

1 Casu G., Merella P. (2015) Diuretic Therapy in Heart Failure – Current Approaches. Eur. Cardiol. Rev.,: 42-47.

2 Adams K.F.Jr., Fonarow G.C., Emerman C.L. et al.; ADHERE Scien- tific Advisory Committee and Investigators (2005) Characteristics and out- comes of patients hospitalized for heart failure in the United States: rationale, design, and preliminary observations from the first 100,000 cases in the Acute Decompen- sated Heart Failure National Registry (ADHERE). Am. Heart J.,: 209-216.

3Filippatos G., Zannad F. (2007) An introduction to acute heart failure syndromes: definition and classification. Heart Fail. Rev., : 87-90.

4Gheorghiade M., Pang P.S. (2009) Acute heart failure syndromes. J. Am.Coll, Cardiol., : 557-573.

5 Chaudhry S.I., Wang Y., Concato J. Et al. (2007) Patterns of weight change preceding hospitalization for heart failure. Circulation,1549-1554.

6 Morozova T.E., Yudina I.Y. (2016) Selection of Diuretic Therapy in Cardiology Practice. Kardiologiia, 80-83.

7 Loncar G., Springer J., Anker M. Et al. (2015) Cardiac cachexia: hic et nunc: <hic et nunc» - here and now. Int. J. Cardiol., 201: e1-e12.

8 Ponikowski P., Voors A.A., Anker S.D. et al.; ESC Scientific Document Group (2016) 2016 ESC Guidelines for the diagnosis and treatment of acute and chronic heart failure: The Task Force for the diagnosis and treatment of acute and chronic heart failure of the European Society of Cardiology (ESC) Developed with the special contribution the Heart Failure Association (HFA) of the ESC. Eur. Heart J.,: 2129-2200.

9 Yusuf S., Pfeffer M.A., Swedberg K. Et al.; CHARM Investigators and Committees (2003) Effects of candesartan in patients with chronic heart failure and preserved left-ventricular ejection fraction: the CHARM-Preserved Trial. Lancet, : 777-781.

10Cleland J.G., Tendera M., Adamus J. Et al.; PEP-CHF Investigat (2006) The perindopril in elderly people with chronic heart failure (PEP-CHF) stu Eur Heart J., : 2338-2345.

11 Faris R.F., Flather M., Purcell H. Et al. (2012) Diuretics for heart failure. Cochrane Database Syst. Rev., 2: CD003838.

12 Martens P., Verbrugge F.H., Nijst P. Et al. (2017) Changes in Loop Diuretic Dose and Outcome After Cardiac Resynchronization Therapy in Patients With Heart Failure and Reduced Left Ventricular Ejection Fractions. Am. J. Cardiol., 267-273.

13 Costanzo M.R., Stevenson L.W., Adamson P.B. et al. (2016) Interven- tions Linked to Decreased Heart Failure Hospitalizations During Ambulatory Pulmonary Artery Pressure Monitoring. JACC Heart Fail.,: 333-344.

TANDEM AS AN ALTERNATIVE METHOD OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Nurzhanova Zhainash Dzhumakhmetovna,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Acting Associate Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Sarayeva Flora Kamran kyzy,
Master's student,
Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, Kazakhstan

Tandem learning might be managed or supported by a language instructor in cases when learning takes place as a form of language learning practice established at institutions (school, college, university). In this instance, tandem learning might be considered as a method for classroom language teaching, the concept of which has not been fully researched in Kazakh educational practices so far. It has been noted that tandem language learning in the framework of formal course should be considered as the most effective one [5]. It is also stated that "optimal conditions" for face-to-face formal learning might be ensured by bringing together the groups of language learners who are "mirror images of one another", meaning they learn the target language, which is the mother tongue of his/her partner, they possess quite similar language goals and they have quite the same level of the respective target language proficiency [1]. For part of the time these groups are taught separately and for part of the time they work in tandem. In this regard, it is possible to formulate one more principle of tandem language learning in a formal setting, symmetry. Language learners should have corresponding language goals, academic interests, level of language proficiency and communicative behaviors, as these factors are critical for their language improvement and motivation.

Classroom tandem is based on a curriculum where the teacher defines the aims and means of learning, plans the sessions as well as evaluates the language learners. The role of the teacher in classroom tandem is more to support students to use their mother tongue as experts and language models, evaluate the learners' progress, ensure the personalized language goals set for tandem sessions and provide the learners with appropriate materials for their language improvement [3].

Being quite a new concept in modern theory and practice of language learning and teaching, tandem language learning (classroom and as an individual practice) deserves further investigation to establish the core principles and to develop the methodology of its implementation at different levels of the education system.

The objectives of the experiment work replicated the questions raised in the study:

1) to test the applicability and effectiveness of tandem learning towards the development of communicative competence;

2) to test the applicability and effectiveness of tandem learning towards sociocultural adaptation of international students;

3) to define and develop relevant learning and teaching procedures that could be implemented in Kazakh academic context of language education;

4) to develop the guideline (basic principles) for instructors, adopting tandem learning as a form or a supplement to language education.

The hypothesis of the study was formulated as follows: a) contacts with native speakers in formal and informal contexts might help the language improvement; b) rapid progress in language abilities might help sociocultural adaptation; c) tandem language learning might be beneficial for both language development and sociocultural adaptation.

The experiment was conducted in Kh. Dosmukhamedov Atyrau University in Atyrau. The experiment groups were formed in Kh. Dosmukhamedov Atyrau University and their inter-national students represented a control group. The empirical data were obtained while teaching Russian to German students. The course in the Russian language was delivered in accordance with the national curriculum standards to international students taking their first year of Master degree at Kazakh universities during the first semester (September–December) of 2022.

The experiment was held in three stages: preliminary, intermediate and final. At the preliminary stage the students from the experiment group were introduced to the experiment procedures, opportunities and expectations. They were interviewed to 8 assess their initial level of language proficiency. The students were promised confidentiality in processing their data and accumulating the experiment results. It took one week to settle the necessary procedures: to nominate tandem partners, to introduce them to each other, to schedule their first meeting, to help them develop an action plan, and to answer all participants' questions.

Academic and extra hours. Control group students attended regular language classes 4 times a week and followed the common language curriculum. The experiment group had 3 regular language classes and 1 class was organized as a classroom tandem session. Besides that, tandem partners met once a week for language sessions.

Partnership. In the experiment group, each international student had a tandem partner who was a Russian native speaker student studying German. Each tandem developed an "action plan", a list of topics for informal discussions as well as a schedule of meetings. This information was provided to the instructor.

Roles. The language instructor was in charge of providing supporting materials to each tandem partnership and assessing the students' progress (handouts with topicrelated questions, texts, videos, audios etc.) and self-assessment form for students. Tandem partners followed the action plan using the materials as a support and completed the self-assessment forms after each session.

The participants in the experiment (5 people) and control (5 people) groups were international students from Germany taking their first year of Master degree at Kazakh universities. Based on the interviews, it was concluded that the students had little prior language exposure. Tandem partnerships were organized to follow the tandem learning principle of symmetry.

At the preliminary stage, the students (from both experiment and control groups) were introduced to SCAS instrument to understand the current level of sociocultural

adaptation. The SCAS instrument contained 21 items (questions) that fell into 3 subcategories (factors), namely, sociolinguistic accommodation, academic adjustment and cultural adjustment, with the questions scored from 1 (not at all competent) to 5 (extremely competent). The scores 1 and 2 were grouped as a low level, 3 and 4 as a moderate level and 5 as a high level.

At the intermediate stage, after 2 months of stay, the international students were assessed using SCAS and were introduced to the language proficiency test aiming at defining the progress in the development of communicative competence. The language proficiency test was developed based on the model suggested by Bachman and Palmer to assess the components of language ability such as vocabulary, syntax, phonological/graphological, cohesion, naturalness, cultural references and figurative language etc. with a scoring scale of none (0), limited (1), moderate (2), extensive (3) and complete (4) [2]. The given model was adapted to develop the language tasks for assessment.

At the final stage, after 4, 5 months of stay, the students were assessed by means of SCAS and language proficiency test. The data were gathered and further processed to track the dynamics.

The tables below show the figures obtained after presenting the SCAS instrument to international students in both experiment and control groups at the preliminary, intermediate and final stages.

Table 1. Total number of respondents based on levels (experiment and control group at prelim-
inary stage).

Subcategory/level
Low
(0, 95-2, 84)
Moderate
(2, 85-3, 8)
High
(3, 9-4, 75)
Experiment/control
Sociolinguistic ac-
accommodation
55/56
5/4
0/0
Cultural adjustment
50/49
10/11
0/0
Academic adjustment
57/55
3/5
0/0

Table 1. Total number of respondents based on levels (experiment and control group at prelim-
binary stage).
Subcategory/level
Low
(0,95-2,84)
Moderate
(2,85-3,8)
High
(3,9-4,75)
Experiment/control
Sociolinguistic ac-
commodation
55/56
5/4
0/0
Cultural adjustment
50/49
10/11
0/0
Academic adjustment
57/55
3/5
0/0

Table 1. Total number of respondents based on levels (experiment and control group at prelim-
inary stage).
Subcategory/level
Low
(0,95-2,84)
Moderate
(2,85-3,8)
High
(3,9-4,75)
Experiment/control
Sociolinguistic ac-
commodation
55/56
5/4
0/0
Cultural adjustment
50/49
10/11
0/0

Academic adjustment
57/55
3/5
0/0

Table 1. Total number of respondents based on levels (experiment and control group at preliminary stage).

Subcategory/level	Low Low (0,95-2,84) Low (0,95-2,84) (0,95-2,84)	Moderate Moderate (2,85-3,8) (2,85-3,8)	High (3,9-4,75)
	Experimental/Control		
Sociolinguistic accommodation	Low (0,95-2,84) 55/56	5/4	0/0
Cultural adjustment	50/49	10/11	0/0
Academic adjustment	57/55	3/5	0/0

Table 2. Total number of respondents based on levels (experiment and control group at intermediate stage).

Subcategory/level	Low Low (0,95-2,84) Low (0,95-2,84) (0,95-2,84)	Moderate Moderate (2,85-3,8) (2,85-3,8)	High (3,9-4,75)
	Experimental/Control		
Sociolinguistic accommodation	Low (0,95-2,84) 40/50	20/10	0/0
Cultural adjustment	35/46	25/14	0/0
Academic adjustment	23/37	35/23	2/0

Table 3. Total number of respondents based on levels (experiment and control group at final stage).

Subcategory/level	Low Low (0,95-2,84) Low (0,95-2,84) (0,95-2,84)	Moderate Moderate (2,85-3,8) (2,85-3,8)	High (3,9-4,75)
	Experimental/Control		
Sociolinguistic accommodation	Low (0,95-2,84) 18/32	42/28	0/0
Cultural adjustment	15/30	41/28	4/2
Academic adjustment	12/22	39/32	9/6

Based on the data obtained, overall mean value for each subcategory as well as the overall mean value of sociocultural adaptation of international students were calculated at every stage of the experiment accordingly. The graph below illustrates the dynamics through three stages of the experiment.

Fig. 2. The dynamics of sociocultural adaptation of international students in Kazakhstan.

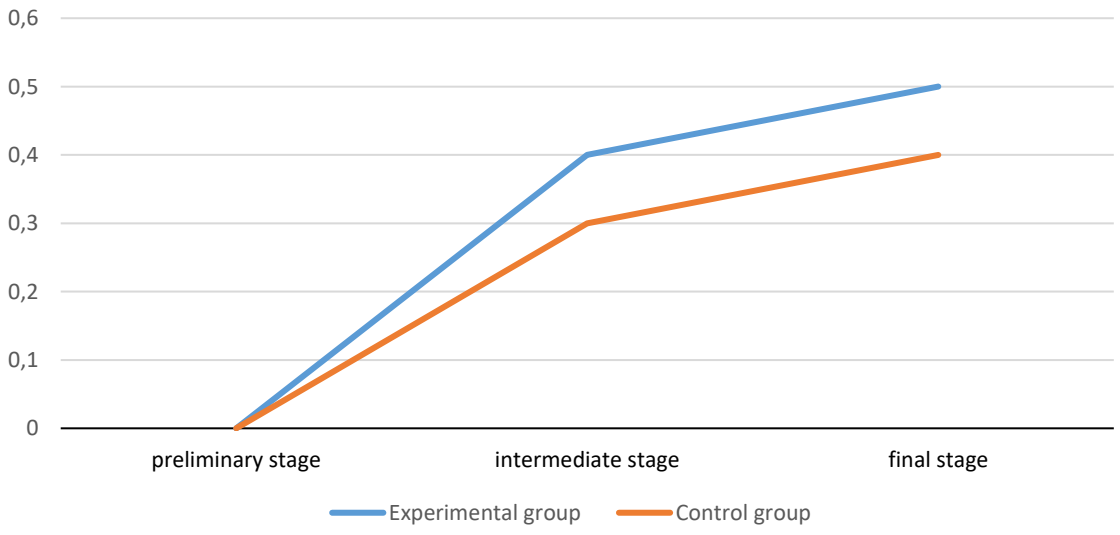

Having analyzed the data obtained, it deemed possible to draw several core conclusions: 1) the process of sociocultural adaptation is quite prolonged in time; 2) it might not always happen or be observed right after entering the culture. In case of international students studying in Kazakhstan, a significant surge has been noticed only

after approximately a two month stay in the country. The experiment group tended to show notably better results in sociolinguistic and cultural adjustment whereas academic adjustment of international students was rather smooth for both experiment and control groups within all stages of the experiment. The majority of students reported that they received decent support in everyday university life, though some students claimed that the quality and quantity of rendered assistance was fairly enough to immerse in the host university routines. This fact deserves further investigation as it might be tightly connected with individual psychological factors affecting overseas learners and/or represent the intercultural communication stressors.

The students from the experiment group were noticed to accommodate socially and linguistically in a faster and more natural manner. They also showed better results in language assessment. However, the vast majority of difficulties were encountered with social and functional components of language competence. The development of these components demand constant interaction with local culture members as well as linguistic immersion while studying the target language. It deems hardly possible to develop the sociolinguistic knowledge if to learn the language in an "artificial language classroom". Language is a means of interaction, it is contextually and culturally situated, it needs interpretation in a particular setting of language use. In this regard, tandem language learning could prove to be a reasonable solution to balance the gap between traditional learning/teaching strategies and real communication in the target language, to develop the cultural sensitivity and to support the development of the target language competence. It has been noticed that the students under-going the experiment demonstrate faster language improvement and show more interest in learning the language. The correlation between tandem learning and sociocultural adaptation is rather observable as students involved in tandem partnerships demonstrate higher overall mean value of sociocultural adaptation.

Overall, it is possible to summarize the core advantages of tandem language learning can be described as: 1) natural (authentic) language exposure; 2) frequent language practice with native speakers; 3) language practice in natural sociolinguistic setting; 4) successive development of knowledge on culture and social interaction patterns. In this regard, tandem learning appears to be a prospective tool to enhance both students' learning experiences and instructors' teaching practices. Due to the social-interactional nature of tandem learning, it helps international students' sociocultural adaptation and the development of intercultural identity that allows obtaining insights into their own ethnic culture as well as learning the host culture, which is new to them [4].

Although tandem language learning seems to be quite successful in helping international students to adapt to new cultural reality, the present study might possess several limitations: 1) the psychological factors (stressors) have been beyond the scope of the study, though might contribute to better understanding of cognitive and behavioral nature of sociocultural adaptation; 2) the international participants constituted a rather homogeneous group as being approximately the same age and from the same country of origin; 3) international participants had little prior target language and host culture exposure.

Having considered the results and limitations of the study, it yet could be argued that tandem language learning is a prospective teaching method and learning strategy that has proved its applicability and effectiveness at university level of language education.

References

1. Berry, J.W.: Lead Article Immigration, acculturation, and adaptation. Appl. Psychol. an Int. Rev. 46, 5–68 (1997)

2. Shubha, H.S., Padma Rani, D.: Role of Internet in socio-cultural adaptation among international students : a study in Germany. Int. J. Innov. Res. Educ. Sci. 3, 296–302 (2016)

3. Ward, C., Kennedy, A.: The measurement of sociocultural adaptation. Int. J. Intercult. Rel. 23, 659–677 (1999)

4. Masgoret, A., Ward, C.: Culture learning approach to acculturation. In: Sam, D., Berry, J. (eds) The Cambridge handbook of acculturation psychology. pp. 58–77. Cambridge University Press (2006)

5. Li, M., Campbell, J.: Cultural Adaptation: A case study of Asian students' learning experiences at a New Zealand university. In: EDU-COM 2006 International Conference. pp. 299–307 (2006)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ХОРЕОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Ільчук Ліна Петрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри мистецьких дисциплін та методик їх навчання
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної
академії імені Тараса Шевченка

У сучасних умовах реформування української освіти, її стратегічного курсу на інтеграцію в європейський простір чітко викристалізовується необхідність у підготовці високомобільних, адаптивних, креативних, конкурентоспроможних педагогів, які готові до вимог і викликів Нової української школи. Нині освіта виступає важливим чинником розвитку та становлення особистості, тому повинна відповідати переліченим вимогам і бути зорієнтована на підвищення якості, модернізацію існуючих освітньо-професійних програм, пошук ефективних освітніх інструментів, що спрямовані на покращення професійної підготовки майбутніх спеціалістів у сфері музично-педагогічної галузі.

Першочерговим завданням освітніх закладів України є всебічний (інтелектуальний, духовний, естетичний, фізичний) розвиток громадян, формування здорового способу життя. Розв’язанню цього питання сприяє хореографічне мистецтво, яке має художньо-естетичний, оздоровлюючий вплив на душу й тіло підростаючої особистості. Так, у концепції Нової української школи (на період до 2029 року) [3] зазначено про обов’язкове оволодіння учнями мистецько-культурними компетентностями. Цей процес передбачає включення учнів до різноманітної мистецької діяльності шляхом вивчення образотворчого, музичного, хореографічного й інших видів мистецтва.

Ефективне формування в школярів хореографічних компетентностей актуалізує питання професійної підготовки майбутнього педагога-хореографа, здатного до якісного проведення занять з хореографії й управління дитячим творчим колективом. Це означає, що заклади вищої педагогічної освіти мають звернути увагу на оновлення освітньо-професійних програм, за якими навчання фахівців сприятиме їхній хореографічній підготовці, формуванню професійних навичок педагогічної майстерності тощо. Ціла низка педагогічних досліджень присвячена різним аспектам впливу хореографії на підростаючу особистість. Так, у своїх працях науковці визнають хореографічне мистецтво засобом гармонізації особистості (І. Адо, А. Арнольдов, Б. Бегак, І. Гончаров, Б. Григорович, Т. Нарська й ін.). За численними науковими дослідженнями хореографія надає оздоровчий вплив на організм людини (А. Брусніцина, Т. Васильєва, С. Єгорова, С. Казначеєв, М. Левін та ін.). Інші науковці визнають хореографію засобом формування психічного добробуту людини (Ю. Лотман, А. Вороніна, С. Філатов та ін.). Проблему професійної підготовки майбутніх

педагогів-хореографів розкрито у сучасних дослідженнях Л. Бондаренко, Г. Березової, Т. Благової, А. Ваганової, Є. Валукіна, К. Василенка, К. Голейзовського, Н. Добролюбової, С. Забредовського, Р. Захарова, С. Куценко, Ф. Лопухова Т. Мартиненко, А. Мессерера, Т. Осипової, І. Спінул, А. Тараканової, В. Уральської, Т. Фурманової, Л. Цвєткової й ін.

Аналіз психолого-педагогічних наукових розвідок дозволяє стверджувати, що втілення в освітню практику хореографічної діяльності створює сприятливі умови для формування цілісного образу світу, прояву творчості дитини та учителя. Освоєння різних видів мистецтв, у тому числі хореографії, дає свободу вибору змісту, методів, форм, засобів, які використовуються в організації навчання школярів. Цей вибір зумовлений перспективними і поточними дидактичними виховними та розвивальними завданнями освітнього процесу в школі.

Наукові напрацювання у галузі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва є ґрунтовним і вагомим надбанням музичної педагогіки. Різні напрямки формування фахових компетентностей педагогів розкривали у свої працях науковці. Нас цікавлять шляхи становлення фахівця у сфері хореографічної діяльності, а саме: якісне проведення уроків хореографії та провадження позакласної гурткової роботи у закладах загальної середньої освіти.

Реформування підготовки сучасного педагога-хореографа ґрунтовно та різнобічно розкрито у працях Т. Благової. На її думку, ця проблематика зумовлена «зміною підходів і технологій навчання у вищій педагогічній школі, які мають зосереджуватися передусім на формуванні професійно значущих якостей випускників, розширенні їх мистецького світогляду, вихованні загальної хореографічної культури» [2, с. 72]. Ми цілком погоджуємося з науковицею, що професійно-педагогічна майстерність майбутнього вчителя хореографії повинна поєднувати загальнопедагогічні здібності разом із мистецтвом відтворення танцювальних умінь та навичок, Відповідно така підготовка потребує комплексного, довготривалого формування потрібних компетентностей в системі педагогічної освіти.

Згідно освітньо-професійної програми Середня освіта (Музичне мистецтво та хореографія), яка реалізується у Кременецькій обласний гуманітарно-педагогічній академії ім Тараса Шевченка, фахова підготовка майбутніх педагогів-музикантів до хореографічної діяльності в школі є ґрунтовним і різнобічним процесом. Він включає формування загальних і спеціальних (фахових) компетентностей, що сприяють творенню особистості вчителя. Згідно енциклопедичного педагогічного видання «компетентність» розглядається як «коло питань, в яких людина добре розуміється і набуває не лише під час вивчення предмету, групи предметів, а й за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища» [1, с. 408].

Загальні компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва та хореографії включають знання й уміння з циклу загальних дисциплін, а також: здатність аналізувати, оцінювати та виявляти педагогічні проблеми, вирішувати

їх; здатність генерувати нові ідеї), виявляти креативність в освітньо-професійній діяльності; здатність морально-етично діяти, цінувати досягнення суспільства у галузі мистецтва тощо. Зокрема до загальних умінь здобувачів вищої освіти належить здатність розв'язувати конфліктні ситуації, працювати в команді, діяти соціально відповідально та свідомо [4, с. 5]. Ці компетентності належать до соціальних навичок, які є особливо важливими у навчально-виховній роботі з учнівським колективом.

Необхідними для ефективного навчання школярів хореографічного мистецтва є спеціальні (фахові) компетентності. Серед них варто акцентувати увагу на здатності зберігати та примножувати моральні, культурні, мистецькі цінності; здатність до застосування у професійній діяльності теоретичних знань та доцільних методів і засобів навчання хореографії, усвідомлюючи багатожанровість хореографічних композицій, методично правильно розробляти і практично втілювати авторські хореографічні композиції різноманітні за формою, жанром, виражальними засобами [4, с. 6].

Мета освітньо-професійної програми (далі ОПП) полягає у фундаментальній професійній підготовці висококваліфікованих, соціально-мобільних з креативним, творчим мисленням фахівців, які володіють ґрунтовними теоретико-методичними знаннями у галузі музичного мистецтва та хореографії, здатних до надання якісних освітніх послуг у закладах освіти [4, с. 3]. Під час навчання з означеною ОПП формується готовність фахівців до вирішення актуальних освітніх завдань і соціальних запитів шляхом інтеграції музичного мистецтва,мистецтва та хореографії. У перспективі це забезпечить можливість росту професійної кар'єри випускників та вдалого їх працевлаштування у закладах загальної середньої освіти.

Результативність здобуття майбутніми магістрами музично-хореографічної освіти залежить від засвоєння певних освітніх компонентів, які сприятимуть цьому процесу. Під час аналізу ОПП та навчального плану підготовки встановлено, що зміст таких навчальних дисциплін як: «Історія музичного та хореографічногомистецтв», «Теорія і методика навчання танцю в ЗЗСО (класичний, народно-сценічний,сучасний, бальний)», «Теорія, методика та практикум роботи з дитячим хореографічним колективом» розрахований на розв'язання вище описаних завдань програми. Розглянемо детальніше кожен навчальний предмет, його мету і завдання у становленні майбутнього педагога-хореографа.

Так, метою вивчення компоненту «Історія музичного та хореографічного мистецтв» є ознайомлення здобувачів з історичними процесами розвитку українського та зарубіжного музичного та хореографічного мистецтв, еволюцією основних музичних жанрів, вивчення художніх напрямків та творчих стилів композиторів різних національних шкіл, особливостей розвитку хореографічного мистецтва, діяльності балетмейстерів у конкретній історичній епосі. Основними завданнями вивчення дисципліни «Історія музичного та хореографічного мистецтв» є: формування у здобувачів ґрунтовних знань про розвиток українського та зарубіжного музичного та хореографічного мистецтв,

поглиблення розуміння історичних процесів розвитку музики та хореографії, напрямків і стилів музичної та хореографічної культури, розгляд творчої діяльності відомих композиторів та хореографів.

Метою і завданнями вивчення майбутніми педагогами-хореографами освітніх компонентів «Теорія і методика навчання танцю в ЗЗСО (класичний, народно-сценічний, сучасний, бальний)» і «Теорія, методика та практикум роботи з дитячим хореографічним колективом» є ґрунтовна професійна підготовка висококваліфікованих фахівців-хореографів з креативним, творчим мисленням, які володіють належними теоретико-методичними знаннями у сфері навчання хореографічного мистецтва в закладах загальної середньої та позашкільної освіти. Водночас засвоєння здобувачами означених навчальних дисциплін створює теоретичне підґрунтя, розвиває практичні вміння і навички, що необхідні для ефективної роботи вчителів музичного мистецтва та хореографії з учнівським колективом.

Під час професійної підготовки у майбутніх педагогів формуються такі фахові компетентності: здатність аналізувати основні етапи історичного розвитку музичного та хореографічного мистецтва з урахуванням вітчизняної та світової культурної спадщини; здатність до застосування у професійній діяльності теоретичних знань та доцільних методів і засобів навчання хореографії, усвідомлюючи багатожанровість хореографічних композицій; здатність методично правильно розробляти і практично втілювати авторські хореографічні композиції різноманітні за формою, жанром, виражальними засобами з використанням традиційних та інноваційних прийомів їх створення; здатність здійснювати репетиційну діяльність, ставити та розв’язувати професійні завдання, творчо співпрацювати з учасниками мистецьких колективів.

Підсумком здобуття кваліфікації вчителя музичного та хореографічного мистецтва за даною ОПП є програмні результати навчання – знання, уміння та навички, цінності й інші особистісні якості, які здатен продемонструвати майбутній педагог після завершення освітньої програми або ж окремих освітніх компонентів. Отже, випускники мають володіти концептуальними знаннями історичних тенденцій і перспектив розвитку різних видів мистецтв для критичного осмислення їх виражально-зображальних засобів відповідно до стилю, виду і жанру; створювати хореографічні композиції, креативно мислити у процесі реалізації творчого задуму відповідно до теми та ідеї постановки; виявляти теоретико-методичні знання під час розв’язання балетмейстерсько-постановочних завдань усфері хореографічного мистецтва. Водночас важливим набутим умінням педагогів є здатність продовжувати навчання з високим ступенем автономії та критично оцінювати особистісно-професійний потенціал [4, с. 7–8].

Підсумовуючи зазначимо, що для підготовки майбутніх учителів музичного та хореографічного мистецтва за освітньо-професійною програмою Середня освіта (Музичне мистецтво та хореографія) створено відповідні педагогічні умови, які забезпечують формування загальних і фахових компетентностей, а

також програмних результатів навчання необхідних для успішної діяльності у закладах загальної середньої освіти.

Список літератури

1. Бібік Н. М. Компетентність у навчанні. *Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України / за ред. В. Г. Кременя*. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Благова Т. О. Хореографічна підготовка вчителя у системі вищих педагогічних навчальних закладів в Україні 20-х рр. XX ст. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки.* 2011. Вип. 8(2). С 65–71.
3. Нова українська школа: порадник для вчителя [Електронний ресурс] / під заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с. Режим доступу: http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf.
4. Освітньо-професійна програма Середня освіта (Музичне мистецтво та хореографія): для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.kogpi.edu.te.ua/images/stories/Henrikh/project/22-26/MUZ_mag.pdf.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ МОДЕЛЬДЕУ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ

Асенова Назымгул Сабыровна
п.ғ.к., доцент, Павлодар педагогикалық университетінің профессоры

Абиддинова Нодира Сиражиддиновна
Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Аңдатпа: *Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларына модельді және модельдеу түрлерін меңгерту қарастырылып отыр. Тапсырмаларды орындауда модельдерді құрал ретінде қолдану оқушының ой-өрісін ғана дамытып қоймай, өмірдегі әртүрлі жағдайлардың математикалық мағынасын дұрыс түсініп, оны тәжірибеде қолдана білуге үйрету негізге алынды.*

Кілт сөздер: *Модель, модельдеу, математикалық модель, модельдеу түрлері.*

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының білім беру жүйесінің міндеттері туралы бабында «Жеке адамның шығармашылық, рухани және дене мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, жеке басының дамуы үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін байыту» деп көрсетілгендей, қазіргі қоғамымыз шығармашылық қабілеті бар, талантты іскер адамдарға мұқтаж болып отыр [1].

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасының білім беру саласында айтарлықтай өзгерістер енгізілуде. Солардың бірі де бірегейі – бастауыш сыныптан бастап оқыту үдерісіне жаңартылған білім мазмұнын ендіру қарқынды түрде жүргізілуде. Бастауыш сынып оқушыларына білім берудің жаңа Мемлекеттік стандарты [2] жасалып, соның негізінде жаңартылған оқу бағдарламасы [3], осы аталған екі құжатқа сәйкес оқу-әдістемелік кешендерде [4], модель мен модельдеу түрлері арқылы бастауыш сынып оқушыларында қажетті білім, білік дағды мен құзыреттіліктердің берлігі бір көлемін игерту мәселесі көтеріліп отыр. Демек, оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырудың жаңа жүйесі мектептердің тәжірибесіне енгізілуде, яғни педагогикалық ғылымның озық идеялары мен жинақталған тәжірибелердің нәтижелері жаңа жағдайларда өзінің қолданысын тауып отыр.

Бастауыш сынып оқушыларында математикалық ұғымдар мен түсініктерді қалыптастырудың, тапсырмаларды орындатудың жалпы ортақ әдістерін меңгертудің маңызды құралы ретінде модельдеуді пайдаланудың қажеттілігі мен оның негізделген әдістемесінің мектеп тәжірибесінде жүзеге асырылуының арасында қарама-қайшылық кездеседі.

Кез келген математикалық тапсырма немесе есепте оның шартын талдап (белгісіз және белгілі шамаларды анықтап, олардың арасындағы байланысты тағайындау) оны шығаруға үйретуде модель түрлерін қолдану маңызды. Модельдерді, модельдеуді қолдануда мақсатқа бағытталған арнайы таңдалған

әдістемелік тәсіл оқушылардың математикалық материалдарды көрнекі-образды түрде тез әрі жеңіл қабылдауға мүмкіндік туғызады, олардың көру және ойлау қабілеттерін дамытады, өз бетімен жұмыс істей білуге, шыдамдылыққа, қиындықты жеңе білуге, шығармашылыққа тәрбиелейді.

Біздің қарастырып отырған мәселеміз қазіргі бастауыш сынып математикасын оқытуда – оқушыға түсінікті математикалық тілде білім беру. Білім бере отырып, тапсырмаларды орындау жолын ұғындыру, шығару барысындағы тиімді әдістерді таңдап алуға үйрету.

Жалпы «Модель» түсінігімен біз бала кезімізден таныспыз. Модель мен модельдеуді адамзат ертеден пайдаланған. Модельдің көмегімен сөйлеу тілі, жазу, графика тараған. Ата-бабаларымыздың жартасқа салған бейнелері, сурет пен кітап – мұның бәрі келешек ұрпаққа қоршаған әлем туралы білімді ақпараттық формада беру модельдері болып есептелінеді.

Модель – бұл глобус және әлем картасы, жердің тартылыс күшінің формуласы, көрме стендіндегі зымыранның макеті, мектептегі биология кабинетінің көрнекі құралдары, әйгілі суреттердің көшірмесі. Нақты нысандардың (түпнұсқа) зерттеу мақсатында адамның қолымен жасалған нысанды – модель деп атаймыз [5, 67б].

Модель (фр. modele, лат. modulus – өлшем) – белгілі бір зерттелетін нысанның ой түсінігі арқылы немесе материалдық түрде жасалған шартты үлгісі (бейнесі, сұлбасы, сипаттамасы, т.б.) [6, 21б]. Модель мен түп нұсқаны бір-бірінен абсолютті түрде айыруға болмайды. Қарастырылып отырған құбылыс немесе процесс абстрактылық нысандар мен математикалық заңдылықтар түрінде берілетін модель математикалық модель деп аталады.

Бастауыш сыныптарда математиканы оқыту үдерісінде негізгі міндеттердің бірі оқушыларға модель түрлерін меңгертіп, түрлі жаттығуларды орындау барысында тиімді қолдануға үйрету маңызды болып табылады. Модельдер және олармен байланысты түсініктер күрделі танымдық әрекеттің өнімі болып табылатындықтан, оқушыларға оларды қолдану арқылы материалдарды игеру қажеттілігін түсіндіру аса маңызды. Егер модельдеу танымның әдісі мен құралы болатын болса, онда жаттығулар мен есептер жүйесі модельдеу әрекеті жаттықтырылатын алаң болып табылады, ал есептер шығара алу модельдерді қолдану мен есептерді модельдей алу әрекетінің қалыптасқандығының бір критерийі болып табылмақ.

Бастауыштың оқыту үдерісінде қолданылатын модельдерді сызбалық және оларды құру кезінде пайдаланылатын құралдардың түріне қарай белгілік деп бөлінеді.

Сызбалық модельдер өз кезегінде заттық және қандай әрекетті қамтамасыз ететініне байланысты графикалық деп бөлінеді. Заттық модельдер заттармен физикалық амал орындауды қамтамасыз етеді. Олар қандай да бір заттардан (түймелерден, шырпылардан, қағаз жолақшаларынан) жасалады, олар қандай да бір тапсырмаларды орындау кезінде қолданылады.

Графикалық модельдер негізінен тапсырма не есептегі жағдаятты жалпылауға, сызып көрсету кезінде пайдаланылады. Графикалық модельдерге төмендегі модельдерді жатқызуға болады:

1. сурет;
2. шартты сурет;
3. сызба;
4. сұлба.

Кейбір ғалымдар модельдерді әр түрлерге бөледі. Соның ішінде Н.В.Макарова уақыт факторы мен пайдалану аймағы бойынша жіктемелеу түрлерін келтіреді [7, 51б]:

Кез келген жұмысты қолға алмас бұрын, берілгені мен соңғы нәтиже және орындалатын іс-әрекет кезеңдерін айқындап алу қажет. Модельдеу кезінде бастапқы зерттелетін объект – прототип болады. Модельдеудің соңғы кезеңі шешім қабылдау болып табылады. Модельдеу арқылы зерттелген модельдің жаңа объектісін құруға, бар объектіні жақсартуға немесе қосымша ақпарат алуға болады. Модельдеудің негізгі кезеңдері есептің қойылу шарты мен мақсатына қарай анықталады.

1-кезең. Есептің қойылымы. Бұл кезеңде берілген бастапқы мәліметтермен қатар мақсатын анықтау және объектіні немесе процесті талдау анық көрсетілуі қажет.

2-кезең. Модель құру. Ақпараттық модель. Бұл кезеңде элементар объектілердің қасиеттері, күйі және басқа да ерекшеліктері кез келген пішінде, яғни ауызша түрде, схема немесе кесте арқылы да анықталады. Бастапқы объектіні құрайтын элементар объектілер жөнінде толық мағлұмат, яғни ақпараттық модель жасалады. Бұл кезең модель құрудың бастапқы бөлімі болып саналады.

3-кезең. Компьютерлік эксперимент. Жаңа конструкторлық жұмыс, техникалық шешімдерді өндірісте пайдалану және жаңа идеяларды тексеру үшін эксперимент жасау қажет. Компьютерлік тәжірибе жүргізу екі кезеңнен тұрады: модельдеу жоспарын құру және модельдеу технологиясы. Модельдеу жоспары модельмен жасалатын жұмыстың ретін анық көрсетуі қажет. Модельдеу технологиясы дегеніміз – пайдаланушы адамның компьютерлік модельмен орындайтын мақсатты іс-әрекеттерінің жинағы.

4-кезең. Модельдеу нәтижесін талдау. Модельдеудің соңғы мақсаты – шешім қабылдау болып табылады. Модельдеу нәтижесін талдау шешуші кезең болып табылады. Себебі, бұдан кейін модельдеуді жалғастыру немесе тоқтату керек. Егер қате жіберілсе, модельдеуді қайта қарап, алдыңғы кезеңге қайта оралу қажет. Бұл процесс модельдеу мақсатына сай болғанға дейін қайталана береді. Жіберілген қатені табудың өзі нәтиже болып табылады.

Математикалық тілде орындалған есептердің белгілеулер арқылы орындалатын модельдері: өрнек, теңдеу, теңдеулер жүйесі болып табылады. Осы модельдерде есептің шешуі орындалатындықтан, оларды шешуші модельдер деп те атайды. Басқа сызбалық және белгілік модельдер – көмекші модельдер деп

аталады. Бұл есептің мазмұнынан математикалық модельге көшуді қамтамасыз етеді.

2-сыныптағы «Есептерді шығару барысында сызбаларды пайдалану» тақырыбын өту кезінде біз оқушыларға есепті шығару барысында қолданылатын сызбалық суреттер көрсетіп есептердің қандай түрі болсада оған бір модель түрін сәйкестендіруге болатындығын түсіндірдік.

Мысалы: «Ағам 7 жаста, ал әпкем одан 2 есе үлкен. Әпкем неше жаста?». Бұл есепке лайық модель кесінділер немесе геометриялық фигуралар-нысандар болуы мүмкін. Оқушыларға белгілі бір есептің түрін бере отырып, олардың модельдің қандай да бір түрін таңдап алуға үйретіп және есепті шартынан сұрағына не сұрағынан шартына қарай талдауға үйретіп, бастапқыда мұғалімнің басшылығымен, кейін оқушылардың өз беттерімен модельдерді таңдауға үйреттік.

Сабақтың тақырыбы: Есептерді шығару барысында сызбаларды пайдалану.

Сабақ мақсаттары: барлық оқушыларды есепке лайық сызба құрастыруға үйрету. Басым көпшілігін есеп құрастыртып, сызба құрғызу.

1-тапсырма. Ұзындығы белгісіз кесіндіні көрсетіңдер. Басқа кесінділердің көмегімен оның ұзындығын қалайша табуға болады?

Оқушылар ұзындығы белгісіз кесіндіні көрсетті. Содан кейін оқушыларды «сызба» сөзімен таныстырып, оның көмегімен ізделіндіні табу үшін берілген сандармен қандай амалдар орындау қажеттігін түсіндірдік.

Оқушылардың тақырыпты қалай меңгергендігін және есепті модель түрлерін қолдана отырып шығара алу біліктерінің қалыптасқандығын тексеру мақсатында өзіндік жұмыстар бердік.

1. Балабақшаға арнап 8 қуыршақ және 15 доп сатылып алынды. Бір қуыршақ 200 тг тұрады, ал доп одан 5 есе артық. Барлығына қанша ақша төленді?
2. Қоймада 35 центнер картоп болды. 24 ц 50 кг картоп дүкенге жөнелтілді. Қоймада қанша картоп қалды?

Оқушылардың жұмыстарын тексере отырып, біз төмендегідей нәтижелер алдық:

- 6 оқушы (33,3%) барлық есепті дұрыс шығарды;
- 9 оқушы (50%) кез келген 1 есепті шығарды;
- 3 оқушы (16,6%) есепті шығара алмады.

Математикалық модель және модель түрлерін бастауыштың оқыту үдерісінде қолданудың ерекшеліктерін саралай келе мынадай тұжырым жасауға болады деп ойлаймыз:

- бастауыш математика пәнінде теориялық материалды игеру және математикалық ұғымдар мен түсініктерді қалыптастыру құралы ретінде модельдеуді пайдаланудың сәйкес әдістемесі көмегімен іске асырылса, онда

оқушылар бастауыш математика сабағының аса маңызды ұғымдары материалдарын тереңірек түсініп меңгереді;

- математикалық модельдеу әдісін қолдану оқушылардың өздігінен танымдық іс-әрекеттерінің қалыптасуына қолайлы жағдай жасайды және оқушылардың тапсырмаларды орындау кезінде өздігінен оқу әрекеттерін бақылап, бағалай білуге жаттығады.

Қорыта айтқанда, модельдеу түрлі математикалық тапсырмаларды орындау барысындағы іс-әрекеттер тәсілін меңгертіп, оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыруға, білімді көрнекі-образды ойлау арқылы қабылдауға, оны игеруге және тәжірибеде қолдана алуға ықпал жасайды деп айта аламыз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007. 3-тарау, 11-бап.

2 Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2018 http://adilet.zan.kz/kaz/docs/v1800016989

3 Бастауыш білім беру деңгейінің 1-4-сыныптарына арналған «Математика» пәнінен үлгілік оқу бағдарламасы (ҚР Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 10 мамырдағы № 199 бұйрығымен бекітілген). –Астана, 2018 http://adilet.zan.kz/kaz/docs/v1800016989

4 Математика: Жалпы білім беретін мектептің 1-сыныбына арналған оқулық. / Г.Ш.Жақыпова, Н.В.Орехова, Н.В.Лебедева, т.б. – Астана, «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2016.

5 Александрова Н.В. Математические термины: Справочник. – М.: Высш. школа, 1978 – 190 с.

6 Рахимбекова З.М. Материалдар механикасы терминдерінің ағылшынша-орысша-қазақша түсіндірме сөздігі]. – Алматы: Эверо, 2012. – 161 б.

7 Методическое пособие для учителей. Часть 1,2,3, Информационная карта мира / под ред. проф. Н.В.Макаровой. – СПб, «Питер», 2008. -123с

8 Оспанов Т. Қ., Астамбаева Ж.Қ. Жаңа буын оқулықтары бойынша бастауыш сыныптарға математиканы оқыту әдістемесі. – Алматы, 2005. – 256 б.

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ ГРАФІВ ПРИ МАТЕМАТИЧНОМУ МОДЕЛЮВАННІ СКЛАДНИХ СИСТЕМ

Волосова Наталія Миколаївна,
кандидат технічних наук,
доцент кафедри прикладної та вищої математики,
Дніпровський державний технічний університет

Теорія графів є універсальним інструментом для формалізації прикладних задач різних галузей та їх графічних інтерпретацій. Термін “граф” вперше з’явився в науковій літературі в 1936 році в роботах угорського математика Д. Кьоніга, хоча елементи теорії графів були відомі та широко використовувались ще у XVIII столітті, зокрема в роботах Л. Ейлера. Розуміючи під графом певну множину точок, деякі з яких з’єднані лініями, цей незвичний математичний об’єкт можна без перебільшення застосовувати в будь-якій науковій чи практичній галузі. [1]. Представлення системи у вигляді певного графу і опису його властивостей та характеристик дає можливість наочного зображення структури задачі і схеми її розв’язання.

«Широке застосування знаходять графи у психології та соціології. Багато соціологічних і соціально-психологічних завдань розв’язуються із використанням теорії графів. Зокрема, це задачі, пов’язані з формалізацією та побудовою загальної структурної моделі соціального об'єкта на різних рівнях його складності. Це може бути структурна схема організації, соціограма, порівняння систем спорідненості в різних суспільствах, аналіз рольової структури групи і т.д.» [2]

Багато прикладних задач різних напрямів можна описати за допомогою математичних моделей, що мають спільні властивості. У виконаному дослідженні за допомогою теорії графів та їх властивостей розроблено математичні моделі для розв’язання наступних задач:

- Задачі про розміщення та розподіл – розміщення складу чи супермаркету, АЗС чи СТО, туристів у готелі, студентів у гуртожитку описуються моделями обходу графу в ширину чи в глибину в залежності від постановки задачі, її мети і основних завдань.
- Задачі оптимального управління – управління запасами чи колективом, розподілу працівників на посади чи призначення на вакантні посади представляються у вигляді графу відповідного бінарного відношення. В цьому випадку вершини графа формуються з двох множин – множини працівників і множини посад, а ребра з’єднують можливі пари елементів цих множин.
- Задачі мережевого планування, контролю дієздатності мережі представляються ейлеревими графами і для їх моделювання створюється ейлеровий цикл за допомогою алгоритму Фльорі.

- Задачі вибору оптимальної стратегії, методів аналізу ієрархій, систем масового обслуговування та теорії ігор розв'язуються за допомогою моделей зважених орграфів. Вершинами графів в даному блоці задач будуть досліджувані об'єкти, ребра візуалізують зв'язки між ними, а вагами ребер графів можуть слугувати ймовірнісні оцінки або формалізовані експертні оцінки, отримані за допомогою методів нечіткої логіки.
- Задача комівояжера, постановка якої слугує основою для різноманітних задач – виконання кур'єрських завдань, оптимальна стратегія доставки товарів, огляду експонатів музею, туристичних місць чи зупинок на маршруті, оптимальної транспортної мережі в певному регіоні описується моделлю побудови гамільтонового циклу. В даному класі задач вершини графа – це певні пункти, а ребра – маршрути або мережі постачання. Для опису моделі та отримання оптимального розв'язку в цих задачах визначають топологічні міри графа – ексцентриситети вершин, діаметр, радіус та центр графу, його ранг та щільність.
- Задачі проектування електронних та електричних схем, мікросхем електронних приладів відносяться до побудови і опису планарних графів, застосування ізоморфних графів.

«В сучасному технологічному світі теорія графів широко застосовується також для аналізу соціальних комп'ютерних мереж на наявність зв'язків між людьми, на особисті вподобання для цільової реклами, для аналізу зв'язків між інтернет-сторінками з метою створення оптимальної пошукової системи» [3]. Отже, графи являються математичними об'єктами, за допомогою яких можна розв'язувати різні класи задач різних галузей.

Список літератури

1. Ніколаєва К.В., Койбічук В.В. Дискретний аналіз. Графи та їх застосування в економіці: Навчально-методичний посібник. Суми: УАБС НБУ, 2007. 84 с.
2. Кушнерьов О. Про деякі застосування теорії графів // Фізико-математична освіта : збірник наукових праць. Суми : Вид-во фізико-математичного факультету СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. № 1 (7). С. 50–56.
3. Бобрицька Г.С. Прикладне застосування теорії графів у різних сферах життя суспільства та окремої особистості // Фізико-математична освіта : науковий журнал. 2017. Випуск 3(13). С. 26-30.

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ НА ЛАБОРАТОРНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИКИ ТА МАТЕМАТИКИ

Дойков Дмитро Миколайович
доктор фізико-математичних наук, професор
Одеський національний морський університет

Войтік Тетяна Геннадіївна
старший викладач
Одеський національний морський університет

Копєйкіна Тетяна Геннадіївна
старший викладач
Військова академія (м. Одеса)

Для кожної країни світу виховання та навчання молоді завжди було найважливішим питанням. Освіченість населення завжди була суттєвим показником розвитку будь-якого суспільства. При цьому люди здобувають освіту як у себе на батьківщині, так і в інших країнах.

Українськи вищі навчальні заклади завжди багато працювали зі студентами-іноземцями, надаючи їм якісну і доступну освіту. Тому до нашої країни приїжджає на навчання багато молоді. Це ставить перед викладачами непрості задачі. Тут і вміння спілкуватися з представниками інших культур, і вдало організувати заняття або інші заходи, а головне – знайти методи, шляхи, форми надання професійних знань до тих, хто навчається.

У зв’язку з розвитком у світі нових технологій зростає бажання отримати технічну освіту, основою якої є такі дисципліни, як фізика, вища математика, теоретична механіка, опір матеріалів, тощо. Вивчення цих дисциплін само по собі викликає у студентів певні труднощі, а у студентів-іноземців до того ж має місце мовний бар’єр і не завжди достатня фізико-математична підготовка на батьківщині. Тому йде пошук нових продуктивних методів навчання, адаптованих для таких студентів, а також моделей організації навчання як процесу в цілому, так і окремих занять.

Одним з основних принципів в навчанні є принцип наочності, який сприяє тому, що студент має можливість побачити предмет або дію в його реальному, дійсному вигляді. Наочність, сприяє засвоєнню, узагальненню та аналізу предмета чи дії, що розглядаються. Зокрема це досягається під час виконання лабораторних робіт, наприклад з фізики.

Організація проведення лабораторних робіт для студентів-іноземців мало відрізняється від організації проведення таких занять для інших студентів. Перш за все студенти мають добре вивчити теоретичні положення того питання, яке буде досліджуватися. Для цього необхідно використовувати наявні методичні

посібники, навчальну та методичну літературу, різне обладнання, плакати, стенди, технічні засоби навчання та інше. Викладачі – керівники лабораторної роботи складають спеціальні інструкції, що містять завдання, основні теоретичні положення, перелік обладнання або огляд експериментальної установки, а також порядок виконання роботи. Отримавши завдання, студенти знайомляться з метою, завданнями а потім розпочинають виконання лабораторної роботи. За кожною роботою студент складає звіт, відповідно до вимог, та звітує. Користь лабораторних робіт у тому, що студенти самі бачать, як теорія підтверджується практично. Це може їх зацікавити та підтримувати бажання вчитися, що дуже важливо у процесі освіти. А оскільки, як правило, лабораторну роботу виконують у складі бригади по дві або три особи, то вони обговорюють, спілкуються між собою стосовно ходу роботи та отриманих результатів. Враховуючи, що мова йде про студентів-іноземців, можна стверджувати, що лабораторні роботи є потужним стимулом для розвитку міжкультурної комунікації представників різних країн.

Останнім часом з'явилася і набула популярності дистанційна форма навчання. Доступність комп'ютерів та Інтернету полегшують доступ до інформаційних джерел, дає можливість спілкування та проведення занять на відстані. Можливість дистанційного проведення лабораторних робіт також існує. Для цього можна скористатися будь-яким зручним ресурсом, наприклад Zoom, Skype, Classroom, Google Meet тощо. Дуже зручною і популярною є система дистанційної освіти Moodle. Вона передбачає не тільки надання теоретичного матеріалу, але й можливість контролю та самоконтролю його засвоєння.

Під час дистанційного проведення лабораторних занять з фізики студенти також спочатку отримують матеріали для підготовки та вивчають їх. Викладач перевіряє готовність групи до роботи. Це можна зробити за допомогою спеціальних тестів, наприклад з використанням системи Online Test Pad. Якщо заняття проходить у режимі реального часу, то викладач може поспілкуватися із групою, задати перевірочні питання усно.

Експериментальну частину проводиться у реальному часі. За допомогою веб-камери можна показати, наприклад, як можна зібрати електричну схему, зняти показники вимірювальних пристроїв; можна, також спостерігати явища або ефекти, наприклад керування світінням світлодіоду за допомогою звукових хвиль. Під час демонстрації, так само як при виконанні роботи в лабораторії, не тільки викладач може спілкуватися зі студентами, але й студенти можуть спілкуватися один з одним. Відбувається комунікація у режимі онлайн. Після виконання лабораторної роботи студенти надають звіт, де відповідають на контрольні питання, надають результати розрахунків, а також роблять висновки щодо виконання роботи.

Можна використовувати також відеозаписи експериментальної частини лабораторних робіт. У випадках, коли неможливо провести дослідження або немає необхідного обладнання, користуються відеозаписами, що були створені силами працівників того чи іншого університету, або спеціальними навчальними

фільмами. Проте доцільно створювати відеозаписи не тільки лабораторних робіт, але й практичних занять, як з фізики, так і з математики, та інших, особливо технічних, дисциплін. Адже якщо студент з тих чи інших причин не зміг відвідати заняття безпосередньо у своєму навчальному закладі або онлайн, то матеріали заняття він завжди може знайти на платформі Moodle в зручний для себе час, самостійно відпрацювати їх, виконати завдання та отримати відповідні оцінки. Також відеоматеріали занять як практичних, так і лекцій можна розміщувати на каналах, створених викладачами в You Tube, посилання на ці матеріали студенти можуть знайти у відповідних курсах Moodle.

Зазвичай лабораторні роботи широко застосовуються під час вивчення фізики або хімії, але проведення лабораторних робіт під час занять з математики також має місце і є досить продуктивним.

Під час виконання лабораторної роботи у студентів виникає істина, нове знання чи розуміння математичних законів практично. Таким чином, використання лабораторних робіт під час занять спочатку з математики, а потім і з вищої математики або з інших математичних дисциплін дозволить підвищити інтерес студентів-іноземців до математики. Оскільки лабораторні роботи зазвичай виконують у групі, де відбувається одночасна робота, у якій беруть участь відразу кілька студентів, часу на формування понять і умінь витрачається менше. Студенти обмінюються спостереженнями, знаннями, тобто беруть участь у навчанні одне одного. Усередині групи може відбуватися обговорення умов завдання, вироблення алгоритму дій, поділ цілого на частини, аналіз результатів. Студент, що впорався із завданням, допомагає осмислити і зрозуміти якісь математичні відомості іншим, тим, хто зазнає ускладнень. До речі, таким, так званим, бригадним методом можна проводити і практичні заняття з фізики. Так, допомагаючи один одному, студенти-іноземці долають мовні перешкоди, намагаються вирішувати конкретне практичне завдання, спираючись на математичні знання, що є у них, і життєвий досвід.

Під час виконання лабораторних робіт з математики можливі розв’язування задач із фізичним змістом. Тут маємо подвійну користь: з одного боку вивчення математичних понять та дій, наприклад поняття похідної, розв’язання диференційних рівнянь, знаходження інтегралів тощо, а з іншого боку застосування знань з математики для опису фізичних чи інших процесів, створення математичних моделей. Слід відмітити таку важливу в подальшому тему, як обробка результатів вимірювань та визначення похибки, яка пов’язує математику не тільки з фізикою, але й з багатьма іншими навчальними дисциплінами та науковими галузями.

Для студентів-іноземців такий фактор як мовний бар’єр може залишатися суттєвим ускладненням у навчанні протягом ще досить довгого часу. Отримавши певні навички спілкування, наприклад, українською мовою, студент не завжди може висловлюватися щодо математичних або фізичних понять. Тому необхідно приділяти увагу засвоєнню та перекладу на рідну мову ключових слів, а на першому етапі навчання використовувати різні наочні посібники, технічні засоби навчання, схеми, моделі, макети, плакати тощо.

У минулому на заняттях використовувався так званий роздавальний матеріал – картки з визначеннями, правилами, формулами у вигляді спеціально розроблених таблиць. Або у таких картках можна виконувати певні завдання, наприклад, побудувати графік, заповнити таблицю, або виконати тестове завдання. Зараз переважно користуються електронними носіями інформації, але паперові картки досить залишаються зручними. Різними прийомами з використанням карток вивчають також іноземну мову.

На заняттях, особливо з іноземцями, необхідно підтримувати так званий „зворотній зв'язок", за яким викладач контролює, як слухачі сприймають навчальний матеріал.

Відомо, що створення в ході викладання проблемної ситуації, а також використання цікавого наукового матеріалу урізноманітнює як лекцію, так і практичні, лабораторні, та інші заняття. Вирішення проблеми викликає спілкування студентів-іноземців як між собою, так і з українськими студентами. Так на заняттях, в процесі роботи зростають міжкультурні комунікації.

Створення на заняттях обстановки творчих змагань серед іноземних та українських студентів, наприклад, під час виконання тестових завдань з певних дисциплін, організація самостійних занять, які передбачені навчальним планом – все це ефективні прийоми, методи й засоби навчання, що сприяють засвоєнню іншомовної культури, формуванню міжкультурних умінь і навичок студентів іноземців.

Технічні інновації та цифрові технології змінюють формат спілкування між представниками різних культур, відкривають нові можливості для спілкування (відеоконференції), але це аж ніяк не спрощує вимоги до ефективності і результативності самого спілкування: взаємоповага, взаємне порозуміння, терпимість та емпатія. На нашу думку, до вивчення фізики, вищої математики (українською мовою) треба ставитися обережно, оскільки сам процес вивчення мови можна звести до вивчення лише необхідних слів, термінології. З іншого боку, варто взяти до уваги необхідність зорієнтувати процес вивчення мови з огляду на професійні вимоги здобувачів, навчити говорити правильно, по можливості уникаючи складних граматичних форм. По-друге, розробити сучасні форми і методи взаємодії викладача і студента, які забезпечать вивчення мови, фізики та вищої математики як засобу спілкування і взаємодії фахівців у різних сферах діяльності; сприятимуть опануванню ціннісними орієнтаціями та формуванню професійної культури, культури спілкування. Наприклад, розробити курси «Іноземна мова для фахівців морського транспорту та флоту». Студентам вже нецікаво просто переказувати текси, їм цікаво проводити дискусії мовою, виконувати певні ролі, робити презентації, аналізувати інформацію і надавати їй власну оцінку, тобто розвивати комунікативні вміння та вміння критично мислити. Відтак, ми формуємо комунікативно-іншомовну компетентність – спроможність спілкуватися із представниками інших культур, тобто вивчення мови має відбуватися в тісному взаємозв'язку та єдності з культурною спадщиною народу, мова якого вивчається. Під час вивчення фізики, вищої математики (українською мовою), мовний бар'єр, також може бути

наслідком культурного бар'єру, який виникає через брак знань про умови культури спілкування, правил етикету спілкування в різних культурах (як правильно і чи варто переривати співрозмовників), ігнорування певних сталих традицій (жести, міміка). Щоб здолати і побороти страх у спілкуванні іноземною мовою варто здолати бар'єр культурний. Культурологічний підхід до вивчення фізики та віщої математики, передбачає постійне відстеження і привнесення в навчально-пізнавальне середовище новітніх наукових знань про культуру і культурні процеси, що функціонують у сучасному суспільстві, культуру бізнес-процесів, цінність міжкультурного спілкування. Йдеться про акцентування уваги на засвоєнні найістотніших, функціональних, стійких і тривалих знань, які знаходяться в основі наукової картини світу, представленого світом людини і суспільства, світом людської цивілізації і глобальними фундаментальними процесами.

Отже, навчання та виховання іноземних студентів, розвиток їхніх навичок міжкультурної комунікації під час здобуття освіти, пошук нових методів викладання, застосування комп'ютерних технологій на заняттях є необхідною і дуже цікавою частиною роботи українських викладачів

Список літератури

1. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка: Пер. с нем. / Общ. ред. и коммент. Т.В.Булыгиной, вступ. ст. Т.В.Булыгиной и А.А.Леонтьева. – М.: Издательская группа «Прогресс», 2000. – 528 с.

2. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов (Под ред. А.П. Садохина. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 352с.

3. Зеліковська О.О., Чередніченко Г.А. Формування міжкультурної компетенції студентів економічних спеціальностей у процесі фахової підготовки: Монографія. – Київ: Кондор-Видавництво, 2012. – 321 с.

4.Пучков Б.В. Бригадний метод проведення практичних занять з фізикию./Пучков Б.В., Копєйкіна Т.Г.: зб. тез доповідей 67 наук.-техн. конф. професорсько-викладацького складу. ОНМУ, Одеса, 2014

5. Масліч Н.Я. Елементи моделювання механічних процесів на заняттях із загальнотехнічних дисциплін./ Масліч Н.Я., Копєйкіна Т.Г., Черниш О.Д.: Матеріали П'ятої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та перспективи» – Одеса: Військова академія, 2018.

6. Копєйкіна Т.Г. Дистанційне навчання та адаптація викладання загальнотехнічних дисциплін./ Копєйкіна Т.Г., Масліч Н.Я., Черниш О. Д., Могилянець Т.М., Пучков Б.В..// Шоста міжнародна конференція з адаптивних технологій управління навчанням ALT-2020. – С. – 41-43. Одеса,. Тези доповіді. Південноукраїнський національний педагогічний університет, Одеса

ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ ІДІОМ Й ФРАЗОВИХ ДІЄСЛІВ У АВІАЦІЙНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Зеленьска Олена Миколаївна
к.п.н., доцент, доцент кафедри авіаційної англійської мови
Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Єрастова-Михалусь Інна Борисівна
к.п.н., доцент, доцент кафедри авіаційної англійської мови
Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Вимоги ICAO щодо володіння мовою для зв'язку пілота та диспетчера були розроблені на початку 2000-х років у відповідь на невідкладні докази того, що недостатнє знання англійської мови сприяло створенню небезпечних умов, що призвело до кількох аварій та серйозних інцидентів. Серед подій, які найчастіше цитуються, були зіткнення двох Boeing 747 на злітно-посадковій смузі аеропорту Тенеріфе, Канарські острови, 27 березня 1977 року, внаслідок чого загинули 583 людини, і зіткнення в повітрі 12 листопада 1996 року над північною Індією 747 та Туполєва ТУ-154, в результаті якого загинуло 349 осіб. В обох звітах про аварії вказувалося, що пілоти погано володіли англійською мовою.

Вимоги ICAO — викладені в документі 9835, Керівництві з впровадження вимог до володіння мовою ICAO, вперше опублікованому в 2004 році, — були засновані на дослідженнях зв'язку пілот-диспетчер, а також на десятилітньому досвіді практичної підготовки організацій, які брали участь у програмі ICAO Proficiency. Вимоги до спільної групи вивчення англійської мови (PRICESG). Хоча наше усвідомлення багатовимірної ролі, яку відіграє англійська мова в цьому аспекті авіаційної безпеки, не є новим, всеосяжне розуміння використання мови в інших авіаційних контекстах є менш зрілим і недостатньо підкріплено доказами чи дослідженнями. Фактично, вимоги до знання мови ІКАО відбулися після приблизно 40-річного зусилля в галузі для більшої обізнаності про людський фактор в авіації.

На думку багатьох спеціалістів з авіаційної англійської мови, ідіоматичній і потенційно неоднозначній мові немає місця у фразеології радіообміну. Поточні дискриптори рейтингової шкали ICAO визначають демонстрацію ідіоматичної лексики в авіаційних тестах з англійської мови з застереженням, що не бажано використовувати ці форми по радіо, і їх слід уникати. У той же час, обгрунтування дискрипторів для словникового запасу на рівні 6 і в меншій мірі на рівні 5 полягає в тому, що ми можемо зробити висновки про більш високий рівень володіння мовою у кандидата, що демонструє таку мову.

Носії рівня 6 демонструють сильну чутливість до мовного регістру. Черговим показником їхньої високої мовної майстерності є розуміння й вживання ідіоматичних виразів, а також здатність передавати складні ідеї. Таким чином,

використання ідіом може бути враховане в процедурах оцінки, призначених для ідентифікації користувачів рівня 6 у контексті, що не стосується радіотелефонії.

Керівництво ІКАО щодо впровадження вимог до володіння мовою (Документ 9835) не має обов'язкових або встановлених законом положень щодо використання ідіоматичних виразів та інших розмовних форм. Отже, задля запобігання непорозумінь між диспетчером та пілотом чи між пілотами на рівні 6 «носії та інші досвідчені користувачі англійської мови можуть утримуватися від використання ідіом, скоромовок та іншого жаргону в радіотелефонних комунікаціях і можуть змінювати швидкість передачі».

Розглянемо використання ідіоматичних виразів у контексті радіозв'язку. По-перше, потрібно визначити, що мається на увазі під «ідіоматичною мовою». У Вікіпедії «ідіома» (від грец. ἴδιος — власний, властивий; ιδιόμα — особливість, своєрідність) - це стійкий неподільний зворот мови, що передає єдине поняття, зміст якого не визначається змістом його складових елементів. Наприклад, "Due to a crosswind, the pilot landed by the skin of his teeth" не має нічого спільного з якимось дивним епідермальним шаром на зубах — це буквально означає, що пілот ледве зміг посадити літак. Ось ще один приклад від авіадиспетчера на наземній частоті: "Callsign, can you get there under your own steam or do you need a tug?" На щастя, пілот і диспетчер мали однакову мову та культуру, тому під власним паром розуміли як посилання на часи парових транспортних засобів і буквально означає використання власної сили.

Оскільки мова авіаторів 6го й частково 5го рівня наближається до мови носіїв, їх притаманні гнучкість і розмовний характер. Домінуючою рисою розмовної англійської мови є використання 10 000 або більше фразових дієслів, яким NES (носій англійської мови) зазвичай надає перевагу у порівнянні з більш формальними еквівалентами у повсякденних ситуаціях. В авіації фразові дієслова дають нам такі корисні вирази, як take off - «злітати», touch down - «приземлитися», pull up - «набирати висоту» та go around - «заходити на друге коло», але не менш непрозорі приклади, як-от wing it, що означає «імпровізувати» або «дронити», що означає «занадто довго говорити монотонно». Носії англійської мови знають ці вирази або можуть визначити їх значення, використовуючи прагматичні навички тлумачення або знання культури, однак, для не носіїв вони можуть створити мінне поле плутанини. Одна з причин полягає в тому, що NNES (не носіям), швидше за все, доведеться витратити «стільки часу на базовий лінгвістичний аналіз, що у них не буде часу на інтерпретацію значення».

Носії англійської мови перебувають у привілейованому становищі, оскільки їх мова була обрана для використання в міжнародному радіотелефонному зв'язку в ситуаціях, коли обидві сторони не мають спільної рідної мови. Однак цей привілей поверховий. Очевидно, що завдання ефективної комунікації по радіо є складнішим для NES, ніж це здається на перший погляд.

По-перше, використання ідіоматичної мови прямо дозволено в контексті нерадіотелефонного зв'язку з метою оцінки. У той час як ICAO визнає в LPR, що

«засвоєння ідіоматичних виразів і вміння передавати тонкі ідеї»7 є показником високого рівня володіння англійською мовою, рекомендації чітко забороняють використовувати таку мову на радіо. Складним становищем для пілота NES або ATCO є те, що вони так говорять. Щоб відучитися від такої поведінки, потрібні свідомі зусилля, адже часто від розуміння мовлення співрозмовника залежить життя не однієї людини.

Список літератури:

1. Wiener, Earl L.; Nagel, David C. Human Factors in Aviation. San Diego: Academic Press, 1988.
2. Sexton, J. Bryan; Helmreich, Robert L. “Analyzing Cockpit Communications: The Links Between Language, Performance, Error, and Workload.” Human Performance in Extreme Environments
3. Erard, Michael. “What Is Language Journalism?” Schwa Fire Issue 1, Season 1 (May 16, 2014).
4.

КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАВИКІВ ІНОЗЕМНОГО ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Марчук Юлія,
доцент кафедри соціально-гуманітарної підготовки та права
Західнодонбаського інституту Міжрегіональної академії управління
персоналом

Спілкування – це процес взаємодії між мінімум двома особами, який спрямований на взаємне розуміння, на встановлення взаємозв’язків та взаємовпливу на погляди, поведінку та прийняття рішень [2].

Ділове спілкування є важливим аспектом в досягненні успіху як однієї окремої особи так і цілої групи осіб. Ділове спілкування – це спілкування, метою якого є організація і оптимізація виробничої, наукової, комерційної чи іншої діяльності, де на першому місці стоять інтереси справи, а не конкретних співрозмовників [4].

Навчання діловому спілкуванню, іншомовному діловому спілкуванню неможливо уявити без моделювання комунікативних ситуацій, які допомагають долати мовні та культурні бар’єри. Перешкоди можна подолати через багаторазові моделювання ситуацій, відтворення ситуацій за допомогою діалогічного мовлення. Залежно від змісту у діловому спілкуванні можуть проявлятися такі його взаємопов'язані види: товариське, робоче, випадкове, професійне, формально-поверхневе. Зрозуміло, що від виду ділового спілкування залежить вибір комунікативних ситуацій, які викладач ділової іноземної мови обирає для моделювання.

Історично склалися два види ділового спілкування: безпосереднє і опосередковане [4].

Безпосереднє спілкування - це мовне спілкування у найбільш розвиненому вигляді. Воно підкріплюється мімікою, жестами, інтонацією тощо. Моделі такого іншомовного ділового спілкування містять багато розмовних фраз, фразових дієслів, сталих висловів, виразів особистої думки, коротких питань та відповідей тощо. В таких моделях спілкування людська сутність стає своєрідним "знаряддям". Спілкування суттєво впливає на розвиток усіх потреб людини; в ньому завжди наявний комунікативний момент.

Опосередковане спілкування виникло на основі безпосереднього. До нього відносять письмо (тут має місце втрата міміки, жестів, інтонації тощо), масові засоби інформування: газети, радіо, телебачення, книги, відео, комп'ютерна мережа тощо. Під час навчання іноземному діловому спілкуванню таке опосерковане спілкування переходить в площину письмових навиків мовленнєвої діяльності.

Уся система безпосереднього і опосередкованого ділового спілкування впливає на розвиток як особистості, так і взаємин між людьми.

Вибір моделей для навчання іноземному діловому спілкуванню залежить також від постановки певних комунікативних цілей, які стимулюють волю

учасників спілкування, примушують їх діяти усвідомлено, інтенсивно, мобілізувати свої здібності, знання, досвід, уміти підпорядковувати свої сили досягненню певної мети.

Можна зазначити, що новий комунікативний простір ділової людини вимагає знань специфіки й складності процесу комунікації; з'ясування причин та наслідків невдалої комунікації; оволодіння культурою ділового спілкування; знання техніки комунікації у ситуаціях міжособистісного та ділового спілкування; знаходження способів розв'язання рутинних чи негативних ділових відносин, а отже переосмислення стереотипів мислення й поведінки, зокрема в ситуаціях професійної взаємодії. Формування такої людини дедалі більше пов'язується з компетентністю її у діловому спілкуванні. Володіння культурою ділового спілкування сприяє встановленню і розвитку відносин співробітництва і партнерства між колегами, керівниками і підлеглими, партнерами і конкурентами, та багато в чому визначають ефективність таких відносин [1].

Створення комунікативних ситуацій для навчання іноземного ділового спілкування - це моделювання таких умов і обставин, коли виникає потреба розв'язати завдяки спілкуванню певну ділову проблему реального життя, ухвалити потрібне рішення, досягти бажаного результату. Ситуації можуть створюватися на основі вербального ділового спілкування і мати передумови для свідомого використання засвоєного фахового матеріалу на практиці [3].

Список літератури

1. Авраменко О. О., Яковенко Л. В., Шийка В. Я. Ділове спілкування: Навчальний посібник. / За наук. ред. О. О. Авраменко. – Івано- Франківськ, «Лілея-НВ», – 2015. – 160 с

2. Майборода, Т.М. Бар'єри ефективного ділового спілкування та можливі рішення щодо їхнього подолання [Текст] / Т.М. Майборода, В.О. Алексенко // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених імені професора Балацького О.Ф. (м. Суми, 28–29 квітня 2020 р.) / за заг. ред.: Т.А. Васильєвої, О.В. Шкарупи. – Суми: СумДУ, 2020. – С. 162-164.

3. Романенко Т. Л. Моделювання комунікативних ситуацій для формування вмінь іноземного ділового спілкування / Т. Л. Романенко // Українська наука в мережі Інтернет: Матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. — [Електронний ресурс] — Режим доступу до статті: http://intkonf.org/category/arhiv/ukrayinska-nauka-v-merezhi-internet/pedagogika/.

4. Спілкування: теоретичні основи та методи. URL: http://osvita.ua/vnz/reports/management/14598/

ПРОБЛЕМА ОХОРОНИ СПІВАЦЬКОГО ГОЛОСУ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ СОЛЬНОГО СПІВУ

Процишина Ольга Юріївна
аспірантка кафедри музикознавства та музичної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

Проблема збереження співацького голосу студентів на заняттях сольного співу залишається актуальною і дотепер. Професіоналізм співака, педагога-вокаліста залежить не лише від природних даних, здобутих вокально-виконавських навичок, музично-теоретичних знань, артистизму, а й від методичних знань, розуміння особливостей догляду за голосом, піклування про здоровий стан голосового апарату – робочого інструменту. Саме від режиму співу, гігієни голосу та дотримання правил охорони голосового апарату у процесі вокальної підготовки студентів закладів вищої освіти залежить ефективність занять сольного співу та успішність отриманого результату.

Вітчизняні науковці В. Антонюк, Л. Василенко, С. Гмиріна, Б. Гнидь, Н. Гребенюк, Д. Євтушенко, І. Колодуб, Я. Кушка, С. Леонтієва, М. Микиша, Ю. Мережко, Т. Михайлова, Н. Овчаренко, О. Петрикова та інші у наукових працях розглядають різні аспекти вокальної підготовки, проте питання охорони співацького голосу потребує більш поглибленого дослідження.

За визначенням Л. Курбанової «під поняттям «гігієна голосу» розуміють дотримання людиною певних правил поведінки, які забезпечують збереження здоров'я голосового апарату» [2, ст. 121]. Науковиця виділяє важливі правила гігієни голосу, які можуть сприяти більшій ефективності занять сольного співу, серед яких: не форсувати спів, уникати крайніх верхніх нот при виборі репертуару, не давати великі мовні навантаження на голос, оберігати слизову оболонку ротової порожнини і горла від харчів та напоїв, що можуть подразнити її (газована вода, кисле, гостре, надто гаряче та дуже холодне) [2].

Нам імпонує думка О. Ткаченко, що «діяльність кожного викладача вокалу повинна бути спрямована на виконання першочергових завдань щодо охорони голосу студентів». [4, ст. 270]. Такими завдання автор визначає індивідуальний підхід у роботі зі студентами над розвитком їхніх вокально-виконавських даних, налаштування психологічного та емоційного стану; поступовість та послідовність процесу вдосконалення вокально-технічних навичок; тісний взаємозв'язок у розвитку технічної та художньої складових виконання [4].

Аналізуючи ряд наукових досліджень з теорії та методики навчання співу, опираючись на власний виконавський та педагогічний досвід ми сформували такі положення здорового функціонування голосового апарату студента:

1). Розмежовувати стан активної праці – співу, та відпочинку – мовчання, тиші. Режим голосу – це найперше і найважливіше, що повинен пам'ятати

недосвідчений спів. Адже перетрудження голосових зв'язок може призвести до дисфункції, до не змикання, і навіть, появи вузликів на голосницях.

2). Уникати нервових подразників, які можуть шкодити у процесі голосоутворення стабільній та ефективній діяльності нервової системи, від чого залежить розвиток вокально-технічних навичок без утворення дефектів співу (затиск щелепи, затиск гортані, гнусавість, форсування, спів без опори, млявість дикції, сильна тремоляція голосу тощо), та втілення художніх ідейно-драматичних образів.

3). Здійснювати профілактику респіраторних та вірусних захворювань органів дихання, а також ретельно доглядати за здоров'ям ротової порожнини, щоб не допускати захворювань зубів та ясен, які можуть впливати на стан верхніх дихальних шляхів.

4). Уникати важких фізичних навантажень, активних вправ із задіюванням м'язів пресу, адже в разі великої перенапруги вони не зможуть виконувати своїх функцій під час співу, натомість може виникати відчуття затисненості, що негативно вплине на вокальне дихання і відчуття опори звуку.

Для збереження здоров'я голосового апарату при відчуттях втоми голосу або появи хриплості звуку через тривалий спів, при захворюванні верхніх та нижніх дихальних шляхів рекомендовано не давати вокальні навантаження і дотримуватися режиму спокою без співу та гучних розмов, за потреби звернутися до фоніатра і виконувати лікувальні процедури.

Жінкам порівняно з чоловіками потрібно більш ретельно підходити до умов охорон голосу, адже не бажано співати у перші три дні менструального циклу, коли голосові зв'язки втрачають свою еластичність і швидше втомлюються. Після народження дитини жінці рекомендовано дотриматися перерви у співах і розпочати відновлення професійного співацького режиму лише через півроку [1].

Викладачу вокалу слід уважно ставитися до режиму співу студентів коледжів й училищ у період статевого дозрівання, тобто у період мутації голосу (з 13 по 17 років у хлопців і з 12 по 15 років у дівчат). У цей час голосові зв'язки, як і весь організм активно розвиваються, вони стають довшими і товстішими. У хлопчиків спостерігається більш стрімкий ріст голосниць, ніж у дівчат, тому і зміни голосу більш явні у хлопців, іноді супроводжуються різкими перепадами між регістрами голосу, так званими «півнями».

Ми погоджуємося з рекомендаціями В. Антонюк, яка зазначає, що на початковому етапі занять сольним співом у закладі вищої освіти бажано заборонити студентам самостійно займатися певний період, тому що вони ще не достатньо контролюють рівень втоми голосових зв'язок, а це може бути вкрай шкідливо. Рекомендовано «продовжувати щоденні заняття не більше однієї-півтори години, по 20-25 хвилин підряд із інтервалами на перепочинок» [1, ст. 14].

Отже, спів як складний процес координації роботи різних органів, вимагає складної розумової діяльності співака, зосередженості та виявлення сили волі,

дотримання ряду правил. З перших занять слід привчати студента слухати та аналізувати свій голос, оцінювати рівень виконання вправ, вокальних творів, бути уважним до своїх відчуттів під час співу (вібраційних, акустичних, м'язових) та усвідомлено виконувати поставлені викладачем завдання.

Список літератури

1. Антонюк В. Вокальна педагогіка (сольний спів). Київ : ЗАТ "Віпол", 2007. 174 с.

2. Курбанова Л. Предмет «гігієна та охорона голосу» як ключовий компонент у фаховій підготовці майбутнього спеціаліста вищої категорії. *Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної науки та прикладної науки* : матеріали V Всеукр. науково-практ. симп., м. Івано-Франківськ, 14 трав. 2021 р. Івано-Франківськ, 2021. С. 120–123

3. Ткаченко О. Особливості охорони голосу у процесі вокальної підготовки майбутніх вчителів музики. *Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди"*. 2013. № 30. С. 268–272.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ВЕДЕННЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В ДЕРЖАВІ

Семененко Лілія Миколаївна
викладач кафедри іноземних мов
Національного університету оборони України імені Івана Черняховського

Коверга Вікторія Леонідівна
Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України
кандидат технічних наук, доцент

Тарасов Руслан В'ячеславович
Міністерство оборони України

Поняття потенціалу вживається в змісті прихованої можливості, здатності, сили, яка може виявитися за певних умов. Під кадровим потенціалом розуміється міра здатностей і можливостей працівників матеріалізувати свої знання й уміння з метою забезпечення життєздатності й розвитку організації. Кадровий потенціал формується інтеграцією й динамікою таких моментів і сторін життєдіяльності людини, як особистісні властивості; загальна працездатність; професійно-кваліфікаційні знання, уміння, досвід; творчі схильності, здатність і орієнтація особистості. Відтворення й ріст кадрового потенціалу так само, як і ступінь відповідної йому ефективності праці, залежить не стільки від якого-небудь одного елемента, скільки від їхньої інтеграції, а також їх збалансованості й для окремої людини, і для груп працівників.

Традиційно кадрова політика на підприємстві заснована на висуванні й підготовці кадрового резерву, що повинне бути зафіксоване в стандарті підприємства по організації відтворення керівних кадрів. Націлена на це й система після вузівського підвищення кваліфікації керівників і фахівців. Сьогодні цього недостатньо. Пропонований погляд на кадрове забезпечення має принципово важливе доповнення існуючій практиці й адресований головному інженерові фірми й до кадрової служби.

Кадровий резерв і потенціал як характеристики персоналу взаємозалежні між собою. Ясно, що відмінність резерву й потенціалу продуктивно при акценті на динаміку виробничої основи фірми для забезпечення гнучкості, надійності керування, необхідних в умовах ринку. Резервом кадрів, як відомо, прийнято вважати чисельність реально існуючих фахівців, зайнятих на своїх посадах і вже підготовлених (або підготовлюваних) до того, щоб по своїй компетентності вони відповідали вимогам інших, звичайно більш відповідальних посад. Резерв формується цілеспрямовано на заданий набір посад. Його функція насамперед – забезпечити надійність керуючої системи.

Ротація кадрів – це обов'язкова й природня процедура відновлення кадрів за допомогою інституту резерву. Вона служить цілям стабільного кадрового забезпечення.

Виробнича динаміка пред'являє до резервування кадрів вимога: забезпечити резерв із попередженням змін у професійно-кваліфікаційній структурі кадрів. І чому динамічне виробнича система, тим більше потреба в розширенім відтворенні можливостей, компетентності, творчих здібностей працівників, їх адаптивності до нових, непередбаченим умовам виробництва. Це і є звертання до потенціалу персоналу. Потенціал фахівця відбиває його особистісні можливості, які закладені в людині і які можна задіяти з розрахунком на їхнє розширення в міру використання в мінливій виробничій ситуації. І тоді кадровий потенціал фірми – це особистісні можливості, розташовувані персоналом фірми, які при зажаданні практикою можуть бути відтворені, задіяні, і які можуть зростати відповідно до нових вимог цієї конкретної практики. Необхідність переорієнтації політики на розширене відтворення кадрового потенціалу, на додаток до простого відтворення кадрового резерву для ротації, пов'язана з різким стрибком вимог до ініціативності, заповзятливості, здатностей пошуку нових рішень у складних, нестійких господарських умовах. Це можна представити трьома уявлюваними ситуаціями на прикладі: один фахівець (З) – одна посада (Д).

Ситуація 1. Стабільні виробництво й стан кадрів, коли вимоги посади (До) задовольняються можливостями працюючого (З), тобто З = До .

Ситуація 2. Кадри мобільні, потрібне резервування для підтримування надійності стабільної виробничої системи. Тоді фахівець, що використовує функції по своїй посаді, але введений у резерв (Ср), на інші, що забезпечує резервом (Др), має не використовувані поки, але потрібні для тієї іншої посади додаткові компетентність, знання, уміння (Др) тому можна формулою це записати як: Порівн = До + Др

Ситуація 3. Уведення нових господарських відносин змінює вимоги до професій, кваліфікації, до заповзятливості, винахідливості й до особистісних якостей інженера в цілому. Підготовленість фахівця до заданої посади вже недостатня, вимоги до потенціалу особистості (Лп) зростають. Тоді кадровий резерв (Ср) повинен бути доповнений особистісним потенціалом, це й складе кадровий потенціал (Кп): Кп = Ср + Лп, що буде відповідати Кп = До + Др +Лп.

Якщо це положення ухвалюється за вихідне, то механізм кадрового забезпечення повинен містити елементи, настроєні на особистісний і кадровий потенціал організації в цілому. Це основа для зміни кадрової політики. Логічно будувати систему кадрового забезпечення одночасно й узгоджено з відновленням організаційно-технічної основи функціонування організаційних структур. Кадри завжди були найважливішими чинниками, які забезпечують ефективність роботи підприємства. Реалізація потенційних можливостей будь-якої організації залежить від знань, компетенції, кваліфікації, дисципліни, мотивації, здібності розв’язувати проблеми, сприйнятливості до навчання працюючого персоналові та начальницького складу. Тому кадрова політика є складовою всієї управлінської та виробничої діяльності організації, а ефективний відбір персоналу, його

адаптація, навчання й перенавчання спрямовано згідно з потребами фірми. Кінцевою метою кадрової політики є створення згуртованої, відповідальної, високопродуктивної команди, здатної виконувати завдання. Відповідними є місії та стратегії організації.

Кадрова політика є генеральним напрямом кадрової роботи, яка реалізується в процесі управління персоналом і модифікується в міру зміни стратегічних пріоритетів. Управління персоналом – важкий процес забезпечення кадрами підприємства, організація їх ефективного використання та професійного розвитку. Нині в умовах переходу до ринкової економіки багато керівників вітчизняних виробничих організації недооцінюють значення методів управління персоналом, які притаманні сучасному менеджменту й активно використовуються закордоном для ефективного управління і підвищення продуктивності праці. Кадрова політика – це набір основних принципів, які здійснюються кадровою службою підприємства. Вона є стратегічною лінією поведінки в роботі з персоналом. Кадрова політика – це створення підприємством трудового колективу, який найкращим чином сприяв би суміщенню цілей підприємства і його працівників. Кадрова політика має на меті створення згуртованої, відповідальної, високорозвиненої і високопродуктивної робочої сили. Вона повинна збільшувати можливості підприємства, реагувати на вимоги ринку в найближчому майбутньому. Персонал (кадри) – це працівники, найняті виробництвом для виконання виробничих завдань, які володіють певними навичками і спеціальною кваліфікацією. Персонал є найважливішим об’єктом кадрової політики організації. Успіх роботи будь-якого підприємства забезпечує його персонал. Тому сучасна концепція управління підприємством передбачає виділення з великої кількості функціональних сфер управлінської діяльності такої, яка пов’язана з управлінням кадрової складової виробництва – персоналом підприємства. Управління персоналом полягає у: формуванні системи управління персоналом; кадровому плануванні; визначенні кадрового потенціалу і потреби організації в персоналі; обліку і нормуванні чисельності працівників. Здійснення кадрової політики можливо двома способами. Вона може бути швидкою і рішучою, заснованою на пріоритеті виробничих інтересів або на врахуванні того, як її реалізація відобразиться на трудовому колективі. Кадрова політика стосується таких питань, як найм працівників, підготовка персоналу, його професійний розвиток, встановлення найкращої взаємодії підприємства і працівників. Кадрова політика повинна миттєво реагувати на зміни ринку, у зв’язку з чим вона повинна мати такі властивості: орієнтація на довгострокове планування, зв’язок зі стратегією, значимість ролі кадрів. Головним завданням кадрової політики є забезпечення врахування інтересів кожного працівника підприємства. Кадрова політика здійснюється стратегічними й оперативними системами управління.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНТОНАЦІЙНОЇ ВИРАЗНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ДИЗАРТРІЄЮ

Середа Ірина,
кандидат педагогічних наук, доцент
МНУ ім. В. О. Сухомлинського

Нікора Анна,
студентка 407 групи
спеціальності 016 «Спеціальна освіта»,
МНУ ім. В. О. Сухомлинського

За статистикою, поширеність дизартрії серед дітей із нормотиповим розвитком інтелектуальної сфери становить від 3 до 6%, а серед дітей зі зниженим інтелектом – до 40-60%. Прояв дизартричних порушень мовлення при різних ураженнях мозку актуалізує пошук ефективних шляхів для проведення корекційної роботи з дітьми, які мають таку патологію.

Дизартрія – порушення вимовної сторони мовлення, зумовлене недостатністю іннервації мовного апарату. Провідним дефектом при дизартрії є порушення звуковимовної й просодичної сторони мовлення, що зумовлені органічними ураженнями центральної й периферичної нервової систем [4].

Порушення звуковимови при дизартрії виявляються в різному ступені і залежать від характеру і тяжкості ураження нервової системи. У легких випадках маються окремі перекручування звуків, „змазане мовлення”, у більш важких — спостерігаються перекручування, заміни і пропуски звуків, страждає темп, виразність, модуляція, у цілому вимова стає невиразною. При важких ураженнях центральної нервової системи мовлення стає неможливим через повний параліч мовнорухових м’язів. Такі порушення називаються анартрією (а – відсутність даної ознаки або функції, ar + troo – розчленовую).

Як відомо, виразність – найважливіша комунікативна якість мови. Під виразністю розуміються такі її особливості, які дозволяють посилити враження від сказаного або написаного, викликати і підтримати увагу і інтерес у адресата. Виразність – це властивість із сказаним своєї словесної формою привертати особливу увагу слухача або читача, виробляти на нього сильне враження. Мова називають виразною, якщо вона впливає не тільки на розум, але і на емоційну область свідомості, підтримує увагу і інтерес слухача або читача, якщо виробляє на нього сильне враження, надає правильності, точності, послідовності, чистоті висловлювання особливу силу впливу. Інтонаційна виразність усного мовлення передбачає вміння використовувати різні види наголосу, враховувати темп мовлення, робити паузи, змінювати висоту тону [3].

Інтонація – це складний комплекс фонетичних засобів, що виражають смислове ставлення до висловлюваного та емоційні відтінки мовлення. Інтонація

є засобом емоційно-вольового ставлення мовця до змісту промови, зверненої до слухачів. Інтонаційна виразність мови включає наступні компоненти:

- мелодика – рух голосу по висоті, тобто ковзання його від основного тону вгору і вниз; завдяки наявності в мові голосних звуків надає їй співучість, ніжність, гнучкість;
- темп – швидкість мовного висловлювання: прискорення або уповільнення мовлення залежно від змісту висловлювання (є одним з компонентів мовної інтонації на відміну від загального темпу мовлення);
- пауза – тимчасова зупинка в мовленні. Логічні паузи додають закінченість окремим думкам; психологічні – використовуються в якості засобу емоційного впливу на слухачів;
- сила голосу – зміна гучності звучання мовлення залежно від змісту висловлювання;
- логічний наголос – виділення голосом окремих слів;
- фразовий наголос – виділення голосом групи слів;
- ритм – рівномірне чергування ударних і ненаголошених складів, різних за тривалістю і силою вимови;
- тембр – емоційно-експресивне забарвлення мовлення; за його допомогою можна виражати радість, досаду, печаль і т.д.

Таким чином, інтонаційна виразність мовлення забезпечується умінням змінювати голос (підвищувати і знижувати його тон, посилювати і знижувати гучність), прискорювати і сповільнювати темп мовлення, використовувати паузи, виділяти голосом окреме слово або групу слів, надавати голосу емоційно-експресивне забарвлення. За допомогою інтонації мовець відображає своє ставлення до висловлюваної думки, передає свої почуття, переживання, доводить своє висловлювання до повної завершеності.

При дизартрії порушення просодичного боку мови вкрай різноманітні, специфічні щодо її форм. Наприклад, бульбарна дизартрія насамперед проявляється у дисфонії, тобто у порушенні голосоутворення. Для дітей з такою формою дизартрії характерний глухий або гугнявий голос, що призводить до оглушення всіх приголосних та голосних звуків. Характерна диспросодія мови, тобто втрата інтонаційного забарвлення мови, ритміко-мелодійного забарвлення мовного висловлювання. При бульбарній формі дизартрії констатується обмеження рухів губ, язика внаслідок млявих паралічів та парезів. Мовлення при цьому вкрай невиразне, змащене, сповільнене.

Для псевдобульбарної форми дизартрії характерні, насамперед, яскраві прояви спастичного паралічу у мовній мускулатурі. Через гіпертонус м’язів піднебіння у дітей спостерігається назалізація звуків, тобто гугнявий відтінок голосу. Голос у дітей хрипкий, напружений, відбувається часткове дзвоніння звуків. Через спастичність, підвищений тонус дихальних м’язів дихання у дітей коротке, імпульсивне, галасливе.

При паретичній формі псевдобульбарної дизартрії через паретичність м’язів м’якого піднебіння у дітей також відзначається відкрита гугнявість. Мова

уповільнена, нерозбірлива, афонічна, загасаюча, зі зниженим інтонаційно-виразним забарвленням [1].

Для екстрапірамідної (підкіркової) форми дизартрії характерно те, що м'язовий тонус голосового та дихального апаратів постійно змінюється, внаслідок чого немає постійних розладів фонації. У дітей з цією формою дизартрії насамперед страждає мелодика, інтонація та темп мовлення, втрачається емоційний відтінок мови, мова стає монотонною та немодульованою, а також дизритмічною, у повільному темпі. Під час фразової промови відбувається загасання до кінця висловлювання, може спостерігатися втрата імпульсу до промови, тобто з'являються раптові зупинки промови, іноді навіть важко почати говорити дитині.

При мозочковій формі дизартрії виражена асинхронність дихання, фонації та артикуляції. Порушення мовного дихання виступає як один із симптомів мозочкової дизартрії. Наприклад, респіраторний тремор (тремтіння м'язів діафрагми) спостерігається при всіх видах довільного дихання, особливо необхідного для голосоутворення та артикулювання звуків мови. З цієї причини мова стає сповільненою, поштовхоподібною, порушується наголос. Тут йдеться про таке явище, як скандована мова, тобто мова з паузами між складами та між словами. Порушення дихання призводять до диспросодії мови. Скандована мова та диспросодія є двома яскравими синдромами мозочкової дизартрії.

У дітей з аферентною кірковою дизартрією немає порушень голосу, тембру мови та дихання, але відзначаються уповільнений темп мовлення, неправильність мови та розмаїтість пауз усередині слів.

Дані порушення просодики пов'язують із кінестетичною артикуляторною апраксією. Дитина змішує звуки у мові, не знає, який звук треба вимовити. Нею здійснюється тривалий пошук необхідної актикуляційної пози. Пошуки артикуляційної пози, безумовно, уповільнюють темпи мовлення.

При еферентній кірковій дизартрії голос у дітей досить звучний, тембр не порушений. Але в дітей віком розвивається кінетична артикуляторна апраксія. У промові відбувається розпад ритмічних складових структур, з перетворенням їх у ланцюга відкритих ударних складів. При цьому наростає напруженість мовлення та ступінь її вокалізації, темп мови уповільнюється [2].

Отже, мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку з дизартрією залежить від форми дизартрії та ступеня прояву. Порушення звуковимови при дизартрії виявляються в різному ступені і залежать від характеру і тяжкості ураження нервової системи. Мовлення дитини характеризується окремими перекручуваннями звуків – так зване „змазане мовлення", спостерігаються перекручування, заміни і пропуски звуків, страждає темп, виразність, модуляція, у цілому вимова стає невиразною. При важких ураженнях центральної нервової системи мовлення стає неможливим через повний параліч мовнорухових м'язів.

При дизартрії порушення просодичного боку мовлення вкрай різноманітні, специфічні щодо її форм. При бульбарній формі дизартрії констатується обмеження рухів губ, язика внаслідок млявих паралічів та парезів. Для псевдобульбарної форми дизартрії характерні, насамперед, яскраві прояви

спастичного паралічу у мовній мускулатурі. Через гіпертонус м'язів піднебіння у дітей спостерігається назалізація звуків, тобто гугнявий відтінок голосу. При паретичній формі псевдобульбарної дизартрії через паретичність м'язів м'якого піднебіння у дітей також відзначається відкрита гугнявість. Для екстрапірамідної (підкіркової) форми дизартрії характерно те, що м'язовий тонус голосового та дихального апаратів постійно змінюється, насамперед страждає мелодика, інтонація та темп мовлення, втрачається емоційний відтінок мовлення, мовлення стає монотонним та немодульованим, а також дизритмічним, у повільному темпі. При мозочковій формі дизартрії виражена асинхронність дихання, фонації та артикуляції. У дітей з аферентною кірковою дизартрією немає порушень голосу, тембру мовлення та дихання, але відзначаються уповільнений темп мовлення, неправильність мовлення та розмаїтість пауз усередині слів. При еферентній кірковій дизартрії голос у дітей досить звучний, тембр не порушений.

Список використаних джерел:

1. Барна Х. В., Пологгі В. М. Теоретичні Аспекти вивчення інтонаційної виразності мовлення у дітей зі стертою формою дизартрії //Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення. – 2018. – С. 20.
2. Болдарєва А., Берегова М. Аналіз психолого-педагогічної та спеціальної літератури щодо основних понять дослідження інтонаційної виразності мовлення //Затверджено на засіданні кафедри спеціальної освіти факультету педагогіки та психології Миколаївського національного університету імені ВО Сухомлинського (протокол № 15 від 19.05. 2022 року). – С. 19.
3. Боряк О. В. Основні принципи та методи корекції просодичної сторони мовлення старших дошкільників із дизартрією засобами логопедичної ритміки / О. В. Боряк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. – 2011. – Вип. 17(2). – С. 262-270.
4. Волкова А. С. Формування інтонаційної виразності мовлення в дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення //секція 1. Актуальні питання корекційно-розвивальної, психолого-педагогічної та реабілітаційної роботи серед дітей. – 2019. – С. 96.
5. Голуб А.В. Актуальні проблеми діагностики та корекції мовлення при різних формах дизартрії у дітей старшого дошкільного віку // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. Наукових праць / відп.ред. Синьов В.М.- К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. - № 17, с. 46-49.
6. Голуб А.В. Актуальні проблеми діагностики та корекції мовлення при різних формах дизартрії у дітей старшого дошкільного віку // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 17. С. 46-49.

7. Голуб А.В. Нейропсихологічний напрям дослідження усного мовлення у дітей з дизартріями // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 22. С. 39-41.

8. Голуб А.В. Психологічний підхід дослідження усного мовлення у дітей з дизартріями // Наукові записки. Серія Психолого-педагогічні науки (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя):зб. наук. праць.Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. Вип. 7. С. 68-72.

9. Голуб А.В. Текст як психолінгвістична одиниця діагностичної роботи порушень усного мовлення у дітей з дизартріями // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 23. С. 45-47.

10. Голуб А.В. Синдромологічний підхід при дослідженні усного мовлення дітей з дизартріями // Науковий часопис НПУ імені М. П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. Випуск 24. С. 66-69.

11. Голуб А.В. Сучасний стан дослідження усного мовлення дітей з дизартріями старшого дошкільного віку // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. Випуск 27. С. 48-52.

12. Голуб А.В. Узагальнені результати впровадження інноваційного підходу до корекції усного мовлення дітей старшого дошкільного віку при дизартріях // Наук.-метод. журнал «Логопедія», 2018. № 12. С. 19-23.

13. Голуб А.В. Методологія, організація та зміст програмнометодичного комплексу формування та корекції порушення усного мовлення дітей при дизартріях старшого дошкільного віку // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук. праць. Кам’янець-Подільський: ПП Медобори, 2018. Вип. 11. С.81-90.

14. Ільїна Н. В. Формування образного мовлення у дітей із ЗНМ / Н. В. Ільїна // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – 2011. – №1 (59).

15. Капська А. Й. и др. Розвиток інтонаційної виразності мовлення в дітей дошкільного і молодшого шкільного віку //Редакційна колегія. – С. 183.

16. Конопляста С. Ю. Дизартрія у систематиці мовленнєвих порушень (сучасний погляд) / С. Ю. Конопляста, А. О. Синиця // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. Наук. Праць. – Київ :Вид-во НПУ ім.і М. П. Драгоманова. – 2019. – Вип. 66. – С. 111-116.

17. Конопляста С. Ю. Логопсихологія: навч. Посіб. / С. Ю.Конопляста, Т. В. Сак. – Київ: Знання, 2010. – 293 с.

18. Конопляста С. Ю. Розвиток сенсомоторного рівня мовленнєво-рухової організації у дітей старшого дошкільного віку зі стертою дизартрією / С. Ю. Конопляста, В. І. Галущенко // Логопедія. – 2013. – № 4. – С. 43-49.

19. Кордонець В. В. Психолого-педагогічні основи формування інтонаційної виразності мовлення у дітей дошкільного віку / В. В. Кордонець, О. М. Шрамко // Духовність особистості: Методологія, теорія і практик. – 2017. – 1 (76).

20. Кравцова І. А. Особливості роботи над інтонаційною виразністю усного мовлення молодших школярів на уроках читання //Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – 2011. – Т. 6. – №. 2. – С. 236-241.

21. Нечипорук І. О. Стимуляція розвитку мовлення дітей молодшого шкільного віку засобами казок //Андрощук ВА Комплексний підхід до подолання заїкання у молодших школярів, що перебувають у стані дистресу.

22. Пінська О. Л. Інтонаційна виразність мовлення як засіб розвитку емоційної сфери майбутнього вчителя. – 2011.

23. Похилюк О. М. Інтонаційна виразність усного професійного мовлення

24. Рібцун Ю. В. До питання диференційної діагностики дислалії та мінімальних проявів дизартрії / Ю. В. Рібцун // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : зб. Наук. Пр. – № 21. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 226–230. – (Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія)

25. Ріпко І. В., Середа Н. В. Роль інтонаційної виразності у професійному мовленні викладача. – 2015.

26. Шеремет М. К. Логопедія: підручник / М. К. Шеремет. – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 672 с.

КУЛЬТУРНА ОБІЗНАНІСТЬ, ЯК ВАЖЛИВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА (ЗА ПОГЛЯДАМИ Г. С. СКОВОРОДИ)

Терещенко Діана,
студентка 367 групи,
МНУ ім. В.О.Сухомлинського

Білюк О.Г.,
старший викладач кафедри спеціальної освіти
МНУ ім. В.О.Сухомлинського

Ідея навчання протягом усього життя демонструє, що люди як особистості від природи різні. Їхні відмінності полягають в інтелекті, таланті, емоційній чутливості, психологічній проникливості, всього того, що має змогу розвинути сама людина. Для того, щоб особистість змогла створити успішне власне життя, необхідно мобілізувати безліч здібностей. Тому ключові компетентності стають значущим чинником. Розвиток ключових компетентностей постає важливим завданням для самих себе. Ключові компетентності є важливими в галузі знань у контексті безперервної освіти, оскільки гарантують більшу гнучкість на ринку праці та адаптацію до постійних змін.

У наші дні однією із найголовніших компетенцію, якою повинен володіти педагог є культурна компетентність, адже саме вона надає змогу у повній мірі налагодити контакт із учнями та сформувати суб’єкт – суб’єктний тип відносин між ним хто надає знання і тим хто їх сприймає. Саме у наші дні, коли деякі діти зовсім не є культурно обізнаними найголовнішим завданням вчителя, викладача та загалом усіх педагогів є можливість прищеплення поваги та любові до науки та навчання в цілому. Лише обізнана людина може комфортно почувати себе у сучасному світі.

У системі ключових компетентностей для навчання впродовж життя компетентність культурної обізнаності та самовираження є однією з восьми ключових компетентностей і належить до культурних знань індивіда. Культурна обізнаність та самовираження – це розуміння і повага до того, як ідеї і сенси у різних культурах творчо виражаються і передаються через різні галузі мистецтва і форми культури [5].

Сутність культури - духовний гуманістичний початок, світ культури безмежний, чим зумовлені труднощі у її вивченні. Якщо найбільш загальним поняттям природничих наук є поняття природи як буття речей, то найбільш загальним поняттям гуманітарних наук є поняття культури як соціального буття людини. Основним елементом культури є культурні особливості, які приймають різні форми від матеріальних артефактів до поведінкових норм і до абстрактних концепцій і переконань. Всі ці різноманітні прояви володіють однією загальною характеристикою - вони є символами і як такі, виражають значення.

Як відомо, поняття «культура» є настільки багатоаспектним, що в науковій літературі представлено до 500 його визначень, воно – одне з «найгостріших серед філософських дискурсивних змагань, що пронизують собою епохальний просторово-часовий ареал цивілізації» [1, с. 5]. У педагогічному векторі істотного значення набуває концептуальна ідея «людини культури», яка пов'язується із життєвим світом, а цей світ розкривається як результат «особистісної смислотворчості», що концентрує усвідомлене ставлення людини до світу, при тому, щолюдина реалізує себе як людина культури лише в діалозі, оскільки лише в такий спосіб вона стає «видимою в культурі й відкритою до нових знань, умінь і загалом до вдосконалення» [2, с. 67].

Культурна компетентність педагога - це здатність індивіда інтелектуально - розумового росту шляхом постійного безперервного пізнання нового та вивчення культурної спадщини попередників, їх мудрості та культурних цінностей, а також наявність навиків спілкування та взаємодії з людьми. Г. Сковорода порівнював вчителя з дбайливим садівником, який, активно втручаючись у природний хід розвитку вихованця, веде його наперед наміченим шляхом. Професію вчителя порівнював також і з лікарською, бо вважав і вчителя і лікаря служителями природи, які не повинні бути пасивними. Адже і той, і той мають дбайливо оберігати людину від різних негативних впливів та обставин, стежити, щоб її розвиток відбувався правильним шляхом. Ось чому Сковорода писав: «Учитель и врач – не есть врач и учитель, а только служитель природы, единственныя и врачебницы, и учительницы» [3, с.175].

Зауважимо, що тлумачення цієї компетентності охоплюють такі важливі для будь-якої людини (будь-якої професії) риси особистості, як здатність «творчого вираження ідей, досвіду та емоцій; здатність самооцінювання і самовираження із використанням природних здібностей» тощо.

Для того, щоб педагог добре виконував свої обов'язки, він сам повинен мати «сродность» до педагогічної діяльності, бо праця вчителя лише тоді буде успішною, коли вона для нього є джерелом радості, щастя і насолоди. Коли ж професія вчителя не відповідає можливостям і здібностям людини, то вона не лише не приносить їй морального задоволення, а й завдає велике шкоди вихованцям. Учитель повинен любити науку і прищеплювати цю любов своїм учням: «Долго сам учись, если хочешь учить других» [4, с. 353], – бо справа навчання і виховання вимагає особливих знань.

Велику роль у спілкуванні з учнями Сковорода відводив слову, яке допомагає в розкритті суті явищ, у засвоєнні знань. Добре слово, на думку Г. Сковороди, сіє в серці вихованця любов, радість і мир, зле слово «розливає жовч», зміїну отруту, мучить душу. Філософ неодноразово стверджував, що сила педагога в його знаннях, благородстві, гідності, чесності, любові і повазі до дітей, до своєї професії і в постійному служінні добру. Філософ наголошував, що у кожній людині закладено великі творчі сили, здібності. Завдання педагога полягає насамперед у тому, щоб ці здібності розпізнати і розвинути. «Клубок сам собою поточиться з гори, забери лише перешкоджаючий камінь спотикання. Не

вчи його котитися, лише допомагай. Яблуні не вчи народити яблука, вже сама натура її навчила...» [3, с. 132].

Учитель, підкреслював Г.С. Сковорода, має бути прикладом для інших, його шлях надто тернистий, але його «труд сладок если ти к нему рожден». Вчитель повинен уміти, володіти голосом, уміти викладати «прилично, тихо и без крику». Бути таким може істинно культурний та освічений педагог. Що має повагу до особистості дитини, до її потреб та вподобань. Г.С. Сковорода неодноразово наголошував, що вчитель повинен досить уважно вивчати нахили і здібності своїх вихованців, що виявляються в процесі діяльності. А для того, щоб вчитель добре виконував свої обов'язки, він сам повинен мати «сродность» до педагогічної діяльності, великої місії вихователя молоді. Праця педагога має стати джерелом його радості, насолоди і щастя. «Должность наша, - пише великий мислитель, - есть источником увеселения. А если кого своя должность не веселит, сей, конечно, не к ней сроден, ни друг ея верный, но нъчтость возлъ нея любит, и как неспокоен, так и не щаслив» [3, с. 127].

Вчитель, на його думку, має бути людиною освіченою, яка глибоко засвоїла свою науку, вміє навчити дітей пізнавати світ, орієнтуватися не лише в сучасних подіях, а й розуміти минуле, вміє передбачати майбутнє. Мислитель неодноразово підкреслював, що головне в особі вчителя, вихователя – його моральні якості, а найважливіше завдання – розбудити свідомість простого люду, навчити його самопізнанню, допомогти йому розібратися в причинах суспільного зла.

На розвиток складових культурної обізнаності впливає рівень сформованості особистісної складової. Остання пронизує всі сфери професійного та особистісного життя, водночас, сама змінюється під впливом культури, завдяки прагненню до саморозвитку та здатності до самовизначення. Стосовно цього, Г.Сковорода найголовнішим обов'язком вчителя, вихователя вважав виявлення і розвиток природних задатків у дітей, своєчасне розкриття їх внутрішнього світу і спрямування їх діяльності, сприяння розкриттю і формуванню природних можливостей. З цього приводу Г.С. Сковорода писав: «главизна воспитания есть: 1) благо родит; 2) сохранить птенцеви младое здравие; 3) научить благородства!» [3, с. 496].

Отже, під культурною компетентністю розуміємо повагу та здатність до розуміння творчого вираження культурних ідей, вміння інтерпретувати та передавати смисли різних галузей мистецтва і форм культури**.** Взаємодія сутності педагогічних навиків і володіння культурними аспектами надасть змогу краще зрозуміти внутрішню структуру відносин між вчителем та учнем про що і говорив філософ у своїх працях.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В.П. Поняття культури: філософський дискурс на рубежі століть. Вісник Інституту розвитку дитини: Серія Філософія, педагогіка, психологія. Київ, 2014. Вип. 33. С. 5–9.

2. Людина і культура / за ред. Д. Шевчука. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2019. 224 с.

3. Сковорода Г. С. Повна академічна збірка творів / за ред..Л. Ушакова. 2-ге вид., стер. Харків: Видавець Савчук О. О., 2016. 1400 с.

4. Сковорода Г. Твори. Для старшого шкільного віку. Київ, 1996. 271 с.

5. Нова парадигма освіти у глобальному світі: веб-сайт. URL: http://dlse.multycourse.com.ua/ ua/page/15/53 (дата звернення: 18.10.2022).

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ВЗАЄМИН У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

Ярова Валерія Миколаївна
Магістр
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

Важливість формування культури взаємин у дітей дошкільного віку пов'язана з виникненням сьогодні цінностей і принципів, необхідних для загального виживання і вільного розвитку кожного громадянина суспільства. Це стратегія вміння знаходити підхід до партнера по спілкуванню, використовувати відповідні ситуації засоби, підтримувати і розвивати встановлений контакт, здатність співпереживати і радіти успіху іншої людини, взаємного розуміння, пошуку компромісів у вирішенні будь-яких проблем.

Відзначена проблема щодо дітей дошкільного віку вивчалась багатьма вченими (Л. Артемова, О. Байєр, А. Гончаренко, В. Киричок, В. Котирло, Т. Поніманська, Н. Скрипник, Н. Химич). Особливої уваги для формування культури взаємин заслуговує дошкільний вік дітей, який Л. Виготський характеризує як вік усвідомлення, розуміння та пояснення власних переживань та емоційних станів інших людей.

Формування культури взаємин у дітей старшого дошкільного віку – цілеспрямована взаємодія дорослого і дитини з метою формування моральних почуттів і якостей, засвоєння моральних норм і правил спілкування, вироблення практичних умінь і навичок взаємодії з іншими.

Метою формування культури взаємин у дітей старшого дошкільного віку є виховання доброзичливості, товариськості, ввічливості, формування потреби і готовності до конструктивної взаємодії з однолітками, уміння володіти емоціями та адекватно реагувати на емоційні стани іншого, вміння не лише слухати, а й чути співрозмовника.

На нашу думку, формування культури взаємин у дітей старшого дошкільного віку ефективно здійснюється засобами сюжетно-рольових ігор. Саме в сюжетно-рольових іграх при розігруванні різних моделей життєвих ситуацій діти вступають у реальні стосунки (домовляються про сюжет гри, розподіляють ролі); між ними одночасно встановлюються складні рольові взаємини. В сюжетно-рольових іграх виховується правильне ставлення дітей один до одного і до свого місця в колективі, формується адекватна поведінка в товаристві однолітків і дорослих.

Пріоритет сюжетно-рольової гри як засобу впливу на дитину для успішного формування культури взаємин пов'язаний із тим, що важливим аспектом всіх стосунків дошкільника є обов'язкова наявність певних дій: спільної гри, як

основного виду діяльності дошкільника, спілкування. Поза межами цих взаємодій не може формуватися культура взаємин між дітьми.

Серед педагогічних умов формування культури взаємин у дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри виділимо такі:

– організація відповідного предметно-ігрового середовища в закладі дошкільної освіти;

– компетентне керівництво сюжетно-рольовими іграми з боку вихователя;

– усвідомлене самостійне використання дітьми старшого дошкільного віку накопиченого досвіду в ігровій діяльності.

В закладі дошкільної освіти необхідно створити такий простір, в якому кожна дитина, буде почуватися комфортно, захищено і буде здатна до відкритих взаємин з однолітками та з навколишнім світом. Педагогічний колектив уявляє собою зразок, за яким дитина може сформувати своє уявлення про колектив дорослих, про способи, прийоми спілкування і взаємин. Тому цілі і завдання самовдосконалення, саморозвитку колективу у плані формування морально-етичного простору, в якому зміцнюється атмосфера поваги, доброзичливості та уважного ставлення один до одного, є першорядними в житті дошкільного закладу.

Для правильного керівництва іграми вихователю необхідно вивчати інтереси дітей, їхні улюблені ігри, повноту і виховну цінність існуючих у групі ігор; знати, як об’єднуються діти у грі: хто з ким любить грати, яка моральна основа цих об’єднань, їхня стійкість, характер стосунків у грі. Спостерігаючи за іграми, вихователь оцінює ступінь розвитку самостійності та самоорганізації дітей у грі, їхні вміння домовитися, створити ігрову обстановку, справедливо вирішувати конфлікти, які виникають під час гри [1].

Непряме керівництво грою здійснюється шляхом збагачення знань дітей про навколишнє життя, поновлення ігрових матеріалів, тобто без безпосереднього втручання у гру. Це зберігає самостійність дітей у процесі гри.

Прямі прийоми керівництва (рольова участь у грі, участь у змові дітей, роз’яснення, допомога, порада по ходу гри, пропозиція нової теми гри) дають можливість цілеспрямовано впливати на зміст гри, взаємини дітей у грі, поведінку гравців.

Використання різноманітних сюжетно-рольових ігор, як форми виховної діяльності, допоможе сформувати і закріпити в дітей уміння культурно взаємодіяти один з одним.

Основна мета використання сюжетно-рольових ігор – освоєння і практичне застосування дітьми культурних взаємин. Серед характерних проявів у взаєминах дошкільників можна виділити справедливе морально-етичне ставлення один до одного, яке базується на рівноправності кожної особистості. Це виявляється у справедливому розподілі обов’язків під час ігрової діяльності. Адже дитина вже може окреслити свої прихильності, визначаючи чесноти ровесника і мотивуючи свої взаємини з ним, висловити критику на вчинки, ознаки зовнішності, взаємини дитини з іншими. Надзвичайно важливою стає повага ровесника, можливість і бажання бути співавтором ігрової діяльності,

розділяти свої переживання, думки. Дитина вчиться доброзичливості, справедливості у стосунках з партнерами, сприймати їх як рівних собі, висловлювати свою думку шанобливо.

Педагогічні умови формування культури взаємин у дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри повинні використовуватись в єдності, тільки їх комплексне застосування здатне забезпечити результативність окресленої роботи.

Список використаних джерел

1. Гончаренко А. М. Педагогічні умови становлення гуманних взаємин старших дошкільників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». К., 2003. 22 с.

2. Скрипник Н. І. Виховання толерантних взаємостосунків дітей старшого дошкільного віку : навчально-методичний посібник. Умань : ПП Жовтий, 2011. 99 с.

3. Якименко Л.Ю., Луценко В.О. Особливості міжособистісних відносин в дитячому колективі. Теоретично-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Збірник наукових праць. Випуск 16. Книга 1. 2012. С. 389-396.

LEXICAL MEANS OF EXPRESSING POSITIVE EVALUATION IN FICTION

Alexandrova Olga
Associate professor, Candidate of Philological Sciences,
Associate professor at the Chair of foreign languages for the Humanities,
Odesa I.I. Mechnikov National University, Ukraine

Bigunova Natalia
Professor, Doctor of Philological Sciences,
Head of the Chair of foreign languages for the Humanities,
Odesa I.I. Mechnikov National University, Ukraine

As A. Prihodko rightly remarks, evaluation is an integral component of cognition, which is based on a value approach to the phenomena of nature and society [6, P. 65].

Evaluation has been defined as a pragmatic and semantic category represented by evaluative units at all speech levels. Evaluation can be limited to elements smaller than a word, or it can characterize both a group of words and a whole utterance. Evaluative semantics can be found in affixes, words, groups of words and sentences. There is a variety of adjectives, adverbs, verbs, nouns, which are characteristic of evaluative semantics. The evaluation is present in the names of **qualities** (*wisdom, generosity, courage, irresponsibility, indifference, stupidity, meanness, pettiness*), **states** (*happiness, pleasure, tranquility, anger, depression),* **features** *(good, nice, perfect, gorgeous, magnificent, horrible, vulgar*) and **actions** (*like, love, prefer, regret, hate*). Moreover, evaluation can be attributed to utterances: *Look, what have you done!* - **criticism**.

Utterances are perceived as evaluative even if they don't contain evaluative words, if a situation is described in such a way that appropriate meaning is formed in the "picture of the world". For example, listing the routine chores performed by the neighbour's husband sounds like praise addressed to him:

Where does he find the energy. Not to speak of the time. Makes the money, does the shopping, drives a hundred miles for a kiss, and comes up smiling! [10, P. 35].

It is common knowledge that evaluative meaning can be extracted from the utterance context. In the example below approval of food is expressed with the interjection *Mmm*:

'Have a good day, David?' Anne asked.

'Mmm. Kate made me a chocolate cake,' he replied' [5, P.276].

Thus, evaluation can be determined by the semantics of utterances in a certain context. Nevertheless, positive evaluation generally becomes explicit by means of positive evaluative and affective adjectives (the latter combining the evaluative seme and the intensification seme).

The aim of this article is to determine adjectives that are common and specific for positive evaluative speech acts in English fictional discourse.

First of all, let us provide the definition of APPROVAL, PRAISE, COMPLIMENT

and FLATTERY speech acts that form the taxonomy of positive evaluative speech acts put forward by N. Bigunova [1].

APPROVAL is a positive evaluative expressive syncretic speech act, its evaluation object being things, ideas, and phenomena that do not refer to the addressee's sphere of interests. The latter fact makes approval different from the other evaluative speech acts. Another difference lies in the fact that the recipient and the evaluation object of approval never overlap. Approval evaluation theme is that feature of the evaluated objects, which attracts the addresser's attention.

PRAISE is a positive evaluative expressive syncretic speech act, its evaluation theme being the moral and intellectual traits, skills and actions of the interlocutor or a person who is not present during a speech exchange but is praised by the speaker. Praise is mainly directed from a senior (as to their age or social status) speaker to a junior one.

COMPLIMENT is a positive evaluative expressive syncretic speech act, characterized by the overlapping of the addressee and the evaluation object. The main fact about compliment is that it is always exaggerated, which is presupposed by the speaker's main intention: he/she wishes to please the recipient by means of positive evaluation of his / her appearance or accomplishments. The theme of evaluation in a compliment speech act is the hearer's appearance, possessions, and accomplishments.

FLATTERY is a pseudosincere positive evaluative manipulative expressive syncretic speech act, characterized by forethought, by a certain strategy, and also, by its addressee and evaluation object being the same person. Flattery evaluation themes are the addressee's appearance, their moral and intellectual traits, skills, accomplishments, and actions. The speaker flatters the addressee not being motivated by some feelings but wishing to gain some benefit. Flattery is directed from a communicant of a lower status towards the one of a higher status [ibid].

It should be noted that American and European linguists do not distinguish between APPROVAL, PRAISE and COMPLIMENT, interpreting all contexts of positive evaluation as compliments. They share the opinion that compliments are similar to each other: they appear to be completely unoriginal.

According to N. Wolfson and J. Maines, two thirds of all compliments include one of the five adjectives: *nice, good, beautiful, pretty, great* [11]. And this is true. But what other adjectives are common for positive evaluation? What adjectives are specific for some of the positive evaluative speech acts and uncommon for the other? These are the questions that remain unanswered and to which we will now turn.

The following table represents the relative usage of positive evaluative adjectives:

Table 1

The relative usage of positive evaluative adjectives in evaluative utterances

#	Adjectives	The relative usage, %				Average frequency
		approval	praise	compliment	flattery	
1	**good**	18.6	17.1	9.0	14.3	14.75
2	**lovely**	16.5	5.0	10.9	4.76	9.29
3	**nice**	11.0	6.4	13.2	4.76	8.84
4	**great**	9.6	5.0	7.1	4.76	6.6
5	**beautiful**	3.68	2.4	10.3	7.14	5.88

6	**wonderful**	3.45	4.0	4.5	4.76	4.2
7	**fantastic**	2.3	3.47	1.94	2.38	2.5
8	**gorgeous**	0.7	2.4	4.5	2.38	2.5
9	**charming**	0.46	0.8	2.6	4.76	2.15
10	**perfect**	2.0	0.8	0.65	4.76	2.0
11	**amazing**	0.7	1.47	2.6	2.38	1.8
12	**sweet**	0.3	1.34	1.29	2.38	1.3
13	**fabulous**	0.46	0.8	1.29	2.38	1.2
14	**marvelous**	0.46	1.34	0.65	2.38	1.2
15	**smart**	0.23	1.34	0.65	2.38	1.15
16	*excellent*	1.6	1.0	-	7.14	2.4
17	*brilliant*	2.3	2.67	1.29	-	1.56
18	*pretty*	1.84	1.0	3.2	-	1.5
19	*delicious*	1.38	1.34	1.94	-	1.16
20	*stunning*	0.23	-	1.29	2.38	0.97
21	*right*	0.46	0.6	-	2.38	0.86
22	*handsome*	0.23	0.53	2.6	-	0.84
23	*cool*	1.38	0.27	1.29	-	0.73
24	*attractive*	0.23	0.8	1.94	-	0.74
25	*spectacular*	0.7	0.6	0.65	-	0.5
26	*terrific*	0.46	1.0	1.29	-	0.7
27	*fascinating*	0.92	0.8	0.65	-	0.6
28	*pleasant*	0.46	0.27	0.65	-	0.34
29	fine	6.2	1.34	-	-	1.9
30	unique	-	-	0.65	2.38	0.75
31	modest	-	0.27	-	2.38	0.66
32	interesting	1.15	0.53	-	-	0.42
33	splendid	1.15	0.53	-	-	0.42
34	cute	-	0.27	1.29	-	0. 4
35	sexy	-	0.27	1.3	-	0.4
36	talented	-	0.53	0.65	-	0.3
37	sensible	0.46	0.8	-	-	0.3
38	generous	-	0.53	0.65		0.29
39	kind	0.23	0.8	-	-	0.26
40	superb	0.23	0.8	-	-	0.25
41	proper	-	0.27	0.65	-	0.23
42	stylish	-	0.27	0.65	-	0.23
43	thoughtful	0.23	0.53	-	-	0.19
44	delightful	0.46	0.27	-	-	0.18
45	romantic	0.23	0.27	-	-	0.12
46	unusual	0.23	0.27	-	-	0.12

Our research says that the biggest group of evaluative adjectives is used to express PRAISE – there are 110 adjectives; half as many – 59 – are observed APPROVAL

utterances, slightly less – 44 – COMPLIMENTS and the smallest number – 25 – in FLATHERY.

Apart from the adjectives *good, lovely, nice, great, fine, beautiful, wonderful, brilliant, fantastic, perfect* that are characteristic of any evaluative speech act, solely typical for APPROVAL speech act are the adjectives *glad, favourite, cheerful, happy, lucky, popular, desirable, exciting, imaginative, incomparable, inspiring, joyful, nourishing, refreshing, sensational, thrilling*. These are the adjectives that express the positive evaluation of ideas, bits of news, cultural phenomena, nature, weather, environment, i.e. the items that do not refer to the interlocutor's spheres of interests. To illustrate, in the following episode the personage of the fictional literary discourse uses the adjective *desirable*, as well as the affective-evaluative adjective *great*, to express the approval of the guidebook:

- *"I've got the brochure for High Place in here. Nosy-parker, pure and simple." "**It looks great. Very desirable**."* [9, P. 152];
- *"**Lucky you were here**"* [4, P. 282].

In the following episodes the positive evaluative adjectives help the approval addresser to express his emotional state and share it with the interlocutor, which happens when the speaker approves of meeting a person (example #1) or of life unexpected joyful moments (example #2):

- *"**I'm glad we finally get to meet**," Buddy Boy says in a low tone* [2, P. 14];
- *"**Isn't it exciting when life does this, just takes a lovely new turn** when you're least expecting it?"* [6, P. 131].

PRAISE is the richest in the number of positive evaluative adjectives, such as *appealing, approachable, active, ageless, admirable, ambitious, amusing, brave, bright, clever, consoling, creative, cultivated, darling, delightful, decent, devoted, gentle, educated, elegant, entertaining, exquisite, faithful, friendly, helpful, hilarious, hot, impressive, informative, ingenious, intelligent, intuitive, knowledgeable, lovable, loyal, measured, organized, patient, polite, priceless, qualified, quick, reliable, satisfactory, sensitive, sociable, supportive, successful, tactful, truthful, virtuous, well-behaved, well-laid, young*. These evaluative adjectives nominate moral, intellectual qualities of the recipient of praise, interlocutor or the third person, or the appearance of the third person.

Only in COMPLIMENTS the adjectives *angelic, blooming, flourishing, gallant, glamorous, immaculate, precious, ravishing* are used. These adjectives are used to express a positive evaluation of the addressee's appearance, his/her clothes, as well as things belonging to them or made by them.

Here is an example of a compliment for the appearance of the interlocutor's son. The boy is in the photo and Elizabeth really likes him. With the help of positive evaluative adjective *angelic* the compliment sounds quite fresh, unconventional:

He came back carrying a framed photograph, and set it down in front of Elizabeth. 'There.' It was a photograph of a little boy, a boy of perhaps – Elizabeth was never very certain of children's ages – about seven. He was extremely attractive, with thick hair and clear eyes and a scattering of freckles. He wore a checked shirt and jeans and

he was sitting astride a gate or a fence, staring at the camera as if he had nothing to hide.

'My boy,' Tom said. 'He's called Rufus. He's eight.'

*'**He looks angelic**,' Elizabeth said.*

'I rather think he is,' Tom said. 'At least, in his absence, I do.' [7, P. 22].

Solely for FLATTERY the adjectives *important, valued and strong* are used to nominate the moral qualities and achievements of the addressee. Such qualities as "importance, necessity, strength" are most often attributed to the recipients of flattery. For example, an American Ross needs the support of Prince Rashid. He rehearsed flattering phrases beforehand, and, judging by the reaction of the prince, reflected in the author's comment, flattery, which contains the adjective *important*, is effective:

*"**I would just like to say, Prince Rashid, that I do not underestimate how important you are to Saudi Arabia**." Ross paused and then offered, "**The king may be the heart of Saudi Arabia, but you are its soul**." Ross was very pleased with himself. He had worked on this line over and over to give it the perfect dramatic flair.*

Rashid was momentarily stunned. For the first time in his life he felt genuinely flattered, not patronized, by an American [10, P. 194].

Thus, it is hoped that these brief studies were helpful for outlining the range of adjectives common and specific for positive evaluative speech acts.

References

1. Bigunova N. Cognitive pragmatic regularities in communicative manifestation of positive evaluation. Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava. Trnava: University of SS Cyril and Methodius in Trnava, 2019, IV (1), p. 2-46.
2. Choldenko G. Al Capone Does My Shirts. London: Puffin Books, 2006. 215 p.
3. Flynn V. Concent to Kill. New York: Simon & Schuster, 2006. 234 p.
4. Mansell J. Mixed Doubles. London: Headline Review, 2008. 420 p.
5. Parsons A.D. The Call on High Country. London: Penguin Global, 2010. 612 p.
6. Prihodko A. Category of evaluation as the object of linguistics: prospects of communication aspects of study. Odessa linguistic journal. #11. Odessa, 2018. P. 64 – 70.
7. Trollope J. Marrying the Mistress. London: Black Swan, 2001. 333 p.
8. Trollope J. Other People's Children. London: Black Swan, 1999. 320 p.
9. Trollope J. The Best of Friends. New York: Berkley Books, 2002. 299 p.
10. Weldon F. Puff Ball. London: Coronet Books, 1985. 272 p.
11. Wolfson N., & Manes J. The Compliment as a Social Strategy. Papers in Linguistics: International Journal of Human Communication, 13, 1980. P. 391-410.

ТАКСОНОМІЯ БІОГРАФІЧНИХ ТЕКСТІВ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

Главацька Юлія Леонідівна
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу й іноземних мов
Херсонський державний аграрно-економічний університет

Лексема «біографія» з'явилася в англійській мові у XVII сторіччі завдяки Джону Драйдену, англійському поетові епохи класицизму. Поет вважав, що біографія – це життєва історія поодинокої людини. Провідна мета, пов'язана з виникненням цього типу тексту, полягала в тому, щоб зафіксувати життєвий шлях відомої людини та зафіксувати його в історії людства. Ідейний задум біографії як зображення характеру та духовного розвитку знаменитості появився лише у XIX сторіччі.

Біографією вважали певну літературну історію, яка охоплює весь життєвий досвід індивідуальності, починаючи від її народження й закінчуючи її смертю. Таке оповідання включає опис фактів з життя людини, її особистий внесок у розвиток певної сфери життя, властивості її характеру тощо. Англійський вчений Алан Браймен дотримується думки, що, вивчаючи біографію, необхідно фокусувати увагу на таких моментах, як-то: випадки, принципи, судження, соціальне оточення, поступки, відношення до оточення у ретроспективному розвитку знаменитості [11].

Я. Бистров і Т. Бовсунівська дотримуються думки, що «біографія й автобіографія спочатку мали статус біблійних жанрів в агіографічних текстах про святих, а згодом їх пов'язували із жіночо-центрованою традицією в літературі і провідним жанром фемінного письма» [1, с. 22; 3, с. 35].

Наразі, використовуючи тезаурусний метод аналізу та звертаючись до тлумачень словникових статей англійськомовних словників та енциклопедій, можемо окреслити декілька дефініцій лексичної одиниці «біографія». Так, Британська енциклопедія наводить таке тлумачення біографії: "biography, form of literature, commonly considered nonfictional, the subject of which is the life of an individual. One of the oldest forms of literary expression, it seeks to recreate in words the life of a human being – as understood from the historical or personal perspective of the author – by drawing upon all available evidence, including that retained in memory as well as written, oral, and pictorial material" [7].У словнику англійської мови Merriam-Webster читаємо: "biography is a usually written history of a person's life" [9]. Cambridge Dictionary наводить таке визначення біографії: "the life story of a person written by someone else" [8].

Пол Мюррей Кендалл, американський дослідник, вважає біографію літературною документальною формою, де головним постає буденне життя людини [17, с. 14]. Застосовуючи таку форму, автори становлять за мету відновлення життєвого шляху особистості, використовуючи при цьому спогади, письмові та усні свідчення, історичні дані.

Пол Мюррей Кендалл – це розробник класифікацій біографічних текстів англомовної культурної традиції [5, с. 189]. Вчений вважає, що існує два першорядні типи біографічної літератури – біографія та автобіографія [17, с. 17], які, зі свого боку, розподіляються на низку підтипів.

Екстраполюючи ідеї С. Нікіфорчука, ставимо на меті описати кожний різновид біографічних текстів. Так, за визначенням С. Нікіфорчука, «біографія як тип тексту поділяється на першоджерело, дослідження та окремий клас спеціальних біографій» [5, с. 189].

Первотвір (першоджерело) – це персональне сприйняття автором біографії людини. Його можна знайти в кожній культурі – від стародавніх до теперішніх часів. Першими демонстраціями першоджерела постають біографічні тексти релігійних фігур, як-то біографії та мемуари священиків [2; 4]. В аглійськомовній лінгвокультурі, як свідчать результати пошуку в усемережжі, серед прикладів першоджерел можна назвати біографії відомих письменників і не лише: Джейн Остін, Уільям Шекспір, Чарльз Дікенс, Шарлота Бронте тощо [13].

Серед досліджень, на думку С. Нікіфорчука, виокремлюють «довідкові колекції, іронічну біографію, змістову, критичну, «стандартну», суб'єктивно-інтерпретовану, псевдобіографію та белетризовану біографію» [5, с. 189]. Перший тип досліджень (довідкові колекції) представлено біографічними словниками, де можна знайти об'ємисті пасажі інформації щодо знаменитостей тієї чи тієї країни, на кшталт «American National Biography Online» [6] або «Biography: Historical & Celebrity Profiles» [10].

Іронічна біографія сягає своїм корінням до Давнього Китаю, коли у світ виходять короткі та анекдотичні за змістом начерки про життя відомих на той час людей. У таких оповідях досконало переплітаються факти у своїй хронології та карикатурні ескізи, до прикладу: "The History of the Worthies of England", автор – Томас Фулер [16].

Створюючи змістовну біографію, автор намагається відобразити життя особистості, не вдаючись до інтерпретації, а лише за допомогою документів, свідчень, паперів і фактів. Наразі, це біографії відомих письменників і поетів минулого, Джона Мілтона, до прикладу [19], й видатних індивідуальностей сьогодення – Дональда Трампа або Джоан Роулінг [18].

Наступний тип тексту біографії – це критична біографія, яка, за визначенням Дж. Річетті, постає як форма якісного дослідження, що зосереджується на природних умовах і складності явищ, які досліджуються, визнаючи, що предмет, який вивчається, має багато вимірів і шарів [21, с. 66]. Такий тип біографічного написання обов'язково має критичний характер, і не зорієнтований на те, щоб його запам'ятали. Він ставить інший набір питань і враховує невдачі та успіхи суб'єкта. Як письмове завдання, такий тип тексту складніший, ніж змістовна біографія, адже критичний біограф повинен прагнути глибокого занурення в джерела (щоденники, листи, газети, рукописи, опубліковані матеріали). Між змістовною та критичною біографіями існує певна різниця. Автор першої не може отримати жодної користі від джерел, які заперечують добру репутацію його героя, і тому його робота не буде вичерпною, щоб розкопувати ці джерела.

Ці дві дослідницькі традиції, на думку Дж. Еглінгтона, призводять до двох типів біографій, «низької» та «високої» [12].

Точний хронологічний порядок – це відмінна риса критичної біографії. У процесі її складання не можна вдаватися до прийомів белетристики, і при цьому біографічні описи набувають критицизму через грубе вторгнення у суцільність життя людини.

Прикладом критичної біографії сьогодення може слугувати біографія Германа Бавінка, голландського богослова та церковного діяча [12]. На думку автора, Дж. Еглінгтона, біографія Бавінка є критичною, адже автор ставить за мету підтвердити наскільки Бавінк був великим – хоча свого часу він, безперечно, був видатним елітним і громадським діячем. Скоріше, книга заснована на дослідженнях його опублікованих і неопублікованих творів, історичного періоду, значущих дружніх стосунків, нереалізованих і реалізованих амбіцій, а також життя та творів його сучасників. Дж. Еглінгтон намагається запропонувати інтерпретацію його життя та думки на мікро- та макрорівні. Як критичний біограф, він проводить читача через складнощі захоплюючого життя і творчості Бавінка і сподівається надати їм чіткого розуміння [12].

Прикладами яскравих критичних біографій минулого, на думку С. Нікіфорчука, можна вважати «Джеймс Джойс» (Ричард Еллман, 1959 рік), «Чарльз Дікенс» (Едгар Джонсон, 1952 рік), «Вілсон» (Артур С. Лінк, 1947-1965 роки)» [5, с. 190].

<u>«Стандартна» біографія</u> – це домінувальна категорія біографії, де об’єктивне й суб’єктивне зображення індивідуальності представлено обдумано. Створюючи такий тип біографії, автор намагається врахувати грані емоційної освіченості та особливості історичної доби, а також призначення і вигідність матеріалів. У цьому випадку автори воліють трансформувати «безбарвний» факт біографії у справжню історію минулих подій, використовуючи різноманітні мовознавчі методи, які не викривляють біографію. Яскравим взірцем такого типу біографії можна назвати книгу нашого сучасника, Я. Своффорда, “Mozart: The Reign of Love”, яку автор сам називає «стандартною біографією» [23].

<u>Суб’єктивно-інтерпретована біографія</u> передбачає вивчення, використання та збирання документів з особистого життя, історій, розповідей та наративів, які описують переломні моменти в житті окремих людей. Інтерпретаційна біографія – це методологія, яка може бути використана для аналізу якісних даних. Її мета полягає в тому, щоб вивчити, як люди будують розуміння свого життя і те, як на них впливають життєві події. Цей метод використовували для дослідження соціального світу і, частіше, для розуміння життя людей або ключових його періодів [22].

У такому випадку автори перетворюють біографічні дані на жваві оповідання, де документальні факти постають підґрунтям ярким драматичним подіям. Прикладом наведеної тези може слугувати «діалог персонажів на основі листів або щоденників» [5, с. 190]. Невимушена інтерпретація, маніпулювання фактами життя знаменитості, не вигадуючи жодної події – це ключові властивості даного типу тексту біографії.

Белетризована біографія – це жанр, у якому автор розповідає про життя людини, яка постає насправді вигаданим персонажем або, принаймні, зазвичай вважається такою. Прикладом може бути сатирична біографія "Augustus Carp, Esq., By Himself: Being the Autobiography of a Really Good Man", анонімно опублікована у 1924 році (згодом підтверджено, що його написав сер Генрі Говарт Бешфорд). Однак у колах Wold Newton загальне припущення полягає в тому, що книга була написана про вже існуючу фігуру [15]. Такий тип біографії повністю базується на вторинних джерелах і нестандартних дослідженнях. Це означає повільність створення подій, сюжету та діалогів персонажів. Автори таких біографій вигадували таку форму презентації, в якій поєднувалися і миловидність оповіді, і нерозбірливе прагнення до її оригінальності. Наразі, можна згадати почесного професора англійської мови Дартмутського коледжу, Х. Т'єррі, який у 1956 році написав белетризовану біографію під назвою "Emily Dickinson: an interpretive biography" [24].

Псевдобіографія – це цілком вигадані біографічні епізоди. Це так званий роман, написаний у формі біографії або автобіографії ("novels-as-biography"). Такі твори не маскуються під життя; скоріше, вони уявно займають місце біографії, де, можливо, не може бути місця справжньому життєопису через брак матеріалів. Серед найвідоміших прикладів цього жанру, під виглядом автобіографії, твори Роберта Грейвса про римського імператора Клавдія та його дружину Мессаліну тощо [14].

Спеціальні форми біографії або біографії спеціального призначення. До таких типів текстів зазвичай відносять: меморіальні біографії, які писали вдови великих людей; сенсаційні викриття – з метою розповсюдження пропаганди; біографії політичних кампаній, на кшталт "Presidential campaign biographies" (сьогодні колекція розширюється хронологічно від обрання Ендрю Джексона до обрання Барака Обами [20]) та масмедійні чутки про знаменитостей, які народжуються задля возвеличення видатної фігури.

Автобіографія – це власноруч написана біографія. Автор пише про все своє життя або його частину, щоб поділитися своїм досвідом, сформулювати його в більш широкому культурному чи історичному контексті та/або інформувати та розважати читача. Автор може використати стиль, що характеризує потік його свідомості, де один спогад пов'язується з іншим спільною темою.

За визначенням С. Нікіфорчука, автобіографії класифікуються на «неформальну, формальну автобіографію й спеціальні форми автобіографій» [5, с. 190]. Неформальна автобіографія представлена листами, журналами та щоденниками. Хоча щоденники зазвичай призначалися для запису приватних думок автора, тепер вони дають нам важливе уявлення про історичні події та повсякденне культурне життя власника щоденника. Прикладами відомих щоденників можна назвати "Diary of a Young Girl" (авторка Анна Франк), " Wuthering Heights" (Емілія Бронте) тощо.

Мемуари – це тип автобіографії, вужчий за обсягом і спрямованістю, адже акцент робиться на конкретних спогадах, думках і почуттях автора. Автори мемуарів обирають вирішальний момент у своєму житті та намагаються

відтворити подію через розповідь. Почуття та припущення автора є центральними в оповіді. Спогади все ще містять усі факти події, але автор тут має більшу гнучкість, оскільки він розповідає історію у такий спосіб, як він пам'ятає її, а не так, як інші можуть це довести чи спростувати. Прикладом мемуарів сьогодення можна назвати книгу Б. Обами "Dreams From My Father".

Формальна біографія – це особливий вид біографічної правди: життя, змінене спогадами, з усіма свідомими й несвідомими упущеннями й спотвореннями спогадів. Серед спеціальних форм автобіографії виокремлюють «тематичні, релігійні, інтелектуальні, белетризовані, мультимедійні» [5, с. 191].

Отже, наявність такого різноманіття біографічних типів текстів свідчить про існування автобіографічного дискурсу. Останній, залежно від сфери функціювання, може бути і особистісно-орієнтованим, що входить до складу ділового дискурсу, і як один із видів інституційного дискурсу. Людина може розповідати про себе, своє життя і внутрішній світ, і повідомляти про себе в той же час як про представника тієї чи тієї професії або компанії. А у зв'язку з поширенням системи «Інтернет» та появою сайтів організацій сучасна людина, наприклад, розміщує інформацію про себе як спеціаліста. Крім того, як відомо, автобіографія може бути діловим документом, що пред'являється при влаштуванні на роботу.

Список літератури

1. Бистров Я. В. Англомовний біографічний наратив у вимірах когнітивної лінгвістики і синергетики : монографія. Київ – Івано-Франківськ, 2016. 320 с.
2. Біографії та мемуари священиків. URL: https://www.yakaboo.ua/ua/knigi/biografii-i-memuary/religioznye-dejateli.html (дата звернення: 06.02.2022).
3. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів: жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману : підручник. К. : ВПЦ «Київський університет», 2009. 519 с.
4. Будда. Біографія. *Філософія*. URL: https://filosoff.org/budda/ (дата звернення: 06.02.2022).
5. Нікіфорчук С. С. Розмежування типів біографічних текстів англомовної лінгвокультурної традиції. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. Вип. 4. С. 188–191.
6. American National Biography Online. URL: https://www.anb.org/ (дата звернення: 01.02.2022).
7. Biography. *Britannica*. URL: https://www.britannica.com/art/biography-narrative-genre (дата звернення: 05.02.2022).
8. Biography. *Cambridge Dictionary*. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/biography (дата звернення: 05.02.2022).
9. Biography. *Merriam-Webster Dictionary*. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/biography (дата звернення: 05.02.2022).

10. Biography: Historical & Celebrity Profiles. URL: https://www.biography.com/ (дата звернення: 02.02.2022).
11. Bryman A. Quantity and Quality in Social Research. London : Routledge, 2003. 208 p.
12. Eglington J. What is a critical biography? URL: https://jameseglinton.wordpress.com/2020/05/14/what-is-a-critical-biography/ (дата звернення: 06.02.2022).
13. Famous Writers. *Biography Online*. URL: https://www.biographyonline.net/writers.html (дата звернення: 07.02.2022).
14. Fiction presented as biography. *Britannica*. URL: https://www.britannica.com/art/biography-narrative-genre/Fictionalized-biography (дата звернення: 14.03.2022).
15. Fictional Biography. *Wold Newton Resource Wiki*. URL: https://woldnewtonresource.fandom.com/wiki/Fictional_Biography (дата звернення: 03.03.2022).
16. Fuller T. The History of the Worthies of England. URL: https://shakespeare.lib.uiowa.edu/item/the-history-of-the-worthies-of-england/ (дата звернення: 03.02.2022).
17. Kendall P. M. The art of biography. New York : Norton, 1985. 158 p.
18. List of Top 100 Famous People. *Biography Online*. URL: https://www.biographyonline.net/people/famous-100.html (дата звернення: 07.03.2022).
19. Milton John. Biography. URL: https://www.biography.com/writer/john-milton (дата звернення: 05.02.2022).
20. Presidential campaign biographies. *Clarke Historical Library*. URL: https://www.cmich.edu/research/clarke-historical-library/explore-collection/explore-online/collecting-areas/presidential-campaign-biographies (дата звернення: 14.02.2022).
21. Richetti J. Writing About Defoe: What is a Critical Biography? *Literature Compass*. № 3 (2). 2020. P. 65–79.
22. Surr C. The role of interpretive biographical methodology in dementia research. URL: https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.825.8699&rep=rep1&type=pdf (дата звернення: 01.03.2022).
23. Swafford J. Mozart: The Reign of Love. London : Faber and Faber, 2020. 832 p.
24. Terrie H. J., Jr. Emily Dickinson: an interpretive biography. URL: https://archive.dartmouthalumnimagazine.com/article/1956/5/1/emily-dickinson-an-interpretive-biography (дата звернення: 12.03.2022).

ЛІНГВАЛЬНІ МАРКЕРИ КОНЦЕПТУ «СВОБОДА» В ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Педченко Світлана Олександрівна
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Рябокобилко Катерина Сергіївна
здобувач освіти першого (бакалаврського) рівня
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

У поетичному дискурсі сучасного українського письменника Сергія Жадана концепт «свобода» репрезентований своєрідно. Автор подає його в дуалістичній єдності семантичних смислів з протилежними за змістовим наповненням максимами «залежність», «неволя», відтак індивідуально-авторське розуміння світу наповнює розгляданий концепт особливою експресивністю: *Перекривається рух на постах, / і варта на розі співає канти. / Стільки життя в дитячих листах, / і сфери впливу в наших містах / ділять праведники та спекулянти* («Провидіння завжди стереже того, хто навіть не думав тікати»). Ліричний герой наголошує, що прийшли ті, хто забрав свободу, що так, як було раніше, уже не буде. Коли в людини забирають волю, її обмежують і в правах, роблять залежною. Уживання безособової конструкції з вербативом ***немає*** підсилює глибину безвиході: *У тебе тут* ***немає*** *прав* («В гетто ніхто…»). Люди вимушені тікати, переховуватися, бо їхнім життям керують інші: *Тримає разом вокзальна покрівля / людей цієї країни. / Стоять при* ***своїй*** *печалі, / коло* ***своєї*** *знемоги, / ховаються всю ніч на вокзалі, / наче в церкві старій за облоги* (Все як сто років…).

Примітно, що компоненти концепту «свобода» на тлі поетичного дискурсу Сергія Жадана почасти проникають в асоціативно-образне поле концепту «воля», причому їхня взаємодія неоднорідна, експлікована відмінними від мікрополя «неволя» асоціатами. Концепт «свобода» виявляє асоціативні зв’язки передовсім із поняттями позитивної ціннісної орієнтації *правда, добро, перемога, влада*. Предикативні зв’язки номена «свобода» лише частково наближені до синтагматики ядерної лексеми «воля»: *давати, дарувати, користуватися, завойовувати, забезпечити, пускати* тощо [2, с. 44]. Мотив несвободи, її наслідків зустрічаємо у вірші «Я знав священника, який був у полоні»: *Я знав священника, який був у* ***полоні.*** *Шрам на скроні. Збиті чорні долоні*. Свобода в рецепції поета – відповідальність за все, що оточує людину. Інколи змістове тло досліджуваного концепту накладається на контрастну семантему ‘відчуття неволі від свободи’. Слушною в цьому зв’язку є думка І. Мамич про те, що категорія свободи «так чи так зумовлює рівень духовності кожної особистості, визначає аксіологічні аспекти її буття та ставлення до суспільства. Вона породжує в людській свідомості думки, пов’язані з найважливішими світоглядними поняттями: вибору, відповідальності, провини,

творчості та самовизначення. Поет акцентує, що свобода є не атрибутом якоїсь зовнішньої об'єктивної субстанції, а проявом індивідуальних форм людської життєдіяльності» [4, с. 52]. Ця домінувальна стратегія, зрештою, оприявнюється у впевненому авторському передбаченні перемоги волі над неволею, акумулюванні внутрішньої сили, що здатна змінити зовнішні обставини.

Одним із шляхів звільнення землі, утвердження її життєдайності поет метафорично й алегорично бачить розмінування територій: *Кожен із нас тебе знає й кличе, / і доки діти бояться заснути, / доброї роботи тобі, чоловіче, / хай менше довкола буде отрути… / Знайди бодай якесь виправдання / Цьому місту із тисячею криївок. / Хай повертаються після вигнання / вагітні жінки до своїх домівок…* («Міста будували з сонця і глини»). Як бачимо, поетичний світ митця «акумулює й транслює інформацію різних рівнів: про те, що відбувається з країною й людьми, і те, що відбувається в самих людях, їхній свідомості й навіть підсвідомості» [3, с. 109].

Надія на свободу спроєктована через субстантиви – назви пір року, природних явищ, урбаноніми тощо: ***Весна*** *приходить до сірої зони.* ***Дощ*** *у стриженому волоссі. Відігрітий шматок країни. Коли із* ***зони*** *виходять діти й дорослі, там все одно лишаються* ***звірі*** *й* ***рослини*** («І стільки світла. Щоразу. Навіки»); ***Сонце*** *займається над покрівлями* ***передмість****… / Діти вертаються надвечір з навчання. / Нічного* ***дощу*** *обережне втручання, / запах* ***літа*** *з мансард і горищ… / Рветься* ***бузок*** *із* ***торф'яних узбіч****. / Світ обмежується тим, у що ти віриш. / Світло вигадали, аби закінчити ніч* («Хто може вижити в середньовіччі»).

Отже, концепт «свобода» в поетичному дискурсі Сергія Жадана зреалізований лінгвальними компонентами різного порядку, що експлікують суперечливість людського життя, адже свобода є всюди й водночас її немає ніде. Це іманентна ознака сформованої особистості, здатність діяти відповідно до бажань та інтересів. На думку автора, не варто жертвувати собою, щоб отримати свободу, її потрібно просто цінувати й відчувати, адже вона дарована людині від народження.

Список використаних джерел

1. Жадан С. Тамплієри. Поезії. Чернівці : Книги–XXI; Meridian Czernowitz, 2016. 120 с.

2. Кононенко В. Концепти українського дискурсу : монографія (2004). Київ – Івано-Франківськ, 2004. 248 с.

3. Маленко О. Риторика війни в сучасному поетичному дискурсі. *Український світ у наукових парадигмах*. Харків : ХІФТ, 2016. Вип. 3. С. 105–113.

4. Мамич І. П. Мовносвітоглядна специфіка системи художніх образів у поезії Сергія Жадана. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. Луцьк, 2022. Вип. 1. С. 48–54.

РОЛЬ ПРОГНОЗНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СУЧАСНІЙ НАУЦІ

Буць Дмитро Євгенович
студент факультету автоматики та комп'ютеризованих технологій
Харківського національного університету радіоелектроніки

Тіхонова Лідія Анатоліївна
кандидат філософських наук
Професор кафедри філософії
Харківського національного університету радіоелектроніки

Наукові прогнозні дослідження займають у науці XXI ст. досить значне місце. Сучасні дослідники вважають розширення комплексу наукових прогнозних досліджень такою ж прикметою нашого часу, як і зростання міждисциплінарних та прикладних досліджень. Якщо звернутись до витоків прогнозування, то ще у стародавні часи, задовго до народження науки у її сучасному вигляді, можна знайти ознаки спеціалізованої діяльності, що була спрямована на отримання певних уявлень про майбутнє.

Ще до того, як виникли наукові прогнозні дослідження, існувала донаукова прогнозна діяльність. Вважається, що першими зразками такої діяльності можна вважати ще стародавні практики обчислення астрономічних та метеорологічних явищ на Стародавньому Сході. Такі практики прийнято називати перед прогнозними. Наприклад у Стародавній Месопотамії визначали майбутню погоду за допомогою складної техніки математичних обчислень.

Виникнення та поступове становлення наукового прогнозування було зумовлено як внутрішніми так і зовнішніми по відношенню до об'єктів дослідження причинами. Саме формування соціального запиту на науково підкріплені уявлення про майбутнє різних об'єктів та низька ефективність практики отримання передбачень призвело до росту інтересу дослідників до наукового передбачення. Прогнозні дослідження не тільки піднімають цілу низку фундаментальних наукових проблем, а ще й мають чисто пізнавальний інтерес. Розробка наукових прогнозів часто носить прикладний характер і може посилювати процес домінування прикладних досліджень над вирішенням фундаментальних наукових проблем.

Самі терміни «передбачення» та «прогнозування» досі не мають у науковій літературі повної термінологічної ясності. Більшість дослідників характеризують прогнозування як різновид наукового передбачення нарівні з формулюванням припущень та гіпотез. Наукове передбачення – це реалізована пізнавальна діяльність широкого характеру і сутність її полягає у переході від змісту актуального досвіду до змісту майбутнього досвіду. Але завжди треба пам'ятати, що у наукових дослідженнях такий перехід може бути здійснений не тільки при отриманні одиночних висловлювань про властивості і стани будь-яких об'єктів. Він може бути здійснений також при формулюванні універсальних

тверджень, тобто при наведенні висновків, або висуненні гіпотези. Пошуки витоків феномену прогнозування призводять до
розуміння його як спеціалізованої діяльності, що спрямована на отримання уявлень про майбутнє і виникла ця діяльність ще задовго до народження науки. Отже, як історики науки виділяють переднауковий етап у її розвитку, так і прогнозування має передпрогнозний етап свого становлення. Прогнозування – це не просто формулювання припущень на рівні звичайного пізнання, це виявлення стійких компонентів у перебігу тих чи інших процесів. Людина, що займається прогнозами має справу з динамічними процесами. Прогнозист може отримувати описи окремих локалізованих у часі і просторі подій, що є фрагментами динамічної картини. Професійна діяльність прогнозиста тісно пов’язана із обчислюваною математикою.

Сучасна методологія наукового прогнозування базується на виявленні стійкості у змінах об’єкта, який вивчається. Таке виявлення відображається у виділенні певних компонентів процесу і не буває суто формальним. Так чи інакше воно грунтується на певних знаннях про природу суб’єкта, виходячи з яких формується система змінних динаміки об’єкта, що досліджується.

Прикладні дослідження завжди залежать від фундаментальних. Щоб знайти ефективне вирішення будь-якого завдання, потрібно мати певний арсенал засобів, якими частіш за все виступають природні процеси та знання про них. І навіть у тому випадку, коли засоби випрацьовуються під певне завдання, вони базуються на фундаментальних дослідженнях. Чим складніший зв'язок між минулим та майбутнім об’єкта або системи, що досліджується, тим більше потреба у математичному моделюванні їх поведінки.

Застосування методів математичного моделювання стимулює використання обчислювальної техніки для розрахунку майбутніх станів будь-якого об’єкта та дозволяє отримувати досить точні прогнози. Однак, треба зауважити, що отримання прогнозів та розробка прогнозів відіграють неоднакову роль у межах наукової діяльності, коли мова заходить про розуміння суті процесів, що досліджуються. Єдине особливе твердження, що може бути отримане з інших особливих тверджень та універсальних понять передбачає перевірюваність (верифікацію чи фальсифікацію). Саме завдяки цій властивості наукові передбачення виконують свою теоретичну функцію.

Відносини наукової та прогнозної діяльності можуть розвиватися по-різному. Вони можуть існувати незалежно, коли прогнозні завдання не пов’язуються з науковим поясненням. Прогнозні завдання можуть сприйматись як додаток до науково-дослідних результатів, або навпаки – підпорядковувати собі навіть фундаментальні дослідження. І, нарешті, можливий навіть циклічний взаємозв’язок процесів прогнозування із фундаментальними дослідженнями і у постановці проблем і у частині докладання результатів. Прогнози далеко не завжди можуть бути засобами сполучення пояснювальних теорій з реальністю, оскільки в них існує велика кількість додаткових припущень та функціональних залежностей. Треба пам’ятати, що прогнозування без значних застережень часто

виявляється реалізацією суто інструменталістського ставлення до теоретичних проблем.

Список літератури

1. Макаров В.Л., Бахтизин А.Р., Сушко Е.Д. и др. Суперкомпьютерные технологии в общественных науках: агент-ориентированные демографические модели // Вестник РАН. 2016. № 5. С. 412–421.

2. Пирожкова С.В. Реалистичен ли реалистический поворот в философии науки? // Перспективы реализма в современной философии. Отв. ред. В.А. Лекторский. М.: Канон+, 2017. С. 297–331.

СУЧАСНА ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ

Птахіна О.М.
канд.пед.наук, доцент, доцент кафедри
публічної служби та управління навчальними й соціальними закладами
ДЗ«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» м.Полтава

В сучасному інформаційному просторі національного і міжнародного масштабів постійно ведуться інформаційні атаки та інформаційні війни. Сучасний інформаційний простір зараз активно використовується у військових і невійськових конфліктах. Питання інформаційної війни є дуже важливим, оскільки кожна країна може стати об’єктом інформаційної агресії.

В Енциклопедії сучасної України термін «війна» визначений, як соціально-політичне явище, що являє собою одну з форм розв'язування засобами збройного насильства суспільно-політичних, економічних, ідеологічних, національних, територіальних, релігійних та інших суперечностей між державами, народами, націями, класами, соціальними групами. Війна є продовженням політики насильництва, з використанням спецефічних засобів і пов'язана зі зміною відносин між суб'єктами політики [3]. Швець Д. А. визначає інформаційну війну як комунікативну технологію впливу на інформацію й інформаційні системи противника з метою досягнення інформаційної переваги в інтересах національної стратегії, при одночасному захисті власної інформації та своїх інформаційних систем [4, с.48]. Українські дослідники Д. Богуш та О. Юдін зазначають, що характерною ознакою інформаційної війни є здійснення комплексного впливу на інформаційну сферу противника, який передбачає створення умов для ведення бойових дій або виступає як самостійний чинник, який змушує конфронтуючу державу відмовитись від намічених політичних, економічних чи інших цілей [1,с. 85]. Інформацйна війна є багатоплановим і складним феноменом, що здійснюється за допомогою комплексу засобів інформаційно-технологічної індустрії, механізмів інформаційно-психологічного впливу на суспільство всередині держави в умовах політичного (воєнно-політичного, економічного) конфлікту з метою деморалізації населення і силової компоненти держав-противників у межах глобального інформаційного простору [2]. Узагальнюючи підходи науковців, можна констатувати, що специфічною ознакою інформаційної війни є те, що вона відбувається не лише під час протистояння (збройного, політичного, економічного), а й у мирний час.

Науковці визначають наступні види інформаційних війн: психологічна війна; кібервійна; мережева війна; ідеологічна війна; радіоелектронна боротьба. Сучасна інформаційна війна є складовою частиною ідеологічної боротьби, яка не призводить безпосередньо до кровопролиття, руйнувань, при її веденні немає жертв, ніхто не позбавляється їжі, даху над головою, але руйнування, яких завдають інформаційні війни за масштабами і за значенням

цілком співмірні, а часом і перевищують наслідки збройних воєн. Сучасна інформаційна війна може мати таки прояви: подавлення телебачення і радіомовлення; захопленя/підкореня ресурсів телебачення і радіомовлення для здійснення дезінформації; заблоковання мережі комунікацій; операції фондової біржі можуть саботуватися електронним втручанням, даючи витік чутливої інформації; поширення дезінформації.

До основних методів здійснення інформаційних війн науковці відносять: фізичне блокування систем зв'язку і телекомунікацій, дезінформацію, маніпулювання, навіювання, пропаганду, диверсифікацію громадської думки, залякування, психологічний і психотропний тиск, поширення чуток. Саме тому сучасну інформаційну війну можна визначити як найвищий ступінь інформаційного протиборства, спрямований на розв'язання суспільно-політичних, ідеологічних, національних, територіальних та інших конфліктів між державами, народами, націями, класами й соціальними групами шляхом широкомасштабної реалізації засобів і методів інформаційного насильства (інформаційної зброї).

Основними засобами при веденні інформаційної війни є: приховування інформації; спотворення інформації; кількісне прирощення повідомлень певного типу; відволікання уваги від важливого несуттєвим. Означені засоби можуть бути застосовані і використані по-різному в межах текстових чи відео - і аудіо повідомлень.

В інформаційному просторі України останні роки йде безперервна боротьба за вплив і контроль на території нашої держави. Специфіка ведення сучасної інформаційної війни полягає у використанні маніпулятивних технологій, які дозволяють дивитися на одні речі з різних боків формуючи іноді діаметрально протилежні смисли. Метою інформаційної війні є: спотворення інформації, яка лишає можливості правильно сприймати події або поточну ситуацію та приймати правильні рішення; психологічне оброблення та дезінформація; пропаганда та поширення фальшивих чуток; управління індивідуальною і колективною поведінкою.

Інформаційна кампанія проти України, яку розгорнула Російська Федерація являється досить глибокою і багаторівневою агресією. Вона включає багато факторів, які спрямовані на те, щоб ослабити Україну в політичному, економічному, військовому, інформаційному плані для того аби все світове співтовариство виключило українське питання з порядку денного. Зрештою, інформаційну війну проти України Росія вела протягом всієї її незалежності. Для того аби окупувати Україну повністю і в подальшому знищити. Як зазначає Р. Р. Марутян, найсуттєвішою загрозою національній безпеці України в інформаційній сфері є здійснення негативного інформаційно-психологічного впливу на суспільну свідомість громадян України та світову громадськість через проведення інформаційних акцій та кампаній, спеціальних інформаційних операцій. Це відбувається через систематичне поширення неповної або упередженої інформації про Україну та політичні процеси, що відбуваються на

її теренах. Метою таких інформаційних операцій є забезпечення власних національних інтересів інших держав [5].

З метою недопущення повної інформаційної експансії, діяльність державних органів в інформаційному просторі має здійснюватись за такими напрямами: реалізація упереджувальної стратегії та тактики (превентивні заходи); здійснення реагувальної стратегії (оперативне реагування на інформаційні атаки супротивника та активний наступ); захист національного інформаційного простору. Крім того, пріоритетними завданнями інформаційних структур владних органів мають бути: контроль за інформаційними потоками; надання об'єктивної, вичерпної інформації, представлення фахових коментарів та пояснень щодо подій; систематичне висвітлення офіційної позиції посадових осіб та політичних лідерів.

Список літератури:

1. Богуш В.М. Інформаційна безпека держави. Київ: МК-Прес, 2005. 432 с.
2. Верголяс О.О. Правовезабезпечення спеціальних інформаційних операцій: дис. … канд. Юрид.наук. Київ, 2020. 287с.
3. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/letters (дата звернення 10.10.2022)
4. Курбан О.В.Сучасні інформаційні війни в мережевому он-лайн просторі: навчальний посібник. Київ: ВІКНУ, 2016. 286 с.
5. Марутян Р. Р. Рекомендації щодо вдосконалення політики забезпечення інформаційної безпеки України. URL: http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=198%3A2014-08-13-12-55-48&catid=66%3A2010-12-13-08-48-53&Itemid= 90&lang=uk (дата звернення: 20.10.2022)

ООБЛИВОСТІ ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Сич Тетяна Володимирівна
доктор педагогічних наук, доцент
професор кафедри публічної служби та управління
навчальними й соціальними закладами
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» м. Полтава, Україна

Чим відрізняється політичне рішення від будь-якого управлінського рішення? Політичне рішення приймається з метою розв'язання конкретної політичної ситуації. Тобто політичне рішення має впливати на політичні процеси, на вироблення політики та на її реалізацію. Отже, політичне рішення відіграє ключову роль у перетворенні суспільства, є важливим механізмом регулювання суспільних, міжгрупових відносин та управління суспільними процесами.

У науковій літературі най поширеним є визначення політико-управлінського рішення як узгодження цілей та засобів їхнього досягнення одного суб'єкта політичного процесу з цілями та засобами іншого [2].

Особливістю процесу вироблення політики передбачає залучення зацікавлених сторін на різних етапах прийняття рішення. Відповідно, механізм його прийняття буде включати не лише прогноз впливу реалізації рішення на ключові інтереси зацікавлених сторін, а й визначення впливу різних сторін на нього.

Необхідно розділяти зовнішні особливості ситуації, відповідно до якої потрібно прийняти політичне рішення, яка може бути спричинена об'єктивними показниками у політичній, економічній сферах. Також необхідно відокремлювати суб'єктивні чинники, які можуть бути пов'язані з невдоволенням певних суспільних груп, виникненням конфліктів, недовірою населення або певних суспільних груп до влади тощо. Тому, при формулюванні цілей політичного рішення важливо враховувати об'єктивні та суб'єктивні чинники процесу реалізації рішення. Цілі мають відображати інтереси як тих суб'єктів, на які спрямовано політичне рішення, так і суб'єктів прийняття рішення.

Потрібно акцентувати увагу також на наявності ресурсних обмежень, які можуть проявлятися у фінансово-матеріальних, людських, морально-етичних, часових та ін. аспектах. Також важливим є питання вибору тактики, щодо реалізації політичного рішення (конфлікт, узгодження інтересів сторін, налагодження стосунків кооперації тощо) [2].

Важливо підкреслити роль інформації при формуванні варіантів політичного рішення, яка дозволяє визначати цілі, альтернативні варіанти рішення та здійснювати вибір політичного рішення (оптимальна кількість, якість інформації). Потребують врахування істотні інформаційні бар'єри, а саме:

- відсутність даних про деякі явища;

- неповні характеристики окремих економічних процесів;
- помилки в статистичних даних;
-неузгодженість статистичних даних для економіки у цілому та для її галузей і секторів;
- відсутність єдиного джерела даних (інформації) [3].

Отже, ефективність політико-управлінських рішень залежить від вміння посадових осіб та державних службовців розібратися у сутності проблеми, обирати джерело інформації та оперування показниками, які описують проблемну ситуацію.

Основними показниками ефективності які використовуються при прийнятті політичних рішень є : ймовірність досягнення мети; ймовірність отримання необхідного результату; середній результат; ймовірно-гарантований результат; гарантований результат [1].

За теорією прийняття управлінських рішень, ефективне управлінське рішення органів публічної влади має відповідати таким умовам, а саме: бути своєчасним, адресним, конкретним, повинно забезпечити прийнятний (розумний, раціональний) компроміс як з точки зору досягнутих результатів, так і з точки зору витрат ресурсів, які визначаються критерієм оптимальності і критерієм придатності.

Етапи прийняття політико-управлінського рішення не відрізняються від прийнятих етапів у теорії прийняття управлінських рішень: аналіз ситуації та формулювання проблеми; визначення цілей; формування альтернатив рішень; вибір рішення відповідно до заданих критеріїв; реалізація рішення; оцінка результатів.

Особливість політико-управлінського рішення в тому, що воно приймається та здійснюється суб’єктами політики, спрямовується на втілення в життя політичних цілей і завдань. Тому будь-яке політико-управлінське рішення має прийматися з урахуванням політичного часу і реальних політичних сил.

Список літератури:

1. Карагодін О. В. Розвиток механізмів прийняття та реалізації управлінських рішень в системі державного управління : дис. ... канд. наук держ. управління / 25.00.02. Маріуполь, 2015. 219 с.

2. Навчальний посібник для підготовки до Єдиного державного кваліфікаційного іспиту зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» другого (магістерського) рівня вищої освіти / укладачі В.В. Заблоцький, Т. В. Сич, О. І. Кравченко, О. М. Птахіна, О. А. Саєнко, Є. В. Іванов, Н.С.Васиньова. Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка», Полтава: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2022. 515 с.

3. Тертичка В. В. Державно-політичне рішення: парадокси прийняття. *Актуальні проблеми державного управління* : наук. зб. Х. : УАДУ ХФ, 2001. № 2 (10). С. 42-52.

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ

Максимець Світлана Миколаївна,
кандидат психологічних наук, доцент
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Сучасне українське суспільство наразі переживає значні політичні, соціально-економічні, соціокультурні трансформаційні зміни. Створення нових економічних умов для життя, формування принципово нових соціальних відносин, нестабільність, ускладнення економічного стану в країні та світі, загострення економічної кризи, викликаної військовим станом, спричинило зміну життєдіяльності людини, ставлення до себе та суб'єктивне сприйняття дійсності. Це визначає пріоритетність і актуальність розширення досліджень економічної свідомості різних груп населення і, зокрема, студентської молоді як майбутніх фахівців.

Економічна свідомість – це одна з центральних категорій сучасної економічної психології; це усвідомлення себе в економічній системі як самостійного суб’єкта, цілісна оцінка своєї ролі, цілей, інтересів, мотивів своєї економічної поведінки. Головним механізмом функціонування економічної свідомості є активне відображення навколишньої дійсності [1].

При розгляді під час емпіричного дослідження уявлень студента про себе як економічного суб’єкта було встановлено, що в процесі навчання у вищому навчальному закладі та отриманні можливості здійснювати паралельну професійну діяльність, відбувається ріст самостійності молодих людей, розширення їх економічних потреб, задоволення яких потребує більш високих затрат. Студенти заочної форми навчання відчувають себе більш конкурентоспроможними на ринку праці, що суттєво впливає на підвищення економічної самооцінки.

За методикою сценаріїв економічної поведінки (Н. М. Лебедєвої, А. Н. Татарко) було з’ясовано, що серед представників студентської молоді, незалежно від форми навчання, переважають установки на економічну самостійність та активність. Студенти денного відділення менше проявляють інтерес до економічних питань ніж заочники, але закон ставлять вище ніж прибуток. Заочники ж готові діяти, орієнтуючись на довготривалі економічні відносини. Афективний та поведінковий компоненти різних установок в більшості випадків респондентами обох груп оцінювались майже однаково, що свідчить про те, що економічна та моральна оцінка особистістю економічних реалій в цілому не суперечить конкретним діям в різних економічних ситуаціях

За суб’єктивним економічним статусом досліджувані відносять себе до середньо забезпечених та забезпечених на рівні нижче середнього. При цьому студенти денного відділення оцінюють рівень свого матеріального добробуту вище ніж студенти заочного. Такі оцінки можуть бути пояснені тим, що денники свій матеріальний статок ще ідентифікують з матеріальним статком батьків, які

намагаються задовільнити потреби дитини. Студенти-денники, які мають професійний досвід оцінюють рівень забезпеченості більш адекватно та реалістично. Переважна більшість студентів, незалежно від форми навчання, зорієнтовано на підвищення доходів, що свідчить про високий рівень економічної активності сучасної молоді, хоча на даний момент часу ідентифікує себе з середнім (або нижче середнього) прошарком населення.

Гроші сприймаються студентами, перш за все як засіб задоволення потреб, як ресурс, що дає нові можливості для розвитку, гроші відіграють важливу, але не головну соціальну та економічну роль. Поняття «багатство» у студентів денного відділення, на відміну від заочного, не асоціюється з наявністю цінних паперів, валютних заощаджень чи рахунків в іноземних банках, що можна пояснити обмеженістю економічних знань та не достатньою сформованістю економічного мислення на етапі навчання у ВНЗ.

4. Аналізуючи установки респондентів по відношенню до фінансового планування, контролю, заощаджень, підприємливості, інвестивання, ризику, інтересу до цін і економічних подій, суттєво значимих відмінностей у студентів денної та заочної форм навчання не виявлено не було. При цьому, студенти денного відділення ВНЗ, маючи високий рівень економічної активності, готові працювати, нехтуючи власним здоров'ям та покликанням, намагаючись накопити заощадження. Вірогідно, це відображає економічну свідомість найманого працівника, який змушений адаптуватися до несприятливих економічних умов. Студенти заочної форми навчання також розраховують на себе і готові працювати, але зароблені кошти бажають не просто заощаджувати, а вкладати в бізнес, навіть в ризикований. Загалом всі студенти налаштовані на майбутнє матеріальне благополуччя досить оптимістично.

Військовий стан вплинув на рівень доходів наших досліджуваних, проте, практично всі вони мають дохід, який дозволяє при незначній економії на розвагах, подорожах та купівлі додаткового одягу чи взуття, почувати себе фінансово відносно стабільно, не залізаючи в банківські кредити; плануючи свої покупки, не витрачаючи кошти на зайві дрібнички, навіть можна заощаджувати і при відновленні стабільної роботи після закінчення військового стану, мати можливість здійснювати регулярні заощадження на майбутнє. Значна частина студентів наразі виділяє частину заощаджень на допомогу ЗСУ.

Загалом суттєвих відмінностей в економічній свідомості студентів денної та заочної форм навчання виявлено не було. Єдиною відмінністю є низька економічна обізнаність та несформованість економічного мислення студентів денної форми навчання, що є приводом для розроблення заходів по розвитку фінансової грамотності підчас навчання у вищому навчальному закладі.

Вивчення економічної свідомості студентської молоді в процесі навчання в вищому навчальному закладі повинно стати предметом уваги психологів, педагогів, економістів, адже системне уявлення щодо динаміки економічної свідомості студентів дозволить вирішувати питання оптимізації професійної соціалізації студентів через створення освітніх програм, що у найбільшій мірі відповідатимуть потребам ринку з урахуванням запитів населення.

Література:

1. Комаровська В. Л. Особливості економічної свідомості студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис. канд. психол. наук / В.Л. Комаровська; Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України - К., 2006. - 20 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНИХ РИЗИК-ФАКТОРІВ З МЕТОЮ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У КОНФЛІКТІ З ЗАКОНОМ

Мірошниченко Оксана Миколаївна
кандидат психологічних наук, доцент
начальник кафедри психології,
Академія Державної пенітенціарної служби,
м. Чернігів, Україна

Главацький Сергій Юрійович
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Академії Державної пенітенціарної служби
м. Чернігів, Україна

Актуальність теми роботи полягає в тому, що на сьогоднішній день все більше зростає кількість злочинів вчинених неповнолітніми правопорушниками. У скоєння злочинів кожним днем втягується дедалі більше неповнолітніх, а злочини, скоєні ними, стають дедалі небезпечніше. Ситуація позбавляє нас перспективи встановлення у майбутньому соціальної стабільності та безпеки, і позбавляє нас надії на благополуччя суспільства загалом. Злочинність неповнолітніх тісно пов'язана з формуванням особистості підлітка, побудовою життєвої орієнтації. Також на злочинність впливає виховання неповнолітнього.

Під час дослідження нами було розглянуто:

- особливості емоційно-вольової сфери особистості неповнолітнього правопорушника у порівнянні зі школярами;
- особливості ціннісно-смислової сфери особистості неповнолітніх правопорушників у порівнянні зі школярами.

Для виявлення особливостей емоційно-вольової сфери школярів і неповнолітніх правопорушників використовувалися п'ятифакторний особистісний опитувальник Р. МакКрая і П. Коста, опитувальник рівня агресивності Басса-Дарки, та інші.

П'ятифакторний опитувальник особистості являє собою текстовий набір із 75 протилежних за значенням стимулюючих висловлювань, що характеризують поведінку людини в типових життєвих ситуаціях, в яких найбільш яскраво виявляються її особистісні риси. Висловлювання розділені п'ятиступінчастою оцінною шкалою, яка дозволяє вимірювати ступінь вираженості кожної ознаки. Всього в опитувальнику 150 фраз, оцінки яких групуються в 25 біполярних первинних факторах, що складаються з 6 тверджень кожен, згрупованих, у свою чергу, в 5 узагальнених факторів [1, с. 84].

Під час проведення цієї методики, щоб виявити статистично значущі відмінності, ми провели аналіз за допомогою t-критерію Стьюдента.

Так як, значимість за всіма якостями особистості менше 0,05, можна дійти висновку у тому, що відмінність за даними параметрами є статистично значимої. Таким чином, ступінь виразності «екстраверсії / інтроверсії» у школярів більш вищий, ніж у правопорушників. Відповідно, у школярів більш розвинені такі якості, як дружелюбність, прагнення до комунікації, впевненість у своїх цілях, відчуття потреби спілкування з людьми, оптимістичність, швидше згадують інформацію. Правопорушники стриманіші, менш активні та замкнуті, відсутня впевненість правильності поведінки, мають знижений настрій. Якість особистості «прив'язаність / відокремленість» у школярів виражено найбільшою мірою, порівняно з неповнолітніми правопорушниками. Це означає, що школярі більш активні, дружелюбні, позитивно ставляться до людей, терпимі. Неповнолітні правопорушники висловлюють відокремлені тенденції. Це означає, що вони не люблять прислухатися до інших, вороже налаштовані, прагнуть бути незалежними, більше цінують свої інтереси, аніж інших. Досліджуючи таку якість особистості як «самоконтроль / імпульсивність» можна зробити висновок, що школярі мають такі особливості, як сумлінність, акуратність, послідовність у діях, люблять порядок, комфорт. Дослідження якості особи «емоційна стійкість / емоційна нестійкість» дало такі показники. У неповнолітніх правопорушників присутні такі якості як емоційна нестійкість, відсутність відповідальності, уникнення проблем, реальності. Дослідження чинника «експресивність / практичність» дало наступні результати. Неповнолітні правопорушники виявляють такі якості як висока експресивність (легке ставлення до життя, життя для нього гра). Школярі навпаки показали практичність. Вони хоч і стурбовані матеріальними проблемами, але готові зробити все заради своєї мрії, прагнуть сталості, надійності.

Наступним опитувальником став опитувальник рівня агресивності Басса-Дарки. Опитувальник призначений для діагностики агресивних та ворожих реакцій. Під агресивністю розуміється властивість особистості, що характеризується наявністю деструктивних тенденцій, в основному в галузі суб'єктно-об'єктних відносин. Ворожість розуміється як реакція, що розвиває негативні почуття та негативні оцінки людей та подій. Створюючи свій опитувальник, що диференціює прояви агресії і ворожості, А. Басс і А. Дарки виділили такі види реакцій:

1. Фізична агресія – використання фізичної сили проти іншої особи.
2. Непряма – агресія, манівцем спрямована на іншу особу або ні на кого ненаправлена.
3. Роздратування – готовність до прояву негативних почуттів при найменшому збудженні (запальність, грубість).
4. Негативізм – опозиційна манера в поведінці від пасивного опору до активної боротьби проти звичаїв і законів, що встановилися.
5. Образа – заздрість і ненависть до оточуючих за дійсні та вигадані дії.
6. Підозрілість – в діапазоні від недовіри та обережності по відношенню до людей до переконання в тому, що інші люди планують і завдають шкоди.

7. Вербальна агресія – вираження негативних почуттів як через форму (крик, вереск), так і через зміст словесних відповідей (прокляття, загрози).

8. Почуття провини – висловлює можливе переконання суб'єкта в тому, що він є поганою людиною, що чинить зло, а також докори совісті, що відчуваються ним [2, с. 63].

Дослідження показало, що показники агресії у школярів вищі, ніж у неповнолітніх правопорушників. Таким чином, школярі частіше використовують силу проти інших, виходить, що школярі більш агресивні. Також у школярів вище значення за показниками негативізму, роздратування, непрямої агресії.

Отже, можна стверджувати, що для неповнолітніх правопорушників більш характерним є стриманість, менша активність та частіше зустрічається замкнутість, частіше мають подавлений настрій. В основному такі особи є безвідповідальними. В той час як школярам притаманна дружелюбність, більше відкриті до інших, впевненість у своїх цілях та є більш надійними.

Список використаних джерел

1. McCrae, R. R., and Costa, P. T. Validation of the five - factor model of personality across instruments and observers. Journal of Personality and Social Psychology, 1987, 52, 81-90 p.

2. Бочаров, А. В. Взаимодействие агрессивности и тревожности: связь с приспособленностью и осцилляторными ответами на социально значимые стимулы : дис. … канд. биолог. наук : 19.00.02 / Бочаров Андрей Викторович. Новосибирск: 2009. 119 с.

ЗМІСТ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРЕСОВИХ ПЕРЕЖИВАНЬ У БЕЗРОБІТНИХ

Терещук О.В.
Магістрантка
ВНЗ “ Університет економіки та права «Крок»
м. Київ, Україна

Проблема безробіття наразі сильно впливає на різні сфери життя. Стикаючись із високим рівнем тривожності на фоні втрати якості життя чоловіки та жінки іноді можуть не усвідомлювати, що ситуації можуть накладатись на вікові кризові періоди самої особистості, в тому числі і в родині, і в суспільстві. Відтак, емоційне напруження може подвоюватись і погіршувати адаптивність до стресу.

Втративши роботу, людина зазвичай відчуває на собі дію сильного деструктивного стресу (дистресу), як довів у своїх дослідженнях Г. Сельє [2].

Спираючись на теоретичний аналіз понять “стрес” і “стресові переживання” низка авторів (Г.Сельє [2], Р.Лазарус) ми з’ясували, що впродовж деякого часу після втрати роботи більшість безробітних перебуває в розгубленому та пригніченому настрої. Їхня самооцінка та уява про свій соціальний статус різко знижуються, зазнає змін поведінка, ставлення до роботи і стиль життя тощо.

У численних дослідженнях Г. Сельє встановлено, що неспецифічність фізіологічних і психологічних адаптаційних процесів проявляється при різних по силі впливах, а інтенсивність адаптаційної активності пов’язана з значущістю для людини діючого стрес-фактору [2].

Психічним проявам загального адаптаційного синдрому, описаного Г.Сел’є, було привласнене найменування «емоційний стрес», що породило різночитання позначених ним явищ. У його зміст включають і первинні емоційні психічні реакції, що виникають при критичних психологічних впливах, й емоційно-психічні симптоми, викликані тілесними ушкодженнями, афективні реакції при стресі і фізіологічні механізми, що лежать у їхній основі [2].

Іншими словами, під терміном «емоційний стрес» розуміється широкий круг змін психічних проявів, що супроводжуються вираженими неспецифічними змінами біологічних, електрофізичних та інших кореляторів стресу.

На думку Л.Наугольника[1] з емоційним стресом пов’язує напруження бар’єру психічної адаптації. Дослідник акцентує увагу на тому, щоб розрізняти поняття «емоційний стрес» та «емоції”, адже в основі емоційного стресу лежить емоційне напруження, але ці терміни не являються тотожними.

Однак сучасні дослідження [1], [3], [4] показують, що специфіка емоційних реакцій при стресі опосередкована як гормональними, так і багатьма іншими фізіологічними реакціями організму, зокрема нервової системи. Виявлено, що при гніві у людини активізуються деякі парасимпатичні реакції; під час страху – симпатичні, а при впливах, що викликають почуття відрази, – ті й інші.

За даними дослідниць, особам з домінуванням симпатичних реакцій при емоційному стресі більш властива стенічна, агресивна поведінка, а особам з перевагою парасимпатичних реакцій – депресивна поведінка [2]. Нами з'ясовано також, що встановлена залежність стресових реакцій від типологічних особливостей центральної нервової системи. Зокрема, особи зі слабкою нервовою системою більш стійкі до стресу в умовах монотонної, одноманітної діяльності, ніж особи з сильною нервовою системою. Є дані про індивідуальну схильність до тих чи інших емоційних станів у стресових ситуаціях залежно від міжполушарної асиметрії «коркового гальмування», обумовленої показниками електроенцефалограми [2].

Ці дослідження дають можливість стверджувати, що проблема стресу, викликана втратою роботи, сьогодні є актуальною на українському просторі у зв'язку з кризовими явищами, що вкорінилися на вітчизняному ринку праці.

Тож, на нашу думку, що стресові переживання в особистості через безробіття значно знижує здатність членів родини турбуватись один про одного. У такі моменти може зростати агресивність, насилля в сім'ї, підлітки можуть уникати домашніх обов'язків, перестати вчитись або втікати з дому. Тобто можемо стверджувати, що зазначені фактори є стресогенним для осіб, які втратили роботу.

Зазначимо, що одна з причин криється у страху йти врозріз із загальноприйнятими нормами поведінки та побоюванням знову не знайти роботу. Часто люди, отримуючи раз за разом відмови у працевлаштуванні, перестають продовжувати пошуки, втрачають віру і занурюються у депресивний апатичний стан, що може ще більше нашкодити їм.

Отже, втрата роботи викликає безліч емоційних переживань, як-то: зневіра, агресія, злість, роздратування, знецінення себе та інших. Все це призводить до появи різних кризових особистості, зокрема: алкоголізм, наркоманія та різні адиктивні стани.

На цьому як раз і наголошує дослідниця Л. Наугольник, яка говорить про чотири фази розвитку специфічних стресових станів у безробітних. Розкриємо це більш детальніше:

– фаза 1 – стан невизначеності й шоку;

– фаза 2 – настання суб'єктивного полегшення й психологічна адаптація до ситуації;

– фаза 3 – обтяження стану. Вона наступає після 6–7 місяців відсутності роботи;

– фаза 4 – безпорадність і примирення зі сформованою ситуацією [1].

Тож нестабільність соціально-економічної ситуації в Україні, стан війни, призводить у безробітних осіб прояви внутрішнього дискомфорту, емоційної нестійкості, розчарування, байдужості, що посилюється втратою самоповаги, виникнення невпевненості в завтрашньому дні, відчутті неспроможності своїх запитів, елементарної залежності і нездатності самостійно і усвідомлено приймати рішення.

Згідно типології кожен безробітний після втрати роботи проходить через такі стадії:

1) шок, емоційне потрясіння. Це дуже важливе переживання, особливо, коли робота втрачена раптово (несподіване скорочення штатів, сварка з начальником тощо). На зміну шоку приходить відчуття полегшення (подія сталася, а, отже, завершилася тривала невизначеність);

2) неприйняття дійсності – безробітний відмовляється вірити у своє звільнення;

3) гнів, обурення з приводу того, що відбулося. Відкрите обурення безробітний може виявляти на адресу будь-кого: родичів, колишніх колег, всіх, хто його оточує або міг би бути безпосереднім винуватцем того, що з ним сталося;

4) депресія, пригніченість, стан, близький до повного відчаю. На цій стадії у безробітного спостерігається різке зниження вольової регуляції та пошукової активності. Людина занурюється в себе, звикає до думки про відсутність перспектив, марність спроб щодо зміни свого життя і власної непотрібності;

5) переоцінка цінностей. Безробітний переглядає ставлення до себе і до ситуації, в якій він опинився. На цій стадії виникає намір діяти, посилюється бажання змінити ситуацію будь-якими засобами, вирватися з неї. Якщо переоцінки не відбувається, то ситуація принципово не змінюється: зберігається відчуття безперспективності та власної непотрібності [74].

Тож після визначення стадії, на якій перебуває безробітний, наступним кроком є підбір найбільш ефективного способу допомоги людині чи супроводу у ситуації безробіття.

Зазначимо, що люди, які успішно переживають ситуацію втрати роботи, намагаються сприймати цю подію спокійніше, не спрямовують власну агресію проти себе, а також не вважають себе невдахами в особистому і професійному житті.

Отже узагальнимо те, що зарубіжні психологи, які займались дослідженням стресу, не дійшли згоди щодо остаточного визначення головної сутності цього психологічного явища.

До прикладу, на нашу думку, найближчими до визначення головної сутності цього явища були Р. Лазарус [14] та С. Фолкман [58], які звернули увагу на той факт, що стрес є складним та багатофакторним явищем, яке залежить від особливостей взаємодії між особистістю та навколишнім світом і потребує міждисциплінарного дослідження.

Дослідники Л. Наугольник [25] та В. Мозговий [23] акцентували увагу виключно на негативному значенні стресу для психіки людини та її організму у цілому.

Г. Сельє [36] ототожнював поняття стресу зі стрес-факторами та вважав стрес певною реакцією організму на зовнішні умови. Також він запропонував називати стресом одночасно і стресори, і реакцію індивіда на них.

У дослідженнях дослідниць Г. Лазос та З.Кісарчук [3] акцентовано увагу, що під поняттям розуміється система реакцій організму у відповідь на будь-яку

вимогу до нього, яка спрямована на створення адаптації чи пристосування організму до труднощів.

З'ясовано, що під стресом розуміється сильний несприятливий, негативний вплив на організм, а також суб'єктивні реакції, що визивають внутрішній психічний стан напруги.

Цей стан інтерпретується як емоції, оборонні реакції й процеси подолання (копінг), що відбуваються у самій людині. Саме поєднується поняття стресу як неспецифічних рис фізіологічних і психологічних реакцій організму при сильних, екстремальних для нього впливах, що викликають інтенсивні прояви адаптаційної активності. Ці реакції спрямовані на підтримку поведінкових дій і психічних процесів по подоланню цих стресових ефектів [3].

Нам імпонує думка дослідниці Г. Лазос [3], яка стверджує, шо стрес є неминучою і невід'ємною частиною нашого життя. Достеменно відомо, що людські психіка і тіло здатні ефективно справлятися зі стресовими ситуаціями за допомогою сформованих психологічних механізмів, що забезпечують достатній рівень стресостійкості.

Водночас існують такі пікові ситуації стресу, які механізми психологічного захисту людини компенсувати або не здатні, або здатні із великими труднощами. До них передусім належить війна і всі трагічні обставини, нею зумовлені. Саме в такі періоди всі фізичні та психологічні системи нашого організму зазнають максимального навантаження [3].

Отже, здійснений теоретичний аналіз поняття «стресові переживання» особистості в ситуації безробіття дав нам змогу виявити наступні показники, які свідчать про стресові переживання: порушення картини сну, сон не приносить відчуття відпочинку, порушення апетиту та травлення, загострення хронічних захворювань, фізична та психічна втома без видимих причин, розлад функцій уваги та пам'яті, зниження або втрата інтересу до сексуальних відносин. Зокрема, негативні емоційні реакції: тривога, гнів, сором, вина, депресія.

Таким чином, проблема дослідження стресу та загострення стресових переживань, викликана втратою роботи, сьогодні є актуальною на українському просторі у зв'язку з кризовими явищами, що вкорінилися на вітчизняному ринку праці, а також під час військових дій на території України.

Список літератури:

1.Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. - 324 с. 2.Селье Г. Стресс без дистреса. Москва: Прогрес, 1982. - 127с. 3.Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, Л. І. Литвиненко; за ред. З. Г. Кісарчук. Київ: ТОВ «Видавництво «Логос». 207 с. 4.Уільямс, М. Б., Пойола, С. ПТСР: рабочая: тетрадь. Эффективные методики преодоления симптомов травматического стресса/ переклад з англ і ред. Ворон А. В. СПб.: Диалектика». 2021. 400 с.

OVERVIEW OF MEASURING SYSTEMS OF TRACTORS

Kis Oleksandr
student
State Biotechnological University

Smetana Artem
student
State Biotechnological University

Antoshchenkov Roman
DSc., professor
State Biotechnological University

Depending on the purpose, measuring systems are divided into measuring information systems, measuring control systems, measuring control systems, etc.

The measuring system, which is developed depending on the change of the measuring task, is called a flexible measuring system (FMS).

Examples of measuring systems:

– the measuring system of the thermal power plant, which allows you to receive measuring information about a number of physical quantities in different power units, it can contain hundreds of measuring channels;

– a radio navigation system for determining the location of various objects, consisting of a number of measuring and computing complexes, spread in space at a considerable distance from each other.

In practice, the term "information and measurement system" is almost universally used, which, according to some prominent metrologists, incorrectly reflects the concept of information and measurement systems.

When forming a term of a metrological nature, the main term element (in this case – measuring) should be indicated first, followed by an additional (informational) element.

The essence of the second approach is reflected in the definitions given in GOST R 8.596-2002 "Metrology. Metrological support of measuring systems. Substantive provisions". "Measuring system" (MS) is a collection of measuring, connecting, computing components that form measuring channels, and auxiliary devices (components of the measuring system) functioning as a single unit, designed to solve the following tasks:

– obtaining information about the state of the object with the help of measurement transformations in the general case of many time-varying and space-distributed quantities characterizing this state;

– machine processing of measurement results;

– registration and indication of measurement results and the results of their machine processing;

– transformation of these data into output signals of the system for various

purposes.

Any of the most advanced and intelligent IMS must be metrologically correct and also have the qualification of the system for ensuring the unity of measurements in accordance with state legislative acts and international normative documents of ISO, OIML, etc. The separation of IBS into a separate specific variety of measuring instruments is due to a number of their features, which give rise to the specificity of their metrological support.

Let's consider the features of some of the main features of measuring systems.

Lots of functionality – Provision of simultaneous measurement of a number of physical quantities; construction of generalized estimates based on measurements of a large number of parameters; calculation of complex parameters.

Availability as part of the computer system – Solutions to problems related to the assessment of the quality of calculation processing algorithms.

Multichannel – Estimating, reducing or eliminating the influence of channels on each other.

Complexity of description of objects and their modeling – The complexity of accounting for the impact of objects on the accuracy of measurement in conditions of a lack of initial (a priori) information.

Aggregate method of construction – Possibility of research IMS as a finished whole only at the object.

The inextricable connection of many IMS with the object on which they are operated, the impossibility of removing the systems from the objects without violating the integrity – The solution to the problems of metrological maintenance in the conditions of the impossibility of tying the used measuring tools to the ideal by moving the measuring tools to the location of the standard. Impossibility of a comprehensive check of the measuring channel under the conditions of installation of sensors at the object.

Distribution of components and constituent parts of the IMS in space – Calculation of the effect on the accuracy of measurements of various operating conditions of components IMS.

The possibility of changing the composition of IMS during operation– Complexity of regulation of system requirements at the time of release.

Availability of dynamic measurement modes – The need to study the dynamic properties of the system and match them with the object

IBS for scientific research – systems that are characterized by a variety of measured values, the complexity of information processing, the use of computers with large amounts of memory;

IMS as a part of control and testing systems of complex products (agricultural aggregates, transport engineering objects, engines) are characterized by multi-channel, a variety of measured values, the presence in their composition of devices for the built-in control of metrological characteristics. The complex of technical means for static tests of agricultural units includes IMS of movements, loads, etc.;

IMS as part of ACS TP – characterized by scattered primary converters in production, the length of communication lines, binding to a specific object (power

units, power systems, chemical production, etc.);

IBS in systems of field tests of agricultural units – contain ground and on-board parts, are characterized by the presence of complex connecting components and radio channels, means of storing measurement information.

On the Belarus-1523 tractor and its modifications, the instrument panel has an analog appearance (fig. 1).

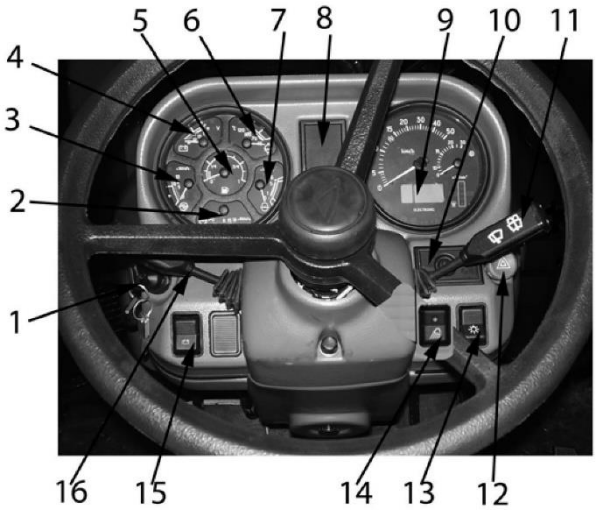

Figure. 1. Analog information and measurement system of Belarus-1523 tractor

The main controls and information devices of the tractor are shown in fig. 2 and have the following functional purpose: 1 – starter and instrument switch; 2 – a combination of devices, including (2, 3, 4, 5, 6, 7); 2 – oil pressure indicator in the transmission; 3 – air pressure indicator in the trailer brake pneumatic drive with emergency air pressure alarm; 4 – voltage indicator with battery charge indicator (only at 24V start-up); 5 – fuel level indicator with reserve fuel level indicator; 6 – coolant temperature indicator with coolant temperature alarm; 7 – diesel oil pressure indicator with an emergency diesel oil pressure alarm; 8 – Block of control lamps; 9 – combined indicator; 10 – remote control for programming the combined indicator; 11 – multifunction switch, right (front window wiper and front window washer switch); 12 – emergency light alarm switch; 13 – central light switch; 14 – switch of the front working lights on the handrails; 15 – remote battery switch; 16 – multifunctional switch under the steering wheel, left (turn indicators, high / low beam, sound signal, high beam signaling).

Wheeled tractors of the KhTZ-150K.09 series with four driving wheels and an articulated frame belong to general-purpose agricultural tractors of traction class 3. Control and measuring devices, signaling and switching equipment, placed on the instrument panel of the tractor KhTZ-150K.09, shown in fig. 2.

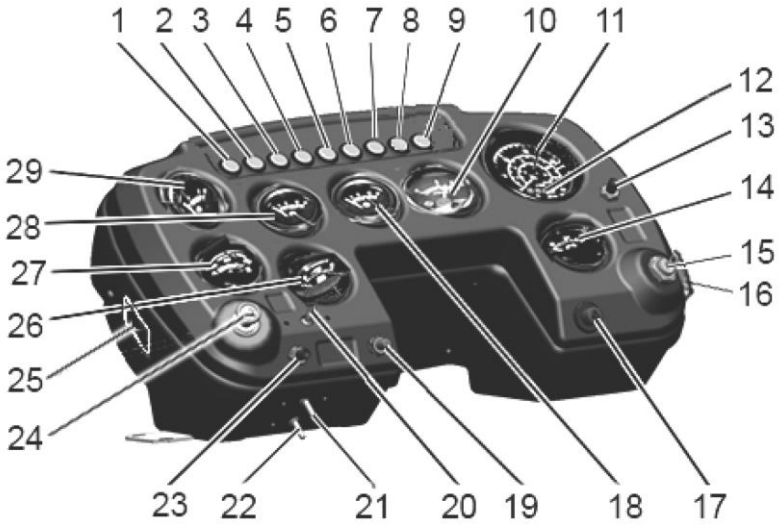

Figure 2. Control and measuring devices of the tractor KhTZ-150K.09

In fig. 3 control bodies have the following functional purpose: 1 – control lamp for turning on the main beam; 2 – emergency oil pressure control lamp in the engine lubrication system; 3 – control lamp of emergency coolant temperature; 4 – a red control lamp for monitoring the clogging of the coarse oil filter of the engine lubrication system; 5 – parking brake red light control lamp; 6 – emergency air pressure control lamp in the pneumatic system; 7 – control lamp of the red light of the operation of the generator set; 8 – control lamp of tractor turn signals; 9 – control lamp of trailer turn signals; 10 – air pressure indicator in the pneumatic system; 11 – tachometer with a counter of engine hours; 12 – engine cleaner filter clogging lamp; 13 – sound signal switch; 14 – coolant temperature indicator; 15 – starter switch; 16 – fuse block cover; 17 – emergency alarm switch; 18 – oil pressure indicator in the hydraulic system of the gearbox; 19 – button for remote switching on and off of the "mass" switch; 20 – turn signal switch; 21 – the switch of the indicators of the dimensions of the tractor, the illumination of the number plate and the illumination of control and measuring devices; 22 – low and high beam switch of traffic lights; 23 – windshield washer switch; 24 – cigarette lighter; 25 – fuse block cover; 26 – oil pressure indicator in the engine lubrication system; 27 – fuel level indicator in the tank; 28 – oil pressure indicator in the GDP hydraulic system; 29 - voltage indicator. 18 – oil pressure indicator in the hydraulic system of the gearbox; 19 – button for remote switching on and off of the "mass" switch; 20 – turn signal switch; 21 – the switch of the indicators of the dimensions of the tractor, the illumination of the number plate and the illumination of control and measuring devices; 22 – low and high beam switch of traffic lights; 23 – windshield washer switch; 24 – cigarette lighter; 25 – fuse block cover; 26 – oil pressure indicator in the engine lubrication system; 27 – fuel level indicator in the tank; 28 – oil pressure indicator in the GDP hydraulic system; 29 - voltage indicator. 18 – oil pressure indicator in the hydraulic system of the gearbox; 19 – button for remote switching on and off of the "mass" switch; 20 – turn signal switch; 21 – the switch of the indicators of the dimensions of the tractor, the illumination of the number plate and the illumination of control and measuring devices; 22 – low and high beam switch of

traffic lights; 23 – windshield washer switch; 24 – cigarette lighter; 25 – fuse block cover; 26 – oil pressure indicator in the engine lubrication system; 27 – fuel level indicator in the tank; 28 – oil pressure indicator in the GDP hydraulic system; 29 - voltage indicator. illumination of the license plate and illumination of control and measuring devices; 22 – low and high beam switch of traffic lights; 23 – windshield washer switch; 24 – cigarette lighter; 25 – fuse block cover; 26 – oil pressure indicator in the engine lubrication system; 27 – fuel level indicator in the tank; 28 – oil pressure indicator in the GDP hydraulic system; 29 - voltage indicator. illumination of the license plate and illumination of control and measuring devices; 22 – low and high beam switch of traffic lights; 23 – windshield washer switch; 24 – cigarette lighter; 25 – fuse block cover; 26 – oil pressure indicator in the engine lubrication system; 27 – fuel level indicator in the tank; 28 – oil pressure indicator in the GDP hydraulic system; 29 - voltage indicator.

It is necessary to pay attention to the fact that the majority of tractors produced have analog information and measurement systems.

The modern development of microprocessor technology allows not only to automate the process of conducting tests, to increase the accuracy of measurements, but also to transmit data to a remote server at the same time as pre-processing the received information (fig. 3).

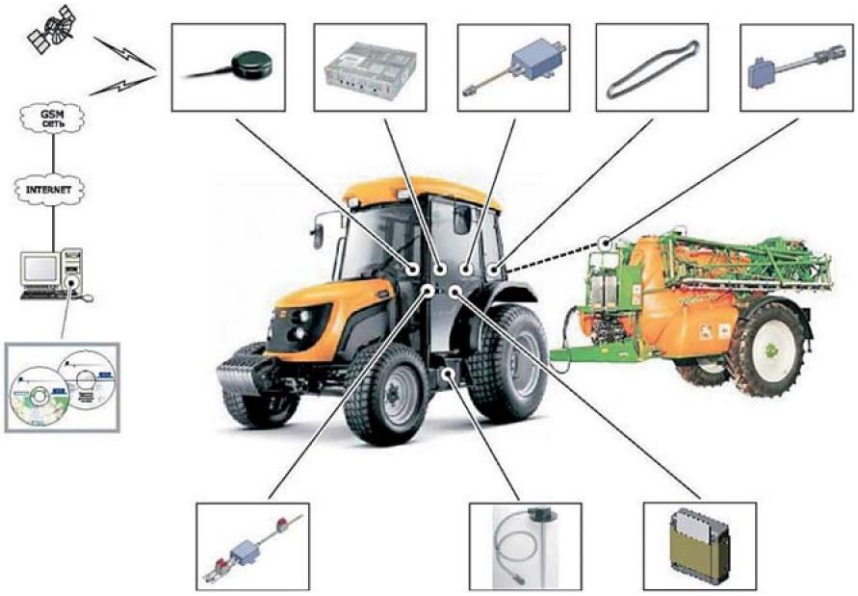

Figure 3. Modern IBS based on microprocessor technology

A measuring information system built on the basis of a microcontroller and equipped with a keyboard and display can be installed in the cabin of the tested equipment. Signals from the sensors installed on the tested equipment are sent to the IBS both via cable channels and via wireless data transmission channels. To determine the amount of work performed, a special label is mounted on the attached and trailed equipment, which allows you to set the type of equipment used, its working time, the width of the grip and the speed of processing. With the help of this information, the system determines the processed field area, overlaps and gaps with high accuracy.

Special equipment is installed on the equipment, which, with the help of satellite signals of the GPS system, allows you to track the location and speed of the equipment and transmit this data, as well as data from various sources.

References:

1. Антощенков Р. В. Динаміка та енергетика руху багатоелементних машинно-тракторних агрегатів: монографія. Харків: ХНТУСГ, 2017. 244 с.

2. Антощенков Р. В. Вимірювальна система динамічних та тягово-енергетичних показників функціонування мобільних машин. *Інженерія природокористування*, 2014. Харків: ХНТУСГ. Вип. 2 (2). С. 15–19.

3. Антощенков Р. В., Антощенков В. М. Спосіб та вимірювальна система для визначення енергетичних витрат мобільної машини. *Технічний сервіс машин для рослинництва: Вісник ХНТУСГ*, 2014. Х.: ХНТУСГ. Вип. 145. С. 210–216.

4. Галич І. В., Антощенков Р. В., Антощенков В. М. До дослідження динаміки трактора з шарнірно-з'єднаною рамою і урахуванням нерівності опорної поверхні. Інженерія природокористування, 2019. № 2 (12). С. 28–37.

5. Шаповалов Ю. К., Мельник В. І., Антощенков Р. В., Антощенков В. М., Кісь В. М., Галич І. В., Никифоров А. О., Богданович С. А., Лукьяненко О. В. Результати експериментальних досліджень тягової динаміки чотирьох гусеничного трактора ХТЗ-280Т. *Механізація сільськогосподарського виробництва: Вісник ХНТУСГ*, 2018. Вип. 190. С. 243–250.

6. Антощенков Р. В., Никифоров А. О., Череватенко Г. І., Антощенков В. М. Мікропроцесорна вимірювальна система динаміки та енергетики мобільних машин. *Український журнал прикладної економіки та техніки*, 2021. Том 6. № 4. С. 241–248.

7. Мехатронні системи автомобілів і тракторів: підручник / Р. В. Антощенков, О. В. Нанка, А. Т. Лебедєв, В. М. Антощенков, В. М. Кісь, І. В. Галич – Харків: ХНТУСГ, 2020 р. 219 с.

SOLUTION OF CLASSIC PROBLEMS OF THE "STRENGTH OF MATERIALS" DISCIPLINE USING FINITE ELEMENT ANALYSIS SYSTEMS

Svirgun Olga
Ph.D., Associate Professor
State Biotechnological University

Savchenko Volodimyr
Ph.D., Associate Professor
State Biotechnological University

Svirgun Volodimyr
Ph.D., Professor
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

Introduction. For a long time, the teaching of classical engineering disciplines (such as "Theory of Structures","Strength of Materials") was carried out without significant changes that would take into account the latest achievements in the field of information and computer technologies. The use of modern software complexes in the educational process requires the solution of a significant number of methodical and methodological issues.

The purpose of the research is to find ways to harmoniously combine classical approaches to the study of general technical disciplines with modern methods of calculations, which are provided by the capabilities of computer technologies.

Basic material. In today's world, practically no serious engineering development is carried out without the use of computer modeling, based only on traditional calculation methods. With the advent of powerful computer technology, followed by modern CAD and CAE systems (such as Ansys, Solid Works, and others), the question of how to teach classic general technical disciplines arises.

It is known that these disciplines were formed from the end of the 19th century in conditions of limited computational capabilities, which led to the development of appropriate calculation methods. Therefore, in modern conditions, it may seem attractive to reduce the value of classical methods of solving technical problems due to the widespread introduction of automated computer systems.

Yes, an engineer today has the opportunity to easily calculate a part or structure of any complexity [1].This can be, for example, the calculation of the stress-strain state of the part, performed with the help of one of the numerous software packages, most of which use the finite element method [2]. But for him the selected package is a kind of "black box". As a rule, he sets only the initial data and gets the required result, often without even thinking about how this result was obtained. At the same time, what is called a physical picture of the processes that occur during the operation of the designed

structure is almost completely lost. It is the understanding of this picture that gives the study of classical engineering disciplines.

Therefore, it is now necessary to combine or make a smooth transition from the classics to the present. In most educational programs, for example, the discipline "Strength of Materials" is studied using classical methods in the second and third years, and CAD and CAE packages in the senior years. There is a gap, which is harmful, because it is difficult for the student to understand that both approaches serve the same purpose - to make the structure or part optimally strong and reliable in use.

It should be noted that the addition of integrated packages to the discipline "Strength of Materials "[3] will make it possible to fundamentally revise the content of laboratory classes, especially in the conditions of distance or correspondence education, when students do not have the opportunity to be present directly in the laboratory. The developed graphic interface of the integrated packages in the form of 3D models provide an opportunity for students to remotely present and understand the stressed and deformed state of a specific design, to conduct many experiments and research online.

For example, at the Department of Reliability and Durability of Machines and Structures State Biotechnological University, ANSYS and LIRA-SAPR[4-8] have been used in the educational process for several years in practical classes when studying the disciplines "Strength of Materials" and "Theory of Structures". And a few years ago, with the transition to distance learning, it became relevant to replace laboratory works, which are traditionally performed at the department, with their virtual counterparts.

Conclusions. From our point of view, when teaching classical engineering disciplines, it makes sense to use modern computer program packages to solve typical problems at once in both dimensions - classical and modern.

In the conditions of the expansion of the distance learning system, when the student's access to the existing laboratory-practical base is limited, the use of the above-mentioned approach acquires a special meaning. As the given example shows, a significant part of laboratory-practical classes can be successfully transferred from laboratories to computer screens. At the same time, a sufficiently high level of visibility is ensured with relatively little time spent.

References:

1. Horodetskyi, A.S. Kompiuterny modely konstruktsyi / A.S. Horodetskyi, Y.D.Evzerov. – K.: Fakt, 2007. – 394 s.

2. Zenkevych, O. Metod konechnykh elementov v tekhnyke / O. Zenkevych; per. s anhl. B.E. Pobedry. – M.: Myr, 1975. – 542 s.

3. Pysarenko H.S. Opir materialiv / Pysarenko H.S., Kvitka O.L., Umanskyi Ye.S. – K.: Vyshcha shk., 2004. – 655 s.

4. Hryshchenko V. M., Svirgun O. A., Kalinin Ye. I., Savchenko V. B.,. Osnovy ANSYS. Laboratornyi praktykum: navch. posibn. Kharkiv: KhNTUSH, 2020. –168s.

5. Svirgun O.A., Savchenko V.B., Hrinchenko O.S., Kalinin E.I., Svirgun V.P. Vykorystannia system skincheno-elementnoho analizu pry vykladanni dystsypliny "Opir materialiv" [Tekst] / O. A. Svirgun, V. B. Savchenko, O. S. Hrynchenko, Ye. I. Kalinin, V. P. Svirgun // Visnyk KhNTUSH. - Kharkiv, 2018. - Vyp. 192: Problemy nadiinosti mashyn. - S. 339-346.

6. Hryshchenko V.M., Svirgun O.A., Kalinin Ye.I., Savchenko V.B. Budivelna mekhanika. Struktura PK ANSYS WORKBENCH ta poriadok stvorennia rozrakhunkovoi modeli: metod. vkazivky do vykonannia praktychnykh robit dlia studentiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity dennoi (zaochnoi) formy navchannia po spetsialnosti 192 Budivnytstvo ta tsyvilna inzheneriia; KhNTUSH; uklad.: V.M. Hryshchenko, O.A. Svirgun, Ye.I. Kalinin, V.B.Savchenko,. - Kharkiv: KhNTUSH, 2019. - 12 s.

7. Svirgun O.A., Kalinin Ye.I., Svirgun V.P. Rozrakhunok balky pry ploskomu poperechnomu zghyni v prohramnomu kompleksi LIRA-SAPR: metod. vkazivky do vykonannia praktychnykh robit z dystsyplin "Opir materialiv", "Budivelna mekhanika ta rozrakhunky konstruktsii na mitsnist" dlia studentiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity dennoi, zaoch. ta dystants. form navch. inzhenernykh spetsialnostei / uklad.: O.A. Svirgun, Ye.I. Kalinin, V.P. Svirgun. - Kharkiv: KhNTUSH, 2021. - 23 s.

8. Svirgun O.A., Kalinin Ye.I., Svirgun V.P. Rozrakhunok fermy v prohramnomu kompleksi LIRA-SAPR: metod. vkazivky do vykonannia praktychnykh robit z dystsyplin "Opir materialiv", "Budivelna mekhanika ta rozrakhunky konstruktsii na mitsnist" dlia studentiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity dennoi, zaoch. ta dystants. form navch. inzhenernykh spetsialnostei / uklad.: O.A. Svirgun, Ye.I. Kalinin, V.P. Svirgun. - Kharkiv: KhNTUSH, 2021. - 22 s.

IMPROVEMENT OF CUTTING METHODS OF BOOKBLOCKS IN PAPERCOVER WITH VALVES

Vatuliak Yury,
Ph.D., Senior Lecturer
Ukrainian Academy of Printing

Kolomiiets Andriy
Ph.D., Associate Professor
Ukrainian Academy of Printing

Short-term delivery of printing information, for example, instructions for equipment, is possible with the use of softcover books. One of the options for the design of such publications is brochures with a soft cover with flaps. Qualitative factors that affect the stability in use and the appearance of such books are the perpendicularity of the planes of the front and side edges of the block, as well as the accuracy of the alignment of the cover with the block.

The perpendicularity of the planes of the front and side cut planes of the block, which is previously inserted into the soft cover, is ensured by the precision of the cutting equipment. For the side planes, this is a three-knives trimming machine, for the front plane, this is a special operating machine. At the same time, cutting a book block from three sides on two separate machines has negative aspects: an increase in the cost of books, the total cost of equipment, an increase in production areas, the number of service personnel, energy consumption of the equipment, etc. [1].

The mentioned shortcomings can be avoided if you use another technological process of producing books in soft cover with flaps, [2], based on the existing units for adhesive perfect binding. The essence of this method is to perform the operation of cutting the front plane of the book block with a cutting tool in the turning area during the change of direction of movement of the loaded transport carriage. At the same time, the difference is that the operation of cutting the front plane of the book block precedes the operation of inserting it into the soft cover.

The positive features of this technology are that the installation of an additional section in the perfect binding machine does not increase the dimensions of the latter. It is also possible to quickly and easily install or disconnect the cutting module from the machine.

It is suggested to use both fixed and movable cutting tools for cutting the front surface of book blocks in the area of rotation of the loaded carriages inside the perfect binding machine. Fixed tools can also be in the form of a separate flat or multi-bladed knife with a one-sided sharpening of its blade.

The parameters by which the efficiency of the cutting method is evaluated are the angle of attack of a single cutting tool, the length of the contact line of the uncut part of the book block with the knife and, as a result, the cutting force. Analytical studies of the process of cutting the front plane of book blocks with a separate (continuous)

flat knife prove that the mentioned parameters of cutting efficiency change unevenly. This causes additional difficulties during the installation and basing of book blocks in the clamps of transport carriages. The possible occurrence of load fluctuations on the drive of the perfect binding machine will lead to its breakdown.

Conducted theoretical and experimental studies, described in [3], revealed the advantage of using a composed multi-blade cutting tool for cutting the front plane of the book block in the area of rotation of the transport carriages of the perfect binding machines. The main reason is the stabilization and normalization of the force parameters of the book block cutting process. For example, it is determined that the angle of attack of separate blades of a composed multi-blade cutting tool is constant while cutting a book block.

A special construction of such a composed multi-blade cutting tool based on small flat knives that form the "teeth" of the tool has been designed. The device allows for a smooth change in cutting length and cutting force for each individual knife in the set. Uniformity in the load on the conveyor of book blocks and structural elements of the cutting section is also achieved. The overall result is a better quality of the cutting plane with no dynamic oscillations in the machine systems.

Even smaller loads on the systems of the perfect binding machine are achieved by implementing the method of a multi-element cutting tool, where disk knives are used as cutting elements, [4].

The reduction of the load on the technical systems of the machine is due to the sequential contact of the blades of the disk tools with the material of the uncut part of the block, distributed during the cutting of the overall plane of the book block. Minimization of the unevenness of the total load on the conveyor drive during cutting of book blocks is achieved by installing at least 4…6 disc knives on one knife holder.

The location of the elements of the cutting tool (disc knives) symmetrically relative to the middle line of the book block transportation allows to ensure reliable, high-quality cutting of the edge sheets. This allows you to reduce the overall dimensions of the cutting device. The two-sided arrangement of straight or curved knife holders with disk cutting tools significantly reduces the overall dimensions of the device [5]. Also, the conditions of transportation of book blocks are improved thanks to the symmetrical action of sets of cutting tools on them during trimming.

The dependencies necessary for the optimal and rational design of devices for cutting book blocks with a sets of disk eccentric tools installed on rectilinear knife holders were obtained.

The results of the conducted research prove the competitive characteristics of compactness and energy efficiency of the device when using two straight knife holders with sets of four disc knives each installed on them. The developed device based on sets of disc cutting tools allows to reduce the load from cutting forces on the motors of the conveyor and tools, to reduce the energy and metal consumption of the construction of cutting devices.

Cutting devices with sets of disc knives mounted on curvilinear knife holders require more detailed study. It is necessary to identify the parameters of the curves, which are accompanied by minimal cutting efforts and ensuring the required quality of the cut plane of the book block. Rational trajectories of curved knife holders will allow to maximally reduce the number of disk knives in the sets and, accordingly, the cost of cutting tools.

References:

1. Khvedchyn Yu. I. (1999). Broshuruvalno-paliturne ustatkuvannia. Ch.1. Broshuruvalne ustatkuvannia : Pidruchnyk. Lviv: TeRus. 336 s. (in Ukrainian).

2. Topolnytskyi P.V., Vatuliak Yu.V. (2017). Teoretychni doslidzhennia vplyvu konstruktsii bahatolezovoho rizalnoho instrumenta na deformatsiiu blokiv, shcho vynykaie v protsesi obrizuvannia pid chas yikh peremishchennia za kolovoiu traiektoriieiu. *Kompiuterni tekhnolohii drukarstva*. 2017. № 37. S. 110-118.

3. Topolnytskyi P.V., Kandiak N.M., Vatuliak Yu.V. (2018). Rezultaty doslidzhen bahatolezovoho rizalnoho instrumenta iz vykorystanniam zasobiv SAPR. *Naukovi zapysky [UAD]*. Vol. 1/56. Lviv, UAD. S. 3–7.

4. Prystrii dlia obrizuvannia knyzhkovykh i zhurnalnykh blokiv dyskovymy instrumentamy : patent 124290 Ukraine. MPC B26D 1/143; B26D 1/58; B42C 5/00. appl. Kolomiiets A.B., Vatuliak Yu.V. #a202004340, decl. July 13, 2020; publ. August 18, 2021, Bul. # 33/2021.

5. Kolomiiets A.B., Vatuliak Yu.V. (2020). Obrizuvannia knyzhkovykh blokiv naborom ekstsentrykovykh dyskovykh instrumentiv. *Polihrafiia i vydavnycha sprava*, № 1 (79), 2020. Lviv, UAD. S. 103-111.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ТА РЕМОНТУ ЕЛЕКТРИЧНИХ АПАРАТІВ ЛОКОМОТИВІВ

Анацький О.О.
старший викладач
Український державний університет залізничного транспорту

Лейман О. І.
магістр
Український державний університет залізничного транспорту

Лавренко В. А.
магістр
Український державний університет залізничного транспорту

Технологічний процес ремонту і технічного обслуговування локомотивів передбачає забезпечення їхнього працездатного стану, удосконалювання організації виробництва, раціональне сполучення професій і посад, застосування нових методів і прийомів праці, ефективних засобів технологічного оснащення й інших досягнень науково-технічного прогресу, що забезпечують мінімальні витрати часу, праці і коштів на ремонт та обслуговування локомотивів[1].

На сьогодні електромагнітні реле є основними елементами в пристроях автоматики і телемеханіки на залізничному транспорті. Незважаючи на постійний та інтенсивний розвиток і широке впровадження сучасних інтегральних мікросхем, мікропроцесорної та обчислювальної техніки на залізниці, електромагнітні реле продовжують залишатись найбільш масовими елементами систем регулювання рухом поїздів та в цілому на залізниці. В економічно розвинених країнах не тільки продовжують експлуатуватися електромагнітні реле, але й ведуться розробки нових типів реле. Таке широке застосування електромагнітних реле на залізничному транспорті обумовлено в порівнянні з напівпровідниковими приладами їх наступними перевагами [2]:

- Висока надійність роботи реле в складних кліматичних умовах;
- Повний електричний розрив ланцюгів комутації при розімкнутих контактах, і стабільно малий перехідний опір при замкнутих контактах;
- Можливість одночасного комутування кількох незалежних електричних ланцюгів з різними напругами і струмами, а також відсутність гальванічного зв'язку між керуючими і вихідними ланцюгами;
- Простота експлуатації, яка не вимагає для обслуговування висококваліфікованого персоналу та застосування складних і головне дорогих вимірювальних приладів;
- Висока перешкодозахищеність від різких коливань живлячої напруги, атмосферних розрядів, впливу радіації, тягових струмів.

Аналіз розвитку схемотехнічних рішень сучасних пристроїв залізничної автоматики в Україні і за кордоном показує, що електромагнітні реле повинні будуть застосовуватися ще досить тривалий час.

Реле являє собою автоматичний пристрій призначений для здійснення комутацій в колах керування, сигналізації і захисту під дією електричних, механічних, теплових і інших імпульсів.

Реле часу відносяться до реле керування електроприводами і призначені для створення необхідних витримок часу. Витримкою часу називають інтервал часу між моментом подання або знаття управляючого імпульсу реле і моментом зміни стану його контактів [3].

За способом одержання витримок часу реле бувають: електромеханічні, електромагнітні, пневматичні, електронні, програмовані та інші [4].

У процесі експлуатації апаратури релейного захисту та автоматики зношується і морально застаріває, тобто. перестає відповідати сучасним вимогам. Крім того, можливі різні пошкодження внаслідок ненормальних режимів в електричних ланцюгах (короткі замикання, перевантаження), не виявлені раніше заводські дефекти та дефекти монтажу, а також пошкодження внаслідок неправильних дій обслуговуючого персоналу.

У зв'язку з цим виникає необхідність виконання ремонтних робіт та організації відповідних служб, що забезпечують ремонт апаратури релейного захисту та автоматики.

Характер ремонтних робіт різноманітний. До них відносять: ремонт реле, пов'язаний з виготовленням та заміною окремих частин та деталей, перевіркою релейної апаратури; ремонт панелей, при якому доводиться виконувати нові отвори та закладати старі, а також відновлювати лакофарбове покриття; з'єднання контрольних кабелів та перерозподіл їх кінців; пайку контактних з'єднань та приклеювання окремих деталей.

В організації деповського ремонту особлива увага повинна приділятися оптимізації міжремонтних термінів служби локомотивів, підвищенню якості ремонтних робіт. Упровадженню, удосконаленню існуючих потокових методів деповського ремонту локомотивів, створенню нових автоматичних ліній по ремонту локомотивів, а також застосуванню оновленого технологічного устаткування [5].

Існуюча технологія перевірки параметрів реле часу не забезпечує необхідної якості обслуговування пристроїв, морально й технічно застаріла, а також вимагає великої кількості ручних операцій, що приводить до значних витрат часу на перевірку реле. Резерви підвищення якості перевірки реле й продуктивності праці при використанні існуючої технології практично вичерпані, тому задача автоматизації процесу вимірювання параметрів електромагнітних реле часу є актуальною.

Список літератури

1. Локомотивное хозяйство: Учебник для вузов железнодорожного транспорта/С.Я. Айзинбуд, В.А. Гутковский, П.И. Кельперис и др. – М.: Транспорт, 1986. – 263с.

2. Переборов А. С. Теоретичні основи залізничної автоматики й телемеханіки. / А. С. Переборов, А. М. Брилєєв, В. В. Шевцов й ін.; За редакцією А. С. Переборова. - 3-і изд., перераб. і доп. - М.: Транспорт, 1984. - 384 с.

3. Сороко В. И. Апаратури залізничної автоматики й телемеханіки. / В. И. Сороко, Б. А. Разумовський: Довідник. В 2-х томах. - 2-і изд., перераб і доп. -М.: Транспорт, 1981. - 352 с.

4. Довідник по залізничної автоматики й телемеханіки. Шмирев А. Г. - М., Транспорт, 1970 р. – 384 с.

5. Aulin D., Zinkivskyi A., Anatskyi O., Kovalenko D. Measures for Resource Saving for Diesel Locomotives. International Journal of Engineering & Technology. 2018. №7. P. 152-156. doi: 10.14419/ijet.v7i4.3.19726

ОГЛЯД СУЧАСНИХ ВИДІВ ТА ПРИЧИН УТВОРЕННЯ ДЕФЕКТІВ БЕЗПЕРЕРВНОЛИТОЇ ЗАГОТОВКИ

Воденнікова Оксана
канд.техн.наук, доцент
Запорізький національний університет, Україна

Харченко Андрій
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Запорізький національний університет,Україна

Воденнікова Лариса
асистент
Запорізький державний медичний університет, Україна

Відомо, що перехід при розливці сталі від застосування виливниць до машин безперервного лиття заготовок (МБЛЗ) неминуче посилив вимоги до якості гарячекатаного прокату. Проміжні технології ковшового доведення сталі і циркуляційного вакуумування, що з'явилися в сталеплавильному виробництві, не вирішують повністю проблеми отримання високоякісного гарячекатаного прокату для спеціалізованого масового виробництва в оборонній, трубній, суднобудівній та інших галузях промислового виробництва [1].

Порівняно зі зливками, що відливаються у виливниці, кристалічна будова безперервнолитої заготовки має деякі особливості. Це пов'язано з її інтенсивним охолодженням у кристалізаторі й зоні вторинного охолодження (ЗВО), що в кінцевому підсумку сприяє формуванню більш однорідної кристалічної структури. Безперервнолита заготовка, на відміну від зливка, характеризується дуже незначними коливаннями хімічного складу (повне виключення зональної і зниження мікрофізичної (дендритної) ліквації) і більш однорідними властивостями як у поздовжньому, так і в поперечному напрямках [2].

Формування якісних показників безперервнолитої заготовки (розмір структурних зон, центральна осьова пористість, осьова ліквація, тріщини та інші) визначають переважно технологічними параметрами процесу розливки рідкої сталі. Істотний вплив при цьому мають температура металу в проміжному ковші й подальша швидкість витяжки заготовки [3]. Підвищення перегріву металу над температурою ліквідус під час розливки металу збільшує протяжність зони стовпчастих кристалів, величина якої також залежить і від умісту вуглецю в сталі [4-6].

Основними дефектами поверхні безперервнолитої заготовки є [7]: поздовжні тріщини (по кутах і гранях); поперечні тріщини; пояса; заворот кірки; залівини; шлакові включення; газові бульбашки;прориви скоринки, що кристалізується, на безперервнолитих заготовках та інші.

Основними дефектами макроструктури заготовок є [8]: ліквацийні смуги і

тріщини по перетину; кутові тріщини; тріщини в осьовій зоні; центральна пористість; осьова ізоляція; газові бульбашки; скупчення неметалевих і шлакових включень.

Вплив процесу безперервної розливки на якість заготовки показано у таблиці 1. Фактори, які впливають на утворення та розвиток дефектів геометрії та поверхні безперервнолитого металу представлені у таблицях 2 та 3, а фактори, які впливають на розвиток внутрішніх дефектів безперервно литої заготовки, представлені в таблиці 4.

Таблиця 1.

Вплив процесу безперервної розливки сталі на якість заготовки [9]

Виробнича ділянка на МБЛЗ	Фактор	Неметалеві включення	Дефекти поверхні	Внутрішні дефекти
Проміжний ківш	Температура сталі	+	+	+
	Захисна труба на ділянці сталерозливний ківш – проміжний ківш	+		
	Форма та об'єм	+		
	Вогнетривка футеровка	+	+	
	Кришка	+	+	
	Стакан-дозатор (форма, захист струменя)	+	+	+
Кристалізатор	Форма та геометрія		+	
	Качання		+	
	Змащення		+	
	Контроль подачі мастила		+	
	Якість мастила		+	
	Хімічний аналіз сталі та структура затвердівання		+	+
	Контроль рівня металу		+	
	Налаштування технологічної осі		+	+
Вторинні ролики, що направляють, та охолодження	Тип та контроль вторинного охолодження		+	+
	Температура поверхні заготовки		+	+
	Хімічний аналіз сталі та структура затвердівання		+	+
	Центрування та геометрія роликів, що направляють		+	+
Тягнуче-правильний агрегат	Обтискання заготовки роликами		+	+

Спотворення профілю заготовки або зміна геометрії окремих ділянок їх периметра можуть бути непрямими показниками ураженості заготовки тріщинами та створює цілий ряд труднощів при подальшому переділі.

Дефекти торців заготовки є не тільки товарним видом заготовки, вони також є причиною зародження різних дефектів прокатної продукції. Для виключення та повної відсутності даного дефекту потрібно використовувати додаткові засоби (обладнання, механізми, робочі ресурси) для видалення дефектів торців.

Таблиця 2.

Фактори, які впливають на утворення та розвиток дефектів геометрії безперервнолитого металу [9]

Фактор	Вздуття (випуклість)	Увігнутість	Ромбічність	Овальність	Кривізна (короблення, серповідність)	Скручіння	Спотворення форми поверхневого перетину	Відхилення по довжині	Дефекти торців
Хімічний склад сталі	+	+	+	+	+				+
Температурно-швидкісний режим розливки сталі	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Порушення робочої геометрії гільзи кристалізатора			+	+			+		
Нерівномірне змащення в кристалізаторі (масло)			+	+			+		
Режим вторинного охолодження	+	+	+	+			+		
Підведення металу в кристалізатор (центрування підведення металу в кристалізатор)			+	+					
Неспіввісність кристалізатора та підтримуючої системи (порушення траєкторії руху кристалізатора), порушення технологічної осі струмка	+	+	+	+			+		
Налаштування тягнуче-правильної машини	+				+	+	+		
Неадекватне третинне охолодження (після різання зливка на заготовки)					+				
Налаштування машини для різання зливка на заготовки (режими різання, АСУТП та механіка)								+	+

Основним дефектом поверхні безперервнолитих заготовок круглого, квадратного і прямокутного перерізів є тріщини, які поділяють на «гарячі» (кристалізаційні) та холодні. Кристалізаційні тріщини не перетинають осей дендритів; їх стінки або закінчення тріщин збагачені лікватами. Холодні тріщини перетинають осі дендритів.

Дефекти внутрішньої будови заготовки виявляють і оцінюють на поздовжніх і поперечних темплетах. Оцінку макроструктури проводять шляхом порівняння протруєних темплетів або сірчаних відбитків з еталонами шкал балів. Осьову хімічну неоднорідність у деяких випадках оцінюють кількісним методом. Для цього свердлом (діаметр свердла в межах 5–10 % розміру сторони заготовки) відбирають проби на аналіз з осьової зони, проміжної та крайової [9].

Також мають місце і дефекти профілю безперервнолитої заготовки (поперечний чи поздовжній переріз заготовки деформовано щодо заданої геометричної конфігурації). Такі дефекти можуть бути пов'язані з підвищеною швидкістю або температурою розливки сталі, недостатнім, підвищеним або неоднорідним охолодженням зливка. Основною причиною, що викликає розвиток порушення зміни заготівлі, є нерівномірне нарощування кірки зливка в

кристалізаторі [10].

Таблиця 3.

Фактори, які впливають на утворення та розвиток дефектів поверхні безперервнолитого металу [9]

Фактор	Тріщини					Грубі сліди гойдання кристалізатора	Пухир	Шлакові включення	Пояс
	Кутові поперечны	Поперчні	Повздовжні реброві	Повздовжні	Сітчасті та павукопо-дібні				
Хімічний склад сталі	+	+	+	+	+		+	+	
Температура металу	+	+	+	+		+	+	+	
Півень металу в проміжному ковші								+	
Підведення металу в кристалізатор	+		+	+				+	
Захист металу в кристалізаторі	+	+	+	+	+	+	+	+	
Швидкість розливки сталі		+		+					
Режим вторинного охолодження	+	+	+	+	+				
Конусність гільзи	+	+	+	+					
Режим качання кристалізатора	+	+				+			
Неспіввісність кристалізатора і підтримуючої системи (порушення траєкторії руху кристалізатора)		+		+					
Порушення робочої геометрії гільзи кристалізатора	+	+	+	+					
Температура зливка у зоні розгину	+	+							
Різкі коливання рівня металу в кристалізаторі				+				+	
Зупинки витягування зливка		+							+
Нерівномірне мастило в кристалізаторі (масло або шлакоутворюючі суміші)	+	+		+					

Одним із небажаних явищ при виробництві безперервної заготовки, гарячекатаної продукції є окислення гарячого металу в навколишньому середовищі з утворенням на його поверхні окалини. Дефекти, що представляють собою порушення суцільності металу та відхилення від нормальної заданої макро- та мікроструктури, істотно знижують технологічну пластичність металу в умовах його обробки та експлуатаційну стійкість.

Наявність дефектів, їх вид і кількість визначаються не тільки вдосконаленням технологій виробництва, але і ступенем їх дотримання на заводах-виробниках. У зв'язку з цим в задачі встановлення причин незадовільного якості металопродукції входить не тільки виявлення дефектів, але й відновлення їх природи та причини виникнення [11].

Слід зазначити, що висока якість поверхні прокату найбільш ефективно забезпечується заходами попереджувального характеру, а не застосуванням

різних способів виправлення дефектів [12].

Таблиця 4.

Фактори, які впливають на розвиток внутрішніх дефектів безперервнолитої заготовки [9]

Фактор	Кутові тріщини	Тріщини в проміжній зоні	Тріщини в осьовій зоні	Осьова ліквація	Осьова пористість	Осьові тріщини	Пухир	Крайове крапкове забруднення
Хімічний склад сталі	+	+	+	+	+	+	+	+
Позапічна обробка сталі					+		+	+
Тип МБЛЗ								+
Температурно-швидкісний режим розливки		+	+	+	+	+		
Вторинне охолодження	+	+		+	+			
Подача металу в кристалізатор	+			+	+		+	+
Геометрія робочої сторони гільзи	+	+						+
Змащення в кристалізаторі	+						+	
Стан підтримуючої системи	+	+	+	+	+	+		
Стан тягнуче-правильного агрегату			+			+		

Список літератури:

1. Парсункин Б.Н., Андреев С.М., Галеев Р.Р. Улучшение внутренней макроструктуры непрерывнолитых заготовок путем изменения технологических условий разливки. *Теория и технология металлургического производства*. 2017. №1(20). С. 31–35.

2. Гольдштейн Я.Е., Мизин В.Г. Использование железоуглеродистых сплавов. Москва : Металлургия, 1993. 416 с.

3. Ершов Г.С., Позняк Л.А. Микронеоднородность металлов и сплавов. Москва : Металлургия, 1985. 214 с.

4. Парусов В.В., Сычков А.Б., Парусов Э.В. Теоретические и технологические основы производства высокоэффективных видов катанки. Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2012. 376 с.

5. Металлургические и металловедческие аспекты производства высокоуглеродистой катанки / А.Б. Сычков, М.А. Жигарев, А.Ю. Столяров и др. Магнитогорск : МГТУ им. Г. И. Носова, 2014. 257 с.

6. Голиков И.Н., Масленков С.Б. Дендритная ликвация в сталях и сплавах. Москва : Металлургия, 1977. 224 с.

7. Дефекты поверхности непрерывнолитых заготовок. URL: http://uas.su/books/mnlz/4.3.2/razdel432.php (дата звернення: 01.12.2022).

8. Дефекты внутренней структуры непрерывнолитой заготовки. URL: http://uas.su/books/mnlz/4.3.3/razdel433.php (дата звернення: 01.12.2022).

9. Ботников С.А. Современный атлас дефектов непрерывнолитой заготовки и причины возникновения прорывов кристаллизующейся корочки металла. Издание второе. Волгоград, 2011. 97 с.

10. Дефекты профиля непрерывнолитых заготовок. URL: http://uas.su/books/mnlz/4.3.1/razdel431.php (дата звернення: 01.12.2022).

11. Прогнозування дефектів при виробництві літніх заготовок. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/prognozirovanie-defektov-pri-proizvodstve-lityh-zagotovok/viewer (дата звернення: 01.12.2022).

12. Левченко Г.В., Самохвал В.М. Теорія якості і сертифікації : навч. посіб. для студентів спеціальності 7.900.404 – Обробка металів тиском. Дніпроджержинськ : ДДТУ, 2009. 117 с.

ЗАСТОСУВАННЯ АНТРАЦИТУ ЯК ЗАМІННИКА КОКСУ ПРИ ДОМЕННІЙ ПЛАВЦІ

Воденнікова Оксана
канд.техн.наук, доцент
Запорізький національний університет, Україна

Бабак Антон
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Запорізький національний університет, Україна

Воденнікова Лариса
асистент
Запорізький державний медичний університет, Україна

Вступ. На сьогодні для підвищення конкурентоспроможності коксу на світовому ринку необхідно вдосконалювати його технологію виробництва всіх її стадіях: від добору складу шихти з допомогою різних способів підготовки (кінцевого дроблення, змішування, ущільнення та інше) до формування якостей коксу у вигляді позапічної обробки.

Особливо підвищення якості та конкурентоспроможності коксу набуває особливого значення у зв'язку з використанням у доменному виробництві прогресивних технологій (наприклад, вдування пиловугільного палива [1, 2]), які інтенсифікують процес доменної плавки та знижують витрату коксу (за даними [3] від 360 до 260 кг/т чавуну). Інтенсифікація доменного процесу здійснюється двома шляхами [4]:

– за рахунок постійного зростання потужності доменних печей і вдосконалення їх конструкції;

– за рахунок поліпшення якості шихтових матеріалів.

У якості відомих замінників коксу можна використовувати природний газ, коксовий газ, мазут, пиловугільне паливо та деякі інші вуглеводні [5].

Подача замінників коксу відбувається безпосередньо через фурми в зону горіння. Внаслідок цього неможливо забезпечити витрату коксу нижче 250–300 кг/т чавуну. Це пояснюється тим, що кокс повинен виконувати ще й роль розпушувача стовпа шихтових матеріалів.

Ефективним напрямом заміни коксу є використання антрациту, яке не призводить до суттєвої зміни основних технологічних параметрів процесу: продуктивності печі, виходу колошникового газу, утворення шлаку та інші [6].

Мета роботи – оцінка впливу використанням антрациту в якості замінника коксу для умов доменного цеху ПАТ «Запоріжсталь».

Поставлена мета в роботі вирішується наступними завданнями:

1. Проаналізувати вплив збільшення витрати антрациту в доменних печах №2–5 ПАТ «Запоріжсталь» на протязі 2000–2012 р.р. на основні техніко-

економічні показники доменної плавки.

2. Розглянути можливості ефективної заміни коксу антрацитом в умовах доменної печі №2 ПАТ «Запоріжсталь».

Результати дослідження. У роботі розглядаються технологічні аспекти технології виплавки передільного чавуну в доменних печах (зокрема №2–5 корисним об'ємом 1513 м^3 кожна) в умовах доменного цеху ПАТ «Запоріжсталь» на протязі 2000–2012 р.р. з застосуванням антрациту (таблиці 1–4). Аналіз заводських даних показав на тенденцію збільшення витрати антрациту на усіх чотирьох доменних печах до 55 кг/т чавуну при збільшенні продуктивності печей до 3717 т/добу чавуну.

Перевірка можливості заміни коксу при збільшенні витрати антрациту до 100 кг/т чавуну виконувалася в умовах доменної печі №2. Протягом 6 діб підряд кількість завантаженого антрациту збільшували з 25 до 55 кг/т залізорудних матеріалів, що відповідає витраті 45–100 кг/т чавуну.

Розглядався вплив витрати антрациту на наступні показники (рис.1, 2):

– зміну рудного навантаження на кокс;
– температуру дуття;
– витрату природного газу;
– вміст кремнію в чавуні;
– масу рудної подачі.

Обробка експериментальних даних впливу витрати антрациту на вище зазначені показники проводилася кореляційно-регресійним методом в програмі Excel (з оцінкою коефіцієнту детермінації).

В роботі встановлено, що при збільшення витрати антрациту з 25 до 55 кг/т чавуну рудне навантаження збільшували з 3,85 до 4,45 кг/кг, що відповідає зниженню витрати коксу щонайменше на 60 кг/т чавуну. При цьому сумарна очікувана зміна витрати коксу від супутнього збільшення витрати природного газу, зменшення температури дуття і підвищення вмісту кремнію в чавуні близько до нуля (взаємно врівноважується), так що можливе скорочення витрати коксу на 60 кг/т чавуну обумовлене заміною його антрацитом (55 кг/т чавуну).

Таким чином, баланс чинників свідчить про можливість подальшої ефективної заміни коксу антрацитом з коефіцієнтом заміни вище 1 кг/кг.

Разом з тим, стабільного режиму плавки при витраті антрациту 100 кг/т чавуну досягти поки не вдалося. Це пов'язано з недостатньою вивченістю перехідних процесів при різкому збільшенні витрати вугілля, а також недотриманням умови своєчасного збільшення при цьому розміру подачі. Комплексне вивчення процесів дозволить виявити нові кількісні закономірності процесів і розробити раціональні параметри технології з постійною заміною коксу антрацитом до 100–150 кг/т чавуну.

Таблиця 1.

Технологічні показники роботи доменної печі № 2 ВАТ «Запоріжсталь»

Технологічний показник	Дослідний період				
	2000р.	2003р.	2008р.	2010р.	2012р.
Витрата антрациту, кг/т чавуну	0	7	35	40,6	48
Продуктивність печі, т/добу чавуну	1909	1870	1999	1628	1482
Витрата коксу, кг/т чавуну	569	519	520	511	515
Інтенсивність горіння (К + А), т/м^3 добу	0,632	0,572	0,645	0,522	0,485
Дуття:					
витрата, м^3/хв.	2281	2321	2242	1926	1770
тиск, кПа	196	184	212	164	137
температура, °С	927	923	933	934	906
Витрата природного газу, м^3/т чавуну	83	84	77	91	73
Витрата кисню, м^3/т чавуну	75	78	167	158,4	151,6
Вміст O_2 в дутті, %	23,6	23,8	27,4	27,0	26,7
Колошниковий газ:					
тиск, кПа	77	63	96	50	28
температура, °С	355	378	337	307	298
вміст, % CO_2	16,7	16,3	17,1	16,9	17,0
CO	23,3	21,9	24,1	24,2	23,5
H_2	6,9	6,5	8,1	7,6	6,8
Хімічний аналіз чавуну, %:					
кремній	0,910	0,910	0,820	0,850	0,820
марганець	0,630	0,660	0,840	0,640	0,610
сірка	0,030	0,024	0,027	0,026	0,026
фосфор	0,058	0,060	0,081	0,097	0,106
вуглець	4,210	4,270	4,450	4,480	4,500
Основність шлаку	1,20	1,20	1,19	1,19	1,2
Вміст Fe в шихті, %	52,31	52,10	52,62	54,82	54,04

Таблиця 2.

Технологічні показники роботи доменної печі № 3 ВАТ «Запоріжсталь»

Технологічний показник	Дослідний період				
	2000р.	2003р.	2008р.	2010р.	2012р.
Витрата антрациту, кг/т чавуну	0	29	40	52,3	55
Продуктивність печі, т/добу чавуну	2673	2845	3059	2853	2980
Витрата коксу, кг/т чавуну	538	463	440	440	428
Інтенсивність горіння (К + А), т/м^3 добу	0,719	0,700	0,734	0,702	0,720
Дуття:					
витрата, м^3/хв.	2997	2893	2907	2665	2836
тиск, кПа	198	251	250	205	236
температура, °С	979	1001	1023	1043	1018
Витрата природного газу, м^3/т чавуну	86	85	86	85	78
Витрата кисню, м^3/т чавуну	82	93	120	107,8	93,9
Вміст O_2 в дутті, %	24,2	25,0	26,7	26,2	25,4
Колошниковий газ:					
тиск, кПа	79	124	125	80	115
температура, °С	201	316	305	250	268
вміст, % CO_2	16,1	17,0	18,1	18,2	17,9
CO	23,5	21,4	22,8	23,8	22,2
H_2	6,3	7,5	7,4	7,4	7,0
Аналіз чавуну, %:					
кремній	0,900	0,780	0,810	0,840	0,770
марганець	0,490	0,500	0,430	0,420	0,450
сірка	0,024	0,025	0,026	0,024	0,025
фосфор	0,056	0,063	0,068	0,079	0,083
вуглець	4,240	4,520	4,440	4,50	4,550
Основність шлаку	1,21	1,21	1,19	1,19	1,20
Вміст Fe в шихті, %	52,17	52,52	52,70	53,39	54,39

Таблиця 3.

Технологічні показники роботи доменної печі № 4 ВАТ «Запоріжсталь»

Технологічний показник	Дослідний період				
	2000р.	2003р.	2008р.	2010р.	2012р.
Витрата антрациту, кг/т чавуну	0	15	26	39	47
Продуктивність печі, т/добу чавуну	2357	2860	3027	3109	2798
Витрата коксу, кг/т чавуну	523	478	468	458	441
Інтенсивність горіння (К + А), т/м^3 добу	0,620	0,750	0,748	0,772	0,684
Дуття:					
витрата, м^3/хв.	2593	2954	3022	2919	2527
тиск, кПа	192	253	253	247	207
температура, °С	968	1044	1028	1021	1036
Витрата природного газу, м^3/т чавуну	93	94	88	90	85
Витрата кисню, м^3/т чавуну	82	95	88	120	100
Вміст O_2 в дутті, %	23,7	25,1	24,9	26,7	25,9
Колошниковий газ:					
тиск, кПа	128	12	129	85	118
температура, °С	339	311	284	257	296
вміст, % CO_2	16,9	16,9	17,8	18,0	18,0
CO	22,0	21,9	23,5	23,7	21,9
H_2	6,9	7,1	7,8	7,6	7,1
Хімічний аналіз чавуну, %:					
кремній	0,88	0,85	0,78	0,80	0,84
марганець	0,32	0,40	0,47	0,39	0,38
сірка	0,024	0,026	0,025	0,026	0,026
фосфор	0,049	0,054	0,062	0,067	0,076
вуглець	4,19	4,31	4,50	4,46	4,49
Основність шлаку	1,20	1,21	1,21	1,19	1,20
Вміст Fe в шихті, %	52,10	52,55	52,62	52,61	53,37

Таблиця 4.

Технологічні показники роботи доменної печі № 5 ВАТ «Запоріжсталь»

Технологічний показник	Дослідний період				
	2000р.	2003р.	2008р.	2010р.	2012р.
Витрата антрациту, кг/т чавуну	4	27	34	43	48
Продуктивність печі, т/добу чавуну	2676	2915	2772	3254	2952
Витрата коксу, кг/т чавуну	525	468	459	461	446
Інтенсивність горіння (К + А), т/м^3 добу	0,708	0,721	0,683	0,820	0,730
Дуття:					
витрата, м^3/хв.	3203	3128	3053	2986	2798
тиск, кПа	239	245	221	257	215
температура, °С	1024	1028	1027	1012	1042
Витрата природного газу, м^3/т чавуну	75	87	85	91	79
Витрата кисню, м^3/т чавуну	72	92	80	142	99
Вміст O_2 в дутті, %	23,6	24,8	24,1	28,0	25,6
Колошниковий газ:					
тиск, кПа	119	119	93	126	92
температура, °С	296	327	322	263	227
вміст, % CO_2	15,9	16,6	16,5	18,4	18,4
CO	23,0	22,5	21,7	23,7	23,9
H_2	6,5	7,1	7,1	7,5	7,2
Хімічний аналіз чавуну, %:					
кремній	0,85	0,81	0,84	0,82	0,81
марганець	0,18	0,34	0,42	0,28	0,4
сірка	0,027	0,026	0,026	0,028	0,026
фосфор	0,053	0,053	0,062	0,066	0,078
вуглець	4,25	4,29	4,37	4,42	4,48
Основність шлаку	1,22	1,22	1,22	1,18	1,20
Вміст Fe в шихті, %	52,30	52,359	52,89	53,95	53,50

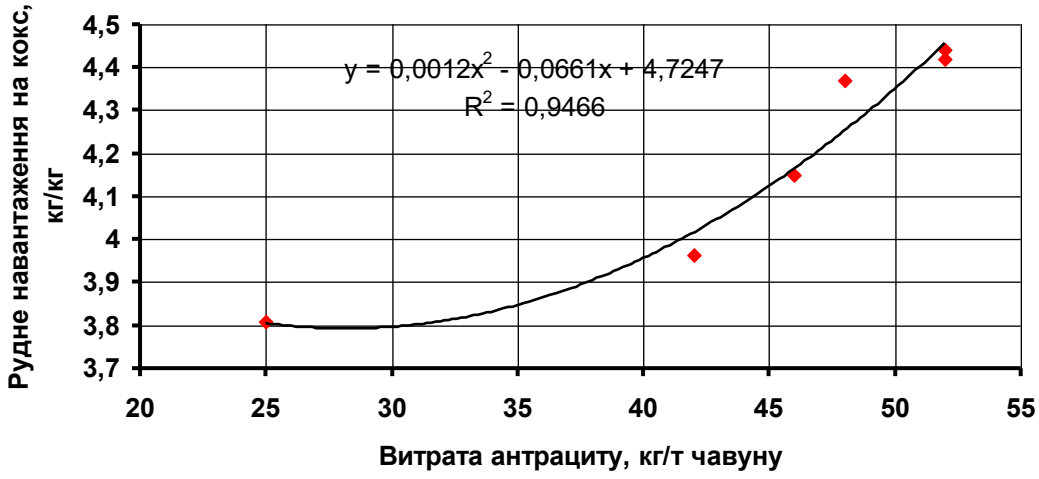

а

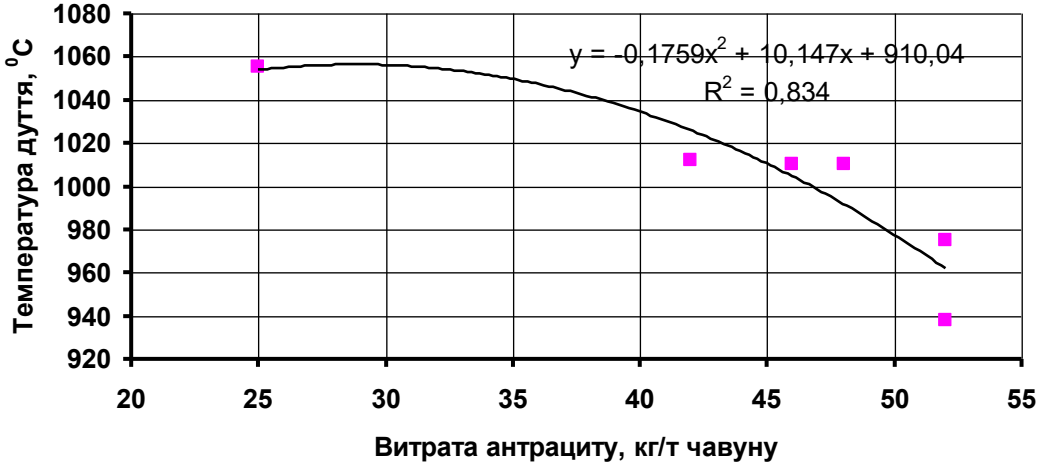

б

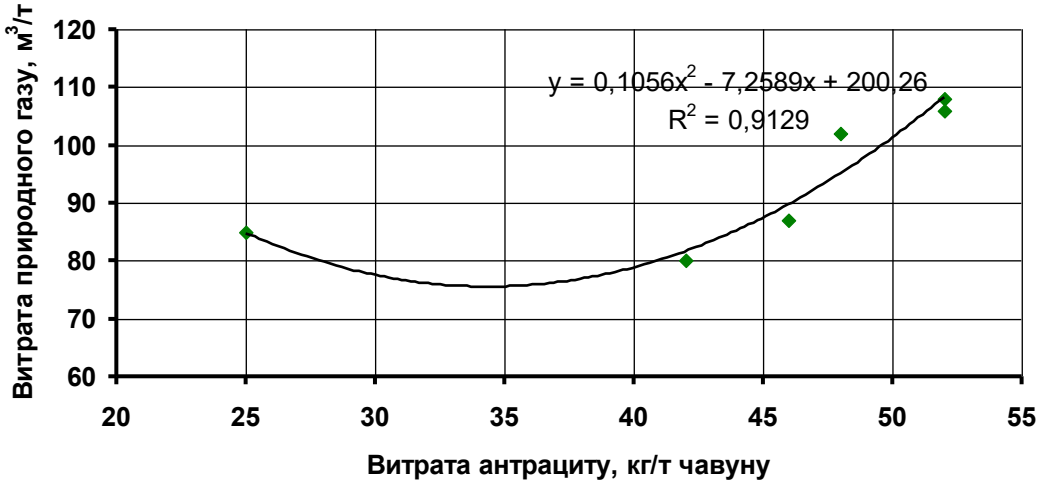

в

Рисунок 1. Зміна рудного навантаження на кокс (а), температури дуття (б) та витрата природного газу (в) в ході підвищення витрати антрациту при доменній плавці

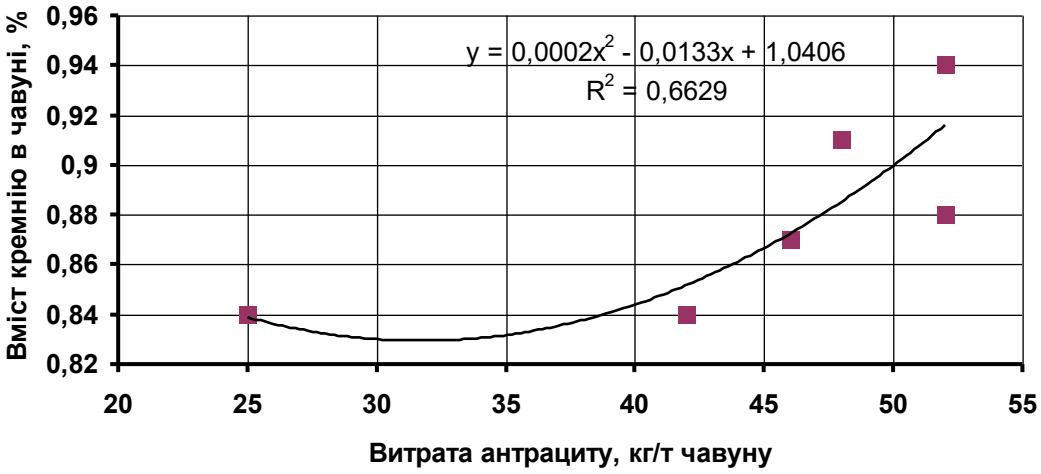

а

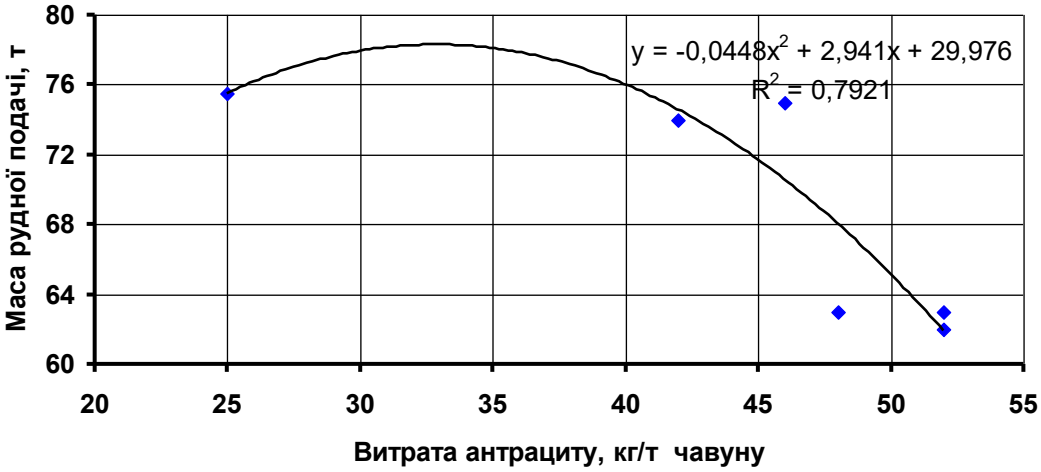

б

Рисунок 2. Зміна вмісту кремнію (а) та маси рудної подачі (б) в ході підвищення витрат антрациту при доменній плавці

Висновки. Розглянуто можливості збільшення витрати антрациту як замінника коксу з 25 до 55 кг/т чавуну в умовах доменної печі №2 ПАТ «Запоріжсталь». Показано, що для підвищення ефективності плавки необхідно використовувати збагачений антрацит з витратою 70–80 кг/т чавуну.

Список літератури:

1. Эффективность и ресурсы пылеугольной технологии выплавки чугуна / С.Л. Ярошевский, В.В. Кочура, А.М. Кузнецов и др. *Металл и литьё Украины*. 2018. №9–10(304–305). С. 7–22.
2. Воденніков С.А., Аносов В.Г. Лаптєв Д.О. Вплив способу подавання пиловугільного палива на ефективність його використання під час доменного плавлення. *Металургія*. 2013. Вип. 2(30). С. 16–20.
3. Курунов И.Ф. Шихтовые материалы, кокс, эксплуатация и показатели работы доменных печей. *Сталь*. 2001. № 3. С. 7–13.

4. Техніко-економічні показники доменної плавки та шляхи інтенсифікації доменного процессу. URL: http://um.co.ua/4/4-19/4-190714.html (дата звернення: 01.12.2022).
5. Бабарыкин Н.Н. Теория и технология доменного процесса : учебн. пособие. Магнитогорск : ГОУ ВПО «МГТУ», 2009. 257 с.
6. Новохатский А.М., Михайлюк Г.Д., Карпов А.В. Применение антрацита в качестве заменителя кокса в доменном производстве. URL: http://uas.su/conferences/donntu2011/008/008.php (дата звернення: 01.12.2022).

ПРО ЕЛЕМЕНТИ РОЗРОБКИ ЕЛЕКТРОННИХ ПОСІБНИКІВ

Воропай Едуард Сергійович
студент 4 курсу, спеціальність 122 Комп'ютерні науки,
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С Макаренка, м. Суми, Україна

Юрченко Артем Олександрович
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформатики
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С Макаренка, м. Суми, Україна

Сучасна освіта проходить етап переходу із паперової форми подання навчального матеріалу в електронний. Тому і важливим є заміна традиційного паперового посібника на електронний.

Електронний посібник – електронний документ (група електронних документів), який пройшов редакційно-видавничу обробку, призначений для розповсюдження в незмінному вигляді, має вихідні дані [4].

Електронні видання можуть бути різними (рис. 1).

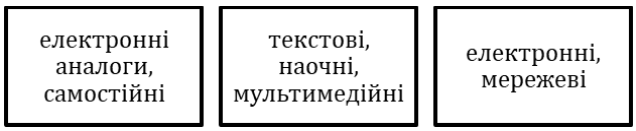

Рис. 1. Види електронних видань

Навчальне видання – видання систематизованих відомостей наукового або прикладного характеру, викладених у зручній для вивчення і викладання формі [3].

Електронне навчальне видання – це електронний документ (група електронних документів) систематизованих відомостей наукового, викладених у зручній для вивчення й викладання формі, який пройшов редакційно-видавничу обробку, призначений для розповсюдження в незмінному вигляді, має вихідні дані [1, 2].

Способи розробки електронних посібників можуть бути різні. На наш погляд найцікавіший є використання React.

React – це популярна бібліотека мови програмування JavaScript, яка застосовується для створення власних web-інтерфейсів. Вона має певні шаблони, завдяки чому значно спрощує і прискорює процес frontend-розробки.

Простими словами, розробник на React.js – це фронтенд-програміст, який робить сайти та вебдодатки з використанням мови JavaScript та бібліотеки React. Він займається лише клієнтської (зовнішньої, видимої) частиною програми.

Під час розробки електронного підручника обов'язки розробника зводяться до:

- створення інтерфейсу посібника за макетом використовуючи HTML і CSS;
- написання коду мовою JavaScript використовуючи бібліотеку React, щоб вебсторінки були інтерактивними та динамічними: працювали кнопки, форми, переходи, слайди, анімація тощо;
- налаштування відтворення аудіо- та відеоконтенту у вебпрограмі;
- проведення ручного та автотестування, пошуку помилки, внесення виправлення та оптимізації програми.

React має чотири переваги перед аналогічними бібліотеками для розробки інтерфейсів: універсальність, гнучкість, удосконалений DevX, читання.

Універсальність – мова JavaScript є універсальною, підтримується різними девайсами та операційними системами.

Гнучкість – React дозволяє: обирати, які бібліотеки використовувати, наприклад, для контролю за переходами між екранами та зберігання даних; змінювати інструменти розробки; розробляти програму повністю на React.

Удосконалений DevX – «досвід» розробника – те, наскільки зручно, комфортно і просто розробнику взаємодіяти з технологією. І у React чудовий DevX.

Читання – у React програма розбита на компоненти, тому в 9 випадках з 10 при помилці видно, в якій частині коду програма не працює.

Незважаючи на переваги розробки електронних посібників за допомогою технології React, й інші засоби для цих цілей.

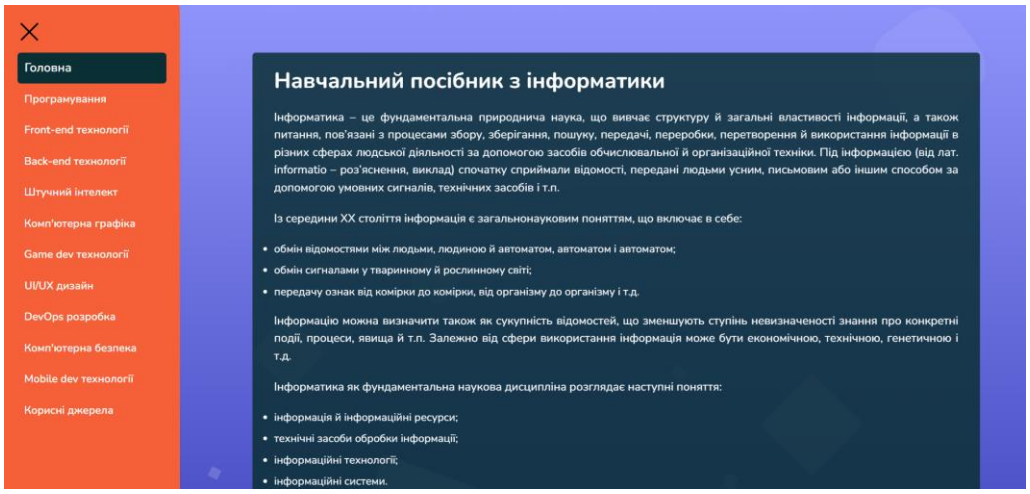

Рис. 2. Авторський приклад розробленого з використанням React електронного посібника з програмування

Основною ідеєю є удосконалення процесу навчання замінивши звичайні паперові посібники на сучасні, інтерактивні та яскраві, електронні, які можна переглядати на будь-якому комп’ютері чи смартфоні.

Список літератури:

1. Антонюк Д.С. Електронні засоби навчання: сутність поняття та їх класифікація. *Фізико-математична освіта*. 2019. Випуск 3(21). С. 12-18.

2. Дубовик В.В. Електронні посібники як засіб навчання лінійної алгебри. *Фізико-математична освіта*. 2017. Випуск 4(14). С. 166-169.

3. Литвинова С.Г., Мамута М.С., Рибалко О.О. Моделювання інтерактивних електронних плакатів. *Фізико-математична освіта*. 2018. Випуск 4(18). С. 96-100.

4. Удовиченко О., Юрченко А. З досвіду створення електронного підручника як засобу підтримки навчального процесу. *Фізико-математична освіта*, 2014. № 1 (2). С. 27-32.

WASTE-TO-ENERGY – ПЕРЕТВОРЕННЯ ВІДХОДІВ В ЕНЕРГІЮ

Леонтьєв Павло Олександрович
здобувач бакалаврського рівня вищої освіти, студент 3 курсу
Криворізький національний університет

Яцина Іван Володимирович
здобувач бакалаврського рівня вищої освіти, студент 3 курсу
Криворізький національний університет

Waste-to-energy — це технологічно передовий засіб утилізації відходів, який широко відомий як скорочення викидів парникових газів, зокрема метану, шляхом усунення викидів зі сміттєзвалищ. Це процес виробництва енергії у вигляді електроенергії та тепла від первинної обробки відходів або переробки відходів у джерело палива. WtE є формою рекуперації енергії . Більшість процесів WtE виробляють електроенергію та/або тепло безпосередньо через спалювання або виробляють горюче паливо, таке як метан, метанол, етанол або синтетичне паливо. Сучасні споруди вивозять відходи зі сміттєзвалищ для отримання енергії від спалювання твердих побутових відходів. Обмежене та контрольоване спалювання, може не тільки зменшити обсяг твердих відходів, призначених для звалищ, але також може відновити енергію від процесу спалювання відходів. ТПВ мають дуже низьку теплотворну здатність, і при їх

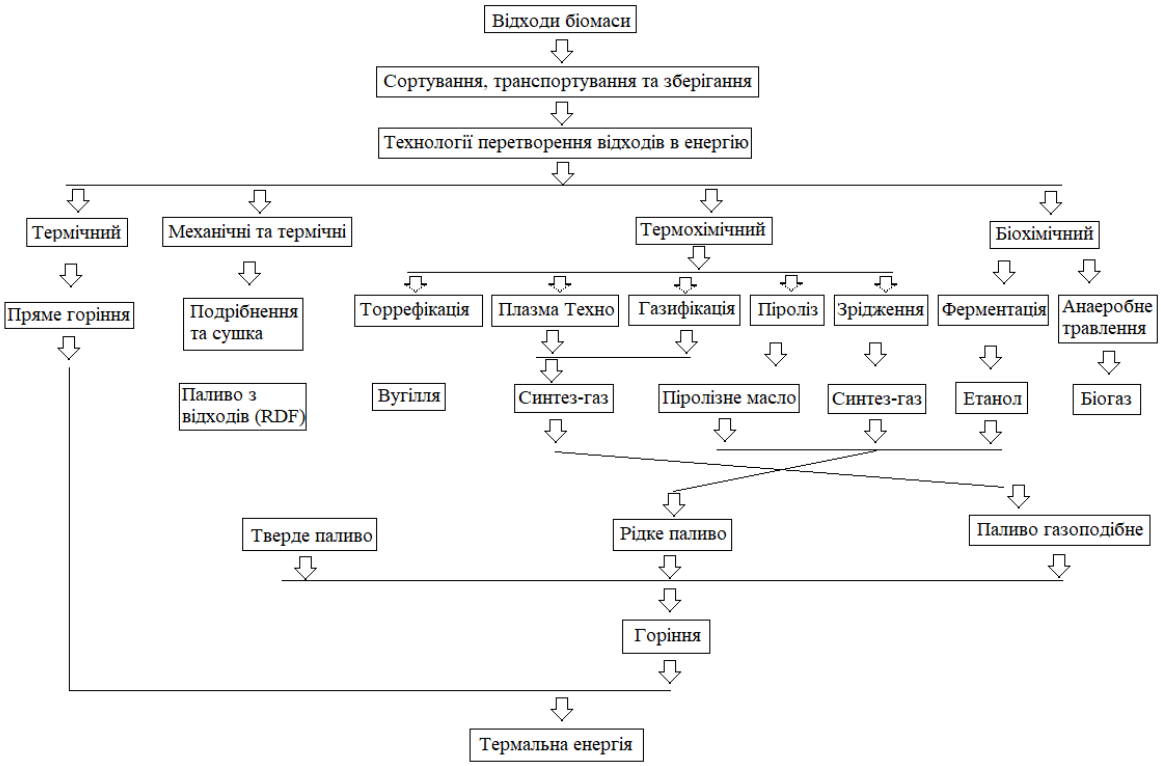

безпосередньому спалюванні не вироблятиметься достатньої кількості теплової енергії. Таким чином, попередня переробка ТПВ у паливо, отримане від сміття (RDF) є більш ефективною. Технології WTE представлені в різних формах, пропонують різноманітні результати та перебувають на різних стадіях розвитку, але вони мають дві спільні цілі: як управління відходами, так і вироблення енергії. Звичайні процеси на основі спалювання перетворюють тверді відходи в тепло для безпосереднього використання або подальшого перетворення в пару та електрику, тоді як передові процеси перетворення твердих речовин перетворюють на газоподібне або рідке паливо, що пропонує більш широку корисність.

Перетворення відходів в енергію краще для клімату, ніж звалища.

1. Стале поводження з відходами
   1.1 (Переробка)EfW утилізує відходи, контролює викиди та відновлює енергію
   1.2 (Захоронення)Викиди на звалищах часто не контролюються, і відходи там руйнуються протягом 100 років і більше
2. Енергії, виробленої з однієї тонни відходів
   2.1 (Переробка)Об'єкти виробляють 550 кіловат-годин — енергії достатньо, щоб забезпечити живлення середнього будинку протягом двох тижнів
   2.2 (Захоронення)Потужність електростанцій на сміттєзвалищах 65 кіловат-годин – достатньо енергії, щоб забезпечити живлення середнього будинку лише на два дні
3. Відведення парникових газів
   3.1 (Переробка)Об'єкти efw Covanta дозволяють уникнути 20 мільйонів тонн парникових газів на рік. Це як посадка дерев за рік
   3.2 (Захоронення)Сміттєзвалища є провідним джерелом метану – видатного ПГ. Газ метан є
4. Контроль та регулювання викидів у повітря
   4.1 (Переробка)Викиди covanta на 60-90+ відсотків кращі за дозволені межі. Були суворо регламентовані
   4.2 (Захоронення)Сміттєзвалища мають обмежені системи контролю викидів і мінімально регулюються, але виділяють багато забруднюючих речовин
5. Відновлення металів для переробки
   5.1 (Переробка)EfW відновлює 50 фунтів металу на тонну відходів. Щорічно Covanta переробляє 500 000+ тонн
   5.2 (Захоронення)Звалища збирають 0 фунтів металу. Метали закопані там і залишаються там назавжди
6. Відстань транспорту та вплив на громаду
   6.1 (Переробка)Відходи часто переміщуються лише кілька разів, перш ніж EfW перетворює їх на чисту енергію, яка живить місцеві будинки та підприємства.

6.2 (Захоронення)Відходи часто проходять сотні кілометрів, перш ніж досягти сміттєзвалища, додаючи негативного впливу на навколишнє середовище.

Технологія Waste-to-Energy виробляє електроенергію з поновлюваних джерел з мінімальним впливом на навколишнє середовище.

Об’єкти, що переробляють відходи в енергію, є стійкими джерелами енергії базового навантаження, тобто вони постійно виробляють електроенергію. В результаті вони служать цінним доповненням до періодичних відновлюваних ресурсів, таких як вітер і сонце. Об'єкти також часто будуються поблизу попиту, де електроенергія постачається для розподілу в мережу. Така близькість зменшує втрати енергії, пов’язані з передачею електроенергії на великі відстані, і надає унікальні можливості для інтеграції в мікромережі місцевих громад.

Викиди контролюються як безперервно, так і з періодичними перевірками. Понад 99,9 % того, що виходить зі складу об’єкта, є звичайними компонентами навколишнього повітря: такими як водяна пара, кисень, вуглекислий газ та азот. Менше трьох сотих відсотка викидів, які повинні регулюватися за допомогою дозволів на якість повітря в штаті.

Об’єкти, що переробляють відходи в енергію, забезпечують життєво важливі суспільні роботи.

На додаток до добре оплачуваної роботи, чистої енергії та інноваційного управління відходами, Waste-to-Energy забезпечує одне з єдиних місць для безпечної утилізації невикористаних і прострочених ліків , що відпускаються за рецептом , запобігаючи потраплянню ліків у чужі руки та запобігаючи їх забруднюють комунальні водопостачання.

Дослідження підтверджують, що заводи, що переробляють відходи в енергію, не становлять ризику для здоров’я населення.

Крім того, численні незалежні, всебічні наукові огляди дійшли висновку, що об’єкти, що переробляють відходи в енергію, не становлять ризику для здоров’я прилеглих громад:

Не передбачене або фактичне збільшення проблем зі здоров’ям, у тому числі для тих, хто належить до вразливих або чутливих груп «групи ризику», таких як діти або літні люди

Не створюйте неприпустимих ризиків для здоров’я місцевих жителів

Немає потенційного ризику щодо якості споживаної людиною досліджуваних сільськогосподарських культур та продуктів, що знаходяться поблизу

Поширеність дитячої астми поблизу об'єктів з відходів в енергію, не пов'язаних з викидами.

Список літератури

1. Pike Research (2012). Waste to energy technology markets. Renewable power and heat generation from Municipal
2. Min B., Cheng S. & Logan B.E. (2005). “Electricity generation using membrane and salt bridge microbial fuel cells”

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РОЗРОБКА КОНСТРУКЦІЙ НАПРЯМНИХ ПРИСТРОЇВ ПОСУДИН У ЛОБОВОМУ НАПРЯМКУ ДЛЯ КАНАТНО-ПРОФІЛЬНИХ ПРОВІДНИКІВ

Рубель Андрій Олександрович,
Ph.D. (Tech.)., головний енергетик,
ДП «ОК «Укрвуглереструктуризація», м. Київ

Кураєва Альона Вікторівна,
магістр,
ООО «Пфайзер Україна», м. Київ

Гірничі підприємства, які видобувають корисні копалини у підземний спосіб, увесь вантажопотік корисних копалин, доставка та видача матеріалів, спуск та підйом людей, провітрювання гірничих виробок, відкачування на поверхню води, зв'язок, електропостачання, та інше – все це проходить крізь стовбури як основні транспортні артерії шахти.

Вертикальні стовбури для напрямного руху посудин обладнуються жорстким або гнучким армуванням. Жорстке армування складається з горизонтальних розстрілів та закріплених на них провідниках (рейкових або коробчастих).

Жорстке армування має наступні недоліки:

- значний обсяг робіт із закладенням розстрілів у кріплення стовбура;
- високий аеродинамічний опір перерізу, який збільшується зі зростанням глибини стовбурів;
- високу металомісткість, яка збільшується зі зростанням глибини стовбурів;
- значниі динамічні навантаження в системі «посудина-армування», які виникають під час руху посудин у викривлених провідниках стовбура;
- високу трудомісткість виготовлення, монтажу та обслуговування елементів армування;
- складності при спуску негабаритів у шахту через завантаженість перерізу стовбура.

Гнучке армування складається із основних елементів: - канатних провідників; - натяжних вантажів (яке розташовується у зумпфі стовбура); - натяжних вантажів; - канатних провідників; - відбійних канатів; - жорстких провідників на проміжних горизонтах та в копрі стовбура.

Гнучке армування має наступні недоліки:

- поперечний переріз стовбура на 600-1000 мм більше, ніж для тих же параметрів підйому для жорсткого армування;
- короткий термін служби канатних провідників (4 роки), потім обстеження та продовження терміну служби (необхідно виконувати кожен рік);

– неможливість ремонту окремої частини провідника, лише заміна канатного провідника повністю;
– велика кількість провідникових та відбійних канатів у стовбурі;
– високу глибину зумпфу для розташування в ньому натяжних вантажів;
– часте обслуговування причіпних пристроїв у зумпфі через обводнення стовбура.

Одним із рішень вдосконалення армування шахтного стовбура є застосування канатно-профільних провідників, які поєднують у собі ряд переваг, а саме: -низьку металоємність; -високі демпфуючі властивості; -значну жорсткість провідника; -значний момент опору на кручення провідника; -та тривалий термін експлуатації [4-15].

Конструкція канатно-профільного провідника (далі - КПП) [4] дозволяє застосовувати його для спрямованого руху судин з існуючими конструкціями напрямних посудин, які поділяються на напрямні ковзання та кочення.

Напрямні ковзання, завдяки простій конструкції, набули широкого поширення і мають жорстку рамну конструкцію. Застосовуються як основні напрямні при роботі з рейковими та дерев'яними провідниками та як запобіжні- при роботі з металевими коробчатими провідниками.

У промисловості застосовуються напрямні ковзання типу УНС 1-250, УНС 6-250, УНС 7-250 та інші, які схожі між собою та розташовуються на бічних поверхнях посудини вгорі та внизу, іноді й посередині.

Основним недоліком їх є відсутність демпфування коливань у системі «посудина-армування» та високе зношення провідника при русі посудини у викривлених провідниках, що негативно позначається на терміні експлуатації армування.

Для зниження зношення провідників і для запобігання виникнення аварійної ситуації, в разі виходу посудини із зачеплення з провідниками, посудина обладнується роликовими напрямними типу: - НКП-260-160; - НКП-260-200; - НКП-320-160; - НКП-320-200; - та іншими.

Перевагою роликових напрямних є забезпечення плавного руху судин у провідниках, відсутність зношення провідника, гасіння резонансних гармонік у зарезонансній зоні.

Нелоліками ролікових напрямних типу НКП є:

- передчасний вихід із ладу підшипників кочення в роликах під впливом лобових навантажень;

-через концентрацію на невеликій площі конструктивних елементів виникає їхнє заштибування вугільним пилом і просипаним вугіллям, що призводить до заклинювання роликів;

- підвищена трудомісткість технічного обслуговування;

- частий розрив гумового ролика на зварних стиках коробчастих провідників та скупченнях іржі;

- викривлення вісі та руйнування підшипників при динамічній дії з викривленими провідниками армування стовбуру.

Зважаючи на наведене вищезгадане, термін служби роликів НКП нетривалий і призводить до частих ремонтів і замін, крім того рух посудини в провідниках без роликів на запобіжних лапах ковзання призводить до швидкого стирання стінки коробчатого провідника при високій та середній інтенсивності підйому, особливо в лобовому напрямку.

Оскільки огороджуючий профіль КПП має меншу товщину стінки, ніж коробчатий провідник, і зважаючи на вищенаведені недоліки існуючих напрямних пристроїв, в основу дослідження покладено завдання- пошук і розробку високоефективних і високонадійних конструкцій направляючих пристроїв підйомних судин в лобовому напрямку, для праці спільно з КПП [16].

Висновки.

Впровадження нових конструкцій направляючих пристроїв для роботи з провідниками жорсткого армування та КПП у лобовому напрямку, що мають замість 4 роликів на посудину 8 – 12, з посиленою, рухомою, високонадійною рамою кріплення, дозволить:

- запобігти передчасному виходу з ладу підшипників кочення в роликах під дією лобових навантажень;
- знизити вплив заштибування вугільним пилом та вугіллям на роботу ролика, що дозволить уникнути одночасного заклинювання всіх роликів та виходу з ладу напрямного пристрою;
- знизити динамічні навантаження на вісі, підшипники, кріплення та інші елементи пристрою;
- знизити рівень відповідальності технічного обслуговування напрямних пристроїв;
- знизити частоту розриву гумового ролика на зварних стиках коробчастих провідників та скупченнях іржі;
- значно, у 2-3 рази, підвищити термін безаварійної експлуатації та надійності напрямного пристрою у лобовому напрямку;
- знизити рівень лобових коливань у 2-3 рази за фактором ролика;
- забезпечити підвищення надійності кінематичного зв'язку в системі «посудина-провідник» у лобовому напрямку у 2-3 рази;
- значно знизити частоту контакту запобіжної лапи ковзання та провідника у лобовому напрямку;
- суттєво знизити зношення огороджувального профілю КПП запобіжними лапами ковзання в лобовому напрямку, за рахунок меншого часу їх роботи.

Впровадження нових, більш надійних та ефективних напрямних пристроїв у лобовому напрямку дозволить значно підвищити рівень безпечної експлуатації існуючого жорсткого армування та армувань з КПП, що дозволить підвищити час безперебійної роботи всього підйомного комплексу загалом, у відповідності із усіма вимогами «Правил безпеки у вугільних шахтах: НПАОП 10.0-1.01-10.», та всіма іншими правилами та вимогами України [1-15].

References:

1. «Нормы безопасности на проектирование и эксплуатацию канатных проводников многоканатных подъемных установок», утвержденных Минуглепромом СССР 09.08.89 и Госгортехнадзором СССР 22.02.82 и «Нормы безопасности на проектирование и эксплуатацию канатных проводников одноканатных подъемных установок» утвержденных Минуглепромом СССР 09.08.89 и Госгортехнадзором СССР 22.02.82, Макеевка - Донбасс: МакНИИ, 1982.

2. Методика расчета жестких армировок вертикальных стволов шахт, – НИИГМ им. М.М. Федорова. – Донецк, 1985 г.

3. Правила безпеки у вугільних шахтах: НПАОП 10.0-1.01-10. - [Дійсні від 22.03.2010]. – Офіційне видання. – Київ: Основа, 2010. – 430с. – (Нормативний документ Мінвуглепрому України. Стандарт).

4. Волошин А.И. Армировки вертикальных стволов и методы их совершенствования / Волошин А.И., Рубель А.А., Рубель А.В. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.–Днепропет-ровск, 2016.–Вып.126.– С. 137-145.

5. Волошин А.И. Консольно-демпфирующие расстрелы армировки вертикальных шахтных стволов / Волошин А.И., Рубель А.А., Рубель А.В. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.–Днепропет-ровск, 2016.–Вып.127.– С. 89-98.

6. Рубель А.А. Исследование существующих конструкций ярусов армировки вертикальных стволов и разработка схем ярусов с канатно-профильными проводниками / Рубель А.А. // Геотехнічна механіка: Міжвідомчий збірник наукових праць. – Днепр, 2017, - Вып. 134 – С. 211-227.

7. Рубель А.А. Исследования влияние аэродинамических сил на конструкции сосудов при движении их по глубине стовбура / Рубель А.А., Рубель А.В., Жалилов А.Ш. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2017.– Вып.135.– С. 266-274.

8. Рубель А.А. Исследование аэродинамического сопротивления различных типов конструкций армировки стовбура./ Рубель А.А. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2017.–Вып.136.– С. 221-232.

9. Рубель А.А. Зниження динаміки системи «посудина-армування» шляхом розробки конструкції демпфіруючого натяжного пристрою / Рубель А.А, А.В. Рубель // Збірник наукових праць Донбаського державного технічного університету. - 2018. - Вып. 1. - С. 20-27.

10. Рубель А.А. Исследование и разработка оптимальных конструкций армировок стовбура с канатно-профильными проводниками / Рубель А.А., Рубель А.В. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2018.– Вып.139.– С. 31-48.

11. Рубель А.А. Исследование и совершенствование конструкций боковых направляющих устройств подьемных сосудов / Рубель А.А. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Институт геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2018.–Вып.141.– С. 18-26.

12. Рубель А.А. Исследование различных типов канатов и выбор оптимальных для конструкций канатно-профильного проводника / Рубель А.А. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Институт геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2018.–Вып.142.– С. 121-133.

13. Рубель А.А. Исследование аэродинамического сопротивления сосудов и различных типов армировки стовбура / Рубель А.А. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2018.–Вып.143.– С. 20-30.

14. Рубель А.А. Исследование и разработка конструкций крепления канатно-профильных проводников к расстрелам армировки стовбура / Рубель А.А., Бойко Б.И., Рубель В.А., Кураева А.В. // Гірнича електро механіка та автоматика. Транспорт та гірнича механіка: Науково техн. сб.трудов / Національний ТУ «Дніпровська політехніка».– Днепр, 2019.–Вып. 102.– С. 68-78.

15. Рубель А.А. Исследование и разработка конструкций крепления канатнопрофильных проводников в копре / Рубель А.А. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2019.–Вып.149.– С. 16-25.

16. Багатороликовий направляючий пристрій підйомної посудини у лобовому напрямку / Патент України на корисну модель (19) UA (11)133311 (13)U (51) МПК (2019.01) E21D 7/00; (72) Винахідник(и): Рубель Андрій Олександрович (UA), Кураєва Альона Вікторівна (UA) (21) Номер заявки: u 2018 11543 (22) Дата подання заявки: 23.11.2018 (24) Дата, з якої є чинними права на корисну модель: 25.03.2019 (46) Публікація відомостей про видачу патенту: 25.03.2019, Бюл.№ 6.– 8с.

ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚТАРДЫҢ РЕКРЕАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН КЕШЕНДІ БАҒАЛАУ (БАЯНАУЫЛ ҰЛТТЫҚ ТАБИҒИ ПАРКІ МЫСАЛЫНДА)

Баяндинова С.М., Амангелды Д.С.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Алматы, Қазақстан

Аннотация

Мақалада Баянауыл ұлттық табиғи паркінің мысалында ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың рекреациялық әлеуетін кешенді бағалау әдістемесі қарастырылады. Аумақтың немесе объектінің рекреациялық әлеуетін бағалау кезінде табиғи тартымдылық, мәдени-танымдық құндылық, көліктік және инфрақұрылымдық қолжетімділік, қорғалатын табиғи объектілер мен оларға келушілер үшін экологиялық тәуекелдердің болуы сияқты көрсеткіштерді ескеру ұсынылады.

Түйінді сөздер: туризм; рекреациялық әлеует; рекреациялық ресурстар; ерекше қорғалатын табиғи аумақтар; Баянауыл ұлттық табиғи паркі.

Кіріспе

Туризм қазіргі таңда әлеуметтік-экономикалық өсу мен дамудың катализаторы ретінде өзінің жылдам өсу қарқынымен, бәсекеде жоғары қабілеттілікке ие екендігін көрсете отырып халық шаруашылығының негізгі салаларына үлкен әсерін тигізеді. Қазақстанның туризм саласын дамыту ұлттық экономиканы әртараптандыру мен бәсекеге қабілеттілігінің негізгі факторы болып табылады. 2023 жылға дейін Қазақстандағы туризм саласының ЖІӨ құрылымындағы үлесін 1,6%-дан 8%-ға дейін ұлғайту сияқты амбициялық міндеттер жүктелген. Осы орайда еліміздің туристік саласын өзге елдермен табан тіресетіндей деңгейге жеткізу үшін еліміздің жергілікті аймақтары мен ерекше қорғалатын табиғи аумақтарындағы туристік-рекреациялық ресурстарын және инфрақұрылым көрсеткіштерін талдап, оған кешенді баға беру маңызды.

Бастапқы деректер мен зерттеу әдістері.

Белгілі бір аумақта туристік-рекреациялық қызметті дамыту үшін оған тән туристік ресурстардың, яғни туристік объектілерді қамтитын табиғи, тарихи, мәдени, әлеуметтік, сондай-ақ туристің физикалық, рухани және өзге де қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған объектілердің болуы іргелі негіз болып табылады.

Олардың сапасы, кеңістіктік орналасуы және қамтамасыз етілу дәрежесі аумақтың туристік-рекреациялық әлеуетін анықтайды, сондай-ақ, оны ұтымды іске асыру қазіргі әлеуметтік-экономикалық және геосаяси жағдайларда туристік бизнес пен туристік ғылымның алдында тұрған маңызды ғылыми-тәжірибелік міндет болып табылады.

Аумақтың рекреациялық әлеуеті жайлы толық ұғымды көрсеткіштердің кең спектрін талдауға негізделген кешенді бағалау ғана бере алады. Алайда, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар (әрі қарай ЕҚТА) сияқты арнайы пайдалану және өзіндік келу шарттары бар туристік объектілеріндегі рекреациялық қызметтің дамуын аймақтық талдау үшін қолданылатын рекреациялық әлеуетті бағалаудың нақты интегралды критерийлері жоқ.

ЕҚТА-ның рекреациялық әлеуетін кешенді бағалау үшін И.И. Зиганшин пен Д. В. Иванов ұсынған баллдық бағалау әдісі қолданылды. Онда, туристік рекреациялық қызметтің әртүрлі бағыттарын дамыту үшін зерттелетін аумақ параметрлерінің қолайлылық дәрежесіне байланысты баллдар саны 1-ден 3-ке дейін өзгеретін мәндер шкаласы пайдаланылады. Параметрдің қолайлы шарттары 3 баллмен, салыстырмалы қолайлы 2 балл және қолайсыз 1 баллмен бағаланады. Жеке алынған параметрлер бойынша нәтиже жинақталады. Алынған баллдар неғұрлым жоғары болса, ЕҚТА-да туристік-рекреациялық қызметті дамыту үшін қолда бар рекреациялық әлеует пен қолайлы жағдайларда соғұрлым жоғары болады.

ЕҚТА-ның параметрлері (элементтері, компоненттері, шарттары, ресурстары) талдаудың ыңғайлылығы үшін ЕҚТА рекреациялық әлеуетінің компоненттерін бағалау критерийлері бес топқа біріктірілген:

- табиғи тартымдылығы;
- мәдени-танымдық құндылығы;
- көліктік қолжетімділігі;
- инфрақұрылымдық қолжетімділік;
- экологиялық тәуекелдер.

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Баянауыл ұлттық табиғи паркінің рекреациялық әлеуетін кешенді бағалауда ұсынылған бағалау критерийлері қолданылды.

ЕҚТА-ның табиғи тартымдылығын бағалау кезінде қолайлы рекреациялық жағдайлардың болуын, Ландшафттардың көрнекі тартымдылығын, олардың әртүрлілігі мен трансформация дәрежесін, биоценоздардың түрлік құрамының байлығын, қолайсыз табиғи жағдайлар мен экологиялық жағдайды, су ресурстарымен қамтамасыз етілуін, бірегей табиғи объектілер мен құбылыстардың болуын, ландшафттық әртүрлілікті сипаттайтын параметрлер пайдаланылды.

Мәдени-танымдық құндылығы материалдық мәдени мұра объектілерінің (сурет 1) (сәулет, археология, қала құрылысы, тарих және монументалды өнер ескерткіштері, ансамбльдер, қорық аймақтары, көрнекті орындар, тарихи-мәдени-табиғи кешендер мен аумақтар, тарихи-мәдени құндылығы бар басқа да объектілер) болуы мен мәртебесі бойынша бағаланды.

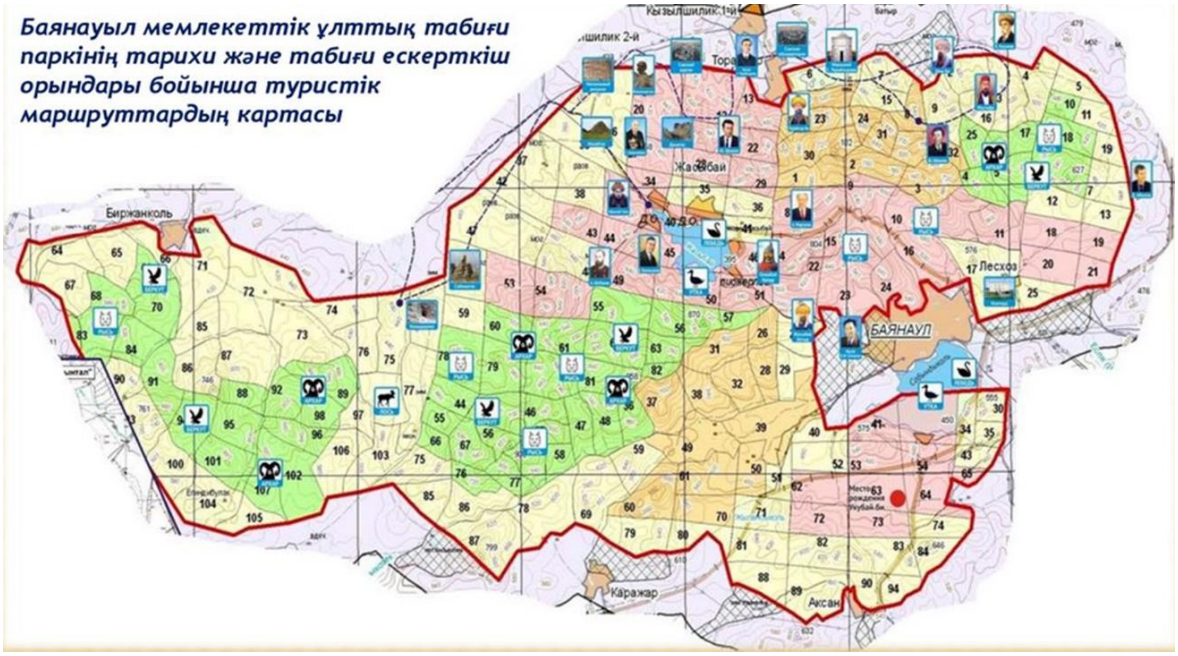

Сурет 1. Мәдени-танымдық объектілері

Көліктік қолжетімділікті бағалау төрт көрсеткіш бойынша сипаттаманы қамтиды: Павлодар қаласынан қашықтығы, автомобиль жолын жабу түрі, жақын орналасқан орналастыру және тамақтандыру құралынан объектіге дейінгі орташа жол жүру уақыты (қонақ үйлер, санаторийлер, пансионаттар, Кемпингтер, мотельдер, жеке жалға берілетін үйлер), аумаққа бару үшін қолжетімді қоғамдық көлік түрлерінің болуы.

Инфрақұрылымдық қолжетімділігін бағалаудағы маңызды параметр олардың физикалық мүмкіндіктері шектеулі адамдар үшін қолжетімділігін анықтау болып табылады. Ол туристік көрсету объектілеріне кедергісіз кіреберістердің, аумақ бойынша қозғалыс жолдарындағы пандустардың, нысаналы бару аймақтарының, арнайы жабдықталған дәретханалар мен тұрақ орындарының болуы бойынша бағаланады.

Қазақстан аумағындағы тұңғыш мемлекеттік ұлттық табиғи паркі болып табылатын Баянауыл паркі 1985 жылы құрылған және осы күнге дейін біздің еліміздің табиғи байлығын, атап айтқанда, Баянауыл тау шатқалының флорасы мен фаунасын сақтауға және жаңартуға бағытталған.

Ұлттық парк 68 мың гектардан астам жерді алып жатыр, оның 15 мың гектары орманды алқап.

Табиғи тартымдылығы критерий: қолайлы.

Мәдени-танымдық құндылығы: қолайлы.

Көліктік қолжетімділігі: салыстырмалы түрде қолайлы.

Инфрақұрылымдық қолжетімділік: қолайсыз.

Экологиялық тәуекелдер: қолайлы экологиялық жағдай, қолайсыз экологиялық оқиғалардың пайда болу қаупі аз.

Қорытынды:

Баянауыл ұлттық табиғи паркі Қазақстан Республикасының туристтендіру картасының үздік 10 басым туристік аумағына кірді.

Баянауыл ұлттық табиғи паркінің рекреациялық әлеуетін кешенді бағалау бойынша аймақтың туристік әлеуеті орташа қарқынмен дамуда деп тұжырымдауға болады.

Алынған нәтижелер туристік бизнес пен мемлекеттік органдар үшін стратегиялық шешімдерді әзірлеу және ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда экологиялық туризмді практикалық ұйымдастыру кезінде өзекті болып табылады. Олар қоршаған ортаны қорғау, рекреация және туризм саласындағы атқарушы органдардың басқару шешімдерін қабылдау үшін пайдаланылуы мүмкін.

Қорытындылай келе, аймақтың туристік-рекреациялық әлеуетін жоғарлату үшін келесі шараларды жүзеге асыру қажет:

- ұлттық парктерге туристердің келуін реттеу;
- экологиялық туризмнің даму үшін ерекше қорғалатын аймақтарын рационалды түрде пайдалану;
- туристердің ұлттық парк аумақтарына емес, жақын жердегі ауылдарға орналастыру керек, бұл аумақтың экотуризміне аз да болса кері әсерін тигізбеуге көмектеседі.

Аумақтық рекреациялық әлеуеттінің жоғары болу үшін ұлттық табиғи парктің практикалық іс шаралары өзара үйлесімді және тиімді орындалуы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Борисова Е.А. Оценка природно-рекреационного потенциала территорий (на примере природного парка «Шаркан» и национального парка «Нечкинский») // Аграрный научный журнал. 2012. No2. С.16-19.

2. Зарубина Н.В. Комплексная рекреационная оценка Тункинского национального парка: дис. ...канд. геогр. наук. Иркутск, 2006. 175с.

3. Зиганшин И.И., Иванов Д.В. Туристско-рекреационный потенциал особо охраняемых водоемов Республики Татар- стан // Российский журнал прикладной экологии. 2016. No4. С. 47-54.

4. Зиганшин И.И., Иванов Д.В. Потенциал развития доступного туризма на особо охраняемых природных территориях Республики Татарстан // Российский журнал прикладной экологии. 2016. No2. С. 42-47.

Иванов Д.В., Зиганшин И.И. Оценка перспектив разви- тия экологического туризма на территории государственно- го природного заказника «Спасский» // Российский журнал прикладной экологии. 2016. No3. С. 52-54.

5. Макарова К.А. Оценка эколого-рекреационного потенциала национальных парков России // Вестник Северо-Кав- казского федерального университета. 2014. No2. С.19-23.

6. Оборин М.С., Девяткова Т.П., Воронов Г.А. Качественная оценка туристско-рекреационного потенциала особо охраняемых природных территорий (на примере Пермско- го края) // Вестник Удмуртского университета. 2011. No2. С. 36-43.

7. Сергеева А. М., Сапаров К. Т. Экологические тропы Баянаульского государственного национального природного парка. // Материалы IV

Междунар. науч.-практ. конф. Непрерывное географическое образование: новые технологии в системе высшей и средней школы. Республика Беларусь. Гомель, 2013. – С. 271-274

ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ФРАНЧАЙЗИНГТІ ДАМЫТУ

Замзаева Д.Т.,
Абдреева Ш.Т.
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

Аннотация: Мақалада туризмдегі франчайзингтің қысқаша сипаттамасы келтірілген, негізгі терминдердің анықтамалары, сонымен қатар туристік фирмалардың бизнесін жүргізудің франчайзингтік формасының артықшылықтары мен кемшіліктері талданады. Туризм кәсіпорындарындағы франчайзингтік жүйеде басқарудың ұйымдастырушылық құрылымы, туристік желілердің жұмыс істеу перспективасының факторлары қарастырылады және франчайзер мен франчайзи арасындағы қатынастарда басқару процесін жетілдіру жолдары ұсынылады. Шетелдік және отандық туристік компанияларда франчайзингті басқару және ұйымдастыру жүйелерін салыстыруды ескере отырып, туризм саласындағы бизнесті одан әрі дамыту перспективасы, турфирмалардың алуан түрлілігі арасында қатаң бәсекелестік жағдайында франчайзинг негізінде интеграциялау әдісімен айқындалады.

Түйінді сөздер: франчайзер, франчайзи, франчайзинг, франшиза, туризм, туроператор, турагент, басқару.

Кіріспе. Бүгінгі таңда туризм индустриясы әлемдік нарықта қарқынды дамып келе жатқан сала болып табылады. Сала экономикамен байланысты салаларындағы кәсіпорындарды - қонақүйлерді, мейрамханаларды, туристік кәсіпорындарды, ұлттық саябақтарды және басқаларын иеленудің және басқарудың әртүрлі тәсілдерімен біріктіреді. Индустрияның жаһандануы заманауи басқару нысандарының дамуымен қатар жүреді, дамудың тиімді формасы мен кәсіпорынды стратегиялық басқарудың осындай тетіктерінің бірі франчайзинг болып табылады.

Франчайзингтік жүйеге қатысушылар арасындағы басқарудың ұйымдасқан құрылымы бизнесті жүргізудің франчайзингтік нысаны негізінде туристік желіні одан әрі дамытуға ықпал етеді, ол қазіргі экономикалық жағдайда ең тиімді және перспективалы бағыт болып табылады және мұндай маңызды инвестицияларды қажет етпейді. Қарқынды дамып келе жатқан бәсекелестікте, әсіресе туризм саласында ешқандай қолдаусыз өз кәсіпорындарын құру кәсіпкерлер үшін негізсіз қауіпті және тиімсіз бизнеске айналды. Сондықтан франчайзер мен франчайзи арасындағы қарымқатынас жүйесін қалыптастырудың жаңа тәсілдері қажет. Жеке қарым-қатынасқа ерекше назар аудару керек, өйткені әрбір франчайзиге өзіндік, ерекше көзқарас талап етіледі.

Материал мен әдістер. Қолданыстағы кәсіпорынды басқарудың франчайзингтік нысаны турбизнес иесіне көптеген артықшылықтар ұсынады- бұл танымал бренд, басқарушы компанияның тәжірибесі, жарнамалық қолдау,

бірыңғай call-орталық, туроператор жеткізушілерінің жоғары комиссиясы. Қысқаша айтқанда, франчайзинг өз иесіне өзінің турбобизнесіне ие болуға мүмкіндік береді, бірақ қатал бәсекелестікте жалғыз қалмайды. Туризмдегі франчайзинг пайдалы туристік агенттікті ашуды жеңілдетеді. Сонымен, кәсіпкерлер үшін франчайзинг өсудің қысқа жолын ұсынады, өйткені олар дайын бизнеске ие болады.

Тұтастай алғанда, франчайзинг сияқты басқару нысаны көптеген агенттіктер үшін, соның ішінде тәжірибелі меншік иелері үшін перспектива болып көрінеді. Франчайзингтік желіге кіре отырып, агенттік (сату кеңсесі) өз қызметіндегі мәселелердің едәуір бөлігінен босатылып, келесі артықшылықтарға ие болады:

1. бірыңғай бренд және қалыптасқан клиенттік база;
2. персоналды оқыту (сату техникасы, елтану, құжат айналымы, шағымдарды талдау), семинарларға қатысу, оқыту, тренингтер, сондай-ақ менеджерлерді даярлау бағдарламалары мен біліктілігін арттыру мүмкіндігі;
3. іздеу жүйесі бар брендтің негізгі интернет-сайты, франчайзи ақпаратын веб-сайтқа орналастыру;
4. шетелдегі азаматтарды қолдау қызметінің бағдарламасы, тіпті өз гидтері бар толыққанды қабылдаушы кеңселер, жалпы бренд мүддесі үшін промо-акциялар, баспа жарнамалары және

корпоративтік басылымдар (көбінесе тегін);

5. бірыңғай қөп арналы тәулік бойғы анықтамалық қызмет - колл-орталық (қосымша ақысыз) немесе бірыңғай анықтамалық орталықтар;
6. дизайн қызметтері, кәдесый өнімдеріне орталықтандырылған тапсырыс.

Осы артықшылықтардан басқа, туризмде франчайзинг желілік нүктеге туроператорды агенттік ұсынатын шартта анықталған аумақта қажетті жалғыздықты қамтамасыз етеді. Егер бұл тәуелсіз агенттік болса, онда желілік бәсекелес пайда болуы және жоғары бәсекелестік болуы мүмкін.

Алайда, өзге басқару формалары сияқты, франчайзингтік жүйеде белгілі бір кемшіліктер бар, атап айтқанда:

1. желілердің салыстырмалы түрде баяу дамуы (бұл көбінесе сату кеңселерін ашуға қолайлы қол жетімді кеңістіктердің болмауына байланысты);
2. басқарушы компанияның франчайзидің кеңсені басқаруда қолдауының болмауы;
3. маркетингтік іс-шараларды қысқарту арқылы өндірілетін өз кеңселерін ашуға үлкен қаржылық инвестициялар;
4. жеке кеңселер мен франчайзилерге қатысты гетерогенді саясат;
5. кәсіби емес инвесторлармен жұмыс істеуден бас тарту;
6. франчайзерлердің стандарттарын орындауға қойылатын өте жоғары талаптар, оларды сақтамау жоғары айыппұлдарға әкеледі (әрине, оларды сақтау оңай емес, әсіресе бизнесті ұйымдастырудың алғашқы кезеңінде).

Бірақ тізімдегі барлық кемшіліктермен франчайзинг ұзақ уақыт бойы өзін франчайзер үшін де, франчайзи үшін де өзара тиімді болып табылатын бизнесті жүргізудің табысты, пайдалы және қауіпсіз түрі ретінде көрсетеді.

Нәтижелер мен талқылау. Бизнестің франчайзингтік түрін ұйымдастыруда көптеген айқын артықшылықтардың болуына қарамастан, туристік желілерде мұндай жүйені басқаруда кейбір қиындықтар туындайды:

1. желінің толық бақыланатын меншікті кеңселерге және бақыланбайтын франчайзи кеңселеріне нақты бөлінуі;
2. желілік кеңселердің қаржылық көрсеткіштерінің нашар динамикасы (ең алдымен франчайзингтік);
3. франчайзи кеңселерінің басқа желілерге кетуі (франчайзингтік нүкте иелерінің өз компанияларын сатуы).

Қарым-қатынастарды басқару тетігін жетілдіру сауда маркасын және туристік бизнесті ұйымдастырудың франчайзингтік нысанын дамытуға ықпал ететін болады.

Франчайзингтік жүйені басқарудың ұйымдық құрылымын талдай отырып, күш біріктірудің маңыздылығын түсінетін франчайзер мен франчайзидің бірлескен жұмысы олардың әрқайсысының ұжымдық күш-жігердегі рөлін және олардың рөлдерінің өзара байланысын нақты түсінген кезде ғана тиімді болатынын атап өткен жөн.

Сонымен, франчайзингтік желіні басқару жүйесін құру кезінде келесі талаптарды басшылыққа алу қажет:

1. екі тараптың бизнесті құру идеясы мен жүргізу ережелерін толық және біркелкі түсінуі;
2. осы жүйеде жұмыс істейтін франчайзи қалаған нәтижеге қол жеткізу және жеке өзі не істей алатындығын нақты түсінуі үшін белгілі бір әрекет немесе өкілеттік еркіндіктің болуы. Сонымен қатар, әрбір функцияны орындау нарық және басқа да қажетті компоненттер туралы толық жедел ақпаратпен уақытылы қамтамасыз етуді талап етеді.

Қорытынды. Қорытындылай келе, туристік компанияларда франчайзинг жүйесін одан әрі дамыту атап айтқанда франчайзер мен франчайзи арасындағы басқару процесінің қалай жолға қойылатынына байланысты екенін атап өткім келеді.

Франчайзингтік желіге қатысушылар арасындағы қатынастардың толық өзара түсіністігі мен беріктігіне қол жеткізу үшін туристік компанияларда франчайзингтің жұмыс істеуінің бүкіл жүйесі және олардың одан әрі даму перспективасы тәуелді болатын басқарудың ұйымдастырушылық құрылымын үнемі жетілдіру қажет. Туристік компанияларға назар аудара отырып, ұсынылатын қызметтердің сапасы, сервистік қызмет көрсету, тұтынушылармен қарым-қатынас және, тиісінше, түпкілікті нәтиже-пайда алу сияқты факторлар франчайзердің бас компаниясы мен франчайзи компаниялары арасындағы қатынастарды басқаруға байланысты болатындығын атап өткен жөн.

Туризмдегі франчайзингтің дамуын анықтайтын ең маңызды екі фактор экономиканың жандануы, сондай-ақ туристік компаниялар санының артуы және олардың арасындағы бәсекелестіктің артуы болатыны сөзсіз. Мұның бәрі осы бизнес-модельді жергілікті жерлерде одан әрі танымал етуге және жетекші тұжырымдамаларды ілгерілетуге бағытталған.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Земляков Д.Н., Макашев М.О. Франчайзинг. Интегрированные формы организации бизнеса. М.: Юнити-Дана, 2009.
2. Кац Р.Б. Франчайзинг: построение предприятия, бухгалтерский учет, правовые аспекты. М.: ГроссМедиа, 2011. 134 с.
3. Колесников В. Построение франчайзингового бизнеса: курс для правообладателей и пользователей франшиз. СПб.: Питер, 2008. 288 с.
4. Российская ассоциация франчайзинга (РАФ). URL: http://www.rusfranch.ru/.
5. Франчайзинг и готовый бизнес. URL: http://www.franchising.msk.su/.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИЗМІН ДАМЫТУДАҒЫ ОҢАЛТУДЫҢ ЖАҒДАЙЫ

Көшкімбаева Үміт Төлеуовна
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ география
және табиғатты пайдалану факультетінің

Жәнібекова Ақбота Елнарқызы
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ география
және табиғатты пайдалану факультетінің
магистранты

Аннотация: Мақалада Қазақстанның саяхаттау нарығын, жалпы туризмді дамытуда елеулі орын алатын оңалту қызметтерінің анықтамасы мен қазіргі жағдайы жайында ой қозғалады. Қазіргі таңда туризм экономиканың, медицинаның дамуының әлеуеті мен болашағы өте зор салаларының бірегейі болып танылуда. Бұл жұмыста оңалту туризмнің басқан қадамын қадағалау, денсаулығында кінәрәті бар халықтың үлес салмағының, мүгедек жандардың әлеуметтік оңалтуға деген қажеттілігінің артуы туралы мәселелелер қарастырылған. Әлеуметтік оңалту саласындағы қиыншылықтардың шиеленісуіне жол бермеудің маңыздылығы талданды. Сонымен қатар, жағдайды тұрақтандыру үшін қандай іс-шаралар жүргізу керектігін анықтау туралы мәселелер қарастырылды.

Түйін сөздер: оңалту, мүмкіндігі шектеулі жандар.

Кіріспе

Оңалтудың түп тамыры өте тереңде жатыр. Ол өз кезегінде бірнеше ғылым салаларымен біріге отырып, қоғамға орасан зор пайдасын тигізетін қызметтердің жиынтығы, маңызды бөлшегі.

Оңалту қызметі – әр түрлі сырқаттармен, қандай да бір физикалық, химиялық және әлеуметтік жағдайлардан зақымданған адамның денсаулық жағдайын, жай-күйі мен оның қоғамға етене араласуына ықпалын тигізетін жиынтық. Сонымен қатар, адамзат баласының психологиялық жағдайының артуына, егер де қажетті мөлшерде көңіл бөлінмеген жағдайында, тиісінше құлдырауға әкеліп соқтыратындай қауқары бары анық.

Оның негізгі мақсаты – науқастар мен кінәраты бар жандардың күнделікті және іскерлік қызметтерге бару, жеке қасиеттерін қалпына келтіруді мақсат тұта отыра саяхаттау [1].

Оңалту саяхаттары – соңғы жылдары кеңінен танылды. Бұл, бір жағынан, теориялық және әдіснамалық негіздерді әзірлеуге және әлеуметтік жұмыс бойынша жоғары мамандандырылған мамандарды даярлауға, ал екінші жағынан, қазіргі ғылымдағы нақты ғылыми ережелерге байланысты, әлеуметтік мәселелерді теориялық тұрғыдан түсіну үшін мүгедектерді оңалту мен

бейімдеудің белгілі бір дәрежесі бар болуында.

Жалпы алғанда туризм саласында оңалтуды көздей отыра сапар шегудің көптеген анықтамалары бар. Мысал ретінде: әлеуметтік, инва, ынталандыру мен түзету, қол жетімді мен шектеусіз туризмді де айқара атап өту абзал [2]. Аталған мысалдағылардың барлығына ортақ мәселесі, ұғымы бар. Ол – саяхаттауды жалпыға бірдей ету мен адам құқығын шектемеу десе болады. Ал олардың әрқайсысы жеке-жеке топтарға іріктеледі. Жалпы ұғымның түп тамыры өте тереңде десе, артық емес.

Аталған мәселе – Қазақстан нарығында да күні бүгінге дейін алаңдатушылық туындатады. Қазақстанда денсаулық жағдайы мен мүмкіндігі шектеулі, мұқтаж адамдардың саны күннен күнге артуда, сәйкесінше жағдай жасау қажет екені анық. Сол себепті де, оңалту қызметтері нарығының жағдайын қолға алып, басты назарда ұстау керек. Бұл Қазақстанның туризмінің мүмкіншілігін одан әрі жандандыратыны анық.

Қазақстанда оңалту туризмінің дамуы көптеген жағдайлардың өзгеруіне әсер етеді. Оның ішінде: оңалту орталықтары бағытында заңды және жеке тұлғалардың кәсіпкерлік белсенділігін ынталандыру үшін Қазақстан Республикасында қатты тұрмыстық қалдықтардың нарықтық деректерін жинауды, өңдеуді және кәдеге жаратуды ұйымдастыруды жүйелеуге және құрылымдауға, елдің қазіргі мәселелерін және олардың ықтимал шешімдерін, қазіргі жағдайда өнеркәсіпті жобалау үрдістері мен дамыту перспективаларын анықтауға көмектеседі.

Материалдар және әдістер

Оңалту туризм нарығының сыйымдылығын бағалау үшін Росстаттың статистикалық әдісі қолданылып жасалынған зерттеулер де бар. Бұл зерттеулерді жан-жақты талдаған Л.В. Ларченко, И.Н. Чурилина, Т.Ю. Анисимов, А.М. Волков ұсынған. Бұл оңалту туризмнің адам әл-ауқатына әсерін талдау үшін осы тақырыпқа арналған басылымдар, Санкт - Петербургтің "Туризм орталығы" қоғамдық ұйымының мәліметтері, бүкілресейлік ғылыми конференцияға қатысушылардың "Иүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған туризм: қазіргі жағдайы және даму әлеуеті" телекөпір форматындағы баяндамалары зерттелді, Ресейдің "Инклюзивті туризм орталығы"- "Инклюзия: тең мүмкіндіктер, жұмысқа орналасу" Швед конференциясы, "Пандустардан цифрлық кеңістікке: қамтамасыз ету мәселелері" ғылыми-практикалық семинары қол жетімді орта ", "Баршаға мүмкін болатын маршруттар" орыс-швед онлайн семинары, "Баршаға қолжетімді әлем" III Форумы, "Қолжетімді туризм" секциясында оңалту туризмі жайлы мәселелер талданды [3].

Нәтижелер және талқылау

Жоғарыдағы мақалаларда зерттей отыра, Қазақстанның туризмін

дамытудағы оңалтудың жағдайын анықтап, талдай білу үшін статистикалық әдістер қолданылады.

Жалпы оңалту Қазақстандағы туризм мен медицинаның көптеген түрлерін дамыту, елдің әлемдік деңгейге шығуы, Қазақстанның басқа елдер алдындағы имиджін қалыптастыру, ел туралы теріс пікірлерді теріске шығару, халықтың көру өрісін кеңейту, ішкі туризмді дамыту, инфрақұрылымның өсуі, рухтың өзгеруі, қалада және ауылдық жерлерде мүмкіндігі шектеулі адамдардың саны өз орнын алады Сурет.1.

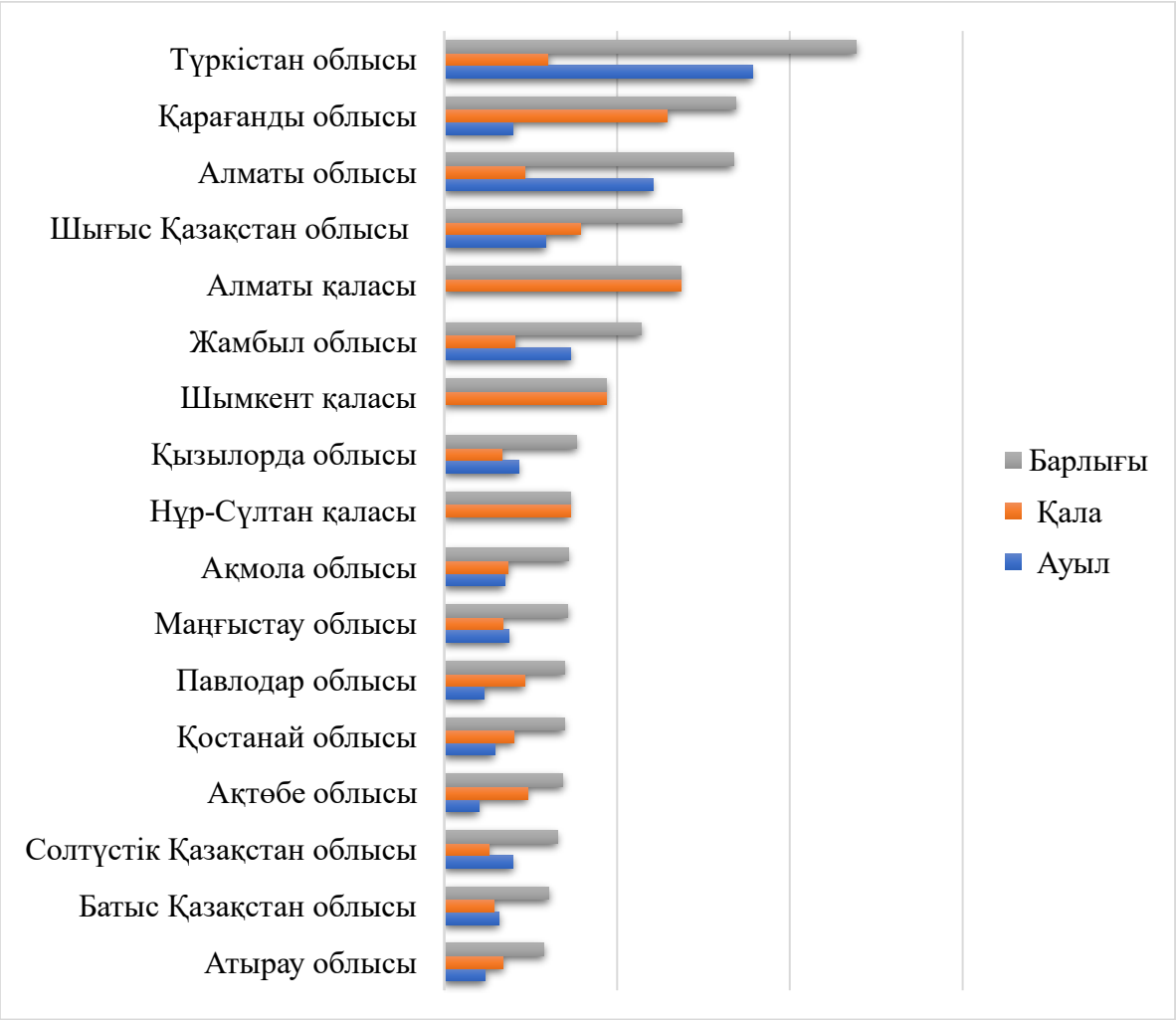

Сурет 1. Қала мен ауыл бөлінісінде оңалту қызметтерін қажет тұтатын ерекше адамдардың саны [5]

Осылайша, жоғарыда келтірілген көрсеткіш Түркістан облысы қалалар мен ауылдар бөлінісінде мүмкіндігі шектеулі жандар саны бойынша ең жоғары деңгейде екенін көрсетеді. Ал ең төменгі көрсеткіштер Атырау облысында көрсетілген. Жалпы, ауыл тұрғындарының арасында мүмкіндігі шектеулі жандардың көп болуы таңқаларлық емес. Қаланың өзінде оңалту шаралары тиісті деңгейде әзірленбеген, ал ауылда жағдай мүлдем жасалмаған. Осындай көрсеткіштер бойынша оңалту туризмі қай өңірлерде үлкен сұранысқа ие екенін көруге болады.

Қорытынды

Қазақстандағы оңалту туризмі де өркениет болашағы үшін жауапкершіліктен сырт қалмайды. Яғни, оңалту туризмінің дамуы арқылы экономиканы көтеруге, экологияны, басқа да әлеуметтік мәселелерді шешуге, халықтың ой-санасы мен мәдениетін көтеруге, басқа да рухани сұраныстарын қанағаттандыруға, ғылыми-техникалық жаңалықтарды өмірге енгізуге ықпал етіп, қоғамдық күш ретінде жауапкершілікті өзіне алғанда реабилитациялық туризмнің де беделі өсіп, танымалдылғы арта түседі. Сол себепті де Қазақстанда оңалту туризмі әлемдік деңгейге шығарылса, Орталық Азияның жүрегі болған еліміздің кең даласында жаңғырту жүргізіліп, дамыту шаралары қолға алынса, отанымызға бас сұғатын шетел туристерінің қатары артатыны анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Фролова Е.А. Понятие социального туризма / Е.А. Фролова // Вестник Университета (ГУУ). 2013.150-с.
2. Александрова А.Ю Международный туризм: Учебное пособие для вузов. – М.: Аспект-Пресс, 2011. 464-с.
3. Л.В. Ларченко, И.Н. Чурилина, Т.Ю. Анисимов, А.М. Волков Инклюзивный туризм как инновационный метод реабилитации и восстановления благополучия человека.
4. Ахметшин, А.М. Туризм для лиц с ограниченными жизненными возможностями: Социологический аспект: дис. канд. социол. наук / А.М. Ахметшин. – М., 2004. 180-с.
5. Электронный ресурс. http://pravo.zakon.kz/4604860-otvet-na-deputatskijj-zapros-premer.html

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ ТУРИЗМНІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ МЕН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Көшкімбаева Үміт Төлеуовна
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ география
және табиғатты пайдалану факультетінің

Жумабекова Іңкәр Мұратқызы
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ география
және табиғатты пайдалану факультетінің
магистранты

Аннотация. Соңғы жылдары этномәдени туризм ерекше өсуді көрсетуде, өйткені туристер өздері баратын жерлерде адамдардың мәдениеті мен өмір салтын жақынырақ білуге тырысады. Этноауылдарды құру және дамыту арқылы аймақтың мәдениетін, салт-дәстүрлерін, әдет-ғұрыптары мен тұрмысын көрсете аламыз. Қазақстан Республикасында туристік қызметтер көрсету спектрін жақсарту бойынша ауқымды жұмыстар жүргізілуде, дегенмен Қазақстанда мәдени және этникалық туризмді дамыту қарқыны осы саладағы ең басым бағыттардың бірі болып табылады. Қазіргі уақытта Қазақстанда туристік кластерлерді дамыту бойынша белсенді жұмыс жүргізілуде. Инфрақұрылым белсенді қарқынмен дамып келеді, мұның бәрі этникалық туризмнің де, жалпы туризмнің де дамуына әсер ететіні сөзсіз. Этникалық туризм ойын-сауық туристік инфрақұрылымында өте кең орын алады. Қазақстанда өте бай этникалық мәдениет, бұрыннан келе жатқан дәстүрлер сақталған, ол қазір де күнделікті өмірде белсенді қолданылады.

Түйін сөздер: туризм, этнотуризм,этникалық туризм.

Кіріспе

Туризм мамандары бұл 21 ғасырдағы әлемдегі ең табысты сала болады деп санайды. Қазір ол автомобиль және мұнай өңдеу өнеркәсібінен кейін әлемде үшінші орында тұр. Бір қызығы, туризм әлемдік өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығынан асып түседі. Туризмнің қарқынды дамуының тағы бір себебі-бұл үлкен ғылыми шығындар мен энергияны қажет ететін технологияларды қажет етпейді. Бірақ туризм басқа салаларды дамытуды талап етеді. Осы себепті көптеген қызмет салалары бір-бірімен ажырамас дамуы керек. Оларға ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, көлік қызметтері, білім беру, мәдениет және өнер және т.б.

Өздеріңіз білетіндей, этнографиялық туризм Қазақстандағы туризмнің ең танымал түрлерінің бірі болып табылады. Біздің елге келетін туристердің көпшілігі елмен танысу мақсатында келеді. Әрине, туризм индустриясының ресурстары әр елдің ұлттық байлығы болып табылады және мемлекеттік меншік

болып табылады. Алайда, олардың кейбіреулері әлемдік маңызы бар нысандар болып табылады және ЮНЕСКО-ның бүкіләлемдік мұра тізіміне енгізілген.

Этнографиялық туризм ғылымның, мәдениеттің және әлеуметтік жағдайдың көптеген салаларымен тікелей байланысты және оларды дамыту мен ілгерілетуді талап етеді. Туристер белгілі бір елге этнографиялық жүйе бойынша келгенде, олар этникалық мәдениеттің дамуымен, оның қалыптасу кезеңдерімен, этногенезімен және ұлттық тағамдар, киім, би және т.б. кіретін топтардың ерекшеліктерімен танысады.

Материалдар және әдістер

Этнотуризм туризмнің бір түрі ретінде екі бағытқа бөлінеді: сыртқы және ішкі. Ағымдағы жағдайда бірінші түрді ұйымдастыру қиын, ал ішкі туризм перспективалы бағытқа айналуы мүмкін, өйткені ол қаржылық және логистикалық тұрғыдан қол жетімді болады. Қызықты маршруттар мен ойластырылған ұйымдастырушылық жұмыстарды әзірлеу кезінде бұл бағыт оны жасаушыларға табыс әкеліп, саланы жоғары деңгейге көтере алады. Бұл туристік компаниялардың, бизнес өкілдерінің ел бойынша этнотурларды дамытуға қатысуын болжайды. Жаңа идеялар мен авторлық әзірлемелер туристік компанияларға қиын экономикалық жағдайларда да өз жұмысын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

"Ұлытау-2019" халықаралық форумында сөйлеген сөзінде Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев "бүгінде біздің көптеген отандастарымыз бен шетелдік жұртшылық елімізде Жошы хан кесенесі бар екенін білмейді"деп атап өтті.

Жібек жолын жаңғырту жөніндегі еларалық жоба Қазақстан үшін үлкен перспективалар ашады. Бұл бағыттың болашағы әсерлі. Республика позициясында жеңімпаз, өйткені керуен жолының бір тармағы қазақ жерлері арқылы өтті.

Аналитикалық мәліметтерге сәйкес, адамдардың 61% - ы Жібек жолы бойындағы ежелгі қалаларды көргісі келеді, 58% - ы туристерді ЮНЕСКО-ның жаһандық мұра тізіміндегі орындар қызықтырады, 44% - ы ұлттық тағамдарға қызығушылық танытады, ал 39% - ы ұлттық мерекелерге қатысқысы келеді және Жібек жолы аумағында тұратын халықтардың мәдениетін жақынырақ білгісі келеді.

Әрине, туристерді осы жердегі қонақүйлермен, қонақ үйлермен қамтамасыз ету, сондай-ақ сол Ұлытаудың айналасындағы инфрақұрылымды дамыту үшін бір жылдан астам уақыт қажет болады. Бірақ мұндағы дамудың сәттілігі тек мемлекетке ғана емес, жергілікті тұрғындарға да байланысты. Жарқын мысал-дамыған инфрақұрылыммен, курорттармен ерекшеленбейтін, теңізге шыға алмайтын Моңғолия, бірақ туристер ағыны жыл сайын 10% - ға артып келеді. Бұл көрсеткіш әлемдегі ең жоғары. Онда адамдар халықтың өмірімен танысуға, жергілікті түстерді көруге, киіз үйде тұруға, ұлттық тағамдардан дәм татуға, ұлы Шыңғыс ханның ізімен жүруге, тарихи ескерткіштерге, буддистік

монастырларға баруға барады. Моңғолия туризмінің дамуында жергілікті тұрғындар, промоакциялар ұйымдастыратын, жаңа маршруттар жасайтын туристік ұйымдар үлкен маңызға ие.

Қазақстан да қызықты бағыттарды ұсына алады. Мәселен, Шығыс Қазақстанда байырғы тұрғындардың ең көне кәсіптерінің бірі — марал шаруашылығын жүргізу жұмыс істейді, Талғар бөктерінде ұлттық ойындар ойнауға, атқа мінуді үйренуге, стильдендірілген киіз үйде тұруға және т.б. болатын "ғұндар" этноауылы жұмыс істейді. Алматыдан алыс емес жерде "Сұңқар" Сұңқар питомнигі орналасқан. Өздеріңіз білетіндей, қазақтар Сұңқар аулау шеберлері болған. Бұл жергілікті және шетелдік туристерді қызықтыратын орындардың аз ғана бөлігі.[1]

Нәтижелер және талқылау

Айта кету керек, backpacker Society (BBS) туризм бойынша сарапшылар тобының пікірінше, Қазақстан алдағы 10 жылда әлемдегі 10 тартымды туристік бағыттың рейтингіне кіреді. Зерттеу жұмысының нәтижелерін топ 2020 жылы lonelyplanet сайтында жариялады. Қазақстан рейтингтің бесінші қатарына орналастырылды. Тізімнің басында Алжир, одан кейін Сауд Арабиясы, Пәкістан және Иран тұр. Республикамыздан кейін орындарға Өзбекстан, Босния және Герцеговина, Ресей, Эфиопия ие болды. Тізімді Әзірбайжан аяқтайды.

Жоғарыда айтылғандар туризм саласының дамуы ел экономикасына оң әсер ете алатынын, ал "этнотуризм" бағыты бойынша қазақстандықтардың әртүрлі елдердің тәжірибесін қабылдап қана қоймай, сонымен қатар өз бетінше диктант жасап, үрдістер құруға мүмкіндігі бар екенін атап көрсетеді. Бай тарих, ұлттық мәдениет және бірегей табиғи орындар Қазақстанның туризм индустриясының болашағы мен табысты болашағын қамтамасыз етеді.

Қорытынды

Қорытындылай келе, Қазақстан өзінің табиғи ландшафттарына, ашық түстеріне, бірегей дәстүрлеріне бай ғажайып ел. Елдегі туризмнің дамуы қарқын алуда, экономиканың осы сегментіндегі жағдай күн сайын жақсарып келеді, шетелдік және отандық туристердің елдегі туристік қызметке деген қызығушылығы артып келеді.

Айналамыздағы әлемді терең түсіну, кім екенімізді, қайдан келгенімізді білу үшін әрқайсымызға өткенге көз жүгірткен пайдалы. Жылдар, онжылдықтар, ғасырлар өтеді. Бір ұрпақ екіншісін алмастырады. Біздің әр дәуірдегі өміріміз жазба ескерткіштерінде, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарда көрінеді. Қалай болғанда да, әрбір жаңа ұрпақ ата-бабалар қалдырған материалдық және рухани құндылықтарды игереді.

Этникалық туризм-қазіргі уақытта көптеген елдерді қызықтыратын мәдени-танымдық туризм бағыттарының бірі. Әлемдік тәжірибе туризмнің бұл түрі адамның бірқатар рухани қажеттіліктерін қанағаттандыра алатындығын

дәлелдейді. Этникалық туризмді ұйымдастырудағы ең маңыздысы қатысушыларды әртүрлі этностардың дәстүрлері мен мәдениетімен таныстыру

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ердавлетов С.Р. География туризма: история, теория, методы, практика. – Алматы, 2000. – 336 с.
2. Андрианов Б.В. Этническая история и хозяйственно-культурное развитие древних и средневековых народов
3. Средней Азии и Казахстана. // Проблемы этногенеза и этнической истории народов Средней Азии и Казахстана. Выпуск III. – М., 2007. – 169
4. Биржаков М.Б. Введение в туризм. – СПб.: Издательский Торговый Дом «Герда». — 192 с.
5. Пирожник И. И. Международный туризм в мировом хозяйстве
6. Воскресенский, В.Ю. Международный туризм [Текст]: учеб. пособие / Ю.В. Воскресенский. – М.: Юнити-Дана, 2006. – 255 с.
7. Кононенко, Б.И. Большой толковый словарь по культурологии [Текст] / Б.И. Кононенко. – М.: Вече 2000; АСТ, 2003– 512с.
8. Сапожникова, Е.Н. Страноведение. Теория и методика туристского изучения стран [Текст]: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. – 4-е изд., стер. / Е.Н. Сапожникова. – М.: Изд. центр «Академия». 2007. – 240 с. С. 119,121
9. Азар В.И., Туманов С.Ю. Экономика туристского рынка. Институт международного туризма, М. 1998. — 265 с.
10. Шарахматова В.Н. Оценка рекреационного потенциала на особо охраняемых территориях для устойчивого развития экологического и этнографического туризма: монография. – Петропавловск-Камчатский: ДФ ФГБОУ «ВАВТ», 2012. – 104 с.

Scientific publications

MATERIALS

The VI International Scientific and Practical Conference
«Scientific discussions and solution development»

Graz, Austria. 353 p.

(December 05 – 07, 2022)